अर्हम् ग्रथाङ्क ॥ ९ ॥

श्रीमज्जिनदत्तसूरिविरचितम्

सन्देहदोलावलीप्रकरणम् ॥

श्रीमद्वाचनाचार्यप्रबोधचन्द्रगणिविरचितबृहद्वृत्तिसहितम्

श्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीणामुपदेशेन अच्छारीनिवासि श्रेष्ठि गुलाबचन्दगोमाजी
तथा जैतारणनिवासि श्रेष्ठि छगनमलहीराचन्दादिसघेन

मोहमय्या 'निर्णयसागर' मुद्रणालये कोलभाटवीथ्यां २३ तमे गृहे रामचन्द्र येसु शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

प्रतय ५००]　　विक्रमसंवत् १९७५　　इसु १९१८　　[मूल्य-रूप्यक द्वयम्

Printed by Râmchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-sâgar Press, No 23, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Sheth Chhaganlal Hirachandra, Jetaran, Marwar.

प्रस्तावना.

प्रस्तावना

आकर्णयन्तु सर्वेऽपि विपश्चितस्तत्रभवन्तः सहृदया वारिविकार परिहृत्य हसा इव गुणग्राहिणो यत् सकललोकाना लोकोत्तरहितैषिणा मुनिजनमनोजलजस्फोरणस्फुरत्प्रभाप्रभाकरप्रभविष्णुना भवजन्ममृत्युपरम्परादु'खदु.खितजन्तुदु'खहरणकल्पद्रुमायमाणेन भव्याना भवजलधितरणतरलतरणितुलाधिरोहेण नवाङ्गिवृत्तिकारकश्रीमदभयदेवमूरिशिष्यजिनवल्लभमूरिपट्टालङ्करिष्णुना आगमपारदृश्वना श्रीमज्जिनदत्तमूरिणा कतिपयसशयपदप्रकरणनामकमेतद् ग्रन्थं निर्मितम्, अस्मिश्च प्रकरणे विधिचैत्याविधिचैत्यलक्षण सामायिकादिकरणविधिरालोचनातपस्यादिकरणप्रकारः प्रासुकाऽप्रासुकजललक्षण व्रतप्रत्याख्यानादिग्रहणस्वरूपः पार्श्वस्थादीनामवन्दनीयता तेषा धर्मकथाया अश्रवणीयता तेषां समीपे व्रतप्रत्याख्यानादीनामग्रहण विकृत्युत्कृष्टद्रव्यादिलक्षणमनेके विषया युक्त्या समवायाङ्गस्थानाङ्गानुयोगद्वारनन्दीसूत्रभगवतीकल्पभाष्योत्तराध्ययनाद्यागमप्रमाणेन चाविरुद्धा अनधिगतसकलागमाना तर्कादिबोधरहिताना मुग्धजनानामनायासेन बोधार्थ विमृश्य दर्शिताः, तथा तेषामागमाना मूलपाठोऽपि प्रयोजनानुसारेण प्रकटीकृत', अस्य प्रकटीकरणकारण तु एव प्रवदन्ति–तथाहि श्रीविठ्ठणहिण्डाविधानपत्तनकृताधिवासाया' प्रतिदिनमात्मगुरूपदिष्ट धर्मानुष्ठानानि अनुतिष्ठमानायाः कस्याश्चित् खरतरपरमश्राविकायाः स्वव्यापारानतुरूपगच्छान्तरीयश्रावकादिक्रियाकलाप-

दर्शनेन तथाविधसंशयनिवर्त्तकसुगुरुसम्पर्काभावेन च, पौपधं किं पर्वतिथिष्वेवानुष्ठीयते सर्वदा वा, अविधिचैत्ये गम्यते न वा, श्रावकेण सामायिके प्रथमं करेमि भंते उच्यते ईरियावहिप्रतिक्रमणं वा, एलामुस्तादिवासितं जलं प्रासुकमप्रासुकं वा, उपवासादिषु गर्भकप्रमुखानां वदनं चुम्बति न वा, सम्यक्पालितशीलाचार्यसमीपे एव आलोचनादितपः क्रियते अन्यस्यापि समीपे वा, इत्यादयोऽनेके संदेहाः संजाताः, भवन्ति हि सुगुरुसान्निध्याद्यभावे सिद्धान्तोक्तेऽपि अर्थे संशया यदुक्तं गूढं पवयणसारं अंगोवंगे समुद्दसरिसम्मि ॥ अम्हारिसेहिं कत्तो न तं नज्जइ मन्दबुद्धीहिं ॥ १ ॥ अनस्ते मनेऽपि संशया यथावदुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकायां लिखित्वा दूरदेशप्रवेशपेशलितानार्यभागजनमनसां श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयानां श्रीमज्जिनदत्तसूरीणां पादमूले प्रेषिताः, तैश्च श्रीमत्पूज्यैरवलोकनानन्तरमेव भविष्यद्भव्यलोकोपकाराय संशयतिमिरतरुणकरप्रदलने मार्तण्डप्रचण्डप्रभासदृशं सम्यक्त्वकारणसंवेगादिविवर्धकं निर्वाणसुखप्रदर्शकमनेकजिनाभिमतागमार्थसंयुक्तं सरलोक्तित्वात् सुगमार्थं सार्धशतगाथाप्रमाणप्रमितं कतिपयसंशयपदप्रकरणनामकमेतत्प्रकरणं विरचितम्,

ग्रन्थनिर्मातुश्चरित्रं त्वेवं श्रूयते—श्रीमन्महावीरादष्टत्रिंशत्तमपट्टप्रद्योतिकाः सुविहितक्रियाया निर्मलचारित्रस्य च निलयाश्चतुरशीतिगच्छसंस्थापकाः श्रीमदुद्द्योतनसूरयोऽभवन् । तस्य च प्रधानशिष्यो विमलशाहमन्त्रिणो धर्मस्वर्गादिप्रदायकस्तत्प्रतिबोधेन श्रीमदर्बुदगिरितीर्थोद्धारकर्त्ता षण्मासावधिमाचाम्लं कृत्वा संजेपित धरणेन्द्रद्वारा सीमंधरात् लब्धस्य सूरिमंत्राम्नायस्य

च प्रदर्शक सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररत्नत्रयस्य धारक युगप्रवरःश्रीवर्द्धमानसूरिः सजात' । तस्य च जिनेश्वरसूरिर्बुद्धिसागरसूरिश्चेति द्वौ प्रवरशिष्यौ, तयोर्मध्ये चत्वारिंशत्तमपट्टस्य प्रभावुकाश्चतुर्दशविद्यापारदर्शिनः स्वपरसिद्धान्ततत्त्वाऽवधारकाः श्रीदुर्लभराजसमक्षे सभाया दशमाश्चर्यप्रभावनिर्नाशाय तिरोहितविधिमार्गोद्धाराय च शास्त्रवादे चैत्यवासिनो जित्वा वसतिवासप्ररूपका वादिवादविजयेन श्रीदुर्लभराजप्रदत्तखरतरबिरुधालङ्कृता दुर्लभराजगुरव. सातिशायिज्ञानदर्शनचरणचर्चिता जिनमतस्य महाप्रभावुका अशीत्यधिकसहस्रे (१०८०) विक्रमार्के श्रीमज्जिनेश्वरसूरय' सजाताः । एतैश्च षट्स्थानकप्रकरणपञ्चलिङ्गीप्रकरणश्रीहरिभद्राष्टकटीकालीलावतीकथाकथाकोशादयोऽनेके ग्रन्था विरचितास्ते चाद्याऽपि उपलभ्यन्ते, जिनेश्वरसूरीणां पट्टे च पद्मावत्या सुशोभितस्तथा स्वमहिम्ना मौजदीनयवन सम्राट्पदे सस्थास्यतीति कथितवान् तत्प्रतिबोधको धनपालश्रीमालप्रमुखान् प्रतिबोध्य जनमार्गे प्रवर्तयन् महतीयाणगोत्रस्य प्रतिष्ठापको यत्नेन चतुर्विधधर्मस्योद्धर्धको दयाधर्मस्य गरीयस्त्वप्रतिपादकः सवेगरङ्गशालाद्यनेकप्रकरणकर्त्ता श्रीजिनचन्द्रसूरिरवातरत् । जिनचन्द्रसूरीणा पट्टे च तेषामेव लघुभ्राता स्थानाङ्गादिविपाकसूत्रपर्यन्तनवाङ्गानां नवाङ्गीवृत्तिनिर्माता गणधरानुकरणप्रवणो जयतिहुअणस्तोत्रेण श्रीस्तम्भनकपार्श्वनाथ प्रकटयित्वा स्वाङ्गविकारविच्छेदक' श्रुतचारित्रधर्मोद्द्योतको ज्ञानादिरत्नत्रयावतस एकावतारी श्रीमदभयदेवसूरिर्दिदीपे, एतेषा च सत्तालाभो द्वादशशततमे त्रयोविंशत्यूने विक्रमसम्वत्सरे यावत् श्रूयते, तेषां पट्टे च सर्पापकर्षणीसर्पविमोचनीविद्याया ज्ञातार' सर्वसिद्धान्तगुप्तरहस्यज्ञाः संस्कृतप्राकृतकाव्यरचनाया कविवरिष्ठा अष्टादशसहस्रवागडदेशनिवासिना प्रतिबोधकाः सातिशायिज्योतिषज्ञानेन त्रिकाल-

वृत्तान्तज्ञाः सर्वस्मिन् जगति विधिमार्गप्रवर्त्तका युगप्रवरपदोपबृंहिताः साक्षाद् धर्ममूर्त्तय इव महाप्रभावकाः स्वगुरुनिर्देशानुसारेण स्वगुरुपदप्रद्योतकाः श्रीजिनवल्लभसूरयो बभूवांसः, एष चाचार्यपदप्राप्त्यनन्तरं षण्मासावधि चारित्रं पालयित्वा अष्टषष्ठ्यधिके एकादशशततमे सम्वत्सरे तृतीयदेवलोके देवत्वं गताः, एतैश्च सूक्ष्मार्थसार्धशतकसंघपट्टकप्रकरणधर्मव्यवस्थाप्रकरणादयो बहवो ग्रन्था विरचिताः, अस्य पट्टोपरि श्रीमहावीरात् चतुश्चत्वारिंशत्तमे पट्टे कतिपयसंशयपदप्रश्नोत्तरनामकमूलग्रन्थकारको बृहद्दादाशब्देनाखिलजगति प्रसिद्धो धंधूकनगरनिवासिहुंबडगोत्रीयवाच्छिगमन्त्रीश्वरवाहडदेव्याः सुपुत्रश्चतुर्दशविद्यानिधानः सर्वविद्याऽऽधारस्तत्त्ववेत्ता सर्वोत्कृष्टनिर्मलज्ञानदर्शनचारित्रास्पदः सार्द्धकोटित्रयस्य मायाबीजमन्त्रस्य जापक उज्जेण्यां महाकालनिकेतनात् तथा चित्रोडमन्दिरात् महाविद्यामन्त्राम्नायपुस्तकस्य ग्राहकः उज्जीवितमृतयवनपुत्रो विमूचीकाव्याधिमपनीय विक्रमपुरे पञ्चशतसाधूनां तथा सप्तशतसाध्वीनां च चारित्रदायकोऽसंख्यश्रावकश्राविकापरिवारप्रवर्त्तको दशसहस्रकुटुम्बपरिवृतानां चतुर्णां राज्ञां द्वादशव्रतं ग्राहयित्वा श्रीराजगच्छनिर्मापकोऽम्बादेवीप्रकाशितयुगप्रधानपदोऽनेकप्रभावशाली कलिकालसर्वज्ञः समस्तजैनसंघविवर्द्धको जंगमयुगप्रधानः श्रीजिनदत्तसूरिर्बभूवान्, एतैश्च गणधरसार्द्धशतकप्रबोधोदयकालस्वरूपद्वात्रिंशिका कतिपयसंशयपदप्रश्नोत्तरप्रकरणचरचरीप्रकरणपार्श्वनाथस्तोत्रसाम्नायपदस्थानविधिचैत्यवन्दनकुलकवृत्तिपट्टावल्यादयो भूरिशः ग्रन्थाः संख्याताः, एष एव च संदेहदोलावलीनामटीकाया मूलग्रन्थस्य कर्त्ता, एतेषां चावनितलावतारो विक्रमसम्वद्द्वात्रिंशदधिकैकादशशतसमये (११३२) प्रसिद्ध एकचत्वारिंशद्युक्ते एकादशसम्वत्सरे (११४१) च धर्मदेवोपाध्यायस्य पार्श्वे दीक्षा गृहीता तदा

सोमचन्द्र इति नाम्ना ख्याति' समजनि, नवषष्ठीवर्द्धितैकादशशतसमये ॥११६९॥ चित्रोडदुर्गे सूरिपदं लब्ध्वा आषाढशुक्लैकादश्या गुरुवासरे एकादशाधिकद्वादशशतसम्वत्सरे (१२११) अजमेरनगरात् स्वर्गं गत., विशेषतस्तु गणधरसार्धशतकादवसेयम् । जिनदत्तसूरीणां पदे च मणिमण्डितभाल क्षेत्रपालमाणिभद्रादिदेवतानुग्रहीत इन्द्रप्रस्थपुरयवनराट्सेवितचरणकमलः पद्मावतीदेव्याः सप्राप्तवरो जैनधर्मविटपिपीयूषसिञ्चक' परमपुण्यपुञ्जो द्वितीयदादा इति नाम्ना लोके' कीर्त्तित' श्रीजिनचन्द्रसूरि सस्थित । अस्य विशेषविस्तारस्तु पट्टावल्यादिग्रन्थादवलोकनीय , अस्य भुवि पदस्पर्शो विक्रमसम्वदेकादशशततमे (११९७) सप्तनवत्यधिके भाद्रपदशुक्लाष्टम्या, पश्चाद् वैशाखशुक्लपञ्चम्यामेकादशसहितद्वादशशते (१२११) विक्रमपुरे श्रीजिनदत्तसूरिहस्तेन सूरिपद प्राप्य त्रयोविंशतियुक्तद्वादशशतसमये (१२२३) भाद्रपदकृष्णचतुर्दश्या स्वर्गगमनम् ॥ जिनचन्द्रसूरिपदे च षट्त्रिंशद्वादिना वादकण्डूयमपनेता सपादलक्षन्यायग्रन्थेन विभूषितकण्ठो योगिस्तम्भितजिनप्रतिमोद्धारक उद्धरणमन्त्रीश्वरराजमहाराजादिभि• सेवितपादमूलो निर्मलज्ञानादित्रयसहित श्रीजिनपतिसूरिर्व्यवस्थित', अमीषा व्योमचन्द्रहस्तगगने (१२१०) सम्वत्सरे जन्म चैत्रकृष्णाष्टम्यां, तथा दिशाचन्द्रनयनभूम्या (१२१८) फाल्गुणकृष्णाष्टम्या दीक्षाग्रहण, वह्निकरनयनचन्द्रे (१२२३) च सूरिपदप्राप्ति , मुनिहयकर्णगगने (१२७७) च पालनपुरनगरात् स्वर्गाधिरोह' ॥ अस्य च पट्ट स्वपरसमयवेदिना शुद्धसयमिना विद्वच्छिरोमणिना श्री जिनेश्वरसूरिणाऽलङ्कृतम्, एषा जन्म भूताब्धिकर्णचन्द्रे १२४५ विक्रमसम्वत्सरे मार्गशीर्षशुक्लैकादश्या, पश्चात् खेडानगरे

दीक्षाग्रहण भूतबाणकरचन्द्रे (१२५५), दिशामुनिश्रवणचन्द्रे (१२७८) माघशुक्लषष्ठ्यां, आचार्यपदप्राप्ति:, चन्द्रवेद-

शिखिगगने (१३३१) च स्वर्गगमनम्, अमीषामेव जिनेश्वरसूरीणां शिष्यः स्वपरसिद्धान्ततत्त्वज्ञः सर्वगुणागारो विद्वद्वरिष्ठः श्रीप्र-
बोधचन्द्रगणिरभवत्, यावत्वासौ विद्यया सद्गुणैश्चाङ्कितस्तदा योग्यतानुमानदक्षेण श्रीजिनेश्वरसूरिणा स्वकीयोच्चैस्तरपदे वाचनाचा-
र्यत्वेन संस्थापितः सर्वगच्छनेतृत्वेऽधिकृतः, एतैरेव कतिपयसंशयपदप्रश्नोत्तरनामकमूलग्रन्थस्य सम्यक्त्ववृक्षबीजकल्पाऽपरनाम
संदेहदोलावलीनाम्ना जगति प्रसिद्धस्य प्रकरणस्य बृहद्वृत्तिर्निर्मिता, अस्याश्च निर्माणसमयो विक्रमसम्वत्सरस्त्रयोदशशततम
एकविंशतिसहितः, श्रीमल्लक्ष्मीतिलकोपाध्यायजिनरत्नाचार्यचन्द्रतिलकोपाध्यायैः स्वपरसिद्धान्तमर्मवेदिभिश्च मिलित्वा एषा
संदेहदोलावली संशोधिता, अत इयं मनीषिभिरहंपूर्वकया सह कौतुकमवलोकनीया ग्रन्थसंख्यापरिमाणं च सार्द्धसप्तशताधिकं
चतुःसहस्रं यावच्चन्द्रार्कौ तावच्चास्या अप्रतिहतप्रसारो भवतु श्रोतारोऽध्येतारश्च नन्दन्तु ।

प्रबोधचन्द्रगणिनां च श्रीमज्जिनपालोपाध्यायविजयदेवसूरिपद्मदेवगणिगुणभद्रवाचनाचार्याः परमोत्कृष्टगुणसम्पन्नाः
सर्वसिद्धान्तरहस्यज्ञाः सिद्धान्ततर्कशास्त्रलक्षणसाहित्यकातन्त्रपञ्चकादिषु क्रमेण गुरव आसन्, अस्य पट्टानुरोहणक्रमश्चायं—श्रीमहा-
वीरादष्टत्रिंशत्तमे पट्टे उद्द्योतनसूरिः । १ । ततो वर्द्धमानसूरिः ॥ २ ॥ जिनेश्वरसूरिर्बुद्धिसागरसूरिश्च ॥ ३ ॥ जिनचन्द्रसूरिः
॥ ४ ॥ अभयदेवसूरिः ॥ ५ ॥ जिनवल्लभसूरिः ॥ ६ ॥ युगप्रधानजिनदत्तसूरिः ॥ ७ ॥ जिनचन्द्रसूरिः ॥ ८ ॥ जिनपतिसूरिः
॥ ९ ॥ जिनेश्वरसूरिः ॥ १० ॥ वाचकजिनप्रबोधचन्द्रगणिः ॥ ११ ॥

अस्य ग्रन्थस्य द्रव्यदायकानां नामानि

३००) श्रीमान् सेठ गुलाबचन्द्र गोमाजी अच्छारीवाला.

५०) श्रीमान् सेठ फुलचन्द्रजी जावक फलोदीवाला.

५०) श्रीमान् सेठ अवराजजी नेमीचन्द्रजी चौंदरी जैतारणवाला.

५०) श्रीमान् सेठ छगनमलजीहीराचन्द्रजी राका जैतारणवाला.

५०) श्रीमान् सेठ चुन्नीलाल धनराजजी राका कोटरावाला.

२५) श्रीमान् सेठ भागमलजी हस्तीमलजी गोलेच्छा फलोदीवाला.

१५) श्रीमान् सेठ पीरचन्द्रजी गढवाणी जैतारणवाला.

१०) श्रीमान् सेठ लक्ष्मीलालजी भीजेलालजी निमानी फलोदीवाला.

पण्डितजगदीश्वरानन्देन संशोधितम् ।

Revised by Pandit Jagadishvarananda.

सदेहदोलावल्या अनुक्रमणिका ॥

विषयः	पत्राङ्कः

अर्हम्

श्रीस्तम्भनपार्श्वनाथस्वामिभ्यो नमः ।

श्रीमज्जिनदत्तसूरिविरचिता वाचनाचार्यश्रीप्रबोधचन्द्रगणिविरचितवृत्तिसहिता

॥ सन्देहदोलावली ॥

श्रीवर्द्धमानप्रभुमानमाम्यहं यज्ज्योतिषि स्फूर्जति सर्वतो भुवे ॥
न स्थातुमत्र क्षणमात्रमप्यलं तमोमयोऽनेकमुखोऽपि संशयः॥ १ ॥

जैनाय ज्योतिषे स्वस्ति यत्र साक्षिणि तत्क्षणात् ॥ जायतेऽभीष्टदा सिद्धिर्भग्नधैर्यबला ध्रुवम् ॥ २ ॥
श्रीजिनेश्वरसूरीणां वचनाय नमो नमः ॥ यद्भूत् प्रतिभूः सिद्धिवधूपाणिग्रहोत्सवः ॥ ३ ॥
ज्ञानदानगुरून् वन्दे यद्वाणीदीपिकारुचा ॥ वाङ्मये विचरे स्वैरं सिद्ध्यर्थी विचराम्यहम् ॥ ४ ॥

स्वैरं यैर्विहरद्भिरत्र भुवने सर्वज्ञकल्पैस्तथाऽनन्यव्याहतदेशनालहरिभिर्मिथ्यात्वमुन्मूलितम् ॥
एते सम्प्रति संशयप्रभृतयस्तन्मूलभूता यथा निर्जीवा इव नोच्छ्वसन्त्यपि मनाक् कालेऽनुकूलेऽपि हि ॥५॥

तैः पूज्यपादैर्जिनदत्तसूरिभिः कृतेऽत्र शास्त्रे जिनशासनानुगे ॥
सन्देहदोलावलिनाम्नि लेशतः करोमि वृत्तिं स्वगुरूपदेशतः ॥ ६ ॥

इह हि किलातिशायिज्ञानिभिर्भट्टारकश्रीजिनदत्तसूरिभिः दुःषमाकालमाहात्म्याविर्भवदसन्मार्गसंसर्गोल्लसदनेकशङ्कापङ्ककलङ्कितानि भविष्यद्धार्मिकलोकधर्मानुष्ठानानि माऽभूवन्निति परोपकाररसिकतया स्वोत्प्रेक्षितसम्भाव्यप्रश्नमालानुसारिसारोत्तराभिधायकं संशयपदप्रश्नोत्तरनामकं प्रकरणं चक्रे ॥ तच्च इह "सन्देहदोलावली" इति नाम्ना प्रसिद्धम् । तस्य चायमर्थः—"सन्देहा एव अनिश्चयात्मकत्वेन दिग्द्वयस्पर्शित्वाद्दोला इव दोलाः प्रेङ्खाः सन्देहदोलाः, तासामावली माला" ॥ सा उत्तरदानेन निराकार्यतयाऽभिधेया, यस्यां ग्रन्थपद्धतौ सा 'सन्देहदोलावली' इति ॥

तत्र चिकीर्षितग्रन्थप्रारम्भे "परमात्मनो नाम अप्युपादीयमानमभिप्रेतसिद्धये सम्पद्यते, किं पुनस्तेषां सद्भूतगुणोत्कीर्त्तनम् ?" इति । अभीष्टार्थसिद्ध्यर्थमभीष्टदेवतास्तवम् च । तथा शास्त्रे—"प्रेक्षावतामभिधेयसम्बन्धप्रयोजनावधारणपूर्विकैव प्रवृत्तिः, अन्यथा प्रेक्षावत्ताक्षतिः" इति ॥

श्रोतृणा प्रवृत्युत्साहोत्पादनार्थमभिधेयादि च प्रतिपिपादयिषुः गाथाद्वयमाह—

"पडिबिम्बिय पणयजय जस्सधिरुहोरुमुउरमालासु । सरणागय व नज्जइ त नमिय जिणेसर वीर ॥ १ ॥

कइवयसन्देहपयाणमुत्तर सुगुरुसपयाएण । वुच्छ मिच्छत्तमओ तमक्षहा होइ ससइय" ॥ २ ॥

व्याख्या–तत्राद्यगाथाया अभीष्टदेवतास्तवः, द्वितीयगाथाया चाभिधेय साक्षादस्ति। सम्बन्धप्रयोजने तु सामर्थ्यगम्ये, इद हि प्रकरण सन्देहपदोत्तराणा परिज्ञाने उपाय , इत्युपायोपेयलक्षण. सम्बन्ध.। प्रयोजन तु द्विधा—'अनन्तर परपर' च। पुनः प्रत्येक द्विधा—'कर्तृश्रोतृ'भेदात् । तत्र सन्देहसन्दोहापहरण कर्तुरनन्तर प्रयोजनम् । यथावस्थितजिनवचनप्रकाशनम् च । श्रोतुश्च तत्त्वज्ञान शुद्धधर्मप्रवृत्तिश्च ॥ परपर प्रयोजन त्वाचार्यस्यार्थप्रदानलक्षणे सकृत्ये अग्लान्या प्रवृत्तत्वेन परमपदमेव । यदुक्त भगवत्या—

आयरिय–उवज्झाए ण भते ! सविसयम्मि गण अगिलाए सगिण्हमाणे उवगिण्हमाणे कइहिं भवग्गहणेहिं सिज्झइ, जाव अत करेइ ? गोयमा ! अत्थेगइए तेणेव भवग्गहणेण सिज्झइ, अत्थेगइए दुच्चेण भवग्गहणेण सिज्झइ, तच्च पुण भवग्गहण नाइक्कमइत्ति ॥

सविषये अर्थप्रदानसूत्रप्रदानलक्षणे गण अग्लान्या अखेदेन सङ्गृह्णन् स्वीकुर्वन्नित्यर्थः। श्रोतुरप्येतदेव, सम्यग्ज्ञानपूर्विकायाः शुद्धधर्मप्रवृत्तेर्मोक्षहेतुत्वात् । यदुक्तम्—'नाणकिरियाहिं मोक्खोत्ति' । इति समुदायार्थः ॥ अवयवार्थोऽधुना विव्रियते । वुच्छ वक्ष्ये भणिष्यामि । उत्तर प्रतिवचनम् । केषामित्यत आह—कतिपयसन्देहपदानाम् । सन्देहाः "अय किमेवमन्यथा

वा" इत्यादिरूपाः संशयाः, तेषां पदानि स्थानानि सन्देहपदानि । कतिपयानि परिमितानि । समस्तसन्देहापहरणे हि चतुस्त्रिंशदतिशयकलितत्वात् भगवान् 'अर्हन्' एव समर्थो, नान्यः । तानि च तानि सन्देहपदानि, च कतिपयसन्देहपदानि, तेषां संमुग्धस्थानानामित्यर्थः ॥ अथवा पदशब्दो वाक्यार्थः, तदर्थस्याप्यस्य भावात् । यदुक्तं अनेकार्थे—"पदं स्थाने विभक्त्यन्ते शब्दे वाक्येऽङ्कवस्तुनोः, त्राणे पादे पादचिह्ने व्यवसायापदेशयोः" ॥ १ ॥ इति ॥ ततश्च सन्देहपदानां संशयवाक्यानां जैनाभासोपासकव्यापरणदर्शनोच्छलद्बहुलरेकातिरेकप्रवृत्तानां प्रश्नानामित्यर्थः, तेषामेव नियमेनोत्तरदानयोग्यत्वात् ।

एवंच श्रीवीठणहिण्डाभिधानपत्तनवास्तव्यया कयाचित् खरतरपरमश्राविकया प्रतिदिनमात्मगुरूपदिष्टधर्मानुष्ठानानि अनुतिष्ठन्त्या स्वव्यापरणाननुरूपगच्छान्तरीयश्रावकव्यापरणदर्शनात् तथाविधसुगुरुसम्पर्काभावाच्च समुद्भवन्तः सन्देहाः सम्यगुत्तरलाभार्थं विज्ञप्तिकायां लिखित्वा दूरदेशप्रवेशपेशलितानार्यप्रायजनमनसां श्रीअम्बिकादेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वालङ्कृतनामधेयानां श्रीजिनदत्तसूरीणां पादमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्यैश्च वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यल्लोकानामप्युपकाराय सरलोक्तित्वात् सुगमार्थं सार्धशतगाथाप्रमाणमेतत् प्रकरणं विरचितमित्येषाऽपि प्रसिद्धिर्वृद्धपरम्परया निशम्यमाना समूला भवतीति ॥

ननु—यदि सुखबोधमिदं तर्हि किमिति व्याख्यातुमारब्धम् ? उच्यते । सिद्धान्तादिसंवाददानेन द्रढयितुम्, न पुनः गूढमर्थं प्रकटयितुम् । "तत्किमत्र सैद्धान्तिकमेवोत्तरं वक्ष्यते, न पुनः स्वप्रतिभयोत्प्रेक्षितम् । एवं च अस्य किं बुद्धिवैभवम् ? पर-

वचनोपजीवित्वात्' इत्यत आह—'सुगुरुसपयाण्ण' इति । शोभना पञ्चविधाऽऽचारवत्त्वेन प्रधानाः गुरव' सुगुरवः, शुद्धप्ररूपका., शोभनाश्च ते गुरवश्च सुगुरव , तेषा सम्प्रदाय आम्नाय उपदेश इति यावत् । सुगुरुसम्प्रदायस्तेन । सिद्धान्तस्यस्या'युत्तरस्य सुगुरूपदेशमन्तरेण बीनाक्षरस्य इव दुरधिगमत्वात् ॥ यदुक्तम्—"गूढ पवयणसार अगोवगे समुद्दसरिसम्मि । अम्हारिसहिं कत्तो त नजइ मन्दबुद्धीहिं" ॥ "त पुण आयरिएहिं पारपरएण इत्थ ज पत्त" ॥ अत्र यावत्प्राप्तमित्यर्थ. । जइ कुजइ न आयरिया को त जाणिज्ज सारमिण" ॥ त तदेत्यर्थः । अयमाशय.—"स्वप्रतिभोत्प्रेक्षितेनाप्युत्तरेण युक्त्या जल्पमानेन जन. प्रत्यायित एव । केवल तत्सिद्धान्ताऽननुयायित्वेन अनास्थाजनकत्वेन विसवादित्वेन च दुरन्तससारकारणमिति तदुपेक्ष्य वृद्धपरम्परयाऽऽगतमागमिकमेव तद्वक्ष्ये" इति ॥

अत्रैकवचनान्तोत्तरपदेन भ्रान्तः कश्चित् आह—

ननु—"एकेन उत्तरेण भगवान् 'अर्हन्' एव अनेकान् सशयाञ्छोटयितु क्षमः, तादृग्वचनातिशयसम्पन्नत्वात् । ग्रन्थकारस्तु सातिशयोऽपि तादृगतिशयरहित एवेति, कथममुना प्रतिज्ञातम्—'अनेकेषा सशयानामेकमुत्तर वक्ष्ये इति" ॥

सत्यम् । जातिविवक्षया एकवचनम् । यथा—'सम्पन्नो' यव इति । तद्विवक्षा च प्रतिसन्देहमेकमेवोत्तर दास्ये इति ज्ञापनार्थम् । बहुवचने तु 'किं प्रतिसन्देहमनेकान्युत्तराणि अत्र दास्यते' इति सन्देह' स्यात् ।

"ननु चानेकान्येव तानि कस्मान्न दीयन्ते, प्रतिभाविशेषद्योतकत्वात्"? इति न वाच्यम्। वक्तुरसम्यग्ज्ञानख्यापकत्वात्, यदुक्तम्—'व्याख्यानमनेकविधं लिङ्गमबोधस्य, धूम इव वह्नेः'। मूलं मार्गमजानन् श्रयत्यनेकान् पथो मुह्यन्। श्रोतुः सन्देहापादकत्वाच्च ॥

किं कृत्वा? नत्वा नमस्कृत्य। कम्? वीरम्। शूरवीरविक्रान्ताविति। वीरयति अष्टप्रकारकर्मशत्रून् प्रति विक्रामति, इति वीरः। अच्पचादिभ्य इत्यच् प्रत्ययः, तं वीरं वर्द्धमानस्वामिनं जिनाः सामान्यकेवलिनः तेषामीश्वरं चतुस्त्रिंशदतिशयर्द्धिमत्त्वेन स्वामिनं तं, वीरं नत्वा उत्तरं वक्ष्ये। यस्य किमित्यत आह—जस्संघिन्ति। यस्य अङ्घ्रिरुहाः पादनखाः ते एव उरवो महान्तो मुकुरा आदर्शाः अङ्घ्रिरुहोरुमुकुराः, तेषां माले पङ्क्ती अङ्घ्रिरुहोरुमुकुरमाले, तयोः। क्रमनखमहिष्ठदर्पणश्रेण्योरित्यर्थः। द्विवचने बहुवचनं प्राकृतत्वात्। यदुक्तं प्राकृतलक्षणे—"बहुवयणेण दुवयणं छट्ठी विभत्तीइ भण्णइ चउत्थी। जह हत्था तह पाया नमुत्थु देवाहिदेवाणं" इति ॥ प्रतिबिम्बितं प्रतिफलितम्। विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् ॥ किमित्याह—पणयजयं। प्रणतं प्रह्वीभूतं जगत् विश्वम्। जगच्छब्देन आधाराधेययोरभेदोपचारात् मञ्चाः क्रोशन्तीतिवज्जगदन्तर्गतसंज्ञिप्राणिवर्गोऽभिधीयते, तस्यैव समनस्कतया भगवत्पादप्रणमनसम्भवात्। प्रणतं च तत् जगच्च प्रणतजगत् ॥ किमित्याह—ज्ञायते उत्प्रेक्ष्यते कविनेति शेषः ॥ शरणागतमिव त्राणार्थं प्रविष्टमिव। अनेन च स्तुतिमङ्गलेन शास्त्रारम्भे एव मुख्यतो ज्ञानदर्शनाद्यद्भुतरत्नानां विशिष्टतरलाभः कवेर्जातः। यदुक्तम्—"थय-थुइमंग-लेणं भंते? जीवे किं जणइ? गोयमा! थइ-थुइमंगलेणं नाणदंसणचरित्तबोहिलाभं

जणइ, नाणदसणचरित्तबोहिलाभसपण्णे ण जीवे अ तकिरिय कप्पविमाणो व वत्तिअ आराहण आराहेइ" इति ॥ प्रसङ्गतस्तु विघ्नोपशान्तिरपीति ।

अथ व्यतिरेकमुखेन प्रकरणकरणप्रयोजनमाह—

मिच्छत्तमओ तमन्नत्ता होइ ज्ञसहय इति । तमिति पुंस्त्व प्राकृतत्वात् । तदन्यथा उत्तरदानमन्तरेण । अत एभ्यो हृदयस्थस देहेभ्य', मिथ्यात्व विपरीतबोधरूप प्रथमगुणस्थानकम् । साशयिक साशयिकसज्ञम् । यतो मिथ्यात्व पञ्चधा भवति । यदुक्तम्—"जीवाइपयत्थेसु जिणोवइट्ठेसु जा असद्दहणा । सद्दहणा वि य मिच्छा विवरीयपरूवणा जा य ॥ १ ॥ ससयकरण ज चि त जो तेसु अणायरो पयत्थेसु । त पञ्चविह मिच्छत्त तद्दिट्ठी मिच्छदिट्ठी अ" ॥२॥ इति ॥ इद च प्रथमत एव, क्रमेण तु शेषाण्यपि अश्रद्धानादीनि । भवति जायते । सन्दोग्धृणामिति शेष. । अयमभिप्राय'—साशयिकमिथ्यात्वोद्भवनिवारणार्थमेवाऽयमारम्भो ऽन्यथा सम्यगुत्तरालाभेन मायन्तास्ते सन्देहा' प्रतिपन्थिनोनौन्नत्यमसहमाना द्वादशव्रतधारिणमपि सिद्धिसौधाधिरोहैकहेतु गुणस्थानश्रेणिनिश्रेणि चतुर्थादिगुणस्थानपदस्थितितो गले गृहीत्वा नयन्त्येव यावत् प्रथम गुणस्थानमित्यर्थ ॥ २ ॥

ननु "तथापि एतावान् प्रयासो न युक्तियुक्तः प्रतिभाति । यावता यस्य कस्यापि यदा कदापि सन्देह उत्पत्स्यते स यदि तत्र निर्निनीपुर्धर्मश्रद्धालुश्च तदा तत्क्षणमेव सुगुरूणा पादमूले गत्वा तदुपदेशान्निश्चित धर्माधर्मस्वरूपमवगम्य च निःसन्दिग्धो भविष्यति" इत्यत आह—

सुगुरुपयदंसणं पइ कयाभिलासेहिं सावयगणेहिं । परमसुहकम्मपयडिप्पडिसिद्धतदिट्ठसङ्गेहिं ॥ ३ ॥
गीयत्थाणं गुरूणं अदंसणाओ कहं भवे सवणं । सवणं विणा कहं पुण धम्माधम्मं विलक्खिज्जा ॥ ४ ॥

व्याख्या—निरवद्यमार्गे यः स्वयं प्रवर्तते, अन्यांश्च प्रवर्तयति स सुगुरुः । यदुक्तम्—

अवद्यमुक्ते पथि यः प्रवर्तते प्रवर्तयत्यन्यजनं च निःस्पृहः ।
स सेवितव्यः स्वहितैषिणा गुरुः स्वयं तरंस्तारयितुं क्षमः परम् ॥ १ ॥

इति ॥ तस्य पदानि चरणः सुगुरुपदानि, तेषां दर्शनं अवलोकनं सुगुरुपददर्शनम् । तत्प्रति उद्दिश्य कृतोऽभिलाषः, उत्कण्ठा वा यैस्ते, तथा तैरपि, अपि अत्र अनुक्तोऽपि द्रष्टव्यः, श्रावकगणैः श्राद्धवृन्दैः, परं केवलं स चासौ इष्टश्च तदिष्टः, परमपदोपायमदर्शकत्वेन वल्लभो गुरुः । तस्य सङ्गः सम्पर्कः तदिष्टसङ्गः । अशुभा मनश्चिन्तितकार्यप्रतिबन्धकत्वेन प्रतिकूलाः कर्मप्रकृतयो ज्ञानावरणीयादिकर्मभेदाः, अशुभाश्च ताः कर्मप्रकृतयश्च अशुभकर्मप्रकृतयः । ताभिः प्रतिषिद्धो निवारितः तदिष्टसङ्गः शुभगुरुयोगो येषां ते, तथा तैः अशुभकर्मप्रकृतिप्रतिषिद्धतदिष्टसङ्गैः, सुगुरुर्द्रष्टुमपि न लभ्यते इत्यर्थः । अयमाशयः—"साध्यमेवारब्धुमुत्सहन्ते सन्तः, परं तदपि कर्तुमतर्कितोदितप्रतिलोमकर्मणां सकाशात् न लभन्ते" । यदुक्तम्—

"कम्मेहिं वज्जसारोवमेहिं जओ नन्दणो वि पडिबुद्धो । सुबहुं पि विसूरंतो न तरइ अप्पक्खमकाउं"

इति ॥ सुगुरुसङ्गमप्रतिबन्धककर्मोदयानुमानं चेत्थम्—"विवादाध्यासिता अभिप्रेतप्रतिकूलकर्मोदयवन्तः, उत्साहे कृतेऽप्य-

पूर्यमाणाभिप्रेतप्राप्तिमनोरथत्वात् । ये ये उत्साहे कृतेऽप्यपूर्यमाणाभिप्रेतप्राप्तिमनोरथास्ते ते अभिप्रेतप्रतिकूलकर्मोदयवन्तः, यथा भिक्षार्थं भ्राम्यन् प्राप्तभिक्षो ढण्ढणकुमार । तथा चैते । तस्मात्तथा" इति ॥ ३ ॥

ततश्च किमित्यत आह—'गीयत्थाण' इत्यादि । गीतार्थाना समग्रोत्सर्गापवादसूत्रचर्चाचतुराणा गुरूणा धर्माचार्याणाम् । अदर्शनात् अनालोकनात् । कथमित्याक्षेपे । 'कथ केन प्रकारेण' भवेत् स्यात् । श्रवणम् आकर्णनम् । 'समस्तसन्देहहरस्य गुरूपदिश्यमानस्य जिनवचनस्य' इति शेष. । अयमाशय —"यद्यपि ते निरुपमशुश्रूषाधर्मरागादिगुणवत्त्वेन गुरूपदेश श्रोतुमहर्निशमुत्सहमाना. सन्ति, तथापि प्रतिलोमकर्ममहिम्ना विदेशवासित्वे जाते त न श्रोतु शक्नुवन्ति" इति ॥

"एवमपि किम् ?" इत्यत आह—'सवणति' श्रवण शुभगुरूपदेशस्याकर्णनम् । विना अन्तरेण । कथमित्याक्षेपे, कुगतिपतज्जन्तुधारकः, शुभस्थाने जन्तुधायको वा, सत्कृत्यजन्मा जीवगुणो धर्मः । यदुक्तम्—

"दुर्गतिप्रसृतान् जन्तून् यस्माद्धारयते तत. । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने तस्माद्धर्म इति स्मृतः"

इति ॥ तद्विपरीतोऽधर्म पातकम् । धर्मश्च अधर्मश्च धर्माधर्ममिति समाहारत्वादेकवचनम् । विलक्ष्येत विशेषेण ज्ञायेत ? गुरूपदेशविशेषश्रवण विनाऽभूतत्वाद्धर्माधर्मतत्त्वावगमस्य । अत एवोक्तम्—

"सुच्चा जाणइ कल्लाण सुच्चा जाणइ पावग । उभय पि जाणइ सुच्चा ज सेयं त समायरे"

पुनःशब्दो विशेषणे। स चेदं विशिनष्टि। यथा—गुरुवचनश्रवणे सत्यपि यौ धर्माधर्मौ महाकष्टेन लक्ष्येते तौ कथं तदभावे लक्षयितुं शक्यते इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ कोऽसौ विशेषो यो धर्माधर्मयोर्न लक्ष्यते इत्याह—

"कहमित्थ पयट्टाणं धम्मो संभवइ कहमधम्मो य" इति।

व्याख्या–कथं केन प्रकारेण अत्र जगति प्रवृत्तानां धर्मसाधनार्थमुद्यतानां धर्मोऽनन्तरोक्तस्वरूपः सम्भवति सम्पद्यते, कथं केन प्रकारेण प्रवृत्तानाम् अधर्मश्च, चः समुच्चये, पातकं च सम्भवतीति न विलक्ष्यते इति सम्बन्धः। यद्यपि धर्माधर्मौ लोकरूढ्यादेः सामान्येन ज्ञायेते एव, यथा—'आत्मनः सुखहेतुर्धर्मः, दुःखहेतुस्त्वधर्म' इति, तथापि यथा प्रवृत्तानां धर्माधर्मौ स्यातां तथा न बुध्येते। तदेकान्तकारणस्य भगवदर्हदाज्ञाराधनाविराधनारूपस्य विशेषस्य सुगुरूपदेशबाह्यानां दुर्लक्षत्वात् ॥ एतेनेदमुक्तम्–"सदनुष्ठाने प्रवृत्तस्याप्याज्ञाराधनेनैव धर्मो, न अन्यथा" इति। यदुक्तम्–"किं भंते जे गिलाणं पडियरइ से धन्ने उदाहु, जे तुमं सम्म, दंसणेणं पडिवज्जइ, गोयमा जे गिलाणं पडियरइ से धण्णे, से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ, गोयमा। जे गिलाणं पडियरइ से मम संमद्दंसणेणं पडिवज्जइ, जे मं संमद्दंसणेणं पडिवज्जइ, से गिलाणं पडियरइत्ति" आणाकरणं खु अरहंताणं दंसणं" इति। एवमष्टादशसु पापस्थानेष्वपि प्रवृत्तस्याज्ञाविराधनेनैव अधर्मो, न अन्यथा। शासनप्रत्यनीकगर्दभिल्लनृपवंशाद्युच्छेदिनां श्रीकालिकाचार्यादीनां निष्कलङ्कचारित्रित्वादिति भावः।

अथ 'गुरुवचनश्रवण विना धर्माधर्मयोर्दुर्लक्षत्व' यदुक्त तत्र धर्मदुर्लक्षत्वे हेतुमाह—

धम्मो वि दुहा इह दव्वभावभेएहि सुपसिद्धो त्ति ॥ ५ ॥

व्याख्या–धर्म सुकृतहेतुजिनगृहविधापनादिस्वरूप.। अपिरेवार्थे., ततो यस्मात्तद् द्विधा द्विप्रकारः। इह प्रवचने, किं यतिश्रावकसम्बन्धिभेदाभ्याम्? 'न' इत्याह—'दव्वभावभेएहि द्रव्यशब्दो गौणवचन', भावशब्दो मुख्यवचन भेदशब्दो विशेषवचन.। ततो द्रव्य च भावश्च द्रव्यभावौ । तौ च तौ भेदौ च द्रव्यभावभेदौ, ताभ्याम्। अत्र बहुवचन प्राकृतत्वात्। तत्र गौणो धर्मः स्वकार्यासाधकत्वेना न्वर्थरहितत्वाद्द्रव्यधर्मः, मुख्यस्तु स्वकार्यसाधकत्वेन सान्वयत्वाद्भावधर्म इति । सुप्रसिद्धो, विख्यातः। यदुक्त 'आवश्यकनिर्युक्तौ'–"दुविहो य होइ धम्मो" दव्वधम्मो य भावधम्मो य" इति ॥ तथाहि बाह्यतः समानमपि हि द्वादशावर्तनन्दनक वीरकशालापतेः सुकृतासाधकत्वेन द्रव्यधर्म', कृष्णवासुदेवस्य तु विशिष्टनिर्जराकारणतोन भावधर्म एव। तत कथ ज्ञायते सुगुरूपदेशमन्तरेण? यथा इदमित्थमनुष्ठीयमान सुकृतहेतु', इदमन्यथा" इति भाव' ॥ ५ ॥

सम्प्रति विनेयजनानुग्रहाय द्रव्यधर्मभावधर्मौ प्रकटयिष्यन् प्रथमत सार्धगाथया द्रव्यधर्मलक्षणमाह—

गड्डरियपवाहाओ जो पइनयर दीसए बहुजणेहिं । जिणगिहकारवणाई सुत्तविरुद्धो असुद्धो अ ॥ ६ ॥"

सो होइ दव्वधम्मो अपहाणो नेय निव्वुइ जणइ त्ति ॥

व्याख्या–गड्डर्य उरण्यः तासा प्रवाह. स्थितिः, यदुक्तम्—'प्रवाहो व्यवहाराम्बुवेगयोः' इति व्यवहारस्य तु स्थितिपर्यायत्वात्,

स गड्डरीप्रवाहः गड्डरीस्थितिः । तासां चेयं स्थितिः—"यत्र क्वापि गर्तादावेका गच्छति, तत्र सकलमपि यूथं स्वलाभानपेक्षिततदनुमार्गेण गच्छति" इति । अत्र गर्तापातोपमे कुत्रापि कार्ये केनापि कदाशयेन कश्चित् प्रवृत्तः । तत्प्रत्ययात्तत्रान्यतरेषामविचारपूर्विकाप्रवृत्तिर्लक्षणया गड्डरीप्रवाहशब्देनोच्यते । ततो गड्डरीप्रवाहमाश्रित्य गड्डरीप्रवाहतः 'ल्यब्लोपे पञ्चम्युपसङ्ख्यानम्' इत्यनेन पञ्चमी । अविचारितरमणीयस्थितेरित्यर्थः । यः शुभाचारविशेषरूपत्वाद्धर्मशब्दवाच्यः प्रतिनगरं नगरे नगरे दृश्यते, अवलोक्यते बहुजनैः सुगुरुनेत्राहेवाकविकलैः । सोत्साहमाद्रियमाण इति शेषः । जिनगृहाणां अर्हत्प्रासादानां कारापणं निर्मापणम्, तत् आदिर्यस्य स जिनगृहकारापणादिः । तत्र जिनगृहग्रहणे सति जिनबिम्बपुस्तकचतुर्विधसङ्घजीर्णधर्मस्थानोद्धारपौषधशालासाधारणद्रव्याण्यर्थादेव गृह्यन्ते, दशक्षेत्रिन्यस्तमानन्यायार्जितद्रव्यस्तवमध्ये जिनगृहस्यादिभूतत्वात् । यदुक्तम्—"जिणभवणबिम्बपुत्थयचउविहसङ्घो य सत्तखित्ताइं जिण्णुद्धारो पोसहसाला साहारणं च दसे त्ति" ॥ दृश्यत इत्यादिभूतग्रहणे शेषस्य ग्रहणम्, यथा—'राजा आगच्छति' इत्युच्यमाने अनुच्यमानस्यापि तत्परिकरागमनस्य । आदिशब्दात् सामायिकादिसमस्तभावस्तवग्रहः ॥ गड्डरीप्रवाहसदृशत्वसमर्थनार्थं हेतुगर्भविशेषणमाह—'सुत्तविरुद्धो' इति । "सूत्रस्य 'दुब्भिगन्धमलस्स वि तणुरप्पेस अन्हाणिया । उभओ वाओ वहो चेव तेण ठंति न चेइए' ॥१॥ अत्र 'सुविहिता' इति कर्तृपदं ज्ञेयम् । "जइ वि न आहाकम्मं भत्तिकयं तह वि वज्जयंतेहिं, भत्ती खलु होइ कया इहरा आसायणा परमा ।" तिन्नि वा कड्डइ जाव थुईओ त्ति सिलोइया ताव तत्थ अणुण्णायं कारणेण परेण वा" इत्यादि व्यवहारभाष्याद्यागमस्य यतीनां चैत्यवासनिषेधकस्य विरुद्धो यतिवासविशिष्टत्वेन बाधावि

भाती । नदि या निष्ठीवनादिकरण 'अशक्हा अणुनिया गणाइया । आययणमि अभोगो इत्थ देवा उदाहरण 'देवहरथमि देवा-
रिमगरिगरिमोदिता सि र करा रि । अन्तरगाहि पि सम हासक्रीडाइ त्ति करेन्ति' इत्यादि श्रुतस्य निष्ठीवनाद्याशातना
र्तनाभिधारकस्य विरुद्ध मर्याशातनाप्रशसिमत्वेन व्याघातकारी । अथवा 'निणभवणकारणविही सुद्धाभूमी दल च कठाई ।
भियगाण य गन्ताण गासयवुड्ढी य जयणा य' इत्यादिग्रन्थस्य प्रवचनप्रामीण्यव्यञ्जकचैत्यनिर्मापणविधिदर्शकस्य निरुद्धोऽशुद्धभू-
म्यादिदलपूरकत्वेन वेदपापाठकमध्यापणपाटकसूत्रसलकमत्स्यबन्धकचर्मकारछिम्पकरजकबन्धकारनिरकारादिनि घ नपाटकान्त
गतत्वा देवप्रतिच द्रव्यारमभोग्यकूपादिकार्थेनोद्भूतिककरकारापणादिकोत्सूत्राचारप्रचारवत्त्वेन च मतिकूल । सूत्रविरुद्ध' सूत्रा-
निरुद्धत्वादित्यर्थ' ॥ एतेनाविधिचैत्यमुक्तम् । अविधिचैत्यत्वहेतुदोषरहितस्यापि जिनगृहादेः साधुनिश्रामात्रमिश्रितत्वेन च
द्रव्यधर्मत्वमाविष्कर्तुं द्वितीय हेतुगर्भं विशेषणमाह—'असुद्धो य' इति । अशुद्ध. 'तत्थाएसो चयसुनिस्स' इत्याद्यागमतात्पर्य-
पर्यालोचनाऽधारितनिश्रया साधुनिश्रया कलुषितत्वात् मलिनः, अशुद्धत्वादित्यर्थ. । अनेन च निश्राचैत्यमुक्तम् । च.
समुच्चये । ततो न केवलम् अविधिचैत्य द्रव्यधर्मो, निश्राचैत्यमपि । एव बिम्बादीनामपि द्रव्यधर्मत्व भावनीयमित्यर्थ. ॥ ६ ॥

स भाति जायते । द्रव्यधर्मो गौणधर्मो, धर्माभास इति यावत् । धर्मशब्दस्यान्वयार्थरहितस्य अ लोकरूढ्या प्रवृत्तत्वात्
व्याख्यान सूत्रकारो द्रव्यशब्दार्थं निरूणोति—'अपहाणो' इति । अप्रधानो धर्म', द्रव्यशब्दस्य इह अप्राधान्यार्थत्वात् । यदुक्तम्—
'अप्पाहन्ने वि इह कत्थइ दिट्ठो उ दव्वसद्दो त्ति । अङ्गारमद्दगो जह दव्वायरिओ सयाऽभव्वो त्ति, अप्रधानत्व चास्य कषायकलुष-

भावभावितत्वात्। तथाहि—प्राक् कृते चैत्ये कथञ्चित् कश्चित् केनचित् अपमानितः,स च क्रोधाद्वितीयमारभते। समानधनेन हीनध-
नेन वा केनापि कारितं चैत्यमालोक्य 'किमहमस्मादपि हीनः' इत्यभिमानादन्यः। प्रियधर्मराजाऽमात्यादीनावर्जयितुं मायया
अन्यतरः। 'अस्य प्रभावान्मे पुत्रादिलाभोऽभूत्' इत्यस्य भवनं घटयामि, यथा पुनरन्योऽप्यभ्युदयो भवतीति लोभादन्यतमः।
'कारयामि किञ्चित् कीर्त्तनम्, येन आचन्द्रार्कमहं सर्वत्र प्रशस्ये' इत्याशयादपरः। इत्याद्यसत्कारकदवलेपलिप्तं हि तत्। अत एवात्र
जातिज्ञातिकदाग्रहग्रस्तोऽपि अनुचितगीतनृत्यवादित्रप्रवृत्तिरपीति। क्लेशशतनिर्मितं च सुकृतमपि दुष्कृतायते। यदुक्तम्—"तव
सुत्तविणयपूया न संकिलिट्ठस्स हुंति ताणाय। सवगागमिविणयस्या कुन्तलदेवी उदाहरणं" इति। अप्राधान्ये हेतुं फलाभावमाह—
नेय निव्वुइं जणइ त्ति। स गतानुगतिक-लोककारितचैत्यादिः नैव निर्वृत्तिं सिद्धिगतिनामधेयं अतिशुभस्थानं जनयति सम्पाद-
यति। अर्थात् कारापकादीनां प्रागुक्तासमञ्जसप्रवृत्तिनिर्मापितत्वेन ताम्बूलभक्षणाद्याशातनावत्त्वेन च प्रवचनलाघवहेतुतया
सम्यक्त्वमात्रस्याप्यजनकत्वात्। यदुक्तम्—"पाएण णंतदेउलजिणपडिमा कारिया उ जीवेहिं। असमञ्जसवित्तीए नय सिद्धो
दंसणलवोवित्ति" ॥ आह यद्येवमस्ति तत् कथं ते महानुभावाः क्लेशशतोपार्जितं द्रव्यमेवं विनियुञ्जते ?'। उच्यते-सक्रोधाभा-
वात्। 'सोऽपि कथम् ?' चेत्, उच्यते कुगुरुवचनैकलीनत्वात् बहुजनासेवितमार्गनिरर्गलरागान्धत्वाच्चेति।

ननु—सूत्रविरुद्धपदेन यत् सूचितम् अविधिचैत्यं तत् न वयं बुध्यामहे, सिद्धान्ते चतुर्विधस्य एव चैत्यस्य उक्तत्वात्, तत्र

च अविधिचैत्यस्य अभावात् तथाहि कल्पचूर्णो चैत्यद्वारे "ताणि चेइयाणि चउव्विहाणि" 'त जहा—"निस्साकड चेइयाणि १ अनिस्साकडचेइयाणि २ साहम्मियचेइयाणि ३ भत्तिचेइयाणि" ४ इति । यदि पुन. पञ्चमकमपि भवदुक्त चैत्यमभविष्यत् तदा तदप्यभ्यधास्यत् वृत्तिकार' । प्रासावसरत्वात् न चाभिहितम् । तस्मात् ज्ञायते नास्त्येवेति चेत् ।

अत्रोच्यते । तत् किं यत् चैत्यमत्र नोक्त तत्र नास्त्येव । एव तर्हि अन्यतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यमपि नास्ति, तस्याप्यत्रानुक्तत्वात् । एव च सम्यक्त्वदण्डके "नो मे कप्पइ अज्जप्पभिइ अन्नतित्थिए वा अन्नतित्थियदेवयाणि वा अन्नतित्थियपरिग्गहियाणि अरिहन्तचेइयाणि वा ॥ १ ॥" इत्याद्यालापकस्य नैरर्थक्यम् । 'नैव नैरर्थक्यम्, भगवद्भिः श्रीभद्रबाहुस्वामिभिरुक्तत्वात्' इति चेत्, तत् किम्? यत् भद्रबाहुस्वामिभिरुक्त तत् मान्य? मान्यमेव । तेषा श्रुतकेवलित्वेन सर्वसम्मतत्वात्' इति चेत् तर्हि अविधिचैत्यमपि मान्यमेव । अविधिचैत्य हि अनायतनमुच्यते, तस्य च श्रीभद्रबाहुस्वामिपादैरेव ओघनिर्युक्त्यादावुक्तत्वात् । तथाहि ओघनिर्युक्तिः—"जत्थ साहम्मिया बहवे भिन्नचित्ता अणारिया । मूलगुणपडिसेवी अणाययण त वियाणाहि ॥१॥ जत्थ साहम्मिया बहवे भिन्नचित्ता अणारिया । उत्तरगुणपडिसेवी अणाययण त वियाणाहि ॥ २ ॥ जत्थ साहम्मिया बहवे भिन्नचित्ता अणारिया । लिङ्गवेसपडिच्छिन्ना अणाययण त वियाणाहि ॥ ३ ॥" इत्यादि ॥

ननु—अत्र कथ चैत्य लब्धम्? यच्छब्दस्य सर्वनाम्नः सप्तम्यन्तस्य स्थानमात्रवाचित्वात्" इति चेत्, उच्यते—"नाणस्स

१ साहम्मियचेइयाणि १ मगलचेइयाणि २ सासयचेइयाणि ३ भत्तिचेइयाणीति ४ इतिग्रन्थान्तरपाठ ॥

दंसणस्स य चरणस्स य जत्थ होइ वाघाओ। वज्जिज्जवज्जभीरू अणाययणवज्जओ छिप्पं ॥१॥" इति मूलगाथायां 'यत्र आयतने ज्ञानादिव्याघातस्तद्वर्जयेत्' इति चतुश्चत्वारिंशदधिक-चतुर्दशशतप्रकरणकारैः श्रीहरिभद्रसूरिभिः व्याख्यातम्। ततो ज्ञायते तद्विवरणभूतासु 'जत्थसाहम्मिए' इत्यादिष्वपि गाथासु यच्छब्दार्थ आयतनमेव। मूलसूत्रानुसारित्वात् विवरणस्य, आयतनं च चैत्यम्। यदुक्तम्—'अमरकोशनाममालायाम्' 'चैत्यमायतनं तुल्ये' इति प्रवचनेऽपि च'। आयतनशब्दश्चैत्यार्थे प्रयुक्तो दृश्यते। यथा—'आययणम्मि अभोगो इत्थं देवा उदाहरणं' इति। ततोऽत्र चैत्यतया व्याख्यायते।

ननु—"भवतु यच्छब्दार्थो वृत्तिकृता व्याख्यातत्वात् आयतनम्, आयतनस्य तु अर्थश्चैत्यमेव। अत्रेति कथम्? पूर्वसूरिभिरव्याख्यातत्वात् अनेकार्थत्वाच्चास्य। ततो यथा 'भोक्तुर्भोगायतनं शरीरम्' इत्यत्र आयतनशब्दस्यार्थः स्थानमात्रम्' एवमत्रापि प्रतिश्रयमठादिरूपं स्थानमात्रमस्यार्थो भवतु। किं चैत्येन निरर्थकमनायतनीकृतेन?" इतिचेत्,

सत्यम्। किन्तु यदि चैत्यमनायतनं न स्यात् तदा 'जत्थ साहम्मिया बहवे भिन्नचित्ता' इत्यादिकस्य अनायतनलक्षणस्य अव्यापकतादोषः। नहि 'यत्र यत्र भिन्नवृत्तित्वादिविशेषणोपेता लिङ्गिनः साधर्मिका वसन्ति तत्तत् अनायतनम्' इति व्याप्तिरस्ति, चैत्येन व्यभिचारात्। तस्मात् यदि चतुर्दशपूर्वधरश्रीभद्रबाहुस्वामिवचने बहुमानस्तदा स्वीक्रियतां चैत्यस्यापि अनायतनता, यतस्तदैवाऽव्यापकतादोषः परिह्रियते। यदि साध्येन अनायतनत्वेन भिन्नवृत्तित्वादिविशेषणवत् साधर्म्मिकवासोपलक्षितं

चैत्यमचैत्य वा सर्व व्याप्यते, नान्यथेति । किञ्च न वय चैत्यमनायतन कुर्म', किं तर्हि ? येऽर्हद्दीक्षां प्रपद्य—अवगणय्य च चैत्यमध्ये वसन्ति, ते एव कुर्वन्ति । वय तु केवलमागमोक्तत्वात् ब्रूमः ।

ननु—"चैत्यमनायतन कुर्मः । इति वक्तुमपि नोचितम्, श्रद्धाभङ्गहेतुत्वात् । गुरुदोषोद्घाटनवत् ॥ तथाहि—महाप्रयासोपार्जितद्रव्यापरिमितव्ययेन कारित चैत्यमनायतनमिति चेत् कर्णकोटरे प्रविष्ट तदा न कोऽपि चैत्य कारयितुमुत्सहिष्यते । नहि कस्यापि द्रव्य मन्दवल्लभम्, येन कमपि लाभमनपेक्ष्य व्ययिष्यते । तथा च चैत्यव्यवच्छेद." इति चेत्,

मैवम् । नहि चैत्यमिति, अनायतनम्, येनाय प्रसङ्गश्रङ्गः स्यात् । किन्तु पार्श्वस्थाद्यधिष्ठितमिति । ततश्च पार्श्वस्थाद्यधिष्ठितमनायतनम्' इति श्रुतेर्विवेक' समुच्छलति भव्यजन्तूना यदि प्रधानमपि कारित चैत्य पार्श्वस्थाद्यधिष्ठित सन्न बहुफल, तर्हि न दास्यामश्चैत्यमध्ये वस्तु पार्श्वस्थादीनाम् । नहि 'भूताधिष्ठितमद्भुतमपि गृह न सगुणम्' इति जानानः । कश्चित् आत्महितैषी स्वगृहस्य भूताद्यधिष्ठाननिवारणार्थ लोहादिरक्षा मान्त्रिकैर्न कारयति, अधिष्ठातु प्रवृत्तानि वा भूतादीनि न निष्कासयति । तस्मात् अनिश्राकृतमेव चैत्य कारयिष्यामः, यस्मिन् कारिते महती पुण्यानुबन्धिपुण्योपार्जना भवतीति, ततो वक्तव्यमेव 'द्रव्यलिङ्गिपरिगृहीत चैत्यमपि अनायतनम्' इति ॥

ननु—"अत्र यदि यच्छन्दस्यार्थ 'आयतन तर्हि—'जत्थ साहम्मिया बहवे सीलवन्ता बहुस्सुया । चरित्तायारसम्पन्ना आययण त वियाणाहि ॥ १ ॥ इत्यत्रापि यदर्थ आयतनमेव, तुल्ययोगक्षेमत्वात् । ततो 'यत्र आयतने ज्ञानादिरत्नत्रयसम्पन्ना साधवो

वसन्ति' इत्युक्ते अर्थादेव ज्ञायते—'साधवश्चैत्येऽपि वसन्ति' इति, आयतनस्य चैत्यार्थतया भवतैव व्यवस्थापितत्वात् । तथाच सुविहितानामपि चैत्यवासप्रसङ्गः" इति चेत्, न ।

नहि यच्छब्दस्यार्थः सर्वत्राप्येक एव, असर्वनामत्वप्रकृतिप्रसङ्गात् । यदि वा भवतु यच्छब्दार्थोऽत्राप्यायतनं तथापि न चैत्यवासप्रसङ्गः, व्याप्तेरभावात् । नहि यद्यत् आयतनं तत्तत् चैत्यम्, 'भोक्तुर्भोगायतनं शरीरम्' इति सूत्रस्थेन आयतनेन व्यभिचारात् । अत्र ह्यायतनशब्दः स्थानमात्रार्थ एव, न चैत्यार्थः । एवं प्रस्तुतगाथायामप्यवधार्यम् ।

ननु—"ह्यर्थोऽप्यायतनशब्द 'एकत्र चैत्यार्थः, अपरत्र स्थानमात्रार्थः' इत्येषा कुतः विशेष प्रतीतिः ?" इति चेत्,

उच्यते—प्रकरणवशात् । अनेकार्थेऽपि हि शब्दे प्रयुक्ते प्रकरणवशाद्विशेषप्रतीतिर्भवत्येव । यथा भोजनक्षणे राज्ञा 'सैन्धवमानय' इत्युक्तो लवणमेव विशिष्टमानयति, न तदर्थमपि तुरङ्गमम् ।

ननु—"अत्रापि चैत्यार्थः कस्मान्न भवति ?" ।

उच्यते, असम्भवात् । न हि शीलवत्त्वादिगुणोपेताः साधवश्चैत्ये वसन्ति, 'ते ण ठंति न चेइए' इत्याद्यागमेन निवारितत्वात् । अपवादेऽपि स्त्रीसङ्कुलायामप्युक्तयतनया वसतावेव साधुभिर्वस्तव्यम्' इति । निशीथे नियमितत्वाच्च यदुक्तम्—"चित्रोत्सर्गापवादे यदिह शिवपुरीदूतभूते निशीथे । प्रागुक्ता भूरिभेदा गृहिगृहवसती कारणेऽपोद्य पश्चात् ॥ स्त्रीसंसक्त्यादियुक्तेऽप्यभिहितयतनाकारिणां संयतानाम् । सर्वत्रागारिधाम्नि न्ययमि ननु मतः क्वापि चैत्ये निवासः" इति ॥

मिममहषित्वादिविशेषणयुक्तास्तु लिङ्गत साधर्मिका भगवदाज्ञातिक्रमकारित्वाच्चैत्येऽपि वसन्तः साक्षादीक्ष्यन्ते इति कथ तुल्ययोगक्षेमत्वम् ?

भवतु । 'वा नाणस्स दसणस्स य चरणस्स य जत्थ होइ वाघाओ' इत्यादि गाथाविवरणस्य आयतनशब्दः स्थानमात्रार्थ । एवमपि असत्साध्यसिद्धेः यत्र स्थाने द्रव्यलिङ्गिनो वसन्ति तत् स्थान चैत्यमचैत्य वा सर्वमप्यनायतनमेव । अथ वसत्स्वपि पार्श्वस्थादिषु चैत्य अर्हन्मूर्तिप्रभावाश्च अनायतनम्। एव तर्हि तत्प्रतिश्रयोऽपि न अनायतनम्, तत्रापि हि पुस्तकपत्रचित्रभित्तिचित्रपटादिस्थार्हन्मूर्ते सद्भावात् । अथ 'सा भावप्रतिष्ठिता' इति चेत्, तत् किं यत्र प्रतिष्ठिता प्रतिमा भवति तत् अनायतन न भवति ? एव तर्हि परतीर्थिकपरिगृहीत चैत्यमपि न अनायतनम्, तत्रापि प्रतिष्ठितप्रतिमाया सद्भावात् । तस्माद्यथा पार्श्वस्थादिप्रतिश्रय प्रतिष्ठितायामप्रतिष्ठिताया वा अर्हत्प्रतिमाया सत्यामसत्या वा द्रव्यलिङ्गिवासोपाधिसद्भावादनायतनम्, एव चैत्यमपीति ।

ननु—"एव तर्हि 'यत्र आयतने' इति किं व्याख्यात वृत्तिकृता ? आयतनशब्दस्य अर्थत्वेन समुग्धत्वाद् ?"

उच्यते । 'आयतनमपि पार्श्वस्थाद्याक्रान्तमनायतन भवति, किं पुनरन्यत् ? इति ज्ञापनार्थम् । किञ्चेयमपि गाथा सञ्ज्ञासूत्रम्, अत्र आयतनसञ्ज्ञायाः क्रियमाणत्वात्, सा च असत्येव क्रियते, न सती । नहि यस्य देवदत्त इति नाम प्रागेवास्ति, तस्य पुनरपि देवदत्त इति नाम क्रियते । ततो यदि यदर्थ आयतनमेव स्यात्, तदा सञ्ज्ञाकरणमनर्थकम्, आयतनसञ्ज्ञायाः प्रागेव

सत्त्वात्। नच सत्साध्यते, अनवस्थाप्रसङ्गात्। प्राक्तनगाथासु तु आयतनसंज्ञायाः प्रसिद्धेऽप्यनायतनसंज्ञा लक्षणवशात् क्रियते इति युक्त एव, तत्र यदर्थं आयतनम्। अत्र तु न, संज्ञासूत्रस्य वैफल्यप्रसङ्गात्। अपि चात्र आयतनं लक्ष्यम्। लक्ष्यं चाप्रसिद्धमेव भवति, न प्रसिद्धम्। अन्यथा लक्षणस्य वैफल्यप्रसङ्गः॥ शीलवत्त्वादिगुणवत्साधर्मिकवासोपलक्षितत्वं हि लक्षणम्। तच्च प्रसिद्धमेव भवति, अप्रसिद्धस्य लक्षणत्वायोग्यत्वात्। लक्षणं हि ज्ञापकम्। तत् चेत् स्वयमज्ञातम्, कथमन्यस्य ज्ञापकम्? नहि अज्ञातस्वरूपो धूमोऽनालोक्यमानवह्नेर्गमको भवति। तस्मादनेनापि लक्षणेन प्रसिद्धेन भाव्यम्, प्रसिद्धं च चैत्याद्यतिरिक्तमेव, न तु चैत्यम्। चैत्ये हि शीलवत्त्वादिगुणवन्तः साधर्मिका न वसन्त्येव, 'ते णठंति न चेइए' इत्याद्यागमबहुमानित्वात्। ये च वसन्ति न ते सुविहिताः, भगवदाज्ञाविराधकत्वात्। इति कथं यदर्थं आयतनं स्यात्? यदि पुनः स्यात् तदा असम्भवदोषदुष्टत्वेन इदं लक्षणमनुपादेयमेव भवेत्, चैत्ये सुविहितवासस्यासम्भाव्यत्वात्। तद्यदि श्रीभद्रबाहुस्वामिपादानां पूज्यत्वेनाभ्युपगच्छसि तदानीमत्र चैत्यादन्यदेव वसत्यादिकं यदर्थोऽभ्युपगम्यताम्, यथा असम्भवदोषो निवर्तते। अन्यथा सम्भावनातीतसुविहितवासे चैत्ये आयतनसंज्ञा क्रियमाणा, अजाते पुत्रे नामकरणवत् कर्तुर्महोपहासाय सम्पत्स्यते। न चैत्यं लोके लोकोत्तरेऽपि आयतनमुच्यते। आयतनस्य च सेवा यतिभिः सदा कार्या। यदुक्तं ओघनिर्युक्तौ—'वज्जिन्तु अणाययणं आययणं गवेसणं सया कुज्जा' इति। बृहत्पट्टस्थानकभाष्येऽप्युक्तम्—'एयस्स वज्जणेणं आययणनिसेवणं समुवइट्ठं' इति। साच समुद्रस्यैवान्तर्गतैरिव च कर्तुं शक्यते, नच तटस्थैरिति।

"कथमनागमिकश्चैत्यवास. ? येनायतनसना क्रियमाणा प्रणेतुरुपहासाय स्यात्"? इति चेत्,

नैवम् । सेवा हि आराधनमुच्यते । तच्च आराध्यसम्मतस्थिते. प्रतिपालनेनैव भवति, न तु व्यतिक्रमेण । यदुक्त श्रीजिनवल्लभसूरिभि श्रुतौ—'तुममऽच्छीहिं न दीससि नाराहिज्जसि पभूयपूयाहि । किन्तु गुरुभत्तिरागेण वयणपरिपालणेण च' इति ॥१॥ अत्र स्याराध्य चैत्यम् । तस्य च उचिता इय स्थिति —यावता कालेन चैत्यवन्दना क्रियते तावन्मात्रमेवोत्सर्गतश्चैत्ये साधुभिः स्थातव्यम्, न अधिकम् । स्नात्रादिकारणे तु स्नात्रादि यावत् । यदुक्तम्—'तिन्नि वा कड्ढइ जाव थुइओ तिसिलोइया । ताव तत्थ अणुन्नाय कारणेण परेण वा' इति तस्याश्च व्यतिक्रमण, भवति चैत्यावासे सति । अतोऽसौ स्थितिभङ्गहेतुत्वान्नायतनस्य सेवा उच्यते, किन्तु विराधनैव । अत एव सदा शब्दोऽप्यत्र सर्वदिनवाची, न तु अहोरात्रवाची । अन्यथा शयनभोजनबहिर्गमनादिशेषक्रियाविलोपप्रसङ्ग इति । किञ्च यदि आगमिकश्चैत्यवासोऽभविष्यत्तदा महानिशीथग्रन्थान्तरस्थ नाभणिष्यत् ।—'हराभिग्गहियमहामिच्छदिठीहिं पावेहि । अहमाहमेहिं नामायरिय उवज्झायसाहुलिङ्गीहिं । जिणघरमढआवासो पकप्पिओ सायसीलेहि ॥ १ ॥ इति । अथ चोक्तमिदमत्र । तस्मात् ज्ञायते—'कल्पित एवासौ' इति ॥ इह स्नेके स्वपक्षसमर्थनार्थमित्थं ब्रुवते । यथा नायमागमिक , किन्तु दु'षमाकालानुभावात् यथोक्तोपाश्रयस्य दुर्लभतामालोच्य प्रवचनविख्यातयुगप्रधानबिरुदैः श्रीआर्यरक्षितमिश्रैः ऐदयुगीनसाध्वनुग्रहाय एष आचीर्ण. । यदुक्तम्—"नलमेहाउदीण हाणि नाऊण सुविहियजणस्स चेइयहरपरिभोगो तेण कओ अज्जरक्खीहिं" इति तदत्यन्तमयुक्तम्, तैर्हि प्रभुभिर्यत् आचीर्णं तत् सकलेऽपि प्रवचने तत्कर्तृ-

कतया प्रसिद्धम्। यथा आर्यिकाणां स्वपक्षेऽप्यप्रव्राजनं व्रतानारोपणं प्रायश्चित्तादानं कालाग्रहणं च यदुक्तम्—"आरेण अज्जरक्खिय कालाणुन्नाय नत्थि अज्जाणं। पव्वावणवयमारोवणं च पच्छित्तदाणं च" इति ॥ १ ॥ तथा सर्वेष्वपि धर्मगच्छेषु वृद्धपरम्परया समागच्छदवलोक्यते। यथा चतुर्थ्यां पर्युषणा, तेषां किञ्चिन्न्यूनदशपूर्वधरत्वेन सर्वसम्मतत्वाच्च। अयं च न तथा। तत् कथं तैराचीर्ण इत्युच्यते? किञ्च कार्यमालम्ब्यैव स्तोकदोषं बहुगुणं किञ्चित् कदाचित् चरन्ति गीतार्थाः? यदुक्तम्—"अवलंबिऊण कज्जं जं किंची आयरन्ति गीयत्था थोवावराहबहुगुणं सव्वेसिं तं पमाणन्ति"। तदत्र कार्यं किम्?

ननु "उक्तमेव, यथोक्तोपाश्रयस्य दुर्लभत्वम्" इति चेत्,

अहो प्रत्यक्षविरोधः। अधुनाऽपि हि सुविहिता आगमोक्तविधिना याचमानास्तावदौत्सर्गिकीमापवादिकीं वा वसतिं गृहस्थेभ्यो वस्तुं लभन्ते। किं पुनस्तदानीमिति? न किञ्चिदेतत्। यदि चोपाश्रयस्य दुर्लभत्वं किं साधूनामेव? न साध्वीनाम्? येन एतास्तन्मतेऽपि प्रायः चैत्यान्तर्न वसन्ति। आगमे तु आर्यिकोपाश्रयस्यैव दुर्लभत्वम् उक्तं। यथा—"मंसपेसीसरिस्सीसु वसही क्खित्तं तु दुल्लभं। एएण कारणेणं दो दो मासा अवासासुत्ति" ॥ १ ॥

न तु साधूपाश्रयस्येत्यहो आगमिकत्वममीषाम्। तथा यद्यप्यनाधाकर्मिकत्वाच्चैत्ये वसतां साधूनां कश्चिद्गुणो भवति तथाऽप्याशातनादोषो, मिथ्यात्वहेतुत्वाद्दीर्घसंसारकारणत्वाच्च तदपेक्षया महानेव। तथा निरन्तरमाविर्भवदुद्भटशृङ्गाररसारतरुणी रूपशब्दोपलम्भनमप्यत्र महामनोविप्लवहेतुरिति। कथमत्र सुविहितानामवस्थानमाचेरुस्ते पूज्याः? अपरे त्वाहुर्न चैत्यवासो मत्ततयाश्रितः।

किं तर्हि ? यथोक्ता वसतिरार्यरक्षितकाले व्यवच्छिन्नेति । यदुक्तम्—'छवाससएहिं नवुत्तरेहिं सुक्खगए महावीरे वुच्छिन्न सुजईण विपट्ठीवसाइय ठाण इति ॥

इद चातीव युक्तिविकलम्। व्यवच्छिन्न हि तदेवोच्यते यत् कथमपि पश्चान्न सम्भवति । यथा—'मणंपरमोहिं पुलाए आहार ग खवग उवसमे कप्पे । सजमतिय केवलि सिज्झवणा य जबुम्मिवुच्छिन्ना' इति ॥ वसतिस्त्वधुनाऽपि सम्भवन्ती दृश्यते, इति कथ व्यवच्छिन्नेत्युच्यते ? अथवोच्यताम् । यदि साधुवत् साध्व्योऽपि सर्वथा चैत्ये एव वसेयुः । यदि वा चैत्यरहिते ग्रामे नगरे वा साधवोऽपि नावतिष्ठेयुः, यदि वैकचैत्यग्रामे नगरे वा स्थिता. साधवः साध्व्यश्च सर्वेऽप्येकस्मिन्नेव तस्मिंश्चैत्ये रात्रावपि वसेयु. । न चैव लोकप्रवादाद्यनेकानर्थभयात् । तस्मान्न व्यवच्छिन्नेति । केवल भवाभिनन्दित्वाद्द्रव्यलिङ्गि-भिरेवायमादृत । अथ ते चैत्ये न वसन्त्येव इति चेत्, कथ तर्हि 'चैत्यवासिन' इति व्यपदिश्यन्ते । अथ पर'—'तत् किं चैत्यवासिव्यपदेशस्य वसनमेव निमित्तम्" एव च यदा ते क्वापि ग्रामान्तरे गच्छन्ति तदा अचैत्यवासिनः स्युः, तत्र चैत्याभावेन तदन्तर्वासस्याप्यभावात् । ततो 'निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्' इति चेत्, आचार्यः क' किमाह ? किं नय चैत्यवासिव्यपदेशस्य चैत्यवसनमेव केवल निमित्त ब्रुवन्तः स्मः, येनाय प्रसङ्गः सरङ्गः स्यात् । किन्तु ज्ञानशक्ती अपि ? यो हि चैत्ये वस्तु जानाति शक्नोति वसति च स चैत्यवासी भण्यते। ततस्ते चैत्ये वसन्तु । ग्रामान्तरगता मा वात्सुस्तथापि चैत्यवा-सिन एव ज्ञानशक्त्योर्निमित्तयोस्तत्रापि भावात् । किं अपचन्नपि ज्ञानशक्तिसद्भावात् पाचको न भण्यते । यदुक्तम्—निष्ट-

त्तपाकादौ पाचकादौ ज्ञानशक्त्यपेक्षा बुद्धिशब्दावविति । किंवा क्रीडन्तोऽपि तदध्यवसायानिवृत्तेर्यथेह कुमाराः क्रीडन्ति' इत्युच्यते, एवमवसन्तोऽपि वसनाध्यवसायानिवृत्तेस्ते चैत्यवासिन इति व्यपदिश्यन्ते एव । इत्यलमप्रस्तुतेन । प्रारब्धमेव प्रमेयं निर्वाह्यतां यदि काचिच्छक्तिरस्ति ।

ननु विवक्षितोपाधिमत् चैत्यं द्रव्यतोऽनायतनं भावतो वा ? ।

उच्यते । द्रव्यतः, ननु भावतः । किमिति न भवति ? ।

कथ्यते । भावतोऽनायतनस्य लौकिकस्य पण्याङ्गनादेरिव लोकोत्तरस्य पार्श्वस्थादेरेवोक्तत्वात् । तथाहि ओघनिर्युक्तौ— "सावज्जमणाययणं असोहि ठाणं कुसीलसंसग्गी, एगट्ठा हुंति पया एए विवरीयआययणे ॥ वज्जितु अणाययणं आययणगवेसणं सया कुज्जा । तं तु पुण अणाययणं नायव्वं दव्वभावे य ॥ दव्वे रुद्दाइघरं अणाययणं भावओ दुविहमेव । लोइय लोउत्तरियं तहियं पुण लोइयं भणिमो ॥ खरियातिरिक्खजोणी तालायरसमण माहण सुसाणो वागुरियवाह गुम्मियहरिएसपुलिन्द मच्छंधा, क्खणमवि न खमं काउं अणाययणं सेवणं, सुविहियाणं, जं गन्धं' होइ वणं तं गन्धो मारुओ वाइ जे अन्ने एवमाई लोगंमि दुगुंच्छिया गरहिया य समणाण व समणीण व न कप्पए तारिसे वासो ॥ अह लोउत्तरियं पुण अणाययणं भावओ मुणेयव्वं जे संजमजोगाणं करिंति हाणि समत्थावि" ॥ 'अम्बस्स य निम्बस्स य' इत्यादि ॥

आययणं पि य दुविहं दव्वे भावे य होइ नायव्वं । दव्वम्मि जिणहराई भावम्मि य होइ तिविहं तु ॥

त्रिविध ज्ञानदर्शनचारित्ररूपमायतनमित्यर्थः। "जत्थ साहम्मिया बहवे सीलवन्ता बहुस्सुया, चरित्तायारसम्पन्ना आययणं त वियाणाहि ॥ सुन्दरजणससग्गी सीलदरिद्द पि कुणइ सीलड्ढ। जह मेरुगिरीलग्ग तण पि त कचण होइ त्ति"।

ननु—"अत्र चैत्य द्रव्यतया आयतनमेवोक्तम्। यथा—दव्वमि जिणहराई" इति चेत्,

सत्यम्। किन्तु निरुपाधीदम्, मिथ्यादृष्टिपरिगृहीतत्वोपाधिसहित त्वनायतनमेव। अन्यथा दिगंबरादिपरिगृहीतचैत्यस्याप्यायतनत्व स्यात्। तथा च 'अन्नतितिथियपरिग्गहियाणि अरहतचेइयाणि च' इति वचनस्य नैरर्थक्यम्, व्यवच्छेद्याभावात्। तस्माल्लिङ्ग्यधिष्ठित चैत्य द्रव्यतोऽनायतनमेव। ननु भावतोऽनायतनम्। किमिति नोक्तम्?

उच्यते। अचेतनत्वेन तथाविधभावशून्यत्वात्। यदि वा भावतोऽप्यनायतनम्, आधाराधेययोरभेदोपचारात्। मञ्चाः क्रोशन्तीतिवत् ॥ यतो व्याख्यात लौकिकभावानायतनप्रतिपादक 'खरियातिरिखजोणि' इत्यादिगाथायां श्रीहरिभद्रसूरिभिः। यथा—"खरियत्ति" द्वाक्षरिका, यत्रास्ते तत् अनायतनम् तथा तिर्यग्योनयो यत्र तत् अनायतनम् तालाचराश्चारणाः, ते यत्र तत् अनायतनम्। श्रमणाः शाक्यादयः, ते यत्र, तथा ब्राह्मणा यत्र श्मशान च तद् अनायतनम्। तथा व्यागुरिका व्याधा गुल्मिका 'गोत्तिपाला,' हरिएसाः पुलिन्दमत्स्यबन्धाश्च यत्र तत् अनायतनम्" इति। ततो यथा वेश्यादिभिरधिष्ठित स्थान भावतोऽनायतन लौकिकम्, एव पार्श्वस्थादिभिरधिष्ठित चैत्यमपि लोकोत्तरिक भावतोऽनायतनमिति।

नतु "चैत्यं कथमपि अनायतनं न भवति, विवक्षितोपाधेर्मठादिमात्र एव विश्रान्तत्वात्। अत एव ते मठपतयो भण्यन्ते" इति चेत्,

नैवम्। मठादेरपि चैत्यान्तर्गतत्वात् ॥

ननु "यदि चैत्यान्तर्गतमठादौ वसत्सु सत्सु पार्श्वस्थादिषु चैत्यमनायतनं तर्हि देशान्तर्गतग्रामनगरादिस्थानस्थितेषु तेषु देशोऽप्यनायतनं स्यात्, न्यायस्य समानत्वात्" इति चेत्,

अथ आचार्यः—अहो तार्किकत्वं अहो सैद्धान्तिकत्वं यत्प्रसङ्गं ददता न तर्कलक्षणं नापि सिद्धान्तोक्तमपेक्ष्यते। तथाहि—'प्रमाणसिद्धे व्याप्यव्यापकभावे व्याप्याङ्गीकारे अनिष्टव्यापकप्रसञ्जनं तर्कः' इति तर्कलक्षणम्। अत्र तु अन्तर्गतस्थानवासिपार्श्वस्थादिकं व्याप्यम्, अनायतनं व्यापकम्, अनयोश्च व्याप्यव्यापकभाव ऊहाख्येन प्रमाणेन सिद्ध एव, केवलं यत् देशस्य अनायतनत्वं प्रसञ्जितं तत् न अस्माकमनिष्टम्। अभ्युपगमात् ॥ नापि सिद्धान्तसिन्धौ न भणितम्, दृश्यमानत्वात्। तथाहि पञ्चकल्पभाष्ये—नाणस्स दंसणस्स य चरणस्स य जत्थ नत्थि वाघाओ। एसो उक्खित्तकप्पो जहियं च अणाययणा न हुंति ॥ के पुण अणाययणा भणिया, साहम्मिभिन्नवित्ता मूलुत्तरदोसपडिसेवी ॥ एएहिं जो देसो आइन्नो तह य अन्नतित्थीहिं। मच्छंधवाहगामा पुलिन्ददेसा अणाययणा" इति। तस्मादिष्टप्रसञ्जनाख्यतर्कदोषदुष्टोऽयं प्रसङ्ग इति न काञ्चिदस्माकं क्षतिमावहति ॥ ननु साधर्मिकचैत्यादिचतुर्विधचैत्यमध्ये कतमस्य भेदोऽनायतनम्?।

उच्यते । यस्य सत्कस्ते रोचते तस्यापि । "तत् किं भक्तिचैत्यस्यापि ?" इति चेत्, एव ? न तस्य हि निश्राकृतानिश्राकृतरूपभेदद्वयमेव श्रूयते ॥ तथाहि कल्पभाष्ये—"निययाइ सुरलोए भत्तिकयाइ च भरहमाईहिं । निस्सानिस्सकयाइं तत्था एसो चयसुनिस्स" इति ॥

अथ आचार्यः—तत् किं योऽत्र भेदो नोक्तः स न सम्भवत्येव ? । एवं सति अन्यतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यमपि न सम्भवति, अस्यापि भक्तिचैत्यभेदस्य कल्प–भाष्ये अनुक्तत्वात् । तथाच सम्यक्त्व–दण्डके—परतीर्थिकपरिगृहीतचैत्या वन्दनाद्यभिग्रहालोपकोपेक्षणीयाः, निरभिधेयत्वात् । काकदन्तपरीक्षाग्रन्थवत् ॥

ननु तदोपेक्षेत । यदि दिगम्बरादिपरतीर्थिकाः सर्वथाऽपि न भवेयुर्यदि वा तत्परिग्रहेऽर्हच्चैत्यानि सर्वथा न स्युः ।

न चैवम्, कालमाहात्म्यात्तद्द्वयस्याप्युदयवत्त्वात् । अत एव पूज्यपादे श्रीभद्रबाहुस्वामिभिरुक्तोऽयम् ? इति चेत्, तत् किं भक्तिचैत्यस्य निश्राकृतानिश्राकृताभ्यां भिन्नस्तृतीयोऽप्यन्यतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यरूपो भेदोऽस्ति ? । 'एवम्' इति चेत्, तद्यदि चतुर्थोऽप्यनायतनलक्षणो भवेत्तदा को दोषः ? 'अनवस्था' इति चेत्, आह—कल्पानुक्ततृतीयभेदसत्ताऽभ्युपगमे सा कथं न स्यात् ? । ननु 'एतत्साधक प्रमाणमस्ति, यस्य हि साधक प्रमाण भवति, तदेव भवति । न शेषमिति । कथमनवस्था ? इति चेत्, किं नामास्य साधक प्रमाणम् ? । ननु 'आगम' । स कः ? 'आवश्यकनिर्युक्तिरेव' इति चेत्,

आचार्य आह—तत् किं यस्य साधिका असौ भवति, तस्मिन् अभ्युपगम्यमाने न अनवस्था? एवं तर्हि अनायतनलक्षण-
चतुर्थभेदेऽपि अभ्युपगम्यमाने न अनवस्था, तस्यापि साधिका आवश्यकनिर्युक्तिरस्त्येव । तथाहि—
"खणमवि न खमं काउं अणाययणसेवणं सुविहियाणं । जं गंधं होइ वणं तं गंधो मारुओ वाइ"
इत्यत्र 'अनायतनं पार्श्वस्थाद्यायतनम्' इति वृत्तिकृता व्याख्यातम् । ततः पार्श्वस्थादिसम्बन्धि आयतनम् अनायतनत्वात्
क्षणमपि सेवितुं सुविहितानां न क्षममित्यर्थः । एवं च अनायतनमावश्यकनिर्युक्त्याऽपि साधितमेवेति, न युज्यते । समानप्रमा-
णकयोरनयोर्मध्ये एकं मन्तुमेकं चावमन्तुम् आगमिकमन्यानाम्' अनागमित्वप्रसङ्गात् ।
ननु—"अत्र आयतनशब्दः सन्दिग्धतया न निश्चायक इति । तत् स्पष्टाक्षरं किमप्यागमोक्तं दर्शय, येन निष्टङ्कितचैत्यमपि
अनायतनतया अभ्युपगच्छामः । किं युक्तिशतैर्दर्शितैरपि?" इति चेत्,
तर्हि श्रूयताम् । "बुद्धा वासो रई धम्मे अणाययणं वज्जणं । निग्गहो य कसायाणं एयं वीरस्स सासणं" इति निशीथभा-
ष्यचूर्णौ व्याख्यातम्—'अनायतनं स्थली, सा चार्हत्पार्श्वस्थादिपरिगृहीता देवद्रोणी' । तथाहि निशीथपीठिकायामपि 'साह-
म्मियत्थलीसु जायअदिंते भणावणगिहीणं' इत्यादि गाथाचूर्णिः—'समाणधम्मा साहम्मिया थली देवद्रोणी जायन्ति याज-
यन्ति अरहन्ति य पासत्थियपरिग्गहियदेवदोणीसु पुव्वं जा जयन्तीत्यर्थः । देवद्रोणी च देवगृहमेव । इति आगमसिद्धमनायतनत्वं
चैत्यस्य ।

पुनरप्यनुमानेन साध्यते। तथाच प्रयोगः—"विवादाध्यासित चैत्यम्, अनायतनम्, अन्तर्वसद्द्रव्यलिङ्गित्वात्। प्रतिश्रयवत्"॥ यदि वा "चैत्यमप्यनायतनम्, अनधिकारिपरिगृहीतत्वात्। मातङ्गपरिगृहीतचैत्यवत्" इति॥

ननु—एव प्रमाणिकमपि अनायतन कल्पभाष्ये किमिति नोक्तम्?"

उच्यते। सूत्रस्थितेर्वैचित्र्यदर्शनार्थम्। यदुक्तम्—

'कत्थइ देसग्गहण, कत्थइ घिप्पति निरवसेसाइ। उक्कमकमजुत्ताइ कारणवसओ निरुत्ताइ।

इति अनायतनचैत्यसिद्धिः।

ननु—'निश्राकृताऽनायतनयोः कियान् भेदः?' उच्यते। महान्। 'कथम्?', इति चेत्,

श्रूयताम्। निश्राकृत हि तत् चैत्यम्, यत् द्रव्यलिङ्गिना निश्रया निष्पन्नम्। यदुक्त "निस्सानिस्सकयाइं तत्थाएसो चयसु निस्स" इति कल्पभाष्यगाथार्धचूर्णौ—'निस्साए कय ज त न कप्पइ। जत्थ साहुनिस्सा नत्थि त कप्पइ त्ति' यत्र तु चैत्ये ते वसन्ति तदनायतनम्। यदुक्तम्—'जत्थ साहम्मिया वहवे' इत्यादि। इति प्रकट एव भेदोऽनयोः।

'तत् किं यत्र द्रव्यलिङ्गिनो वसन्ति तत् तेषा निश्रया न निष्पन्नम्?' इति चेत्,

कः किमाह? नहि वयमिदमाचक्ष्महे, यत् 'अनायतनमनिश्राकृतमेव'। किन्तु यथा भक्तिकृतचैत्यस्य निश्रालक्षणोपाधिस-

द्भावासद्भावाभ्याम् एकं निश्राकृतम्, अपरं अनिश्राकृतम्, इति भेदद्वयम्, एवं निश्राकृतस्यापि द्रव्यलिङ्गिनिवासोपाधिसद्भावासद्भावाभ्यामेकमनायतनम्, द्वितीयं न अनायतनम्। किं तर्हि? निश्राकृतमेवेति भेदद्वयम्। इति।

एनमेवार्थं समर्थयितुं प्रमाणान्तरमनुमानमुच्यते—"यत्याभासवासविशिष्टं चैत्यं, निश्राकृताद्भिन्नम्, अनायतनत्वात्। यद्यदनायतनं, तत्तद् निश्राकृताद्भिन्नम्, यथा उभयसम्मतं परतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यम्। तथा चेदम्। तस्मात्तथा" इति। नच 'अनायतनत्वात्' इति हेतुः 'असिद्ध' इति वाच्यम्, अस्य प्रागेव सप्रपञ्चं साधितत्वात्। अनेन च अनुमानेन उपष्टम्भित आगमः प्रस्खरितसिंह इव अस्खलितप्रसरत्वात् स्वसाध्यं साधयत्येवेति। तस्माद्द्रव्यायतनभावायतनविचारे प्रारब्धे श्रीभद्रबाहुस्वामिपादैः 'दव्वम्मि जिणहराई' इत्यनेन सामान्येन स्वरसतः परतीर्थिकपरिगृहीतत्वाद्युपाधिरहितस्य जिनगृहादेर्द्रव्यायतनत्वमुक्तम्। पार्श्वस्थाद्युपाधिसान्निध्यात्तस्यैव 'नाणस्स दंसणस्स य' इत्यादिगाथाचतुष्केण अनायतनत्वं, भवति ह्युपाधिसन्निधानादुपाधिमतोऽपि तद्रूपता, तन्निवृत्तौ च तन्निवृत्तिः। यथा जपाकुसुमसन्निधानात् स्फटिके रक्तरूपता, तदपगमाच्च तदभावः, एवमिहापि पार्श्वस्थाद्यनायतनोपाधिव्यावृत्त्या जिनगृहादीनामप्यनायतनत्वनिवृत्तिः।

ननु "यदि, तृतीयमपि चैत्यं अनायतनसंज्ञमभविष्यत्तदा 'निस्सकडमनिस्सकडे वा वि चेइए सव्वहिं थुई तिन्नि वेलंव चेइयाणि व नाउं इक्किक्कया वावि' इत्यादिना द्वयोरिव तृतीयस्यापि चैत्यवन्दनविधिमभणिष्यत्। नहि परिपाट्या चैत्यानि वन्दमानानां क्रमागतं चैत्यमुल्लङ्घयितुं युज्यते, तीर्थंकरहीलनाया दुरन्तसंसारकारणत्वात्। यदुक्तम्—'तित्थयरपवयणसुयं आयरियं-

गणहरं महिड्ढीयं । आसायन्तो बहुसो अणन्तससारिओ होइ । इति नच भणितवान् सत्यपि प्रस्तावे कल्पभाष्यकारः । ततो ज्ञायते नास्त्येव"? इति चेत्,

अथ आचार्यः—तत् किं यस्य चैत्यवन्दनविधिरत्र नोक्तस्तन्नास्त्येव ? एवं तर्हि परतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यमपि मा भूत्, तदीयस्यापि चैत्यवन्दनविधेरत्रानुक्तत्वात् ।

आह । परतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यमवन्द्यम्, सम्यक्त्वहानिहेतुत्वात् । इत्यस्य वन्दनविधिरत्र नोक्त', अत एव च चैत्यपरिपाटिप्रस्तावे क्रमागतमप्येतत् परित्यजतो न कश्चिद्दोष ?" इति चेत्,

एवं तर्हि पार्श्वस्थादिपरिगृहीतार्हच्चैत्यमपि सम्यक्त्वादिहानिहेतुत्वादवन्द्यमेवेति, क्रमागतमप्येतत् परिहरताम् अदोष एव । किञ्च चैत्यपरिपाटिप्रस्तावे अनायतनचैत्यवन्दनविध्यभणनमनायतनचैत्यस्य अवन्द्यत्वमेव प्रतिपादयति, न पुनरभावम् । तत्सद्भावस्य स्थानान्तरे सिद्धत्वात् ॥ प्रयोगश्चात्र "पार्श्वस्थादिपरिगृहीतार्हच्चैत्य, अवन्द्यम्, ज्ञानादिव्याघातहेतुत्वात् ॥ अनुक्तवन्दनविधित्वाद्वा ॥ परतीर्थिक-परिगृहीतार्हच्चैत्यवत् ॥

ननु "अनायतन निश्राकृत वा स्यात्, अनिश्राकृत वा नतु प्रकारान्तरम् । निश्रानिश्रयोर्हि सर्वचैत्यव्यापकत्वात् तयोश्च 'निस्सकडमनिस्सकडे वा वि' इत्यादिना वन्दनविधिरुक्त एवेति कथमवन्द्यता ?" इति चेत् ।

न । एवं हि परतीर्थिकपरिगृहीतार्हच्चैत्यस्यापि वन्द्यत्वप्रसङ्ग', तस्यापि निश्रानिश्रैकतरपूर्वकत्वात् ।

ननु "परतीर्थिका मिथ्यादृष्टयः", इति तद्भावितमर्हच्चैत्यमपि मिथ्यात्वमेव, यतो मिथ्यादृष्टिपरिगृहीतं द्वादशाङ्गमपि मिथ्यात्वं भवति। किं पुनरन्यत्?, यदुक्तम्—'मिच्छदिट्ठिपरिग्गहियं दुवालसङ्गं पि मिच्छत्तं' इति। तथाच तस्य निश्रानिश्रैकृतरपूर्वकत्वेऽपि न वन्द्यता' इति चेत्।

एवं तर्हि पार्श्वस्थादिभिरपि परिगृहीतस्य चैत्यस्य अवन्द्यता न दुर्घटा, तेषामपि मिथ्यादृष्टित्वात्। तथाहि—"तत्साधनं—विवादाध्यासिताः पार्श्वस्थादयो, मिथ्यादृष्टयः, उत्सूत्रभाषित्वात्। जमालिवत्" इति॥ उत्सूत्रभाषित्वं चामीषां प्रत्यक्षेण सिद्धम्। तथाहि—एते यतीनां चैत्यवासं औद्देशिकभोजनं च, देवार्थस्थावरप्रायोग्यकूपवाटिकादिकारापणादिकमनेकविधमुत्सूत्रं, सभासमक्षमुपदिशन्तः, एतत्समर्थनार्थं च सुविहितैः सह प्रत्यहं कलहायमानाः साक्षादीक्ष्यन्ते इति। उत्सूत्रभाषिणां च मिथ्यात्वमागमतोऽग्रे साधयिष्यति। तथाच 'मिथ्यादृष्टिपरिगृहीतत्वात्' इति हेतुरन्यतीर्थिकपरिगृहीतचैत्यस्येव द्रव्यलिङ्गिपरिगृहीतचैत्यस्य अवन्द्यत्वं साधयत्येव। ततश्च पार्श्वस्थादयश्चैत्ये वसन्तु मा वा वसन्तु, चैतत्तैः परिगृहीतं तदा वर्जनीयमेव। अपि च वसद्द्रव्यलिङ्गिकं चैत्यं सुविहितां दूरतो वर्जनीयम्, व्रतलोपहेतुत्वात्। वेश्यासामन्तवत्॥ न चायमसिद्धो हेतुः, तत्साधकस्य "पासत्थसंगमोवि य वयलोवो तो चरमसङ्गो' इति वचनस्य उभाभ्यामभ्युपगम्यमानत्वात्। नापि विरुद्धः, साध्यविपर्ययेण सेव्यत्वेन अव्याप्तत्वात्। नापि अनैकान्तिकः, 'आययणनिसेवणं सया कुज्जा' इत्यादि वचनासेव्यतया विपक्षे आयतने आगतत्वात्।

नच साधनविकलो दृष्टान्त• गणिकागृहसमीपत्वलक्षणस्य वेश्यासामन्तस्य व्रतलोपहेतुत्वमनायतनत्वात् सिद्धम् । यदुक्त दशवैकालिके—'अणायणे चरन्तस्स ससग्गीए अभिक्खण । हुज्ज वयाण पीडा सामन्नमि य ससओत्ति' ।

नापि साध्यविकल•, अपध्यानादिदोषहेतुत्वेन तत्र दूरतो वर्जनीयत्वस्य सर्वसिद्धत्वात् । उक्त च—'तम्हा एय वियाणित्ता दोसं दुग्गइवड्ढण । वज्जए वेससामत मुणी एगतमस्सिएत्ति' । अन्यच्च, यद्यनायतने गम्यते तदा तद्वास्तव्यपार्श्वस्थादिविसस्थूलप्रवृत्तयोऽवलोक्यन्ते, तदवलोकनाच्च झटित्येव विपरिणामो भवति, । न्यासन्यारयातवृन्ताकदोष इव भगवदर्हद्वचने चाप्रत्ययोऽपि । ततश्च "विवादापन्नमनायतन न गमनयोग्यम्, भावभङ्गहेतुत्वात् । अनास्थाजनकत्वात् च । पार्श्वस्थादिप्रतिश्रयवत्" इति ॥

ननु "यूकाशङ्कया परिधानस्य अपरिधान न युक्तम् । यदि भावपातहेतोरनास्थाजनकस्य चान्तर्वासियत्याभासानाचारदर्शनभयेन चैत्य परिहियते, तर्हि चैत्याद्बहिरपि परिहियताम् । तत्र सुतरा तदनाचारदर्शनस्य सम्भवात् ॥ नहि ते यावतोऽनाचारान् बहि• कुर्वन्ति तावता शताशमपि चैत्यान्त कुर्वन्ति ?" इति चेत्,

सत्यम् । अत एव पार्श्वस्थादिव्यासो देशोऽपि सुविहितानामुत्सर्गेण परिहार्यतयोपदिष्टः पूर्वधरैः । तथाहि–पञ्चकल्पभाष्ये–
"नाणस्स दसणस्स य चरणस्स य जत्थ नत्थि वाघाओ । एसो उक्खित्तकप्पो जहिय च अणाययणा नत्थि ॥
जहिय च अणाययणा न हुति के पुण अणाययणा भणिया, । साहम्मिभिन्नवित्ता मूलुत्तरदोसपडिसेवी ॥

एएहिं जो देसो आइन्नो तह य अन्नतित्थीहिं । मच्छंधवाहगामा पुलिन्ददेसा अणाययणा" ॥

एवं च यदा क्षेत्रकल्पमधिकृत्य पार्श्वस्थाद्याकीर्णदेशेऽपि यतीनां गमनं निषिद्धम्, तदा कैव कथा तत्परिगृहीतचैत्येषु ॥

ननु "एवं समानधर्मत्वे सति चैत्यमेव परिह्रियते, न देशः" इत्यत्र मात्सर्यं मुक्त्वा नान्यन्निमित्तमुपलभामहे

मैवम् । चैत्यं प्रति ह्यन्येषामपि श्रेयोऽर्थिनां न मत्सरः, किं पुनरागमबहुमानिनाम् ?

यद्येवं तर्हि देशोऽपि परिहर्तुमुचितः ।

सत्यम् । परिहराम एव, यदि संयमनिर्वाहानुगुणमन्यं तं लभामहे ।

अथ परः । तत् किं देशान्तराणि काकैर्भक्षितानि यद् यूयमत्यादरेण गवेषयन्तोऽपि न लभध्वे ? श्रीभद्रबाहुस्वामिना तु विहारयोग्याया भूमेस्तावत् सर्वासु दिक्षु प्रभूतशोऽप्यनुज्ञातत्वात् । तथाहि कल्पसूत्रे—"पुरत्थिमेणं कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा जाव मगहाउ इत्तए, दक्खिणेणं कप्पइ निग्गंथाणं वा निग्गंथीणं वा जाव कोसंबीउ इत्तए । पच्छिमेणं जाव थूणा विसओ उत्तरेणं जाव कुणालाविसओ ताव आयरियखित्तो नो कप्पइ इत्तो बाहिंति" । अस्यामार्यभूमिकायां सार्धपञ्चविंशतिर्जनपदा धर्मक्षेत्रतया भगवदर्हद्भिरुक्ताः । इत्यत्र संयमानुगुणदेशदुर्लभतां कथ्यमानां को नाम सहृदयः शृणोति ? यद्वा स शृणोति, यः शीतलविहारी स्यात् । तस्य पार्श्वस्थाद्यन्यतरत्वेन स्वपक्षपोषकवाक्यबहुमानित्वात् ॥ न पुनरुद्यतविहारी, तस्य सुविहितत्वेन सिद्धान्तविरुद्धवचनावहेलनपरत्वात् ।

आचार्य आह—सत्यमेतत् । किन्तु यद्यप्यनेके देशाः सुविहितविहारयोग्या उपदिष्टाः सन्ति, तथापि कालदोषवशात् संप्रति महाग्रनलम्लेच्छादिधर्मप्रत्यनीकलोकैराक्रान्ता बहुशस्ते इति तत्र प्रगन्तुमपि न शक्यते दूरे स्थातुम्, यदि वा शक्यता कथमपि केषुचित्, तथापि दशमाश्चर्यमहिम्ना दुःषमाकालानुभावेन भस्मकग्रहमाहात्म्याद्वा तत्राप्यवश्य भवन्त्येव पार्श्वस्थादयोऽपि इत्यसौ न शक्यते सम्प्रति परिहर्तुम् । अशक्यवस्तुविषये पुरुषो नापराध्यति । एवंविधे वापवादे पार्श्वस्थादिव्याप्तेऽपि देशे यतीनामवस्थानमनुज्ञातमस्ति । अत एव चात्र वसद्भिस्तैः स्वार्थप्रसादिदोषसम्भावनया पार्श्वस्थानामपि द्रव्यतोऽनुवर्तनामात्र विधेयमित्युक्तम् सिद्धान्ते तथाहि—"अगीयादाइन्ने खेत्ते अन्नत्थ ठिइ अभावम्मि । भावाणुव घायणुवत्ताणाहिं तेसिं तु वसियव्व ॥ इहरा सपरुवघाओ उच्छोभाईहि अत्तणो लहुया तेसिं च कम्मबन्धो दुगपि एय अणिट्ठफलं । तो दव्वओ वि तेसिं अरत्तदुट्ठेण कज्जमासज्ज अणुवत्तणच्छमासिं कायव्व ॥ किंपि न उ भावा" इति ॥ अगीयादाइन्नेति । अगीतार्थाद्याकीर्णे पार्श्वस्थादिसङ्कुले । तेसिं तेषा पार्श्वस्थादीनामित्यर्थः । अविधिचैत्ये तु पार्श्वस्थादिप्रतिश्रय इव एवरूपो अपवादो नास्ति, इत्यसिन्नन्यतीर्थिकपरिगृहीतचैत्य इव परिह्रियमाणे न काचित् क्षतिः, दर्शनशुद्धिहेतोश्चैत्यवन्दनाया अनिश्राचैत्येषु निश्राचैत्येषु वा निर्वाहयितु शक्यत्वात् ।

ननु-यत्रैते उभे अपि न स्तः, केवलमविधि चैत्यम् एव भवति, तत्र का वार्ता ? उच्यते महात्मन् यत्र अविधिचैत्यमपि न भाति तत्र का वार्ता ॥ ननु तत्र गृहे प्रतिमाग्रे स्थापनाचार्यस्याग्रे वा चैत्यवन्दना क्रियते" इति चेत्, "एवं तर्हि केवलाविधि-

चैत्यवति अपि इदमेव उत्तरं दीयमानं केन वार्यम् ॥ तथापि तत् परिहर्तुं न युज्यते, तत्परिहारोत्थितस्य अवर्णवादस्य अन्येषां कर्मबन्धनिबन्धनत्वात् स्वस्य लाघवजनकत्वाच्च" इति चेत्,

मैवम् । नहि तच्चैत्यमिति परिह्रियते, येन अवर्णवादः स्यात् । किन्तु हीनाचारस्थानमिति । हीनाचारस्थानपरिहारोत्थितस्य अवर्णवादस्य असाधुवादस्य प्रवचनगुणोद्दीपकत्वेन अन्येषां बोधिबीजलाभहेतुत्वात् स्वस्य प्रतिषिद्धगन्धमात्रासहिष्णुत्वेन गौरवकारणत्वात् । यदि पुनर्न परिह्रियते तदा आज्ञाभङ्गादयो दोषाः । हीनाचाराणां च तत्तदनर्थप्रवृत्तौ स्थैर्यमासञ्जितं स्यात्, किञ्च अनायतने गत्वा यदि पार्श्वस्थादयो न वन्द्यन्ते तदा मत्सरो वर्धितः स्यात् । अथ वन्द्यन्ते तदा 'उसन्नो पासत्थो होइ कुसीलो तहेव संसत्तो । अहछन्दो वि य एए अवन्दणिज्जा जिणमयम्मि' इत्याद्यागमविराधना । अपि च गम्येतापि यदि, तत्र गतानां कश्चिद् लाभः स्यात्? केवलं चैत्यवन्दनादिनिमित्तकदर्शनशुद्धिलाभोत्कण्ठया तत्र गतास्तदन्तर्गतद्रव्यलिङ्गिविसंस्थूलप्रवृत्तिदर्शनोद्भूतज्ञानदर्शनचारित्रव्याघातलक्षणे छेदे जाते सति अकामं ताम्यन्ति । यथाह—'चूणनार्थं गताश्चूण्टिता आयाता' इति । अन्यथा पूर्वाचार्यकृतमनायतनसंज्ञाया व्याख्यानं यादृच्छिकं स्यात् ॥ अतः कथं तत्र गम्यते? तस्मादायव्ययचिन्तायामुत्सर्गतो गमनादगमनमेव श्रेय इति । कदाचित् पुनर्गुणविशेषलाभसम्भावनया पार्श्वस्थादिप्रतिश्रय इव तत्रापि गम्यत एवेति । इदमत्र रहस्यम्—उत्सर्गतो विधिचैत्ये एव प्रतिदिनं चैत्यवन्दना विधेया, यदि पुनर्निश्राकृतानि अपि तत्र स्युस्तदा कदाचिदपवादतस्तेष्वपि विधीयते । विधिचैत्याभावे तु प्रतिदिनमपि तदधिकारिभिः पार्श्वस्थादिभिश्चैत्याद्बहिरेव वसत्यादौ,

म्वासस्याभ्युपगतत्वात् पार्श्वस्थादिवामवासितचैत्येषु पुनर्गमनं निषिद्धमेव, अत्यन्तापवादं मुक्त्वा तत्सम्भवे तु आयव्यय-तुलनया गन्तव्यम् यदुक्तम्—'तम्हा सव्वाणुन्ना सव्वनिसेहो य पवयणे नत्थि । आयं वयं तुलिज्जा लाहाकंखिव्व वाणियओ त्ति' इत्यनायतनवर्जनस्थापना ॥

ननु उक्तनीत्या भवत्वनायतनं वर्ज्यम्, किन्तु 'निश्राचैत्येष्वपवादपदे एव गन्तव्यम्' इति यत् भणितं तत् न वयं श्रद्दध्महे । कल्पे हि 'निस्सकडमनिस्सकडे वा वि चेइए सव्वहिं थुई तिन्नि' इत्यादिगाथया द्वयोरपि चैत्ययोरविशेषेण वन्दनविधिरुक्तः। स च अविशेषेण गमनमन्तरेण दुर्घट एव" इति चेत्,

सत्यम् किन्तु यत्र प्रस्तावे सामान्येन चैत्यवन्दनविधिरुक्तस्तत्र सामान्येनैव द्वयोरपि चैत्ययोर्गम्यते केवलं स प्रस्ताव एव दुर्लक्षः,

ननु 'कः प्रस्तावः ?' इति चेत्, भण्यते निश्राकृतानुयानोत्सव एव, तत्र हि चैत्यपूजादिद्वादशकारणान्यतरकारणवशात् सुविहितैर्गम्यते । गतैश्च तत्रानिश्राकृतचैत्याविशेषेणैव निश्राचैत्येऽपि चैत्यवन्दना क्रियते । यदुद्दिश्य हि यत्र गम्यते तत् तत्र नहु मन्तव्यम्, अन्यथा लोकापवादः । समत्सरव्यवहारदर्शनाच्छ्रद्धाभङ्गश्च तत्सङ्गिनाम् ॥

ननु "निश्राकृतचैत्यसम्बन्धिनि स्नानानुयानाद्युत्सवेऽपि किमपवादत एव गम्यते ? ननु उत्सर्गतोऽप्यनिश्राकृत इव"

एवमस्ति । "कुतः कारणात् ?" इति चेत्,

उच्यते । 'चयमुनिस्स' इति वाक्येन निश्राकृतचैत्यस्य उत्सर्गतश्च त्याज्यत्वेनोपदिष्टत्वात् । तथाच कल्पभाष्यचूर्णौ

अनुयानगमननिषेधकदशकारणावसरे—'इयाणिं परिहरणा अणुयाणत्ति दारं, चोयग जिणकालम्मि वि किह परिहरणा जहेव अणुयाणे अभिगमणम्मि य पुच्छा निकारणकारणे लहुया जइ सन्ति एसु गच्छेसु संपयं एवं आहाकम्मादयो दोसा, तो जिण-काले सहस्सादीणं गच्छाणं कहं आहाकम्मादीणं परिहरणा' ॥

आचार्य आह 'जहेव अणुयाणे' अस्य व्याख्या—ण्हाणाणुजाणमाईसु जायन्ति जह संपयं समोसरिया । सतसो सह-स्ससो वा इय जिणकाले वि सोहिंसु कंठ्या" ॥

आह हीनत्वान्न युक्तेयमुपमा । यथा 'देवदत्तमुखमिव चन्द्रः' इत्युक्ते हीनोपमत्वादयुज्यमानमित्युपगम्यते तद्वत् साम्प्रतिक-समवसरणोपमया तीर्थकरकाले समवसरणमुपमेयमिति हीनोपमा कृता भवता ।

आचार्य आह—"पच्चक्खेण परुक्खं साहिज्जइ नेव एसु हीणुवमा जं पुरिसजुगे तइए वुच्छिन्नो सिद्धिमग्गाओ 'कंठ्या, तित्थ कराउ सुधम्मसामी तो जंबुनामो सिद्धो जदि उग्गमादीहिं दोसेहिं न सुज्झंतो तो न चेव सिज्झंतो जंबुनामातो सिद्धिमग्गो वुच्छिन्नो अतिगमणं पच्छद्धं, सीसो पुच्छइ, अणुयाणे किं अभिगंतव्वं नवेति, आयरिओ भणइ, जइ निकारणे अभिगच्छति पच्छित्तं आणादिणो य दोसा विराहणा होइ संजमाए । एवं तावच्चंते दोसा पत्ते अणेगविहा कंठ्या, विराहणा कहं संजमे आताए । उच्यते । महिमा उस्सुयभूएरीयादी नवि सोहए तत्थ आयायकायये न सुत्तं नेव पेहणा कंठ्या इरियं न सोधयति तत्थ कंटट्ठिमादीहिं आयविराहणा" ॥ संजमविराहणां पंथेछकायो ॥ उत्सुकत्वेनैव न सूत्रमर्थं वा गुणयति, नापि प्रतिलेखनां

करोति । एते गच्छन्तस्स दोषा । प्राप्तस्यामी दोषा —चेइय १ आहाकम्मे २ उग्गमदोसा य ३ सेह ४ इत्थीओ ५ नाडग ६ सफासण ७ ततु ८ रुड्ड ९ निद्धम्मकज्जाय १० दारगाहा इत्थ ज अकप्पिय कप्पिय वा त भणति । साहम्मियाण अट्ठा चउव्विहे लिङ्गओ जह कुडुनी । मङ्गलसासयभत्तीइ ज कइय तत्थ अदोसो । साधर्मिकाणामर्थाय यत् कृत तस्येय मार्गणा—चे इयत्ति दार, ताणि चेइयाणि चउव्विहाणि त जहा साहम्मियचेइयाणि ॥ १ ॥ मङ्गलचेइयाणि ॥ २ ॥ सासयचेइयाणि ॥ ३ ॥ भत्तिचेइयाणि ॥ ४ ॥ तत्थ साहम्मिए चउव्विधेत्ति भङ्गा सूइया, लिङ्गतो साहम्मिओ न पवयणतो इत्येकः ॥ १ ॥ न लिङ्ग तो साहम्मिओ, किन्तु पवयणतो त्ति, द्वितीय ॥ २ ॥ लिङ्गतो साहम्मिओ पवयणतो य त्ति, तृतीयः ॥ ३ ॥ न लिङ्गतो न पवयणतो साहम्मिओत्ति, चतुर्थ । ४ । स्थापना चैव ॥

लि० । न प० ॥ १ ॥ प० । न लि० ॥ २ ॥ लि० । प० ॥ ३ ॥ न लि० । न प० ॥ ४ ॥

लिङ्गतो जह कुडुनी, वारत्तयो भणिय होइ एयस्स कय अम्ह कप्पइ । अस्या व्याख्या—वारत्तगस्स पुत्तो पडिम ठाविंसु चेइयहरम्मि । तत्थ य थली अहेसी साहम्मियचेइय त तु कण्ठा ॥ मङ्गलचेइयाण व्याख्या—अरहन्तपतिट्ठाए महुरानयरीइ मगलाइ तु गेहेसु । चच्चरेसु अ छन्नउईगामअद्धेसु महुरानयरीए घरे कए पढम अरहन्ता पतिट्ठविज्जति मङ्गलनिमित्त ॥ जइ न करिंति घर पडइ, गामद्धेसु त्ति देसीभणितीछन्नउई गामेसुत्ति भणिय होइ, उत्तरावहाण एसा भणिति । गामद्धेसु, सारेप्विन्त्यर्थ । 'सासयभत्तिचेइयाण, व्याख्या—निययाइ सुरलोए भत्तिकयाइ च भरहमादींहि । निस्सानिस्सकयाइ तहि आएसो

जह सुनिस्सम् ॥ इत्थ भत्तिचेइए आदेसो अधिकार इत्यर्थः । निस्साए कयं जं तं न कप्पइ, जत्थ साहुनिस्सा नत्थि तं कप्पति, अनेन त्विदमुक्तम्—'अनिश्राचैत्येऽन्यदापि गन्तुं कल्प्यते, किं पुनः स्नानानुयानादिमहसि? निश्राचैत्ये तु स्नानानुयानाद्युत्सवेऽपि गन्तुं न कल्प्यते, किं पुनरन्यदा? ततोऽनुयाने यद्युभयत्राप्यविशेषेण गम्यते तदा निश्राचैत्यत्यजनोपदेशस्य नैरर्थक्यम्। तथाच निश्राचैत्यगमनमेव प्रतिषिद्धकरणरूपो दोषः, अथ अनिश्राचैत्यस्य एव अनुयानाद्युत्सवे गम्यते तर्हि तत्रस्थानि निश्राचैत्यानि यदि न परिह्रियन्ते तदा आज्ञाभङ्गादयो दोषाः अथ परिह्रियन्ते। तदा लोकप्रवादः, श्रद्धाभङ्गो मत्सरवृद्धिश्च तद्गोष्ठिकानाम्। तथाहि—यदि निश्राचैत्यसम्बन्धिनि अनुयानोत्सवे न गम्यते तदा लोकोपहासः। यथा—'अहो! समतापरिणामस्तपस्विनां यदेते स्वकीयैरेव श्राद्धैरारब्धे तीर्थोन्नतिहेतौ अनुयानोत्सवेऽपि गच्छन्ति, नतु परकीयैः' इति। निश्राचैत्यगोष्ठिकानां च सुविहितेषु प्रद्वेषः। अथ तत्रापि गम्यते तदावश्यमेव निश्राचैत्येऽपि गन्तव्यमेव। नहि दुग्धे पातुमारब्धे तत्सम्बद्धं जलं परिहर्तुं शक्यते। तथाच प्रवृत्तिदोषः, 'जहसुनिस्सं' इत्यागमविराधना चेति। तस्माद्यथाक्षुद्वेदनाद्यन्यतरकारणमन्तरेण यतिभिर्भोजनं न क्रियते, एवं कारणमन्तरेण स्नानानुयानाद्युत्सवेऽपि न गम्यते एवेति।

चेइयत्तिगयं, इदाणिं आधाकम्म इतिदारं। जीयं उद्दिस्स कयं कम्मं सो वि य जया उ साहम्मी॥ सो विय ततिए भङ्गे लिङ्गादीणं न सेसेसु॥ जीवमुद्दिश्य यत् कृतं 'सो वि य जइ साहम्मिओ' सोविय जइ तइए भङ्गे लिङ्गतो त्ति पवयणतो वि तो आहाकम्मं भवइ न सेसेसु भङ्गेसु। आह तित्थकरपडिमट्ठाए कयं कहं कप्पइ॥ उच्यते। संवट्टमेहपुप्फा सत्थनिमित्तं कया जइ जईणं। न

हु लब्भापडिसेद्दु । किंपुण पडिमट्ठमारब्ध ? कठा तीर्थंकरस्सैव अट्ठाए ज कय त तस्स पडिसेवतस्स कह दोसो न भवति ? उच्यते । तित्थकरनामगोयस्स खयट्ठा तह या चेव सा भन्ना धम्म कहेइ,अरिहा पूय वासेव एत तु खीणकसाओ अरहा कयकिच्चो अविय जीयमणुय त्तिपडिसेवतो वितहा अदोसन्न होइ त पूय कठा ॥ सा भन्नाइति ॥ सको भाव सभावो यथा आपो द्रवा इत्यादि, एव तीर्थंकरस्य पुनरपि आह तीर्थंकराय यत् कृत्त, प्रतिमार्थं वा, तत्केन लक्षणेन यतीना कल्प्यते, उच्यते–साहम्मिओ न सत्था तस्स कय ते य णकप्पइ जईण ज पुण पडिमाणकय तत्थ कहा का अजीवत्ता ॥ कठ ॥ न लिंगतो नाऽपि प्रवचनत. साधर्म्मिकः तीर्थंकर. ॥ इयाणिं वसहिं भणइ—"ठाइमठाई ओसरणमडवा सजयट्ठदेसा वा । पेढियभूमीकम्मे निसेवओ अणुमई दोसा, समोसरणे बहवो सजया एहिंतित्ति धम्मसद्धाए मडवे करेंति, ते पुण देसकया वा, आहाकम्मिया वा, देसकडत्ति, अप्पणो सजयट्ठाए कया ठाइ त्ति, जे वत्ते समोसरणे न उक्खिज्जति, अट्ठाती जे वत्ते समोसरणे उक्खिज्जति, तेसु जदि ठायति, तो तन्निप्पन्न ॥ 'पेढियत्ति, उयट्टया, भूमीकम्म समाभूमीकया, आउट्टा वा समज्झिय उल्लित्तया ॥ एयाणिवि सजयट्ठयाए देसकडाणि वा हुज्जा, एयाणि सेवतेण जीवघातो अणु मोदितो भवति ॥ आहाकम्मत्तिगय ॥ २ ॥ 'इयाणि उग्गमादोसत्ति दार, ठवियगसछोभाई दुसोहगा हुन्ति उग्गमे दोसा, बहुगा सजया पविढन्ति त्ति काउ धम्मसड्डिओ लोगो, सजयट्ठयाए ठवियगगाराणि॥ करेइ ॥ आगयाण अविसेसेण दाहामोत्ति, सछोभ वा करेइ, अन्नेसु वि गिहेसु असकणिज्जेसु तदुलादिसज्जगविहाणाणि वा सजयट्ठाए निक्खिवइ ॥ आगयाण दिज्ज ह उग्गमदोसत्ति गय ॥ ३ ॥ इयाणिं सेहत्तिदार, वदिज्जते दट्ठु इयरे सेहा तहि गच्छे,

तत्थ समोसरणे पासत्थाई समोसरंति ॥ ४ ॥ ते य बहुजणेणं वंदिज्जमाणा पूइज्जमाणा अ दट्ठुं तेसु सेहा गच्छन्ति” ‘इयरे त्ति’ पासत्थाई सेहत्ति गतं ४ इयाणिं इत्थीओ नाडगदोवि दारे एगगाहाए वक्खाणेइ. इत्थी विउव्वियाओ भुत्ता भुत्ताण दट्ठुं दोसाओ ॥ ५ ॥ एवमेव नाडयजा सविब्भमानच्चियपगीया ॥ ६ ॥ ‘कंठा संफासणत्ति दारं, इयाणिं तत्थ समोसरणे पुप्फारुहण कोउगागयाणं इत्थिपुरिसाणं संमद्देणं स्पर्शो—भवति, तत्र भुक्ताभुक्तभोगानां स्मृतिकरण कोउगाइं भवन्ति ॥ इत्थ गाहा ॥

थी पुरिसाण उफासो गरुगा लहुगा सती य संघट्टे ॥ आया संजमदोसा उड्डावण पच्छाकम्मादी ॥

कंठा ॥ थीफासे, इत्थी पुरिसफासेज्ज आयत्ति “आत्मविराधना” सम्मद्दे हत्थादी भज्जिज्जा संजमविराहणा संमद्दे छकाया न दीसन्ति, न परिहरिज्जंति, उभावणेत्ति ॥ संजएन छिक्कुत्तिकाउं ण्हाइज्जा, तं पच्छा कम्मं पासित्ता अन्ने वि दुगंछिज्जन्ति ‘आदिशब्दाद्, असंखडंहुज्जा ॥ ७ ॥ इयाणिं तंतुत्तिदारं भणइ ॥

साडिंतमसाडिंते लहुगा गुरुगा अ भत्तीया ॥

लूताकोलिग जालगकोत्थलकारा य उवरिगेहे य ॥ लूता पुडओ, कोलिओ मच्छियवग्घाओ, सो वि पिट्ठतंतूहिं जालसरिसं निव्वत्तेइ तेण मच्छियाईणि गिण्हइ, कोत्थलकारिया, वसेरिया, सेसं कण्ठं ॥ जइ साडेज्ज अह न साडेइ तो भत्ती न कया हवइत्ति ॥ इयाणिं खुड्ड निधम्मकज्जायत्ति दो वि दारे भणइ, घट्टाइ इयरक्खुड्डे दट्ठुं उग्गंठिया तहिं गच्छे दारं उक्कुट्टघरधणाइं ववहारे चेव लिंगीणं, छिंदंतस्स अणुमई, अ मिलंत अच्छिदओ, अउक्खिवणाछिद्दाणि य पेहंती नेव कज्जेसु साहिज्जं ॥ गाथाद्वयं कण्ठं ॥ घट्ठा मट्ठा पपुट्ठा पंडुर पडपाउआ

हयमिव उद्दामा गयमिव निरङ्कुसा, पासत्थादी मुट्टे दट्ठु सविग्गसुट्ठावि परिणमित्ता तत्थ गच्छति, ॥ ९ ॥ उविसवणति उग्घा-
डणा ॥ १० ॥ एए दोसा निक्कारणपविसितस्स, इत्याज्ञाभङ्गाद्यात्मसंयमविराधनादिदोषभयाच्चैत्याधाकर्म्मादिदोषदशकभयाच्च
सुविहितानाम् उत्सर्गेण अनिश्राचैत्यस्यापि स्नानानुयानाद्युत्सवे गमनप्रतिषेधोऽभ्यधायि ॥ अत एव उज्जयिन्यां श्राद्धै रथयात्रा-
महसि प्रारब्धे, एषु युगप्रधानेषु आगतेषु अस्मदारब्धरथयात्रा सनाथा भविष्यतीति, तन्निमन्त्रणया देशान्तरात् सुविहितशिखा
मणयः श्रीमदार्य्यसुहस्तिसूरयस्तत्र आययुः ॥ न पुनः स्वकीयया महिमाविशेषावलोकनोत्कण्ठया ॥ ननु एवं चारणश्रमणैः
व्यभिचारः, तेहि नन्दीश्वरादिचैत्येषु अष्टापदादिचैत्येषु वा शक्रादिप्रारब्धां महिमां द्रष्टुं निजेच्छयैव आगच्छन्तीति श्रूयते ?
इति चेत् सत्यं किन्तु तेषां निजशक्त्या तत्र गमनेऽपि पूर्वोक्तदोषाऽसम्भवादिति न तैर्व्यभिचारः ॥ तर्किं निश्राचैत्ये ऽनु
यानोत्सवेऽपि न गन्तव्यमेव ? न अपवादतस्तत्राऽपि गमनस्यानुज्ञातत्वात्, तथाहि कल्पभाष्यचूर्णौ, इमेहि पुण कारणेहि
पविसियव्वं जइ न पविसति चउलहुआ ४ कानि वा कारणानि, चेइयपूया १ रायनिमंतण २ सन्नि ३ वाइ ४ खवग ५
धम्मकही ६ संकिय ७ पत्त ८ पभावण ९ पवित्ति १० कज्जाय ११ उड्डाहो ॥ १२ ॥ इति द्वारगाथा चेइयपूया, रायनिमंतण
न दोवि दारे एगट्ठे वक्खाणेइ ॥ पविसंते इमे गुणा भवन्ति "सड्ढावुड्ढी रण्णो पूयाइत्थिरत्तणं पभावणया पडिघाओ य अणत्थे
अत्था य कया हवइ तित्थे, रन्नो सड्ढा वड्डिया हवइ, चेइय पूया थिरीकया भवइ ॥ एवं तीर्थं प्रभावितं भवति ॥ ये चान्ये अर्ह
च्छासनस्य बहुजने दोषान् ख्यापयन्ति, एवंविधानाम् अनर्थानां प्रतिघातः कृतो भवति, आस्था नाम स्वपक्षपरपक्षिणाम्

अर्हत्कृते तीर्थे बहुमानमुत्पादितं भवति ॥ इयाणिं सन्निवादि एए दोवि दारे एगट्ठे वक्खाणेइ, एमेव य सन्नीणं वि जिणाण पडिमासु पढमपट्ठवणे मा परवाई विग्घं करिज्ज, वाई अओ विसइ उवासगो कोइ पढमं जिणपडिमाए पइट्ठाणं करेइ, तत्थ साहुणो आगए दट्ठूणं चिंतेइ, जइ ताव इमे भगवंतो अरिहपूयं दट्ठुं एंतिं, एतदेव ममातो अलाहि, एत्ताहे निच्चमेव पूयं करेमि, एवं सड्ढा वड्ढइ, अह न पविसंति संजया, नत्थित्ति विपरिणामो भवइ, किं एतेसिं पूया कीरइ, कोइसे नत्थि ॥ ३ ॥ वादिणा पविट्ठेणं इमे गुणा परवादिनिग्गहं दट्ठुं भवंति,

नव धम्माणं थिरत्तं पभावणा, सासणे, य बहुमाणो ॥ अभिगच्छन्ति य विउसा अविग्घपूयाए सेयाए ॥

कण्ठा ॥ सेयाएत्ति ॥ अविग्घेणं पूयाए कयाए सपक्खपरपक्खाणं इह लोए परलोए य सेयं इहलोए असिवाइउवद्दवा न भवंति ॥ परलोए तित्थयरपूयाए दरिसणविसुद्धी निव्वत्तिया भवइ ॥ ४ ॥ इयाणिं खवगत्तिद्दारं,

आयाचिंति, तवस्सीओ, भावणया परप्पवाईणं ॥ जइ एरिसा वि महिमं ठविंति कारिंति सड्ढाय,,

'कण्ठा, जइ एरिसा तवस्सिणो ठविंति तओ सावगामहिमं करेंति, कारविंति य ॥ इयाणिं धम्मकहीतिदारं ॥

आयपरसमुत्तारो तित्थविवड्ढी य होइ कहयंते ॥ अन्नाभिगमेण य पूयाथिरया स बहुमाणा ॥

कण्ठा ॥ अन्येषां श्रावकाणां प्रतिबोधनेन धम्मकहत्तिगयं ॥ ६ ॥ इयाणिं संकियत्तिदारं ॥ निस्संकियं च काहिइ उभये

ज सकिय मुयधरेहिं, उभयेत्ति ॥ सूत्रेऽर्थे च यत् शङ्कितम् आसीत्, तच्चैत्यपूजाधन्यतरकारणमिलितविचित्रश्रुतधरेभ्य' सकाशात् निश्शङ्कित करिष्यन्तीति ॥ ७ ॥ पत्तइतिदारमिदानीम्,,

अव्वो छित्तिकर वा लब्भिसिपत्त दुपक्खाओ गिहत्थपक्खाओ सीस सजयपक्खाओ पाडिच्छयं लभेज्जा ॥ ८ ॥

अथ पभावणत्ति दार ॥

जाइकुलरूवधणवलसपन्ना इड्ढिमतनिक्खता ॥ जयणाजुत्ता य जई समेच तित्थ पभाविति ॥ पावयणी ॥१॥

धम्मकही २ वादी ३ नेमित्तिओ ४ तवस्सीय ५ विज्जा ६ सिद्धोय ७ कवी ८ अट्ठेव पभावगा भणिया ॥ जो जेण गुणेण अहिओ, जेण विणा वा न सिज्झइ, ज च ॥ सो तेण तम्मि कज्जे सव्वत्थाम न हावेइ ॥ ९ ॥ साहम्मिया गयाण खेमसिवाईण लब्भए वित्ती, गच्छइ जहिय ताइ होइ त्ति नवा वि पुच्छइ, वा ॥ तत्थ अन्नेसिं सभोइयाण चिरगयाण पवित्तिं सुणइ, आयरियाण वा अहवा सुभिक्खस दुभिक्खाण नेमित्तिया पवित्तिं साहिंति ॥ पुच्छइ साहम्मियाई किं होहिंति नवा ॥१०॥ कुलमाईकज्जाइ साहिस्स ॥ ११ ॥ लिंगिणोय साहिस्स जे लोग विरुद्धाइ करिंति लोगुत्तराइ वा ॥ १२ ॥ अथ प्रागुक्ताऽऽज्ञाभङ्गातङ्कादिदोषात्मसंयमविराधनादिदोषपरिहरणार्थम् गमनविधिं दर्शयतश्चूर्णिभाष्ये " एएहि कारणेहिं पुव्विं पडिलेहगाउ पेसविओ अट्ठाण निग्गयादी लग्गा सुद्धा जहा खमओ, एएहि ति, यान्येतानि चेइयपूयादीनि कारणानि उक्तानि, एएहिं पविसि-यव्व ति, काउ

पुव्वं पडिलेहियव्वं, तत्थ इमे पसियव्वा इमाणि य पडिलेहियव्वाणि, अनयोर्व्याख्या—नाऊण य अभिगमणं गीए पेसेइ, पेहिउं कज्जो, उवस्स अ भिक्खायरिया वार्हिं उब्भामगाईया सा भाविय इयरे विय जाणंती मंडवादिणो गीया सेहाईण य थेरा वंदण जुत्ति विहिं कहए कण्ठा ॥ अथ चैत्याधाकर्म्मादिदोषदर्शकपरिहरणार्थं, यतनामाहतुश्चूर्णिभाष्यकारौ ॥ पविट्ठाणं चेइयवंदणे समोसरणे य विहिं भणइ ॥ निस्सकडमनिस्सकडे वावि चेइए सव्वहिं थुईतिन्नि वेलंव चेइयाणि व नाओ इक्किक्किया वावि ॥ १ ॥ निस्सकडे ठाइ गुरू कइवयसहिए इयरा वए वसहिं जं तु पुणनिस्सं कडं पूरिंति तहिं समोसरणं ॥ संविग्गेहिय कहणा इयरेहिं अपच्चओ न उवसमो पव्वज्जाभिमुहादि य तेसु वए सेहमाईया पूरिंति समोसरणं अन्नासइ निस्स चेइएसुं पि ॥ इहलोगविरुद्धो सद्धाभंगो य सड्ढाणं ॥ कण्ठा ॥ भिक्खहिंडणे इमो विही, पुव्वपविट्ठेहिं समं हिंडंति, तत्थ ते पमाणं तु साभाविय भिक्खाओ-विदंति पुव्वाय ठवियादी ॥ कण्ठा 'पुव्वपविट्ठेहिं ति, जे पुव्वं पडिलेहगा पेसविया जत्थ इत्थीसंकुलं तत्थविंदेण इंति निंति वज्जुवमज्झे थेर इथिओ तेण, ठिंति नय नाडएसुं ॥अथ ठंति नपेहरागाई जुवत्ति तरुणा ते मज्झे कीरंति ॥ यतः स्त्रियः ततो वृद्धा भवन्ति, जत्थ नाडइज्जाओ तत्थ न ठायंति, अथ ठंति तो तासिं मणोहराणि न पिक्खंति, गीए य नोवयुज्जंते ॥ तंतुलुताजालादिपु इमो विही—

सीलेहमंखफलये इयरे चोयंति तंतुमाईसु ॥ अभिजोइंति सवित्तिसु अणिच्छफेडंत दीसंता ॥

कण्ठा ॥ जत्थ तंतुमाईणि पिच्छइ तत्थ देउलिए चोएइ ॥ एयाणि देउलाणि मंखफलयसमाणाणि जइ मंखस्स फलयं उज्ज-

लनाहे मज्झो पूरइ एव जइ देउलाणि मारवेह तो अन्न पि लब्भइ ॥ अथ सवित्तिओ तो अभिओ इजति अवाडिज्जति ॥ जत्थ सुइविप्परिणामो तत्थ उज्जलवेसो सुद्दे करिंति ॥ उव्वट्टणाइ चुक्खेय नय मुक्कतमहाए दिंति ॥ मणुन्नेय आहारो ॥ कण्ठा ॥ सुद्दाण उरब्भ दिट्ठतो य कीरइ आउर चिभाइ एयाइ जाइ चरह नदिओ सुक्कतणेहि जावेहि एय दीहाउ लक्खण विइयस्स उरब्भस्स माया भणइ ॥ हे, पुत्त एताहि एसमारिज्ज तओ एव चारिज्जइ, तुम सुक्कतणेहि, पच्छद्द, उवणओ कायन्त्रो, कज्जेसु इमो निही न मिलति ॥ लिंगिकज्जे अन्छति च मीलिया उदासीणा चिंतिय निच धम्म करेमि तिन्न खुभे दड ॥ कण्ठा ॥ अगतु ॥ चेइयपूइयेत्यादिभि' कुलमाई कज्जाइ साहिसस्स इत्यन्ताभिर्गाथाभि द्वादशस्वपि चैत्यपूजादिषु अनुयानगमनकारणेषु भणितेषु अन्यतरकारणवशेन अनुयानगमनसभवे गति, पूर्वोक्तानुयानगमनकारणेषु भणितेषु अन्यनिषेधकदोपदगाकपरिहरणार्थं 'एएहि' इत्यादि गाथाभिर्निधिरुक्त: ॥ तत्रत्यलोकानाम्' अनुयानोत्सवविपयोत्साह: पूज्यर्थमेव 'निस्सकडमनिस्मकडे या' इत्यादिना द्वयोरपि चैत्ययोरविशेषेण वन्दननिधिरुक्त. न च ययो' कारणवशादविशेषेण वन्दनविधिरुक्तौ कारण विनापि तथैव सदा वन्द्यौ ॥ एवहि श्रुतादिकारण उपस्थिते सुविहितवत् पार्श्वस्थादयोऽपि उक्तत्वात् वन्द्यन्ते, इति सर्वदाऽपि तथैव वन्द्येरन् ॥ नत्र वन्द्यन्ते तस्मात् निश्रानिश्राकृतचैत्ययो—रविशेषेण वन्दनम् आपवादिकमेव ? यदि पुनरौत्सर्गिक स्यात्, तदा तद्विधिरत्र नोच्येत, अय हि आपवादिककृत्यभणनस्यैव अवसर' ॥ किञ्च चैत्यवन्दनविधिर्द्वयोरपि अविशिष्ट एवोक्त इति, यदि द्वे अपि चैत्ये सदा वन्द्ये तर्हि समवसरणपूरणमपि द्वयोरपि अविशिष्टमेवोक्तम्, इति तदपि सदा

विधेयं स्यात्, तथा च 'चयसुनिस्सं' इत्युपदेशस्य नैरर्थक्यं ॥ वन्दनसमवसरणपूरणयोः गमनमन्तरेण असंभवादिति ॥ गमनस्यापि तत्र भावात् न नैरर्थक्यं ॥ यत्रानिश्राचैत्यं भवति, समवसरणपूरणमाश्रित्य निश्राचैत्यं भवति, तत्र समवसरणपूरणम् आश्रित्य निश्राचैत्यस्य वर्ज्यत्वादिति चेत्? न चैत्यवन्दनार्थं तत्रापि अवर्ज्यत्वात् ॥ ततश्चैत्यवन्दनार्थं तत्र गताः सन्तो, यदि गुणविशेषसंभावनया समवसरणमपि पूरयन्ति, तदा को दोषः ॥ अपि च यदि समवसरण पूरणमेव अपवादिकं, न चैत्यवन्दनं, तर्हि समवसरणपूरणस्यैव विधिरत्र भणितुमुचितो, न चैत्यवन्दनस्य, तस्यौत्सर्गिकत्वेन सदा सिद्धत्वात्, नच सिद्धं साध्यतेऽनवस्था प्रसङ्गात्, अथ 'चयसुनिस्सं' इत्यनेन समवसरणमेव निश्राचैत्ये निषिद्धं, न चैत्यवन्दनम्, अनिश्रा चैत्याभावे तस्यैव निश्राचैत्ये विधेयत्वेनोक्तत्वात् ॥ यदुक्तं "पूरिंति समोसरणं अन्नासइ निस्सचेइएसुं पीति" तथापि साधारणवाक्यभ्रान्तौ मा कश्चित् ज्ञासीत् वन्दनमपि निषिद्धमेवेति तद्विधिरुक्तः, इति चेत् न "जह सुनिस्सं" इत्यनेन निश्राचैत्यस्योत्सर्गतः सर्वथापि त्याज्यत्वेनोक्तत्वात्, चूर्णिकृतापि तथैव व्याख्यातत्वाच्च ॥ तथाहि—"जं निस्साए कयं तं न कप्पइ त्ति" अकल्पनीयं चापरिभोग्यमेव भवति, ततः परिभोगानर्हत्वाद्—अगम्यम् एवेदं, तथा च तत्र गमनासंभवे कथं वन्दनं समवसरणपूरणं वा भविष्यतः ॥ अत एव अपवादसूत्रेष्वेव द्वयोरपि चैत्ययोरविशेषेण वन्दनविधिरुक्तः ॥ नतूत्सर्गसूत्रे क्वापि, यदि पुनः सदापि अविशिष्ट एवासौ अभविष्यत्, तदा उत्सर्गसूत्रेष्वपि अभणिष्यत् ॥ नच भणितस्ततो ज्ञायते आपवादिक एवेति, यत एवापवादिकस्तत एव एनं शैक्षका न जानते, तेषाम् अपरिणतत्वेन अपवादसूत्रानधिकृतत्वात् ॥ यत एव न जानते, तत एव कारणवशाद्

अनुयाने गच्छन्त' स्थविराः शैक्षकादीना वन्दनयुक्तिं बहिरेव कथयन्ति ॥ यदुक्त—"महाइंण य थेरा वदणजुत्तिं बहि कहएन्ति" यदि पुनर्द्वयोरपि चैत्ययोः समाना वन्दनयुक्तिरौत्सर्गिक्येव स्यात्, तदानीं स्थविरास्तेषा ता बहिर्नाकथयिष्यन् ॥ तस्या आसेवनाशिक्षान्तर्गतत्वेन अपर्वानुष्ठानत्वेन च वृत्तग्रहणानन्तरमेव तैरभ्यस्तत्वात्, किंच वन्दनापेक्षया द्वे अपि चैत्ये समतया यदि गम्ये स्याता, तदा अनिश्राचैत्ये इव निश्राचैत्येऽपि प्रस्तुतवेषेणैव क्षुल्लका गच्छेयुः ॥ न चैवमस्ति, तत्र हि गच्छन्त' सुविहिता क्षुल्लकान् उज्ज्वलवेषान् उद्वर्त्तनाद्यपनीतमलान् कृत्वा नयन्ति, यदुक्तम् "उज्जलवेसे खुड्डे करिंति उव्वट्टणाइ चुक्खेयत्ति" अन्यथोद्भटवेषत्वेन नटविटप्रायान् पार्श्वस्थादिक्षुल्लकास्तत्र दृष्ट्वा ते विपरिणम्य तन्मध्ये गच्छेयु ॥ यदुक्त 'यट्ठा य इयरखुड्डे दट्ठु उग्गाडिया तहि गच्छेइ त्ति, तस्मात् चैत्यवन्दनार्थमपि न समतया द्वे अपि चैत्ये गम्ये ॥ अपि च यदि द्वे अपि चैत्ये समे स्याता, तदा अनिश्राचैत्ये इव निश्राचैत्येऽपि, स्नानादिमहिमादर्शनार्थ गीतार्थसाधुभि' सह तिष्ठता गुरुणा सह शैक्षका अपि तिष्ठेयु' ॥ नच तिष्ठन्ति, ते हि नवप्रव्रजितत्वेनापरिणता इति वसतौ व्रजन्ति, यदुक्त निस्सकडे ठाइ गुरू कइवयसहिओ इयरा ताहे वसहि ॥ इति, अन्यथा महर्द्धिकलोकवन्द्यमानपार्श्वस्थादींस्तत्र दृष्ट्वा शैक्षका गौरवप्रियत्वेन तन्मध्ये गच्छेयु., यदुक्त "वदिज्जंते दट्ठु इयरे सेहा तहि गच्छे इति" तथा यदि निश्राचैत्यम् उत्सर्गतोऽपि गम्य स्यात्, तदा तत्रस्थलूतातन्तुजलाद्यशुभपदार्थानाम् अपनयनेऽनपनयने च किमिति प्रायश्चित्तमुक्त ॥ यथा, लूताकोलिगजालगकोत्थलकारा य उत्तरिगेहे य ॥ साडिंत मसाडिंते लहुगा गुरुगा अ भत्तीएत्ति ॥ अवश्य हि तत्रगतास्तत्स्थ तन्त्वादिकचवर द्रष्टुमशक्नुवन्तोऽपनयन्ति ॥ न अपनयति

वा तृतीयप्रकारस्य अभावात् ॥ तथा च यद् उभयथा प्रायश्चित्तमुक्तम् तेन ज्ञायते उत्सर्गेण अगम्यमेव, एतद् गमने चासति कथं वन्दनं समवसरणपूरणं चेति, एतेन यत्केनापि उक्तं यथा भक्तिचैत्यमनिश्राकृतं निश्राकृतं वा वन्द्यमेव समवसरणपूरणं तु अनिश्राचैत्ये एव, उत्सर्गतो, न निश्राचैत्ये तथाचोक्तं

"वंदणमहिगिच्च पुणो भत्तिकयं वंदणिज्जमविसेसं । वक्खाणमनिस्सकडे उस्सग्गेण सुए भणियं ॥
अववाएणं निस्साकडे वि कायव्वयं तयं भणियं वक्खाण मंडवाई आहाकम्माइ जं तत्थेति ॥ तदपि अपास्तमवगन्तव्यं, नहि निश्राचैत्ये आधाकर्मिकव्याख्यानमण्डपादियुक्तत्वात् समवसरणं न पूर्यते, किं तर्हि भावपातकारणपार्श्वस्थाद्यनीतिदर्शन-हेतुत्वात्, अन्यथा चैत्यवन्दनाया अप्यत्रा करणं, आधाकर्म्मिकादिदोषप्रसङ्गभयात् तत्र गमनस्यापि उत्सर्गतोऽसंभवात्, किंच यावन्ति निश्राचैत्यानि तावन्ति सर्वाण्यपि आधाकर्मिकमण्डपादियुक्तान्येवेति, व्याप्तिस्तावन्नास्ति, अनेकेषां तद् रहितानामपि तेषां दृश्यमानत्वात्, तथाच त्वदुक्तोपाध्यभावात् उत्सर्गतोऽपि तत्र समवसरणपूरणप्रसङ्गः, नच तत्र तत्पूर्यते, अनिश्राचैत्या-भावे एव सति, निश्राचैत्यगोष्ठिकलोकानुवृत्त्या एव तत्र तत्पूरणस्यानुज्ञातत्वात्, तथाहि
पूरिंति समोसरणं अन्नासइ निस्सचेइएसुंपि ॥ इहरा लोगविरुद्धो सद्धाभंगो य सड्ढाणं ति"
तस्माद् गमनं वन्दनम्, अवस्थानं समवसरणपूरणं, च सर्वमपि निश्राचैत्ये आपवादिकमेवेति, सिद्धं निश्राचैत्यवन्दनमापवा-दिकमिति ॥ ननु भवतु अनायतनं वर्ज्यं, निश्राचैत्यगमनमपि आपवादिकं, तथापि तत्रस्था जिनप्रतिमा वन्द्या एव, आयतन-

त्वात्, सुसाधुवत्, आयतनत्व च तासामधिकारिप्रतिष्ठितत्वे अव्यङ्गत्वे च सति द्रव्यलिङ्गिवासस्थापि अविपयत्वात् सिद्ध ? इति चेत् मैव नहि द्रव्यलिङ्गिवसनमेव केवलम् अनायतनत्वे हेतु' ॥ किन्तु अशुद्धत्वमपि, अविधिमत्त्वमपि, च ? तथाहि अविशुद्धम् अविधिना च ध्रियमाण साधूपकरणमपि अनायतन भवति ॥ यदुक्तम् ओघनिर्युक्तौ वृत्तौ च "एवमिण उवगरण धारेमाणो विहीइ परिसुद्ध होइ गुणाणायतण" अविहिअसुद्ध अणाययण,, एवमुक्तेन न्यायेनोपकरण धारयन् विधिना परिशुद्ध सर्वदोपविवर्जित, किं भवति गुणानाम् आयतन भवति, अथ पूर्वोक्तविपरीत क्रियते यदुत अविधिना धारयति, अविशुद्ध च तदुपकरण, तदा अविधिना अविशुद्ध ध्रियमाण तदेवोपकरणम् ॥अनायतन अस्थान भवतीति ॥अनायतनस्थाश्च प्रतिमा लिङ्गिभिः परिगृहीता स्वयकरणकारापणादिदोपदुष्टत्वेन चाऽशुद्धाः ॥ आगमोपघातकाचारवत्त्वाद्, अविधिमत्त्वाच्च, ततोऽनायतन ॥ तथाच प्रयोगः— विवादाध्यासिता· प्रतिमा अनायताम्, अशुद्धत्वाद्, अविधिमत्त्वाद्वा, यदेव तदेव यथा उभयसमतिपन्न रजोहरणादि, तथा चेद, तस्मात्तथेति, ॥ किंच कल्पभाष्ये सम्यग्दृष्टिभाविता एव प्रतिमा भावग्रामो भवन्ति, नेतरा मिथ्यादृष्टिभाविता इत्युक्तमस्ति, यथा जा सम्मभावियाओ पडिमा इयरा न भावगामाओ ॥ भावो जइ नत्थि तहि न णु कारणकज्जमुवयारा ॥ एव खु भावगामो निण्हयमाई वि जह मय तुब्भ ॥एय मयच्च कोणु हुवअ विपरीओ वइज्जाहिं जइ वि हु कुसुमुप्पाओ कस्सवि दट्ठूण निण्हये हुज्जा । मिछत्तहतसईया तहावि ते वज्जनिज्जाओत्ति" एव च सम्यग्दृष्टिभावितप्रतिमा एव ज्ञानदर्शनचारित्ररूपभावहेतुत्वाद् आयतन नेतरा इत्यायातम् ॥ द्रव्यलिङ्गिपरिगृहीतास्तु प्रतिमा' न सम्यग्दृष्टिभाविताः, द्रव्यलिङ्गिना मिथ्यादृष्टित्वात् ॥

एतच्च किंचित् साधितं, साधयिष्यते च, इति कथम् आयतनं स्युरिति ॥ ननु 'दव्वम्मि जिणहराइ' इत्यनेन ओघनिर्युक्तिवाक्येन प्रतिमानां द्रव्यायतनत्वमेवोक्तम्? इति चेत् सत्यं किंतु सम्यग्दृष्टिभावितानामेव नेतरासाम् इत्यवधार्यम् ॥ अन्यथा दिगम्ब-रसंबन्धिजिनगृहप्रतिमानामपि द्रव्यायतनत्वं स्यात्? नन्वेवं तर्हि संगमकप्रायमहामिथ्यादृष्टिदेवविमानस्थसिद्धायतनप्रतिमा अपि न आयतनम्? इति चेत् न नित्यचैत्येषु हि संगमकवद् अभव्या अपि देवा मदीयमिति बहुमानात् कल्पस्थितव्यवस्थानु-रोधात् तदद्भुतप्रभावाद् वा न कदाचिद् असमंजसक्रियाः प्रारभन्ते, यदुक्तमागमे "देवहरयम्मि देवा विसगविसविमोहिया वि न कया वि। अच्छरसाहिंपि समं हासं कीडाइं वि करिंति" किंच चतुष्षष्टिरपि इन्द्रा देवाधिपतित्वेन महासम्यग्दृष्टित्वेन च स्वस्वप्रतिबद्धसर्वसिद्धायतनशुद्धिविधानैकप्रवणा एवेति, एतेषु विजयमानेषु को नाम आत्महितैषी नित्यचैत्येषु आत्मविमान-स्थत्वेन नीत्यतिक्रमम् आरभ्यते, मिथ्यादृष्टिभावितत्वं च चैत्यानां तत्प्रतिनर्त्तितासमंजसाचारकलुषितत्वं ॥ तच्च शाश्वतप्रतिमानां नास्तीति, ता भावग्रामत्वं न व्यतिचरन्त्येव, तथाच आयतनमेव ॥ आयतनभावग्रामयोरेकार्थत्वात् ॥ किञ्च अत्यन्तमसंब-द्धाचार्यो भवान् यद् भक्तिचैत्यविचारम् आरभ्य नित्यचैत्यैर्व्यभिचारम् उद्भावितवान् ॥ परं सोऽपि आगमनीत्याऽस्माभिर्नि-राकृत इति" द्रव्यलिङ्गिपरिगृहीतानि तु चैत्यानि मिथ्यात्वकारणाचारकलुषितत्वाद् अनायतनमेव, तथाच सति निह्नवेष्विव तेषु दृष्टेषु यदि कस्यापि सम्यक्त्वम् उत्पद्यते, उत्पद्यतां नाम, तथापि मिथ्यात्वभावितत्वात् तानि अनायतनम् एव निह्नवत्, यदुक्तं "जइ वि हु समुप्पाओ कस्स पि दट्ठूण निन्हवे होज्जा। मिच्छत्ताहयं सइया तह्मा वि ते वज्जणिज्जाओ।

इति" ननु अनायतनत्वे सति किं जात तासाम् ? उच्यते असेव्यत्व ? यदुक्तमावश्यके "खणमवि न खम काउ अणायण सेवण सुविहियाण ॥ जग्गध होइ वण तग्गधो मारुओ वाइ त्ति" तथा च प्रयोग.–विवादाध्यासित, परतीर्थिकाऽपरिगृहीतमपि, श्वेताम्बरयतिप्रतिष्ठितमपि, अव्यङ्गमपि, अर्हद्बिम्ब, सुविहितानाम्, अवन्द्यम्, अनधिकारिपरिगृहीतत्वात्, यदेव तदेव, यथा मातङ्गपाटकान्तर्गतजिनगृहजैनमातङ्गपरिगृहीताऽर्हच्चैत्य॥ नहि परतीर्थिकाऽपरिगृहीतमपि, श्वेताम्बरयतिप्रतिष्ठितमपि, अव्यङ्गमपि मातङ्गपरिगृहीताऽर्हच्चैत्य, चतुर्मासिकादिपर्वस्वपि कैश्चिदपि मातङ्गव्यतिरिक्तैर्वन्द्यते, अथ मातङ्गैर्वन्द्यमानत्वाद् वन्द्यमेव चेत् ? न एव हि बोटिकादिभिर्वन्द्यमानत्वाद् अन्यतीर्थिकपरिगृहीताऽर्हच्चैत्यस्यापि वन्द्यत्वप्रसङ्गः, सर्वसङ्गपरित्यागित्वेन च यतीना प्रतिमापरिग्रहेऽनधिकारित्वमेव, तथाच तत्परिगृहीता प्रतिमा अवन्द्या एवेति सिद्धम् ॥ अत्र च विस्तरः प्रद्युम्नाचार्यपक्षतक्षकश्रीजिनपतिसूरिकृतवादस्थलेभ्योऽवसेयः॥ उक्त च द्रव्यधर्मस्य लक्षण, सम्प्रतिभावधर्मस्य, आह—

" सुद्धो धम्मो बीओ महिओ पडिसोयगामीहि" ॥ ७ ॥

स एव जिनगृहकारापणादि. शुद्धः, सूत्रसूत्रितविविधविधिपवित्रितत्वान्निर्मल', यदुक्त मिथ्यादृष्टिनीत्यामिश्रितत्वात् केवल', कथमेवविध इत्यत आह 'महिअत्ति' महितः पूजित आदृत इत्यर्थ. ॥ कैरित्याह प्रतिश्रोतोगामिभि', न पुन. प्रवाहपतितै., प्रतिश्रोत' ससारोत्तारमार्गे', यदुक्तम् 'अणुसोओ ससारो पडिसोहो तस्स उत्तारोत्ति' तेन गच्छन्तीत्येव शीला. प्रतिश्रोतोगामिन., तैः ससारोत्तारमार्गप्रस्थितै मोक्षार्थिभिरित्यर्थः ॥ एवविधश्च धर्म्म., किमुच्यते इत्यत आह 'बीओ धम्मोत्ति' द्वितीयो

धर्मः भावधर्म इत्यर्थः, द्वितीयत्वमस्य द्रव्यधर्मापेक्षया, तत्र भक्तिचैत्यभेदमध्ये विधिचैत्यमेव भावधर्मः तस्यहि जिनधर्मभवनपञ्चाशकादिसूत्रप्रतिपादितविधिपूर्वकत्वात्, नच आवश्यकचूर्णौ जीवाभिगमे च 'दो जक्खपडिमाओ, दो भूयपडिमाओ, दो नागपडिमाओ, दो कुंडधरपडिमाओ, दो चमरहारपडिमाओ, एगा छत्तधरपडिमा, विणओणयाओ पंजलिउडाओ, अभिमुहाओ जिणंपज्जुवासंतीओ चिट्ठंति ॥ इत्येवंरूपपरिवारान्विता प्रतिमा श्रूयते, विधिचैत्ये तु एवंरूपा न दृश्यते ॥ किन्तु अन्यादृशी, तत्कथमस्य सूत्रैकसूत्रितविधिसंपन्नत्वेन भावधर्मत्वम् ? इति चेत् सत्यं किन्तु या जीवत्स्वामिनीत्वेन प्रसिद्धा दृश्यन्ते, याश्च श्रीकालिकाचार्यादियुगप्रधानाचार्यप्रतिष्ठिताश्चिरंतनप्रतिमा दृश्यन्ते, ताश्च यादृक्, परिवाराः, तादृक् परिवारास्ता विधिचैत्येऽपि विद्यन्ते एवेति, कथम् अनागमिकत्वम् ॥ एवंविधानां हि प्रतिमानां विधाने अविगीताचारपरम्परैव प्रमाणं, सा च सिद्धान्तसमैवेति भावः ॥ इदानीं प्रतिश्रोतोगामिस्वरूपं वक्तुकामस्तत्र प्रतिपक्षज्ञानेषु बोधं भवतीति तत्प्रतिपक्षभूतानुश्रोतोगामिस्वरूपमाह—

जेण कएणं जीवो निवडइ संसारसागरे घोरे ॥ तं चेव कुणइ कज्जं इह सो अणुसोयगामी उ" ॥ ८ ॥

व्याख्या—येन प्रवाहपतितेन अविचारितरमणीयेन कर्मणा कृतेन, मकारोलाक्षणिकः ॥ अनुष्ठितेन जीवः प्राणी निपतति, बुडति, संसारसागरे भवसमुद्रे, घोरे भीष्मे, तदेवं करोति विधत्ते, य इत्यध्याहार्यम् ॥ यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात् कार्यम् अनुष्ठानम्, इह प्रवचने, सोऽनुश्रोतोगाम्येव, संसाराभिनन्दी एव. तुशब्द एवकारार्थ इति ॥ ८ ॥ अथ प्रतिश्रोतोगामिलक्षणम् आह ॥

जेणाणुट्ठाणेण ग्वविय भव जति निव्वुइ जीवा ॥ तक्करणरुई जो किर नेओ पडिसोयगामी सो ॥ ९ ॥

व्याख्या—येन जिनोक्तत्वात् पुण्यानुबन्धिपुण्यहेतुना अनुष्ठानेन, द्रव्यस्तवरूपेण, भावस्तवरूपेण वा कृत्स्नेन, क्षपयित्वा निस्तीर्य, भव भवोदधिम्, उदधिशब्दोऽनुक्तोऽपि अत्र ज्ञेयो, रूपकनिर्वाहाय ॥ याति गच्छन्ति, निर्वृत्तिं निर्वाण, जीवा भविक लोका, तस्य करण विधान ॥ तत्र रुचिरभिलापो यस्य स तत्करणरुचिः, य किलेति आप्तवादे, ज्ञेयो बोद्धव्यः ॥ प्रतिश्रोतोगामी स इत्यर्थः । उक्त प्रासङ्गिकम् ॥ अधुना यस्मिन् गुणस्थानके वर्त्तमानाना जन्तूना द्रव्यधर्मः सभवति, तत्प्रतिपादनपुरस्सर द्रव्यधर्मस्य यथार्थं नामान्तरम् आह—

पढमगुणट्ठाणे जे जीवा चिट्ठति तेसि सो पढमो ॥ होइ इह दव्वधम्मो अविसुद्धो बीयनामेण ॥ १० ॥

व्याख्या—गुणस्थानकानि चतुर्दश भवन्ति, तद्यथा—मिथ्यादृष्टिगुणस्थान ॥ १ ॥ सास्वादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम् ॥ २ ॥ सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थान ॥ ३ ॥ अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थान ॥४॥ देशविरतिगुणस्थान ॥५॥ प्रमत्तसयतगुणस्थान ॥ ६ ॥ अप्रमत्तसयतगुणस्थानम् ॥ ७ ॥ अपूर्वकरणगुणस्थानम् ॥ ८ ॥ अनिवृत्तिबादरसपरायगुणस्थान ॥ ९ ॥ सूक्ष्मसपरायगुणस्थानम् ॥ १० ॥ उपशान्तकषायवीतरागछद्मस्थगुणस्थान ॥ ११ ॥ क्षीणकषायवीतरागछद्मस्थगुणस्थान ॥ १२ ॥ सयोगिकेवलिगुणस्थानम् ॥ १३ ॥ अयोगिकेवलिगुणस्थानम् ॥ १४ ॥ इति ॥ उक्त च—मिच्छे सासणमीसे अविरयदेसे पमत्त अपमत्ते य ॥ नियट्टि अनियट्टिसुहुमउवसम खीण सजोगि अजोगिगुणा इति ॥ तत्र प्रथमम् आद्य गुणाना ज्ञानादीना स्थानम् आवासो गुण-

स्थानं प्रथमं च तत् गुणस्थानं च प्रथमगुणस्थानम् ॥ मिथ्यादृष्टिनामकम्, अत्र च गुणस्थानत्वं, केवलज्ञानानन्ततमभागसद्भावात् तस्मिन् ये केचन जीवा देहिनः तिष्ठन्ति, वर्त्तन्ते तेषां स उक्तस्वरूपः प्रथम आदिमो भवति विद्यते ॥ इह अनयोर्द्रव्यधर्मभावधर्मयोर्मध्ये, किं नाम इत्यत आह—"दव्वधम्मोत्ति ॥ द्रव्यधर्मसंज्ञः, स च अविशुद्धः इति पदैकदेशेपदसमुदायोपचाराद् अविशुद्धधर्म इति, मिथ्यात्वकलुपितत्वाद्, द्वितीयनाम्ना द्वैतीयीकपर्यायेण प्रसिद्ध इति शेष इत्यर्थः ॥ १० ॥ उक्ते द्रव्यधर्मसंभवस्वरूपे ॥ सांप्रतं भावधर्मस्य ते प्राह

अविरयगुणट्ठाणाईपु जे य ठिआ तेसिं भावओ बीओ ॥ तेण जुया ते जीया हुंति सबीया अओ सुद्धो ॥ ११

व्याख्या—अविरतगुणस्थानमिति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानं, तद् आदिर्येषां, देशविरतगुणस्थानादीनां तेऽविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानादयः तेषु ये पुनर्भव्याः चः पुनरर्थो, स्थिता आरूढाः, तेषां भावतो वस्तुवृत्त्या द्वितीयो भावधर्म इत्यर्थः भवतीति क्रियाऽध्याहार्या, तेन भावधर्मेण युता युक्तास्ते अविरतगुणस्थानादिस्था जीवाः, भवन्ति, जायन्ते, सबीजा इति, बीजं कारणं तच्च प्रस्तावाद् अत्र बोधिरेव सह बीजेन वर्त्तन्ते इति सबीजा, बोधिबीजवन्तः, प्रेत्यापि ते जिनधर्म लप्स्यन्ते इत्यर्थः ॥ अतो मिथ्यात्वकालुष्यापगमलक्षणकारणात् शुद्धो निर्मल इत्यर्थः ॥ ११ ॥ द्रव्यधर्मभावधर्मयोः स्वरूपसंभवावुक्तौ, अधुना फलं दर्शयति तत्रापि प्रथमम् आद्यस्याह

"पढमंमि आउबन्धो दुक्करकिरियाउ होइ देवेसु ॥ तत्तो बहुदुक्खपरंपराओ नरतिरियजाईसु ॥ १२ ॥

व्याख्या—प्रथमे आद्ये द्रव्यधर्म इत्यर्थः, क्रियमाणे इति शेषः, आयुर्बन्ध आयु कर्मण उपार्जना, 'दुष्करक्रिया इति' दुष्करा दुरनुष्ठेया' क्रिया द्रव्यस्तवभावस्तवसमाचारीपरिशीलनरूपा, अनुष्ठानविशेषा', दुष्कराश्च ता' क्रियाश्च दुष्करक्रिया', तत्र द्रव्यस्तवे जिनगृहजिनयात्रादय क्रिया', प्रभुतद्रव्यव्ययपूर्वकत्वाद् दुष्करा', भावस्तवे यथोक्ता , सामायिकादिविधयो योगनिग्रहात्मकत्वाद् दुष्करा., ताभ्यो भवति, सपद्यते, देवेषु, सुरेषु, ततो देवेभ्यश्च्युतस्य द्रव्यधर्मरतस्य जीवस्य भगवदाज्ञाविराधकत्वेन बहव: प्रभूता , दुःखपरम्परा:, कष्टश्रेणय , बहुदु.खपरम्परा., नराश्च तिर्यंचश्च नरतिर्यंच , तेषु जातयो जन्मानि, नरतिर्यग्जातय', तासु नरजातौ तिर्यग्जातौ उपलक्षणत्वात् नैरयिकजातावपि इत्यर्थ' ॥ पापानुबन्धिपुण्यनिबन्धत्वाद् द्रव्यधर्मस्य ॥ तथाहि अप्रासुकानेषणीयाशनादिदानस्य, फल, यद् भोगसामग्र्या सकलायामपि सत्या नवे एव वयसि केचिन् म्रियन्ते, यदुक्त भगवत्या ॥ कह ण भंते, जीवा अप्पाउयत्ताए कम्म पकरिंति, गोयमा, पाणे अइवाइत्ता मुस वाइत्ता तहा रूव समण वा माहण वा अफासुएण अणेसणिज्जेण असणपाणखाइमसाइमेण पडिलाहित्ता ॥ एव खलु जीवा अप्पाउयत्ताए कम्म पकरिंतित्ति ॥ तहारूव इति प्रधानमित्यर्थ' ॥ १२ ॥ उक्त द्रव्यधर्मस्य फलम् अथ भावधर्मस्याह—

बीए विमाणवज्जो आउयबन्धो न विज्जए पाय ॥ सुखित्तकुले नरजम्म सिवगमो होइ अचिरेण ॥ १३ ॥

व्याख्या-द्वितीये भावधर्मे इत्यर्थः॥ अनुष्ठीयमाने इतिशेष., विमान वैमानिकदेवनिलय: तद् वर्जयति परिहरति विमानवर्ज:, आयुर्बन्ध: न विद्यते न भवति, अयमाशय: भावधर्मप्रसक्त॰ कालादिवैगुण्याद् यदि तस्मिन्ना भवे मोक्ष न गच्छति, तथापि वैमानि

कदेवेषु एवोत्पद्यते नान्यत्र, यदुक्तं "सम्मद्दिट्ठी जीवो विमाणवज्जं न बंधए आउं ॥ जइवि न सम्मत्तजढो अहवा बद्धाउओ पुव्वं ति" प्रायो बाहुल्येन भावधर्मलीनेनापि स्कन्दकाचार्येण भवनपत्यायुर्बद्धं, प्रसन्नचन्द्रराजर्षिणा तु नरकायुरास्कन्दितमिति ॥ तादृशैर्व्यभिचारो माभूदिति प्रायोग्रहणं, ततश्च्युतस्य च यद् भवति तदाह 'सुक्खित्तत्ति' क्षेत्रम् आर्यदेशादि, कुलं वंशः, शोभनार्थः, सुशब्दः प्रत्येकम् अभिसम्बध्यते, ततः सुक्षेत्रं सुकुलं चेत्यर्थः ॥ सुक्षेत्रं धार्मिकलोकसंकुलो देशः, सुकुलं सदाचारनिरतोऽन्वयः, एवंविधेऽपि अत्र कदाचिद् गवाश्वादिरूपतया संभवेदिति ॥ आह 'नरजन्म' मनुष्यभवः मानुषो जायते इत्यर्थः ॥ ततश्च किमित्यत, आह, शिवं मोक्षः, तत्र गमो गमनं, शिवगमः, भवति, अचिरेण, शीघ्रम् ॥ इदमाकूतं सुक्षेत्रे सुकुले च जातो नरः पूर्वभवपरिशीलितभावधर्मवासितात्मा पुनरपि कुतोऽपि निमित्ताद् धर्मकर्मसु प्रवर्त्तते ॥ प्रवर्त्तमानश्च शुभशुभतरादिपरिणामानुसारेण कश्चित्तस्मिन्नेव भवे मोक्षे गच्छति ॥ कश्चिद् द्वितीये, कश्चित् तृतीये, यावत् सप्तमे अष्टमे नातिक्रामतीत्यर्थः ॥ यदुक्तं—पर्युषणाकल्पे, 'जो एयं संवच्छरियं थेरकप्पं जाव आणाए अणुपालित्ता अत्थेगइया तेणेव भवग्गहणेणं सिज्झंति, जाव सव्वदुक्खाणं अंतं करिंति ॥ अत्थे गइया दुच्चेणं भवग्गहणेणं अत्थेगइया तच्चेणं, जाव सत्तट्ठभवग्गहणाइं नाइक्कमंतीति ॥ सांवत्सरिकस्थविरकल्पसुभावधर्म एवेति भावः ॥ १३ ॥ यथा प्रवृत्तानां धर्म्मो भवति, तथा सप्रपञ्चं प्रतिपादितम् ॥ संप्रति यथाप्रवृत्तानाम् अधर्मो भवति तदाह—

पाणिवहाई पावट्ठाणाणट्ठारसेव जं हुंति ॥ होइ अहम्मो तेसु य पवट्टमाणस्स जीवस्स ॥ १४ ॥

व्याख्या—प्राणिना देहिना, वधो विनाशः, प्राणिवध., स आदिर्येषा तानि प्राणिवधादीनि, विभक्तिलोपो दीर्घत्व च प्राकृतत्वात् ॥ पापस्य स्थानानि पदानि पापस्थानानि, अष्टादशैव, अष्टादशसख्यान्येव, नाधिकानि नापि न्यूनानि, यत् यस्मात् भवन्ति, सन्ति तानि चामूनि, यथा—पाणाइवाय । १ । मलिय । २ । चोरिक्क ॥ ३ ॥ मेहुण ॥ ४ ॥ दविणमुच्छा ॥ ५ ॥ कोह ॥ ६ ॥ माण ॥ ७ ॥ माया ॥ ८ ॥ लोह ॥ ९ ॥ राग च ॥ १० ॥ दोस च ॥ ११ ॥ कलह ॥ १२ ॥ अब्भक्खाण ॥ १३ ॥ पेसुन्न । १४ । अरइरइसमाउत्त । १५ । परपरिवाय । १६ । मायामोस । १७ । मिच्छादसणसल्ल १८ ॥ इति भवति जायते, अधर्म पातक, तेषु पापस्थानेषु, पुनः चः पुनरर्थे प्रवर्त्तमानस्य आकुट्टिप्रमाददर्पै, प्रसङ्गतः जीवस्य प्राणिन' भगवत्प्रतिषिद्धार्थकारित्वादिति भावः ॥ १४ ॥

उक्तः कारणद्वारेणाधर्मस्य सभव.

सप्रतिपापस्थानपरिजिहीर्षोत्पादानार्थम् अस्यैव फलमाह

"तत्तो तिरिअनरयगई अट्ट रुद्द च दुन्निज्झाणाइ ॥ सग्गापवग्गसुहसगमो कह तस्स सुमिणे वि ॥ १५ ॥

व्याख्या—तत. पापस्थानप्रसक्त्युपार्जिताधर्मत., तिर्यञ्चश्च नरकाश्च, तिर्यङ्नरकास्तेषु गतिर्गमन तिर्यग्गतिर्नरकगतिर्वा तथाविधाऽरत्यतिशयात् आर्त्त रौद्र च द्वे ध्याने च, चः समुच्चयार्थोऽनुक्तोऽपि अत्र द्रष्टव्य', भवतीति क्रियाऽध्याहार्या, तथा च तत उद्वृत्तोऽपि आर्त्तरौद्रध्यानाक्रान्ततया पुनः पुनरधर्मकर्माण्येव समाचरतीति, कथमसौ स्वर्गस्याऽपि सुखमनुभवेद्, दूरे मोक्षस्येति, अत

एव आह 'सग्गेत्ति' स्वर्गो देवलोकः, अपवर्गो मोक्षस्तयोः सुखानि आनन्दविशेषाः, स्वर्गापवर्गसुखानि तेषां संगमः संबन्धः, स्वर्गापवर्गसुखसंगमः, कथं न कथंचिद् इत्यर्थः ॥ तस्य पापस्थानप्रवृत्तिसंचितपाप्मनः, स्वप्नेऽपि, ज्ञानविशेषेऽपि ॥ यदुक्तं "निवृत्तेन्द्रियसंघस्य लीनचित्तस्य मृद्विनः ॥ अक्षद्वारमिव ज्ञानं यत्तत् स्वप्नमिति स्मृतम्" स्वप्नं हि असंभाव्यवस्तुविषयमपि भवति, अदृष्टवशात्, यदुक्तम्—अणुभूयदिट्ठचिंतियसुयपगइविगारदेवयाणूया ॥ सुमिणस्स निमित्ताइं पुण्णं पावं च ना भावोत्ति" पापस्थानरतस्य तु तादृगदृष्टलेशस्यापि अभावात् कथं स्वर्गादिविषयं स्वप्नं स्यात् इति भावः ॥ १५ ॥ धर्माधर्मपरिज्ञानस्य सुगुरुदर्शनमेव उपाय इति, यदुक्तं—तदुपसंहरन् संप्रति येषां सुगुरुदर्शनं भवति तानाह—

"तम्हा कयसुकयाणं सुगुरूणं दंसणं फुडं होइ ॥ कत्तो निप्पुण्णाणं गिहम्मि कप्पद्दुमुप्पत्ती ॥ १६ ॥

व्याख्या—यस्माद् गीतार्थानां गुरूणां दर्शनं विना धर्माधर्मयोः स्वरूपमपि नोपलक्ष्यते, दूरे तत्र प्रवृत्तिनिवृत्ती, तस्मात् कृतम् अनुष्ठितं सुकृतं धर्मो यैस्ते, तथा, तेषाम् एव इत्यध्याहार्यं, सुगुरूणां शोभनधर्माचार्याणां, दर्शनं मेलापकः, स्फुटं, व्यक्तं, साक्षादिति यावत्, भवति एनमेव अर्थं समर्थयितुं व्यतिरेकदृष्टान्तमाह 'कत्तोत्ति' कुतो निपुण्यानां निर्भाग्यानां गृहे, वेश्मनि कल्पद्रुमोत्पत्तिः न कुतोपीत्यर्थः ॥ अत एवोक्तम्—"कहिं मायंगगेहे एरावणो हत्थी, कहिं दारिद्दगेहे रयणाण वुट्ठी, कहिं तिमिस्सगुहाए रयणप्पईवो, कहिं मरुत्थलीए कप्पपायवो, कहिं अम्हारिसा, कहिं एयारिसाणं सुगुरूणं संजोगोत्ति ॥ इत्यर्थः ॥ ननु सुगुरुदर्शनं यदमीषां कथमपि न भवति, तत्किम् अमी अभव्या एव, इत्याशङ्क्य ॥ आह—

भव्वा वि केइ नियकम्मपयडिपडिकूलयाइ संभूया ॥ जत्थ सुसाहुविहारो सभवइ न सिद्धिसुक्खकरो ॥१७॥

व्याख्या—भव्या अपि न केवलम् अभव्याः, केचित् न पुनः सर्वेऽपि, निजकर्मप्रकृतिप्रतिकूलतया, स्वकीयक्रूरकर्मप्रातिलोम्येन तत्र इत्यध्याहार्यं, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तत्र प्रान्तप्राये देशे, सभूता उत्पन्ना, यत्र सुसाधुविहारः सुविहितागमन, न सभवति, असंयमक्षेत्रादिकारणात् न घटते, सिद्धिसौख्यकरः मोक्षसुखहेतुः साधवो हि सयमक्षेत्रे एव विहरन्ति, तत्र निशीथचतुर्थोद्देशके एवविध भणित, यथा,—उन्नियवासा कप्पो लाओ पाय च लब्भइ जत्थ, सज्झाएसणसोही वरिसइ काले य त खित्त ॥ जत्थ खित्ते उन्निया वासाकप्पा लब्भति ॥ जत्थ य लाउ य पाया चाउक्कालओ य सुज्झए सज्झाओ ॥ जत्थ य भत्ताइय सव्व एसणासुद्ध लब्भइ विविह धम्मसाहणोवगरण जत्थ लहइ कालवरिसीनामराओ वासइ "न दिवा अहवा भिक्खावेल सन्नाभूमिगमणवेल, सुत्तु वासइ" "अहवा वासासु वासइ नोओदुवद्धे एस कालवरिसी एय सजमखित्त" भव्याः पुनः ॥ न य वसइ साहुजणविरहियम्मि देसे बहुगुणो वि" इत्यादि श्रावकसमाचारीं जानानाः कथम् अन्यत्र वस्तु वाछन्ति" पर प्रतिलोमकर्मणा बलात् वास्यन्ते, यदुक्त—कम्माइ नूणघणचिक्कणाइ अइनिविडवज्जसाराइ ॥ नाणड्ढिय पि पुरिस पथाओ उप्पह निंतीति भावः ॥ १७ ॥ अथ प्रतिकूलकर्मणा बलिष्ठत्वाद् अत्रारम्भे सुगुरुसगमेऽसति, भव्यानां यद् भवति तदाह—

"पयईएऽवि हु तेसि सद्धम्मपसाहणुज्जयमणाण। सुगुरूण अदसणओ सदेहसयाणि जायति" ॥ १८ ॥

व्याख्या—प्रकृत्यैव चोक्तमूलद्रव्यत्वाद् धर्माभिलाषिस्वभावेनैव, अपि रेवार्थः हुर्निश्चयार्थः क्रियया योक्ष्यते, तेषां सुसाधुवि-

रहितदेशवासिभव्यानां सद्धर्मप्रसाधनोद्यतमनसां सम्यग्धर्मानुष्ठानकरणप्रसक्तचित्तानां सतां, किमित्यत आह सुगुरूणां अदर्श-नात् संदेहशतानि जायन्ते, किं साधव एकेन क्षमाश्रमणेन वन्द्यन्ते, द्वाभ्यां वा ॥ १ ॥ श्राविका अपि ऊर्ध्वस्थिता एव साधून् वन्दन्ते, पञ्चाङ्गप्रणिपातेन वा ॥ २ ॥ प्रथमे क्षमाश्रमणे सुखरात्रिकादि पृच्छयते द्वितीये वा ॥ ३ ॥ नमस्कारान्त्यपदे पढमं हवइ मंगलमिति, पठ्यते होइ मंगलमिति वा ॥ ४ ॥ गुर्वभावे स्थापनाचार्यस्य अग्रे षड्विधम् आवश्यकं क्रियते, यत्र तत्र वा ॥५॥ अहोरात्रमध्ये द्वयोरेव संध्ययोः सामायिकं गृह्यते बहुशो वा ॥ ६ ॥ पोषधमपि पर्वण्येव गृह्यते सर्वदा वा ॥ ७ ॥ पोषधं च चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानेनैव भवति अन्यथापि वा ॥ ८ ॥ मुखवस्त्रिकया वन्दनकं दीयते अञ्चलेन वा ॥ ९ ॥ वन्दनकक्षणे श्राविका ऊर्ध्वस्था एव आवर्त्तान् कुर्वन्ति उपविश्य श्रावकवद्वा ॥ १० ॥ वन्दनकं च श्राद्धैर्मुखानन्तकोपरि दीयते औपग्रहिकर-जोहरणोपरि वा ॥ ११ ॥ मुखवस्त्रिकाया अपि संकलिताया उपरि विस्तारिताया वा ॥ १२ ॥ द्वितीयवन्दनावर्त्तकरणानन्तरम् उत्थीयते न वा ॥ १३ ॥ आलोचनकक्षामणकप्रत्याख्यानक्रमेण प्रभातवत्सन्ध्यायामपि वन्दनकं दीयतेऽन्यथा वा ॥ १४ ॥ श्रावकैराचार्यादिपदस्थानामेव आद्यं वन्दनकं दीयते सर्वसाधूनां वा ॥ १५ ॥ गृहस्थैरीर्यापथिकीप्रतिक्रमणरूपमेव प्रतिक्रमणं क्रियते, यतिवत्, संपूर्णदैवसिकादिरूपमपि वा ॥ १६ ॥ द्व्याशनकसार्द्धपौरुषीअपार्धपौरुषीप्रत्याख्यानानि क्रियन्ते न वा ॥१७॥ पानकागारान् श्राद्ध उच्चरति न वा ॥१८॥ चतुर्दश्यां पाक्षिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यां वा ॥१९॥ औदयिक्यामेव चतुर्दश्यादितिथौ प्रत्याख्यानचैत्यपूजादिकं क्रियते, अनन्तरतिथौ वा ॥ २० ॥ यतिप्रतिष्ठिताः प्रतिमा वन्द्यन्ते श्रावकप्रतिष्ठिता वा ॥ २१ ॥

यतिपरिगृहीता. प्रतिमा वन्द्यन्ते न वा ॥ २२ ॥ चैत्ये प्रदक्षिणात्रय दीयते न वा ॥ २३ ॥ बिम्बस्याग्रे कुसुमाञ्जलिः प्रक्षिप्यते न वा ॥ २४ ॥ धूप उद्ग्राह्यते न वा ॥ २५ ॥ बलिर्दीयते न वा ॥ २६ ॥ श्राद्धैः शक्रस्तवेनैव चैत्यवन्दन क्रियते, अर्हच्चैत्यादिदण्डकैरपि वा ॥ २७ ॥ चैत्यवन्दनकायोत्सर्गान्ते श्लोकादिरूपा' स्तुतयो दीयन्ते न वा ॥ २८ ॥ चैत्ये-बिम्बस्याग्रे ईर्यापथिकी प्रतिक्रम्यते, स्थापनाचार्यस्य अग्रे वा ॥ २९ ॥ चैत्यवन्दनान्तराले पुष्पादिसघट्टे पुनरैर्यापथिकी प्रतिक्रम्यते न वा ॥ ३० ॥ गृहीतार्हत्पूजोपकरणैर्गृहस्थैः साधवो वन्द्यन्ते न वा ॥ ३१ ॥ जिनबिम्बस्य पञ्चाऽमृतस्नान क्रियते न वा ॥ ३२ ॥ चतुर्विंशतिपट्टादौ सर्वबिम्बस्नात्र क्रियते न वा ॥ ३३ ॥ अम्बिकादयः पूज्यन्ते न वा ॥ ३४ ॥ इत्यादय' सशया' शतसख्या निश्चयेनोत्पद्यन्ते, तत्कारणस्य परस्परविरुद्धप्रवादद्वयस्य श्रूयमाणत्वात्, उभयथा प्रवृत्तेश्च दृश्यमानत्वादिति भावः ॥ १८ ॥ ततश्च किं कार्यमित्यत आह—

ते सदेहा सव्वे, गुरुणो विहरंति जत्थ गीयत्था । गतु पुछव्वा तत्थ इहरहा होइ मिच्छत्तं ॥ १९ ॥

व्याख्या—ते परस्परविरुद्धसमाचारीदर्शनश्रवणसमुत्थाः सदेहा., सर्वे समस्ताः, गुरवः तत्त्वोपदेशकाः, विहरन्ति—विचरन्ति, यत्र देशे, गीतार्था आगमरहस्यवेदिनः, तत्र गत्वा पृष्टव्या. "प्रच्छनीयाः" यथा भगवन् ! परमगुरो ! एतेषु सन्देहपदेषु किं तत्त्वमिति "प्रसद्य प्रतिपाद्यतामिति" ननु—यदि न पृच्छ्यन्ते, तदा को दोषः ? इत्यत आह—'इहरहा होइ मिच्छत्त, इतरथा यदि न पृच्छ्यन्ते, तदा भवति मिथ्यात्व विपरीतावबोध., ते हि सशया अभग्नप्रसरत्वाद् उपचीयमानमिथ्या

स्वरूपतया परिणमन्ते इत्यर्थः ॥ १९ ॥ ननु—मिथ्यात्वं पञ्चविधं भवति, यथा—आभिग्रहिकम् ॥ १ ॥ अनाभिग्रहिकम् ॥ २ ॥ आभिनिवेशिकं ॥ ३ ॥ सांशयिकम् ॥ ४ ॥ अनाभोगिकं च ॥ ५ ॥ यदुक्तम्—

"आभिग्गहियं अणाभिग्गहियं च तह अभिनिवेसियं चेव ॥ संसइयमणाभोगं मिच्छत्तं पंचहा होइ"

इति तत्र अभिग्रहेण इदमेव दर्शनं शोभनं न अन्यद् इत्येवं रूपेण कुदर्शनविषयेण निर्वृत्तमाभिग्रहिकम् ॥ यद् वशाद् बोटिकादिकुदर्शनानाम् अन्यतमदर्शनं गृह्णाति ॥१॥ एतद् विपरीतमनाभिग्रहिकं, यद् वशाद् सर्वाण्यपि दर्शनानि शोभनानि इत्येवम्, ईषद् माध्यस्थ्यम् उपजायते ॥ २ ॥ आभिनिवेशिकं यदभिनिवेशेन निर्वृत्तम्, यथा गोष्ठामाहिलादीनाम् ॥ ३ ॥ सांशयिकं यद् वशाद् भगवदर्हदुपदिष्टेषु अपि जीवादितत्त्वेषु संशय उपजायते, यथा न जाने किमिदं भगवद् उक्तम् धर्मास्तिकायादि सत्यम् उत अन्यथेति, ॥ ४ ॥ अनाभोगिकं, यद् अनाभोगेन निर्वृत्तं, तच्च एकेन्द्रियाणामिति ॥ ५ ॥ तदत्र किं नामकं कतिथं च मिथ्यात्वं भवति ? इत्यत आह—

'संसइयमिह चउत्थंति'

सांशयिकं, सांशयिकनामकम् इह एषु, मिथ्यात्वभेदेषु चतुर्थं तुर्यं ॥ ननु—यदि पृच्छ्यन्ते तदा को गुणः ? इत्यत आह—

जुगपवरागमगुरुलिहियवयणदंसणसुईहिंतो त्ति ॥ २० ॥

निस्संदेहाण होइ सम्मत्तं ॥

व्याख्या—निस्संदेहानाम् अपगतसंशयानां, भवति सम्यक्त्वं तत्त्वश्रद्धानं, युगं वर्त्तमानकालः, तत्र प्रवरः शेषजनापेक्षया

उत्कृष्टो, बहुत्वात्, आगमो येषां, ते युगप्रवरागमा', ते च ते गुरवश्च युगप्रवरागमगुरव', तै-र्लिखितानि ग्रन्थेषु निबद्धानि, तानि च तानि वचनानि च प्रत्युत सदेहापहारकाण्यानि च, युगप्रवरागमगुरुलिखितवचनानि तेषां दर्शनं सद्दृष्ट्या निरूपणं, श्रुतिश्च कर्णाभ्याम् आकर्णनं, ताभ्याम् ॥ अयम् अभिप्राय. गुरवो हि प्रच्छानन्तरम् अतिप्रसन्नमनसो भणन्ति, यथा— आयुष्मन् ! साधवो द्वाभ्यामेव क्षमाश्रमणाभ्यां वन्द्यन्ते ॥ यदुक्तम्–आवश्यकनिर्युक्तौ–"जइ दुओ रायाणं नमिउं कज्जं निवेइउं पच्छा । वीसज्जिओ वि वंदिय गच्छइ एमेव साहू वि त्ति" एवं च भद्रबाहुस्वामिवाक्ये दृष्टे श्रुते वा सदेहो विलीयते ॥ यथा भद्र श्राविकया श्राद्धवत् पञ्चाङ्गप्रणिपातेन छोभावन्दनेन साधवो वन्द्याः" अन्यस्य तद्विधेरश्रवणात् ॥ किं च उत्तराध्ययनेषु चित्रसभूतीयाध्ययने ब्रह्मदत्तचक्रवर्त्तिकथानके सनत्कुमारचक्रिस्त्रीरत्नेन पञ्चाङ्गप्रणिपातेन सभूतमुनिर्ववन्दे, इति ज्ञायते तथा हि–"सणं कुमारो वि तेसिं चित्तसभूयाणं वदणत्थं सतेउरो गओ, तमुज्जाणे, वंदिया, ते भत्तिबहुमाणपुव्वं, अतेउरसहिएण ॥ तओ इत्थीरयणसुणंदाए पाएसु पडतीए साइसयं अलयफासमणुहवंतेण, काउमारद्धं नियाणं सभूयेण त्ति ॥ अलका हि चूर्णकुन्तला. ते च भालान्ते भवन्ति ॥ तेषां च स्पर्शः तदैव भवति ॥ यदि वन्द्यपादप्रत्यासन्नं वन्दकशिरो भवति, तच्च तथा पञ्चाङ्गप्रणिपातेन वन्दमानाया एव घटते, न तु ऊर्ध्वस्थिताया इति ॥ तथा महानिशीथेऽपि एवमेव, यथा—

"तओ भणियं सुज्जसिरी" जहा मज्झ सामिणी एएसिं मुणीण महया भत्त्यन्नपाणाईणं पत्ताभरणं ।
करियं, तओ हट्ठतुट्ठमाणसा उत्तमंगेण चलणग्गे पणामयती, ता मए अज्ज एएसिं दसणेगं सासभरियत्ति"

तथाऽन्यत्रापि आगमे भणितं यथा—समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं; पयाहिणं करेंति वंदंति नमंसंति स्तुवंति प्रणमन्तीत्यर्थः ॥ कोणियं रायं पुरओ कट्टु उद्धट्ठियाओ चेव ॥ कोऽर्थः ॥ ऊर्ध्वकायेन ॥ सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएणं पंजलिं उडाओ पज्जुवासंति त्ति ॥ अत्र ऊर्ध्वस्थानां स्त्रीणां पर्युपास्तिमात्रमेव भणितं, यदि चैता ऊर्ध्वस्था एव अवन्दिष्यन्त तदा पर्युपासनवत् वन्दननमस्करणे अपि उद्धट्ठियाओ चेव इत्यादि पदपद्धतेः पुरस्तादेव न्यवेशयिष्येतां, न चैवं तस्माद् ऊर्ध्वस्थस्त्रीवन्दनम् अयुक्तमेव प्रतिभाति, विधिवादाभावे चरितानुवादस्यैव प्रामाणिकत्वात् ॥ किं च आचार्यपरम्परागतस्य स्त्रीणां पञ्चाङ्गप्रणिपातेन साधुवन्दनस्य निषेधनं मिथ्यात्वहेतुः ॥ यदुक्तम्—आयरियपरंपरएणं आगयं जो उच्छेयबुद्धीए को वय इछेयवाई जमालिनासं स नासिहि इति ॥ तथा आयुष्मन् ? प्रथमक्षमाश्रमणदानानन्तरं सुखरात्रिकादि प्रष्टव्यम् ॥ यतः साधूनां वन्दनम् उत्कृष्टमध्यमजघन्यभेदात् त्रिधा भवति ॥ तत्राद्यं द्वादशावर्त्तरूपं, द्वितीयं छोभावन्दनं, तृतीयम् आलोके स्मृतौ वा शिरो नमनमात्रं, शिरसि हस्तयोजनमात्रं वा ॥ तत्र द्वादशावर्त्ते प्रथमवेलायाम् अल्पक्रान्तानां बहुशुभेन भवतां रात्रिर्व्यतिक्रान्ता इत्यादि पृष्टव्यम् ॥ अतश्छोभावन्दनकेऽपि प्रथमवेलायामेव सुखरात्रिकादि प्रष्टव्यम्, समानयोगक्षेमत्वात् ॥ लोकेऽपि च नीतिनिपुणाः पूज्यपादानां मिलिताः सन्तः प्रथमं प्रणमन्ति, पश्चाद् भद्राः स्था इत्यादि सुखवार्त्ता पृच्छन्ति ॥ गन्तुकामास्तु निरोपो भवतीति ब्रुवाणाः, पुनः प्रणम्य व्रजन्तीत्येवम् अत्रापि ज्ञेयं ॥ यदुक्तम्—"आवश्यके "जह—दूओ रायाणं, इत्यादि तथा जघन्यभेदेऽपि मार्गे गच्छताम् सुगुरूणां मिलितः शिरो नमयति, क यूयं व्रजथ इति च पृच्छति, लब्धोत्तरः

सन् पादोऽवधार्यताम् इति ब्रुवाण पुन' शिरो नमयित्वा व्रजति, इति लोकलोकोत्तरस्थितिश्रवणे सशयो नश्यतीति ॥ तथा सौम्य ? यद्यपि, हवइ, होइ, इत्येतयोः पाठयोरर्थं प्रति न कश्चिद् विशेप 'होइ मगल' इति च पाठे श्लोको न अधिकाऽक्षरो भवति, तथापि 'हवइ मगल,' इत्येव पठनीय, महानिशीथाद्यनेकागमेषु अस्यैव पाठस्य प्रतिपादितत्वात् ॥ नमस्कारपटलनमस्कारपञ्जिकादिग्रन्थेषु चेत्थमेव श्रेयोहेतुत्वेन समर्थितत्वात् ॥ बहुश्रुतैरादृतत्वात् ॥ तथा च प्रयोगः होइ मगलमितिपाठो मिथ्या, विसवादवत्त्वाद्, यथा शुक्तिकाशकले रजतज्ञान ननु—आवश्यके नमस्कारनिर्युक्तौ 'पढम होइ मगलमिति' पाठेन सवादसद्भावाद् विसवादवत्त्वात् इति असिद्ध, ? चेत् सत्य, किन्तु अय, नमस्कारनिर्युक्तिपाठो न नमस्कारपाठनियामको व्यभिचारात्, तथाहि तत्रैव 'वीय हवइ मगल' इत्युक्तम् ? ॥ ननु 'पढम हवइ मगल,' इति पाठो न युक्त' छन्दोभङ्गहेतुत्वात् छन्दो ह्य श्लोक', स च अष्टाक्षरप्रमाणपाद एव भवति नान्यथा, अय च नवाऽक्षरपादः ? इति चेद् सत्य ॥ किन्तु आर्षे श्लोकेषु बहुशो नवाक्षरस्यापि पादस्य दर्शनात्, तथाहि दशवैकालिके 'भमरो आवियइ रस' तथा 'न य कोइ उवहम्मइ' तथा 'छत्तस्स य धारणट्टाए' इत्यादि ॥ अयमपि चूलिकारूप आर्ष एव गणधरप्रणीतत्वादिति, न कश्चिद् विरोध' ॥ किंच 'इअ अट्ठसट्ठि अक्खरपरिमाणो होइ नवकारो' इत्यादि पूर्वश्रुतधरवचनानुयायित्वात् हवइ मगल इत्ययमेव पाठः, सताम् उपादेय इति स्थितम् ॥ अन्येषा च केषाचित् सन्देहानामुत्तराणि यथाऽवसर लिखिष्यन्ते, केषाचित्तु स्थानान्तरतो बोद्धव्यानि ॥ इत्थ युगप्रधानागमश्रीभद्रबाहुस्वामिप्रमुखवाक्याना दर्शनेन श्रवणेन च क्षीणेषु सदेहेषु क्षणादेव तत्त्वप्रतिपत्तिरूप सम्यक्त्वम् उल्ल-

सति ॥ तच्च अतीवदुर्लभं महोपकारी च यदुक्तम् ॥ १ ॥ मिच्छत्तमहामोहंधकारमूढाणं इत्थ जीवाणं ॥ पुन्नेहिं कहवि जायइ दुल्लहो सम्मत्तपरिणामो ॥ १ ॥ अंतो मुहुत्तमित्तं पि फासियं जेहिं हुज्ज संमत्तं ॥ तेसिं अवड्डपुग्गलपरियट्टो होइ संसारो ॥ २ ॥ सुलहो विमाणवासो एगच्छत्ता य मेयणी सुलहा ॥ एक्कं पुण जिणभणियं सम्मत्तं दुल्लहं लोए ॥ ३ ॥ सम्मत्तम्मि उवलद्धे ठइयाइं नरयतिरियदाराइं दिव्वाणि माणुसाणि य मुक्खसुहाइं सहीणाइंत्ति" एवं च महान् गुण इत्यर्थः ॥ आह—यद्येवम् अशुभविपाकः संशयस्तर्हि येन यथाशिक्षितम् अनुष्ठानं स तथा करोतु तत्त्वबुद्ध्या, किं परकीयक्रियाकलापचर्चया तस्याः संशयहेतुत्वात्, संशयस्य च मिथ्यात्वजनकत्वेन परिणतिविरसत्वात् ॥ यदि वा भवतु कथञ्चिद् असौ परिणामरमणीयः, तथापि जिनगृहकारापणादिविषय एव एष युक्तो न षडावश्यकादिविषयः, जिनगृहकारापणादिद्रव्यस्तवस्य षड्जीवनिकायविराधनात्मकत्वेन सूत्रसूत्रितविध्याराधनाम् अन्तरेण संसारं प्रत्यपि हेतुत्वात्, षडावश्यकं तु सावद्यव्यापारपरिहारात्मकत्वेन संयमक्रिया एवेति ॥ विशिष्टनिर्जराकारणम् एव तत् ॥ यदुक्तम्—"सामाइएणं भंते जीवे किं जणइ, गोयमा ? सामाइएणं सावज्जजोगविरइं जणइ ॥ चउवीसत्थएणं भंते जीवे किं जणइ, गोयमा ? चउवीसत्थएणं दंसणविसोहिं जणइ ॥२॥ वंदणएणं भंते जीवे किं जणइ, गोयमा ? वंदणएणं नियागोयं कम्मं खवेइ ॥ उच्चागोयं कम्मं निबद्धइ ॥ सोहग्गं च णं अप्पडिहयं आणाफलं निवत्तेइ दाहिणभावं च जणइ, पडिक्कमणेणं भंते जीवे किं जणइ, गोयमा ? पडिक्कमणेणं वयछिद्दाइं पिहेइ, पिहियवयछिद्दे पुण जीवे निरुद्धासवे असबलचरित्ते अट्ठसु पवयणमायासु उवउत्ते अप्पमत्ते सुप्पणिहिं दिए विहरइ ॥ ४ ॥ काउ-

सग्गेण भंते जीवे किं जणइ, गोयमा ? काउसग्गेण तीयपडुपन्न पायच्छित्त विसोधति, विसुद्ध पायच्छित्ते जीवे निव्वुयहियएओ-हरियभरुव्व भारवहे पसत्थज्झाणोवगए सुह सुहेण विहरइ ॥ ५ ॥ पच्चक्खाणेण भंते जीवे किंजणइ गोयमा, पच्चक्खाणेण आसवनिरोह जणइ ॥ पच्चक्खाणेण इच्छानिरोह जणइ, इच्छानिरोह गए जीवे सव्वदव्वेसु विणीयतण्हे सीयलभूए विहरइ, पच्चक्खाणेण आसवदाराइ निरुभइ त्ति" किं च मोक्षो ज्ञानक्रियाभ्यामेव भवति, नान्यतः ॥ आवश्यक तु सदनुष्ठानत्वेन ज्ञानक्रियामयमेव, यदुक्तम्—विशेषावश्यके—'नाणकिरियाहिं मुक्खो तम्मयमावस्सय ?' इत्यादि ॥ इति मोक्षहेतुतया प्रसिद्धे आवश्यके सशय' कर्तुम् अनुचितमेव, सम्यग्दृष्टीना सम्यक्त्वातिचारत्वाद्, इत्याशक्य सशयकारकान् उपश्लोकयन्नाह—

" तो ते भव्वा जेसिं होइ सडावस्सए वि इइबुद्धी । कए सिद्धते वुत्त भवसिवदुहसुहकरं एय ॥ २१ ॥

व्याख्या—अयम् आम्नाय' धर्मचर्चा धर्मविचार एव, तस्या च क्रियमाणाया यदि कस्यापि सशय उत्पद्यते ॥ उत्पद्यता नाम, तस्य तत्त्वजिज्ञासोत्पादनद्वारेण परीक्षाङ्गत्वात्, अकृतायां च परीक्षाया कदाचित् कश्चिद् अनुष्ठानमपि अनुष्ठीयेत, तच्च तत्त्वबुद्ध्यापि अनुष्ठीयमान केवलम् अनर्थायैव जायते, न हि विषम् अमृतबुद्ध्या भक्षितमपि अनर्थाय न जायते, ततो विचिनम् अत्राभिप्रायः चर्चाजनितसशयातिरेकात् तत्त्वनिर्णयार्थपरीक्षाया प्रवर्त्तन्ते धर्मार्थिनः ॥ परीक्षमाणाश्च सुगुरून् अनुसृत्य यदागमिकत्वेन सम्यग् अवबुध्यन्ते, तच्च तत्त्वमिति प्रतिपद्यन्ते, ततश्च तत्त्वप्रतिपत्तिहेतुतया सशय' सम्यक्त्वाङ्गम् , इति परिपाकसुन्दर एव असौ ॥ तथा आवश्यकमपि द्विधा भवति, द्रव्यावश्यक भावावश्यक च तत्राद्य भावशून्य विधिविकलम् अनवस्थितिरूप लोकरञ्जनादिनिमि-

त्तकं ॥ द्वितीयं तु एतद् विपरीतं यदुक्तम्–अनुयोगद्वारे "आवस्सयं दुविहं दव्वओ भावओ य तत्थ दव्वओ जं संजुत्ताजुत्तीए अणुवउत्तो करेइ, एयं दव्वावस्सयं, भावावस्सयं पुण जं समणो वा समणी वा सावगो वा साविगा वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तत्तिव्वज्झवसाणे तदट्ठोवउत्तए तदप्पियकरणे तब्भावणभाविए एगग्गमणे जिणवयणधम्माणुरागरत्ते उभओ कालं आवस्सयं करिंति, तं भावावस्सयं ति ॥ द्रव्यावश्यकं भवहेतुः, द्रव्यधर्मत्वेन पापानुबन्धिपुण्यहेतुत्वात्, भावावश्यकं तु मोक्षहेतुः, भावधर्मत्वेन विशिष्टनिर्जराकारणत्वात् ॥ ततोऽत्रापि अनेकरूपता सद्भावात् संशयोऽत्यन्तम् उचितमेव, यस्मात् ॥ 'ते' तस्मात्, ते धार्मिकाः भव्याः विवेकप्रियत्वात् कल्याणपात्रं भविष्यन्ति ॥ येषां भवति–उत्पद्यते, षडावश्यकेऽपि सामायिकचतुर्विंशतिस्तववन्दनप्रतिक्रमणकायोत्सर्गप्रत्याख्यानरूपभावस्तवेऽपि, न केवलं जिनगृहकारापणादिद्रव्यस्तवे इत्यपेरर्थः ॥ इति वक्ष्यमाणस्वरूपा बुद्धिः सांशयिकी मतिः, सैव प्रकाश्यते, कथं केन प्रकारेण, कया युक्त्या, सिद्धान्ते आगमे, उक्तं—भणितम्, उक्तस्थाने 'विपणोक्तवर्त्मनो 'वुत्तवुत्त वुचं' इत्यनेन वुत्तादेशः, भवः संसारः शिवं परमपदं, तयोर्यथाक्रमं दुःखसुखे ते करोति इत्येवं शीलं भवशिवदुःखसुखकरं ॥ भवदुःखकरं शिवसुखकरम् इत्यर्थः ॥ एतद् षडावश्यकम् इदं हि मूलाऽनुष्ठानं ततो यथा क्रियमाणम् इदं मोक्षहेतुर्भवति ॥ तथा यदि सम्यग् ज्ञायते, तदा तथैव क्रियते नान्यथा, संसारदुःखस्य अनभिलपणीयत्वात्, प्रवृत्तिमार्गेणाऽपि साध्यत्वाच्च इत्यभिप्रायः, तेषामिति भावः ॥ आवश्यकं भावस्तवस्य उपलक्षणं ततो भावस्तवविषया वक्ष्यमाणाः संशयाः सर्वेऽपि उचिता एवेति व्यवस्थापितम् इत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ श्रावकान्तरपरिगृहीतपरिग्रहपरिमाणम् उपलभ्य कश्चिद् असभाव्यसाधुदर्शनदेशवासितया तदेव प्रतिपत्तुम् इच्छति, ततस्तस्य तद् गृहीतु कल्पते न वा इत्याकार सदेहम् आह—

एसो किर सदेहो, जायइ केसि पि इत्थ भव्वाण ॥ परिग्गहपरिमाण सावगेण एगेण ज गहिय ॥ २२ ॥
त अन्नो वि हु भव्वो घित्तूण पालए पयत्तेण ॥ जइ ता जुत्त किमजुत्तमित्थ तत्थुत्तर एय ॥ २३ ॥

व्याख्या—एप वक्ष्यमाण , किलेति सत्ये, सदेहः जायते उत्पद्यते, केपामपि, गुरुविरहितदेशवासिना, नतु अन्येपाम् ॥ अत्र प्रवचने, भव्याना विमर्पकत्वाद् विवेकिना, तमेव दर्शयति–परिग्रहो धनधान्यादिना नव विधः॥ तस्य परिमाण, नियतिकरण, परिग्रहपरिमाणम्, उपलक्षणत्वाद् द्वादशव्रताभिग्रहण, श्रावकेण, एकेन केनापि, यद् अनिर्दिष्टनामक गृहीत, गुरुपार्श्वे श्रावकधर्मारोपणविधिना प्रतिपन्न, तद् अन्योऽपि अपरोऽपि, हुः पूरणे, भव्यो धर्मार्थी, गृहीत्वा, स्वसाक्षीकम् अङ्गीकृत्य, पालयति, रक्षति, प्रयत्नेन आदरेण, यदीति अपवादलक्षण, पक्षान्तरम्, आह—गुरुसाक्षिकगृहीतपरिग्रहपरिमाणपालनपक्षः तावत् औत्सर्गिक एव ॥ यदि तद् उक्तयुक्त्या पालयति, तदा युक्त विहित, किम् अयुक्तम् अविहितम्, अत्र जिनधर्मे ॥ अथोत्तरदानप्रस्तावनम् आह—'तत्थुत्तर एय, इति ॥ तत्र सदेहे उत्तर प्रतिवचनम्, एतद् वक्ष्यमाणमिति ॥ २३ ॥ तदेवाह—

"भवभीरू सविग्गो सुगुरूण दसणम्मि असमत्थो ॥ ता त पवज्जिऊण पालइ आराहगो सो वि" ॥ २४ ॥

व्याख्या—भवभीरुः ससारोद्विग्नः, सविग्नो मोक्षाभिलाषी, सुगुरूणा सुविहिताचार्याणा, दर्शने ऽवलोकने, ऽसमर्थो, मार्ग-

वैषम्यादिकारणेन अशक्तो, यदि भवतीति शेषः 'ता' तदा तादृग् वेलायां, तत् परिग्रहपरिमाणं, प्रतिपद्य, आत्मसाक्षिकम् अङ्गीकृत्य, पालयति, उक्तमर्यादया निर्वाहयति, आराधको भगवदाज्ञावर्त्ती, यदुक्तम्—"अचंति यात्र वाएण किं पि कत्थइ जं पियं गीयत्थो ॥ तारिसंपप्प कारणं तं करेइ यत्ति" सोऽपि न केवलं गुरुसाक्षिकगृहीतपरिग्रहपरिमाणपालक आराधक इत्यपेरर्थः ॥ २४ ॥ अथ अतिप्रसङ्गनिवारणार्थम् आह—

"जइ तं गीयत्थेहिं सुगुरूहिं दिट्ठमत्थि सत्थोत्तं ॥ ता तं परो वि गिण्हउ तग्गहणं नन्नहा जुत्तं ॥ २५ ॥

व्याख्या–यदीति, पक्षान्तरे, तत् परिग्रहपरिमाणं गीतार्थैः–बहुश्रुतैः–सुगुरुभिः-शुद्धप्ररूपकैः दृष्टम् अवलोकितम् अस्ति, भवति शास्त्रोक्तं च, चः समुच्चयार्थोऽनुक्तोऽपि द्रष्टव्यः, शास्त्रे आवश्यकनिर्युक्त्युपासकदशादौ, उक्तं भणितं, शास्त्रोक्तम् उक्तम् यत्र तत् शास्त्रोक्तम्, एकस्य उक्तशब्दस्य लोपे मध्यमपदलोपी समासः ॥ शास्त्रसंवादी इत्यर्थः ॥ अत्र गुरुदृष्टं शास्त्रोक्तं चेति पदद्वयेन, चतुर्भङ्गी सूचिता, यथा गुरुदृष्टं शास्त्रोक्तं चेति एको भङ्गः ॥ १ ॥ गुरुदृष्टं न शास्त्रोक्तम् इति द्वितीयः ॥ २ ॥ न गुरुदृष्टं, शास्त्रोक्तम् इति तृतीयः ॥ ३ ॥ न गुरुदृष्टं न शास्त्रोक्तम् इति चतुर्थः ॥ ४ ॥ तथा प्रथमभङ्ग एव श्रेयान् तृतीयस्तु गुरुभि—रदृष्टत्वात् निश्चेतुम् अशक्यः एव, शेषौ अनिष्टफलाविति, प्रथमे एव भङ्गके यदि परिग्रहपरिमाणं भवति ॥ ता तदा-परोऽपि पूर्वप्रतिपन्नाद् अन्योऽपि, गृह्णातु प्रपद्यतां, न कश्चिद्दोषः, तस्य परिग्रहपरिमाणस्य ग्रहणं स्वीकरणं न, नैव अन्यथा द्वितीयादिभङ्गकत्रयरूपेण प्रकारेण युक्तं न्याय्यम्, अविधेयस्यापि करणसंभवेन तद्ग्रहणस्य सदोषत्वादिति भावः ॥ २५ ॥ अथ केचित्

आहु॰—श्राविकाप्रतिलेखितस्थापनाचार्यस्याग्रे श्राविका एव वन्दनाद्यनुष्ठान कुर्वन्ति, न श्रावकाः, श्राविका हि स्त्री स्त्रीणा चतुर्थपात्रत्वेन लौकिकेऽपि विशिष्टे कार्ये न प्राधान्य, किं पुनर्लोकोत्तरे ॥ यदुक्तम्—धम्मो पुरिसप्पभवो पुरिसवरदेसिओ पुरिसजिट्ठो ॥ लोए वि पहू पुरिसो किं पुण लोगुत्तमे धम्मे" ॥ १ ॥ यत्रापि च प्रेक्षणकादिकार्ये स्त्रीणा प्राधान्य, तत्रापि पुरुषहेतुकमेव, तत् न सहज, विधवाना तत्र अनधिकारात् तथा च किं स्त्रीकृता प्रतिलेखना नमस्कारावलीवत् श्राद्धै॰ बहुम न्यते उत द्विचत्वारिंशद् दोषविशुद्धार्थिकालाभन्नेति, सशयवान् पृच्छति ॥

"ठवणायरिए पडिलेहियम्मि इह साविगाइ वदणय ॥ किं सावगस्स कप्पइ सामाइय-माइकरण च ॥२३॥

व्याख्या—स्थापनाचार्ये अक्षकपर्दककाष्ठदण्डादिरूपे, प्रतिलेखिते प्रत्युपेक्षिते, इह जिनशासने, श्राविकया श्राद्धिकया वन्द-नक द्वादशावर्त्तरूप, किंशब्दः प्रश्ने श्रावकस्य कल्पते—सगच्छते, दातुम् इति शेषः ॥ वन्दनकशब्देन अत्र वन्दनकमात्रविषय एव सशय उक्त॰ ॥ इति मुग्धबुद्धिरुपलक्षणानभिज्ञो, मा ज्ञासीद् इति, तद् भ्रमनिरासार्थं वन्दनकशब्दोपलक्षितम् अपि साक्षा-देव सामायिकादि आह—'सामाइयमाइत्ति' सामायिक समभावलक्षण यदुक्तम् "जो समो सव्वभूएसु तसेसु थावरेसु य ॥ तस्स सामाइय होइ इइ केवलिभासिय" तद् आदिर्यस्य तत् सामायिकादि तस्य करणम् अनुष्ठान सामायिकादि करण, मका-रोऽलाक्षणिक॰, आदिशब्दात् पोषधचैत्यवन्दनप्रतिक्रमणकायोत्सर्गप्रत्याख्यानाना ग्रहणम्, सामायिकादि अपि कर्तुं कल्पते इत्यर्थः, च' समुच्चये, इत्थ स्थापनाचार्यविषयाया पृच्छाया प्रतिपादिताया कश्चिदाह—अनुपपन्ना इय पृच्छा, असिद्धधर्मिक-

त्वात्, काकदन्तपरीक्षावत्, न च अयम् असिद्धो हेतुः, गृहमेधिनाम् अनुष्ठानालम्बनत्वेन स्थापनाचार्यस्य धर्मिणोऽभावात्, अभावश्च सिद्धान्तसिन्धौ आनन्दकामदेवाद्यनेकसविवेकश्रमणोपासकवक्तव्यतामध्येऽन्यत्र वा क्वापि स्थापनाचार्यगोचरस्य विधिवादस्य चरितानुवादस्य च अनुपलभ्यमानत्वाद्, अनुमीयते ॥ न च अनागमिकं मोक्षार्थिभि—राद्रियते, तस्माद् यदा गुरवः प्रत्यासन्ना भवन्ति ॥ तदा तत्पादमूले सर्वम् अनुष्ठानं क्रियते, गुरुसाक्षिकस्य तस्य बहुतमफलत्वात् ॥ तदभावे तु स्वसाक्षिकमेव, प्रत्याख्यानवत्, प्रत्याख्यानं हि गुरोरभावे स्वसाक्षिकम् अपि क्रियते, तद्यदि सामायिकाद्यपि तथैव क्रियते तदा को दोषः, ॥ न हि सामायिकादि आवश्यकं प्रत्याख्यानं तु नेति ॥ अथवा सामायिकादि परमं मोक्षाङ्गं, प्रत्याख्यानं तु न ॥ यदि वा सामायिकादिसूत्रं गणधरप्रणीतं प्रत्याख्यानं तु न ॥ तस्मात् प्रत्याख्यानात् अविशेषाद् निरालम्बनेऽपि क्रियमाणे सामायिकादौ दोषाभाव एवेति ॥ किम् अन्तर्गडुनास्थापनाचार्येणेति ? अत्रोच्यते असिद्धधर्मिकत्वाद् इति हेतुरसिद्धः ॥ धर्मी हि अत्र स्थापनाचार्यो भवता विवक्षितः, स च किं सर्वथैव असिद्धः ॥ अथ साधूनां, किं वा श्रावकाणां ॥ न आद्यः आचार्यनिक्षेपकाले तस्यापि आवश्यके "नामं ठवणा दविए भावे य चउव्विहो य आयरिओ" इत्यादिना स्थापितत्वात् दण्डकस्य स्थापनाचार्यत्वेन तत्र तत्र श्रूयमाणत्वात् च ॥ किं च लौकिका अपि गुरुपारोक्ष्ये निजगुरुपादुका आराधयन्ति, तस्माद् अस्त्येव, नापि द्वितीयः, पूर्वमहर्षिभि—राद्दतत्वात्, तथा च आवश्यके "भरुयच्छम्मि य विजए नडपिडए वासवासनागघरे ठवणा आयरियस्स सामायारी पउंजणया" इति गाथायां भरुयच्छे इक्को आयरिओ तेण विजओ नाम सीसो उज्जेणिं पट्ठविओ कज्जेण

सो अतरा वासावासेण रुद्धो नडपिडए गामे वासावास नागघरे ठिओ, तस्स ठवणा आयरियस्स"इत्यादि तच्चूर्णा चेति, तथा च विजयसाधुदृष्टान्तेन आधुनिकमुनिभि—रपि गुरुविरहे स्थापनाचार्यसाक्षिक एव आवश्यकादि सामाचारीप्रयोग कार्यः, इति व्यवस्थापित ॥ चरितानुवादस्यापि आगमकत्वेन व्यवस्थापकत्वात् ॥ नापि तृतीयः सिंहश्रावकेण स्थापनाचार्यसाक्षिकस्यैव पोषधस्य गृहीतत्वात्, तथा हि विवाहचूलिकायाम् "दियवुड्ढि कुसुमसेहर सुव्वइ दन्चात्तिगारमज्झमि ठवणायरिय ठविउ पोसहसालाइ पुण सीहो ।१। उम्मुक्कभूसणो सो ईरियाइपुरस्सर च मुहपुत्ति। पडिलेहिय तो पच्छा चउव्विह पोसह कुणइ त्ति" ननु—विवाहचूलिका साप्रत न वर्त्तते, तत्कथ ज्ञायते गाथाद्वयमपि एतत् तन्मध्यवर्त्तीति ? उच्यते सम्प्रदायात्, किं व्यवच्छिन्नेषु अपि पूर्वेषु तद्गता एता गाथा इति सम्प्रदायाद् अधुनापि न ज्ञायते" ननु ज्ञायते एव तासा सम्प्रदायस्य आप्तपुरुषप्रवर्तितत्वात्, अय च आप्तैः प्रवर्त्तिताऽनाप्तै—र्वेति सम्यग् निर्णेतु न शक्यते ? नैव, अस्यापि आप्तैरेव प्रवर्त्तितत्वात्, कथमिद निश्चीयते ? इति चेद् उच्यते सवादकप्रमाणान्तरदर्शनात् तथाहि आवश्यकवृत्तौ, सामायिकस्य भन्ते पदचालनाऽवसरे, भाष्यकारसवाददर्शनपूर्वक, श्रीमलयगिरिणा उत्सर्गतो गुरुसन्निधौ एव आवश्यक विधेय, गुर्वभावे तु स्थापनाचार्याग्रे एव, न तु प्रकारान्तरेण इत्युक्त, यथा, अथ सामायिकस्यादौ एव गुरो—रामन्त्रणवचन किमर्थम् ? उच्यते गुरुकुलवासोपसग्रहार्थं ? यथा सर्वदा एव हि शिष्यो गुणार्थी सन् गुरुकुलवासी भवेत्, गुरुकुलवासे च वसता प्रतिक्षण ज्ञानादिगुणोत्सर्पणात् ॥ उक्त—च भाष्यकृता ॥ १ ॥ आमतेइ करेमि भते सामाइयति सीसो य, आहामतणमयग गुरुणो किं कार-

णमिमंति भण्णइ गुरुकुलवासोवसंगहत्थं, जहा गुणत्थीह निच्चं गुरुकुलवासी हविज्ज सीसो जओऽभिहियं नाणस्स होइ भागी थिरयरओ दंसणे चरित्ते य, धन्ना आव कहाए गुरुकुलवासं न मुञ्चंति" ॥ १ ॥ अन्यच्च सामायिकस्यादौ गुर्वामन्त्रणम् अभिदधान एवं ज्ञापयति, सर्वकालं गुरुपादमूले प्रतिक्रमणं कार्यं, वसत्यन्तरेऽपि पृथक् कारणवशतः संवस्तुकामो गुरुपादमूले प्रतिक्रान्त्वा वसति ॥ तथा च कल्पाध्ययनोक्ता एवं सामाचारी॥ यदि लघ्वी वसतिस्ततोऽन्यत्र कतिपये साधवः संवस्तुकामा आचार्यसमीपे प्रतिक्रम्य प्रादोषिककालग्रहणोत्तरकालं सूत्रपौरुषीं अर्थपौरुषीं च कृत्वा, अन्यस्यां वसतौ गच्छन्ति ॥ अथ अन्तरा श्वापदादिभयं, ततोऽर्थपौरुषीं हापयन्ति, ततः सूत्रपौरुषीमपि ॥ तथा चरमं कायोत्सर्गं द्वितीयम् आद्यं यावत् तिष्ठति अपि सहस्ररश्मौ तत्र यान्तीति ॥ तथा एतदपि ज्ञापयति, यतिना सर्वाण्यपि कार्याणि गुरुना पृच्छयैव कर्त्तव्यानि, नान्यथा, सामायिकप्रतिपत्तेरपि गुर्वामन्त्रणपूर्वकत्वात् उक्तं च "आवस्सयं पि निच्चं गुरुपायमूलम्मि देसियं होइ ॥ वीसं पि हु संवसतो कारणओ जइ भिसज्जाए" एवं चिय सव्वावस्सयाइं आपुच्छिऊण कज्जाइं ॥ जाणा विय मामंतणवयणाओ जेण सव्वेसिं ॥ सामाइयमादिमयं ॥ भदंत सद्दो य तदादीये तेणाणुवत्तइ तओ करेमि भंतेत्ति सव्वेसु अथ किमिति गुरून् आपृच्छयैव सर्वाणि कार्याणि कर्त्तव्यानीति ? चेद् उच्यते इह परमार्थतः कृत्यम् अकृत्यं वा गुरवो जानते, विनयप्रतिपत्तिश्च शिष्येण, एवं कृता भवति, भगवदाज्ञा च आराधिता स्यात्, तथाहि भगवताम् इयम् आज्ञा, उच्छ्वासादि प्रमुच्य शेषं गुर्वनापृच्छया न किमपि कल्पते कर्तुमिति ॥ उक्तं च—

"किंचाकित गुरवो विदति विणयपडिवत्तिहेउं च ॥ उस्सासादि पमुत्तु तदणापुच्छाइ पडिसिद्ध"

अथ यत्र गुरुर्न भवति, तत्र कथं कर्त्तव्यमिति चेद् प्रतिसमाहितम् अत्र भाष्यकारेण "गुरुविरहम्मि य ठवणा गुरुवएसोवदसणत्थं च ॥ जिणविरहम्मि य जिणबिंब सेवणामंतणं सहलं ॥ रण्णोव परुक्खस्स वि जह सेवामंतदेवया एव। तह चेव परुक्खस्स वि गुरुणो सेवा विणयहेउ त्ति" एवं च यथा अर्हति परोक्षे अर्हद् बिम्बं, राज्ञि परोक्षे राजप्रतिबिम्बं, सारस्वतादिमन्त्रदेवताया परोक्षाया सारस्वत्यादिमूर्त्तिः—राराध्यते, स्वेष्टसिद्धौ, तदा-राधनामन्त्रणादि च सर्वं सफलमपि भवति ॥ तथा गुरोरपि परोक्षे विनयप्रतिपत्तिहेतु गुरुस्थापना आराध्या श्रेयोऽर्थिभिर्यथा तदा—मन्त्रणादि सर्वमपि सार्थकं स्यात् ॥ यदि पुनः परोक्षे गुरौ ससाक्षिकम् अपि आवश्यकम् अकरिष्यत् तदा तथापि अभणिष्यत्, न च भणितं तस्माद् ज्ञायते, न ससाक्षिकम् आवश्यकं विधानम्, इति सिद्धः स्थापनाचार्यः ॥ ननु—असौ भवतु तेषां, ये गुरुणा परिगृहीता, तेहि गुरुपरतन्त्रत्वात् गुरुणा हि सह प्रतिक्रामन्ति, तदभावे स्थापनाचार्यसाक्षे एव ॥ गुरुणा च परिगृहीतास्तावत् साधव एव न श्राद्धा असंयतत्वादिति, ते निकटस्था अपि, न गुरुणा सह प्रतिक्रामन्ति किं पुनः दूरस्थाः, ततः किं तेषां स्थापनाचार्येणेति चेद् ? तत्किं ये गुरुणा परिगृहीतास्ते एव, सति सामीप्ये गुरुणा सह प्रतिक्रामन्ति ॥ १ ॥ उत ते गुरुणैव सह प्रतिक्रामन्ति ॥ २ ॥ अथ गुरुणा सहैव प्रतिक्रामन्ति ॥ ३ ॥ यदि वा गुरुणा सह प्रतिक्रामन्त्येवेति ॥ ४ ॥ चत्वारो विकल्पाः ॥ तत्र न आद्यः गच्छान्तरीयप्राघूर्णकाभोगिकयतिभि—र्व्यभिचारात्, ते हि अदीक्षितत्वेन-अनुपस्थापितत्वेन-अदत्तो-

देशसमुद्देशत्वेन—अवाचितागमत्वेन वाऽपरिगृहीता अपि सांभोगिकगच्छान्तरगुरुणा सह प्रतिक्रामन्त्येव, प्रतिक्रमणसामाचार्याः प्रायस्तुल्यत्वात्, नापि द्वितीयः साध्वीभि—र्व्यभिचारात्, ता हि गुरुणा परिगृहीता अपि निकटस्था अपि न सह प्रतिक्रामन्ति, रात्रौ एकत्र साधुसाध्वीनाम् अवस्थानप्रसङ्गात् ॥ नापि तृतीयः, प्रादोषिककालग्राहिभिर्व्यभिचारात् तेहि प्रादोषिककालग्रहणार्थं प्रायो गुरुभ्यः प्रथमं प्रतिक्रामन्ति ॥ नापि चतुर्थः, ग्लानप्रतिजागरकै—र्व्यभिचारात्, ते हि ग्लानार्थं गुरुभ्यः पूर्वमपि पश्चादपि ग्लानेन सह चापि प्रतिक्रामन्ति ॥ तस्मान्न गुरुपरिगृहीतत्वं सह प्रतिक्रामणे हेतुः ॥ किं तर्हि गुर्वादेशापेक्षिप्रतिक्रमणविध्यन्यथाऽनुपपत्तिः, गुर्वादेशापेक्षी प्रतिक्रमणविधिश्च श्राद्धानामपि समान एवेति, तेऽपि गुरुणा सह प्रतिक्रामन्त्येव, किं च साधूनामेव एष विधिरुक्त इति, यदि श्राद्धान आद्रियन्ते तर्हि सकलस्यापि आवश्यकस्य अनादरप्रसङ्गः,॥ तदङ्गानां वन्दनप्रतिक्रमणकायोत्सर्गादीनां विधेः साधुम् एव उद्दिश्य आवश्यकनिर्युक्त्यादौ उक्तत्वात्, तथाहि—

"पंच महव्वयजुत्तो अणलसमाणपरिवज्जियमईओ ॥ संविग्गनिज्जरट्ठी किइ कम्मकरो हवइ साहू ॥ १ ॥ जीवो उ पडिक्कमओ असुहाणं पावकम्मजोगाणं ॥ झाणपसत्था जोगा, जे ते न पडिक्कमे साहू ॥ २ ॥ चउरंगुलमुहपुत्ती उज्जपडुव्वहत्थिरयहरणं ॥ वोसट्ठचत्तदेहो काउस्सग्गं करिज्जाहि ॥ ३ ॥ इत्यादि एवं च समणेण सावएण य अवस्स कायव्वयं हवइ जम्हा ॥ इत्यादिना विरोधः ॥ तद्यदि पूर्वापरविरोधस्य परिहरणार्थं साध्वाश्रितमपि वन्दनादिकं श्राद्धैराद्रियते, तर्हि तद्विधिरपि सर्वोऽपि आद्रियतां, नहि विधिमन्तरेण विधेयं विधातुम् उचितम्, अनर्थप्रस-

ङ्गात् ॥ ननु—एव स्थापनाचार्यवद् रजोहरणस्यापि आदरप्रसङ्ग, ? साधवो हि आवश्यकवेलायाम् असति गुरौ यथा स्थापनाचार्य स्थापयन्ति, तथा रजोहरणेन स्वपादौ भुव च प्रतिलिखन्ति ॥ वन्धपादावपि तत्रैव स्थापयन्ति ॥ तद्यदि यतिवद् गृहस्थैरपि आवश्यक विधेय, तदा रजोहरणस्यापि ग्रहणप्रसङ्गः ? इति चेन्न एकादशप्रतिमाप्रतिपत्तौ एव गृहस्थस्य तत्राधिकारात् ? ननु—अर्वागपि औपग्रहिकरजोहरण गृहस्थस्य उक्तम् अस्ति, इति तेनासौ स्वपादौ भुव च प्रतिलिखतु, वन्धपादावपि तत्रैव स्थापयति ? इति चेद् न पूर्वाचार्यप्रवर्त्तितसमाचार्यतिक्रमणप्रसङ्गात् ? ननु—पूर्वाचार्यरेवविधा सामाचारी किमिति न प्रवर्त्तिता ? उच्यते गृहस्थस्य औधिकोपकरणत्वेन मुखवस्त्रिकारजोहरणयो-रभावात्, औधिक ह्युपकरण यद्यस्मिन् कार्ये व्यापार्यतया उक्त, तत् तत्रैव व्यापार्य नान्यत्र, अन्यथा आज्ञाभङ्गादयो दोषा ॥ अत एव साधवो मुखवस्त्रिकया ऊर्ध्वकायम् एव प्रतिलिखन्ति नाध काय कदाचिदपि, गृहस्थाना तु मुखवस्त्रिका न औधिकोपकरण अभावेदित्वात् किं तर्हि औपग्रहिकमेव, सामायिकग्रहणादिके कारणे एव उपस्थिते तस्या गृह्यमाणत्वात् परिभुज्यमानत्वाच्च, यदुक्तम् ओहेण जस्स गहण भोगो पुण कारण । सतो होही ॥ जस्स उ दुग पि नियमा कारणओ सो उवग्गहिओत्ति ॥ अत एव ते वृद्धपरम्परागतविधिना तया एव ऊर्ध्वकायमपि अध'कायमपि भूमिमपि परिमितत्वेन प्रतिलिखन्ति, तस्या एव च मध्यभागे वन्धपादावपि स्थापयन्ति ॥ औपग्रहिकस्य कार्यनैयत्याभावात् तथाच किं तेषा रजोहरणेन तत्साध्यस्य अन्यथापि सिद्धत्वात् ॥ केवल यदा ते रात्रिपोषध गृह्णन्ति, तदा उच्चारप्रस्रवणादिकार्येण पोषधशालाया बहिर्निर्गच्छन्त प्रविशन्तश्च चक्षुरविषयभूताया आक्रम्य भूमेः प्रचुरत्वेन प्रत्युपेक्षण

मुखवस्त्रिकया कटीभङ्गाद्यनेकदोपसंभावनया कर्तुम् अनुत्सहमानास्तदर्थं रजोहरणमपि औपग्रहिकम् गृह्णन्ति ॥ अन्यथा निर्घृणत्वेन जीवविराधनाप्रसङ्गः ॥ एवं च आवश्यकविधौ न गृहस्थानां रजोहरणस्य अपेक्षा, तत्साध्यविधीनां मुखवस्त्रिकयाऽपि औपग्रहिकत्वेन पूर्वाचार्यानुमतत्वेन च साध्यमानत्वात्, किं च नायं नियमो यदूर्ध्वकायो मुखानन्तकेनैव, अधःकायश्च रजोहरणेनैव प्रतिलिख्यते, कायोत्सर्गे पारिते वाहुलक्षणस्य ऊर्ध्वकायस्य रजोहरणेनापि, अध्यारूढसूक्ष्मजन्तूत्तारणार्थं कण्डूयनाद्यर्थं च अधःकायस्य मुखानन्तकेनापि प्रतिलिख्यमानत्वात् ॥ छोभावन्दनकवेलायां द्वयस्यापि अस्य केवलेनैव प्रच्छादिकाञ्चलेन श्रावकेण प्रतिलिख्यमानत्वाच्च ॥ ततो यथा छोभावन्दनक्षणे एकेनैव प्रच्छादिकाञ्चलेन मुखवस्त्रिकाकार्यं रजोहरणकार्यं च गृहस्थाः कुर्वन्ति, तथा यदि एकया मुखवस्त्रिकया कृतिकर्मारम्भे द्वयमपि अदः कुर्वन्ति तदा किं दूषणं, ननु—'एवं' रजोहरणस्यापि मुखवस्त्रिकाकार्यकरणप्रसङ्गः, अशक्यत्वात् ॥ नहि मुखवस्त्रिकासाध्यं संपातिमजीवरक्षा नासामुखबन्धादिकं रजोहरणेन कर्तुं शक्यते ॥ यदि पुनर्नियमः स्यात्, तदा छोभावन्दनके गृहस्थोऽपि मुनिवन्मुखवस्त्रिका–रजोहरणाभ्याम् एव कायं प्रतिलिखेत् नचैवम् ॥ अथेदम् अल्पकृत्यम् इत्यत्र उत्तरीयाञ्चलमात्रेणैव कायं प्रतिलिख्यते ? एवं तर्हि मुनिरपि अत्र उत्तरीयाञ्चलेनैव कायं प्रतिलिखेत्, नचैवं तस्मान्न नियमः ॥ यत्तु आगमे मुखानन्तकेन पादादिप्रमार्जने साधूनां प्रायश्चित्तम् उक्तम् ॥ तदतिप्रसङ्गनिवारणार्थम् अन्यथा पूर्वपुरुषप्रदर्शितमर्यादातिक्रमणेन अनन्तसंसारिणस्ते स्युरिति ॥ स्थापनाचार्यस्य तु अवश्यंभावेन अपेक्षा, तदभावे हि गुर्वादेशापेक्षकावश्यकविधयो–निरालम्बनत्वेन आकाशप्रहारा इव सर्वेऽपि निरर्थकाः स्युः, साधक-

तमान्तराभावात् ॥ न च रजोहरणस्थापनाचार्ययो कश्चित् प्रतिबन्धोऽस्ति, येन एकस्मिन् गृह्यमाणेऽपरस्यापि ग्रहणप्रसङ्ग ॥ अथ च एकस्मिन् त्यज्यमाने परस्यापि त्यजनप्रसङ्ग इति ॥ एतेन यत् केचिद् ब्रुवते, प्रतिक्रामन्तो गृहस्था' पादप्रतिलेखनादि विधिसाधनार्थं चिलवलय गृह्णन्तीति, तद् अनागमिक वेदितव्य, तत्साधकस्य विधिवादस्य चरितानुवादस्य च अभावात् ॥ युक्तिवादस्य च निषिद्धत्वात् ॥ किञ्च सामायिकाद्यनुष्ठानार्थं यदि श्राद्धो रजोहरणम् अग्रहीष्यत्, तदा नेद साधूना लिङ्गम् अभविष्यत्, साधारणत्वात्, लिङ्ग चेदम् इष्यते, तस्मान्न गृह्णन्ति ॥ स्थापनाचार्यस्तु न कस्यापि लिङ्गमिति, सर्वसाधारण एव ॥ ननु—यदि लिङ्गत्वाद् रजोहरणग्रहण श्राद्धस्य न युक्त, तर्हि मुखपोत्तिकाया अपि ग्रहण न युक्त तुल्ययोगक्षेमत्वात्? इति चेत् न, केवलाया मुखवस्त्रिकाया लिङ्गत्वायोगात्, रजोहरणयुक्ता एव एषा लिङ्ग, यदुक्त पिण्डनिर्युक्तौ "लिंगे रयहरणमुहपोत्ती-त्ति" रजोहरण तु केवलमपि लिङ्ग, यदुक्तम् ओघनिर्युक्तौ 'लिंगट्ठा चेव रयहरणमिति' किन्तु रजोहरणे सति अवश्यतया मुखव स्त्रिका भवतीति? सापि लिङ्गत्वेन उक्ता, किं नोक्त, स्वाभासित्वम् अप्रमाणेपि मिथ्याज्ञाने भावादलक्षणमपि अवश्य भावितया प्रमाणलक्षणत्वेन यथा प्रमाण स्वपरावभासिज्ञान बाधविवर्जितम् इति ॥ किंच स्यादपि एषा केवलाऽपि लिङ्ग यदि, रजोहरणमिव साधूनामेव स्यात्, न चैवम् उत्कटनाम्ना मातङ्गभिक्षूणामपि अस्या भावात्, न च ते साधवो धर्मानधिकारित्वे सति अतिशयज्ञानिना अदीक्षितत्वात् शासनलाघवकारित्वाच्च ऋषिघातकवत् ॥ अपि च यदि ते साधव स्यु', तदा लिङ्गत्वेन रजोहरणमपि गृह्णीयु' ॥ नच गृह्णन्ति तस्मान्न साधवः ॥ अपि च यदि एकाकिनी अपि मुखपोत्तिका साधोर्लिङ्ग स्यात्, तदा श्रीधनगिरि

स्तस्यां राजसभायां वज्रस्वामिनो व्रताभिलाषोत्पादनार्थम् असाधारणत्वेन "गिण्हलहुं रयहरणं कम्म रयपमज्जणं धीरोतिवत् 'गिण्ह-लहुं मुहपुत्तिं धम्मवरपसाहणं धीरो' इत्यपि अभणिष्यत्" ॥ न च भणितवान् तस्मात् ज्ञायते न लिङ्गम्, इति कथं तुल्ययोगक्षे-मत्वम्, तस्माद् अलिङ्गत्वेन साधारणां मुखपोत्तिकां धर्मोपकरणत्वाद् गृह्णाति एव क्रियाकाले श्राद्धः ॥ तथा च गृहीतायामपि अस्यां न लिङ्गतः साधर्मिकत्वं श्राद्धस्य, दशमप्रतिमावहनं यावत्, यदुक्तं "दससरिहागा सावय पवयण साहम्मिया न लिंगेण त्ति" श्राद्धा हि दर्शनव्रताद्येकादशप्रतिमाप्रतिपत्तिभेदेन एकादशधा भवन्ति ॥ तत्र आद्या दश प्रवचनत एव साधर्मिकाः, न लिङ्गतः, लिङ्गस्य रजोहरणस्य एकादश्यामेव प्रतिमायां ग्राह्यत्वेन उक्तत्वात् ॥ यदुक्तम् "खुरमुंडो लोयेण च, रयहरणं उग्गहं च घेत्तूण । समणभूओ विहरइ धम्मं काएण फासंतो त्ति" यदि पुनर्मुखपोत्तिकाऽपि लिङ्गं स्यात्, तदा तद्ग्रहणमपि अत्रोच्येत, लिङ्गतः साधर्मिकत्वं प्रतिहेतुत्वात्, न चोक्तं तस्मान्न लिङ्गं, किं तर्हि रजोहरणस्य सहचारिणी पोषधस्य इव सामायिकं, ततो यथा पोषधे गृहीतेऽवश्यं गृह्यमाणमपि सामायिकं पोषधमन्तरेणापि गृह्यते, एवं रजोहरणेन सह गृह्यमाणाऽपि मुखपोत्तिका रजोहरणम् अन्तरेणापि गृह्यते एव, अतत्रान्तरीयत्वाद् ॥ यदि वा भवतु लिङ्गं तथापि सामायिके गृहीते सति, साहूणं सगासाओ रयहरणं निसिज्जं वा मग्गइ ॥ अह घरे तो से उवग्गहियं अत्थि, तस्स असइ पुत्तस्स अंतेणं पडिलेहित्ता ॥ इत्याद्यावश्यकचू-र्णिप्रमाण्यादौपग्रहिकं रजोहरणमपि श्राद्धस्तावत् गृह्णाति ॥ तद्यदि मुखपोत्तिकामपि औपग्रहिकीं गृह्णाति तदा को दोषः ॥ नहि रजोहरणं जीवरक्षाहेतुर्मुखवस्त्रिका न ॥ अथवा रजोहरणं साधूपकरणं मुखवस्त्रिका न, यदि वा रजोहरणं साधुलिङ्गं मुख-

वस्त्रिरा न, इति ततो यथा साधोलिङ्गेऽपि रजोहरणमुखवस्त्रिके क्रियासाधनत्वात् गृहस्थ· स्वीकरोति, तदा किं वक्तव्यम् अलि ङ्गस्य स्थापनाचार्यस्य स्वीकरणे ॥ किं च यदि स्थापनाचार्यो अस्य अविहित स्यात्, तदा सामायिकस्थमर्वंश दूषणम् इव ॥ सव्वति भाणिऊण विरई खलु जस्स सव्विया नत्थि, सो सव्वविरइवाई चुकइ, देस च सव्व च" इत्यादाविव दोष दर्शयित्वा क्वापि निर्वार्येत ॥ नतु निवारितः, नापि तदग्रेऽनुष्ठानम् अनुतिष्ठता श्राद्धाना कश्चिद् दोष, प्रत्युत गुर्वामन्त्रणाऽवग्रहयाचना-दिपदसफलतालक्षणो गुण एव ॥ अन्यथा ऐर्यापथिक्याम् आदेशमार्गण,, सामायिके भदंतेति गुर्वामन्त्रण २ वन्दनके च क्षमा-श्रमणेति गुरुसंबोधन ॥ ३ ॥ अवग्रहाथ कायसंस्पर्शनानुज्ञा च ॥ ४ ॥ नद्भुशुभेन रात्रिव्यतिक्रमणादि पृच्छा ॥ ५ ॥ इत्यादि सर्वनिरालम्बनत्वेन असद्भूमेव स्यात् ॥ तथा च आवश्यककर्तुरुन्मत्ताद् अविशेष ॥ अथ दूरस्थमपि गुरुम् अधिकृत्य आवश्यक क्रियते इति न कश्चिद् दोष· ? इति चेद् न अमितावधिकत्वेन अवग्रहप्रवेशस्य, उच्छेदनकवर्जनस्य च दुर्घटत्वात् ॥ किं च साध-वोऽपि एवमेव कुर्वन्तु, किम् एषामपि स्थापनाचार्येण ॥ नहि एते श्राद्धेभ्य· केनाऽपि गुणेन हीना·, येन निरालम्बनमनुष्ठान कर्तुम् न शक्नुयु· ॥ किं च एषामेव स्तोकोपधित्वम् अधिको गुणो भविष्यति ॥ अथ एषामेव भणितोऽस्ति सामायिकसूत्रस्थभन्ते पदविचारावसरे ? तर्हि श्राद्धानामपि भणितोऽस्ति सामायिकसूत्रस्थभन्तेपदस्य उभयसाधारणत्वात् ॥ अपि च सर्वेष्वपि धर्मगच्छेषु साधुभि· श्राद्धैश्च अविशेषेण स्व स्वम् अनुष्ठान स्थापनाचार्यस्याग्रे क्रियमाणम् अविगानेन च आचार्यपरम्परायाम् आगच्छत्सा-क्षाद् ईक्ष्यते ॥ आचार्यपरम्परागत चातिक्रमितु न युज्यते मिथ्यात्वहेतुत्वात्, यदुक्तम् "आयरियपरंपरएण आगय जो उ छेय

बुद्धीए ॥ को वेइ छेयवाई जमालिनासं स नासिही त्ति" तस्माद् अनुक्तविशेषान्तरम् आवश्यकं साधुभिः श्राद्धैश्च समानेनैव विधिना विधेयम्, साधारणानुष्ठानत्वात्, यद् एषां साधारणमनुष्ठानं तत्तैरनुक्तविशेषान्तरं सन् समानेनैव विधिना विधेयं, यथा उपधिप्रतिलेखनं, साधारणानुष्ठानं चेदं "समणेण सावएण य अवस्स कायव्वयं हवइ जम्हा ॥ अंतो अहो निसिस्सा तम्हा आवस्सयं नाम" इति वचनात्, तस्मादनुक्तविशेषान्तरं समानेनैव विधिना विधेयमिति ॥ यश्च साधुभ्यः श्राद्धस्य आवश्यकविधौ विशेषोऽस्ति, यथा साधु-रेकवारमेव सामायिकं गृह्णाति, श्राद्धस्तु अनेकवारम् इत्यादिकः, स सर्वोऽपि "सामाइयंमि उ कए, समणो इव सावओ हवइ जम्हा ॥ एएण कारणेणं, बहुसो सामाइयं कुज्जा"इत्यादिग्रन्थेन उक्तत्वात् तथैव कार्यः ॥ ननु— एवं तर्हि साधुवत् श्राद्धस्यापि रजोहरणेनैव पादप्रतिलेखनादि प्रसज्जति, मुखानन्तकेन तस्य क्वापि अनुक्तत्वात् ? न, तस्य तथा वृद्धपरम्परागतत्वात्, वृद्धपरम्परागतं हि सिद्धान्तोक्तम् इव मन्यते, अन्यथा साध्व्योऽपि वन्दनकाद्यारम्भे साधुवत् मुखानन्तकेन पञ्चविंशतिधा स्वकायं प्रतिलिखेयुः ॥ प्रकारान्तरेण प्रतिलेखनस्य अप्रतिलेखनस्य वा शास्त्रेऽनुक्तत्वात् ॥ यच्चोक्तं गुर्वभावे स्वसाक्षिकमेव क्रियते, प्रत्याख्यानवदिति, तत्रोच्यते-प्रत्याख्यानमपि न स्वसाक्षिकम् "जाणंतो जाणंतगस्स सगासे करेइ" इत्यादि चतुर्भङ्गीरचनावैयर्थ्यप्रसङ्गात् ॥ भवतु वा कथमपि तत्तथा, अभिग्रहणमात्ररूपत्वात्, भदन्त क्षमासमणेत्यादि गुर्वपेक्षिपदरहितसूत्रत्वाच्च, तथापि न दृष्टान्तेन सामायिकाद्यपि तथैव कर्तुं लभ्यते ॥ एवं हि तीर्थकृद् इव 'भंते' पदरहितं सामायिकसूत्रम् उच्चरेत्, क्षमाश्रमण अनुजानीतमिताऽवग्रहम्, इत्यादि गुर्वाश्रितवाक्यविकलं च वन्दनकसूत्रं क्षामणासूत्रं च सकल-

मपि नोच्चरेत् ॥ निर्विषयत्वात्, तथा च साधुरश्रुतधरसमाचारीराधनम्, अथ अखण्डमेव सूत्रम् उच्चारणीय ? न, सर्वपदरहितस्य सामायिकसूत्रस्य श्राद्धैरुच्चार्यमाणत्वात् ॥ अथ सर्वमितिपद तैरेव भगवद्भिर्निवारितम् ? एव तर्हि यत्तै-र्निवारित तन्मुच्यता, स्थापनाचार्यस्तु कथ मुच्यते, नहि असौ तै-र्निवारितः ॥ किंच यदि आवश्यक स्वसाक्षिक क्रियते, तदा चैत्यवन्दनाऽपि तथैव क्रियता, क्रियत एव, किं न कृताजिनजन्मकाले शक्रेण सुधर्माया सभायामिति ? चेद् अहो आगमज्ञता यदेवम् असंबद्ध प्रलपितु प्रवृत्तोऽसि, शक्रेण हि तदानीम् उत्पन्नमात्र भावार्हन्तमेव अवधिज्ञानेन साक्षात्कृतम्, अवलम्ब्य सा प्रारब्धा इति कथम् आत्मसाक्षिकी ॥ किं च इय चैत्यवन्दनापि न भवति, भावार्हद् विषयत्वात्, स्थापनार्हद् विषया च असौ इष्टा, चैत्यस्य स्थापनार्हदर्थत्वेन व्याख्यातत्वात् ॥ तथा किं नाम देवानामपूर्यमाणम् अस्ति येन आत्मसाक्षिकी करिष्यन्ति, इति स्वचेतसि विमृश्यता, श्रूयन्ते च सिद्धायतनेषु स्थापनार्हतो वन्दमाना देवा, जीवाभिगमादिषु नन्दीश्वरवक्तव्यता मध्ये ॥ यदि चासौ स्वसाक्षिकी एव स्यात्, तदा स्थापनार्हद्भिः न किंचित्, तेषा चाकिंचित् करत्वे को नाम जिनभवनादि-र्निर्मापणे प्रवर्तिष्यते, कश्च वा श्रीशत्रुञ्जयादितीर्थस्थितस्थापनार्हद्वन्दनार्थम् उत्सहिष्यते, अर्के[1] चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वत व्रजेदिति श्रुते ॥ एव च सम्यक्त्वशुद्धिनिबन्धनाना जिनभवनबिम्बयात्राकारापणादीनाम् उत्सर्पणानाम् उच्छिन्ना प्रवृत्तिः ॥ तथा च लाभम् इच्छतो मूलनाश सजात. ॥ अथ स्थापनाऽर्हन्तोऽवश्य कार्यते एव चैत्यपूजा अन्यथाऽनुपपत्तेः, श्रावकश्च चैत्यपूजारत एव प्रशस्यः

[1] अङ्के इत्यपि पाठान्तरम् अके गृहकोणके ॥

यदुक्तम् "अरहंतचेइयाणं सुसाहुपूयारओ दढायारो सुस्सावगो वरतरं" इति ततो न पूर्वोक्तदोषाऽवकाशः ? इति चेद् एवं तर्हि स्थापनाचार्योऽपि कार्यते एव ? नहि असौ न पूज्यते यदि न पूज्येत् तदागमे साधर्म्मिकचैत्यं न प्रत्यपादयिष्यत, वारत्तकावन्ती सुकुमालपुत्रैश्च नाकारयिष्यत ॥ प्रतिपादितं चागमे, कारितं च अवन्तीसुकुमालवारत्तकपुत्रैस्तत्, ततो ज्ञायतेऽवश्यं स्थापनाचार्यः पूज्यते एव श्राद्धैः ॥ ननु पूजयन्तु यथा कामं परमावश्यकम् अस्याग्रे न कुर्वन्ति, तस्यायोगोलकल्पत्वेन तेषां गुरुणा स्वायत्ततायाम् अकृतत्वादिति ? चेन्न एवं हि स्थापनार्हदग्रेऽपि चैत्यवन्दनस्य अकरणप्रसङ्गः ॥ नहि तेऽर्हताऽपि स्वायत्ततायां कृताः सन्ति, अथ तैरर्हन् देवत्वेन प्रतिपन्न इति तत्स्थापनाग्रे चैत्यवन्दनं कुर्वन्त्येव ? तर्हि धर्माचार्योऽपि तैर्गुरुत्वेन प्रतिपन्न एवेति, तत्र स्थापनाग्रेऽपि आवश्यकं कुर्वन्तु ? ॥ किंच गुरोरनायत्तत्वाद् यदि तत्स्थापनाग्रे आवश्यकं न कुर्वन्ति ॥ तदा साक्षाद् गुरोरग्रे विशेषतो मा कार्षुः, नहि यद्यद्स्थापनाया अपि अग्रे न विधीयते तत्तदग्रे विधीयते, स्थापनापेक्षया स्थाप्यस्य अभीष्टतमत्वात्, ॥ अथ चैत्यानां वन्दनं चैत्यवन्दनम् इत्यन्वर्थवशाद् इदं स्थापनाऽग्रे एव क्रियते, ? यदुक्तं 'वंदइ उभओकालंपि चेइयाइं थयत्थुइपरमोत्ति, आवश्यकं तु नित्यकृत्यम्, अवश्यं हि क्रियते इत्यावश्यकम् इति व्युत्पत्तेः, नित्यकृत्यं तु निरपेक्षमेव भवति, सापेक्षत्वे हि कुतोऽपि असति अपेक्षणीये अकरणप्रसङ्गः ॥ तथा च नित्यकृत्यत्वव्याघातः ॥ अत इदं स्वसाक्षिकमेवेति ? चेन्न, आवश्यकनिर्युक्तिभाष्यचूर्णिकल्पाद्यागमविरोधात्, एषु हि गुरुणा सहैव प्रतिक्रमणं कार्यमित्युक्तम् ॥ तथाहि आवश्यकनिर्युक्तौ "जइ पुण निव्वाघाओ आवासंतो करिंति सव्वे वि ॥ सड्ढाइकहणवाघाययाइ पच्छा गुरू ठंति सेसा उ

एतच्चूर्णिरपि ईदृश्येव स्वय परि-
जद्दामसि ॥ आपुच्छिऊताण ठति सट्ठाणे सुत्तत्थसरणहेउ आयरियठियम्मि देवसिय ति ॥ एतच्चूर्णिरपि ईदृश्येव स्वय परि-
भाव्या ॥ भाष्यकल्पौ तु प्रागुक्तावेव स्मरणीयौ, किंच इदमपि चूर्णावुक्तमस्ति यथा—जइ नत्थि अइयारो ताहे सदिसहेति
भणिए पडिक्कमहत्ति भणियव्व ॥ अह अइआरो तो पायच्छित्त पुरिमड्ढाइ दाहिंति ॥ इदं च गुरुकृत्यकार्यभणनम् अनर्थकमेव
समपत्स्यत ॥ यदि स्वसाक्षिकम् आवश्यकम् अभविष्यत्, अथैते आगमा साधून् आश्रित्य प्रवृत्ताः ? इति चेत् प्रवर्तन्ता नाम
तथापि नित्यकृत्य निरपेक्षमेव भवतीत्येवरूपा मावत्की व्याप्ति–र्भग्ना एव, साध्वावश्यकस्य नित्यकृत्यस्यापि भावाचार्यस्थाप-
नाचार्यान्यतराऽपेक्षित्वात् ॥ तद्यदि श्राद्धानामपि तथा स्यात्, तदा को दोष' ॥ नहि एते 'वन्दइ उभओकाल पि चेइयाइ'
इत्यक्षरप्रामाण्यात् नित्यकृत्यमपि चैत्यवन्दन चैत्यस्याग्रे न कुर्वन्ति ॥ जिणविरहम्मि वि जिणबिंबसेवणा, इत्यादि दृष्टान्तस्य
साध्यविकलताप्रसक्ते ॥ ननु आवश्यकचूर्णौ प्राभातिकप्रतिक्रमणविधौ स्तुतित्रयदानकालनिवेदनानन्तरम् उक्तम् "जइ चेइ-
याणि अत्थि तो वन्दति त्ति" तथा व्यवहारचूर्णावपि उक्तम् , अत्यन्तापवाददशाया 'जइ चेइयघरे ठिया चेयालिय काल पडि
क्कता, अकए आवस्सए, गोसे य कए आवस्सए, जइ चेइए न वदइ मासलहु, इति ॥ सांप्रत तु यूय सदापि प्राभातिकस्य
प्रतिक्रमणस्यान्ते सान्ध्यस्य चादौ, असत्सु अपि चैत्येषु चैत्यवन्दना कुर्वन्तो दृश्यध्वे, इति चैत्यवन्दनाऽपि मनोमात्रानुयायिनी
एव ? इति चेद् न अक्षकपर्दककाष्ठादौ हि पञ्चपरमेष्ठिना स्थापनात् ॥ तथा च आवश्यकादिकरणकाले स स्थापनाचार्य इति
व्यपदिश्यते, चैत्यवन्दनवेलायां तु स्थापनार्हन्निति ॥ ततस्तदग्रे क्रियमाणासौ कथम् आत्मसाक्षिकी इति ॥ ननु–एकत्रैव अर्ह-

ह्यपदेश आचार्यव्यपदेशश्च विरुध्यते ? इति चेन्न तन्निबन्धनयो—र्हस्वगुरुत्वयोरेकत्र सद्भावस्य आगमे संस्थापितत्वात् ? एतच्च अग्रे व्यवहारभाष्यीय 'आयरियग्गहणेणं, इत्यादिगाथादिभि—र्दर्शयिष्यते, तस्मात् सामायिकदण्डके यद् गुर्वामन्त्रणार्थं भंते इति पदम् उपन्यस्तं, तदिदं ज्ञापयति, यथा सामायिकं गुरुसन्निधावेव गृह्यते, न दूरे, दूरस्थस्याभिमुखीकर्तुमशक्यत्वेन आमन्त्रणाविपयत्वादिति ॥ अनेन च गुरुसाक्षिकानुष्ठानत्वं चास्य निर्धारितं, तथाच यदा गुरुः प्रत्यासन्नो न भवति, तदा सामायिकस्य अग्रहणं मा प्रसंक्षीत् इति गुरुविरहम्मि य ठवणे, त्यनेन स्थापनाचार्याग्रे तद्ग्रहणमुक्तं, प्रमाणान्तरोपपन्नमपि इदं, तथा हि—विवादाध्यासितं सामायिकग्रहणं, गुरुपारोक्ष्ये गुरुस्थापनाग्रे विधीयते, गुरुसाक्षिककार्यत्वात्, यद् गुरुपारोक्ष्ये, गुरुस्थापनाग्रे न विधीयते, तद् गुरुसाक्षिककार्यमपि न भवति, यथा उच्छ्वासादि ॥ नचेदं गुरुसाक्षिकं कार्यं न भवति, भंते पदस्य वैफल्यप्रसङ्गात् ॥ तस्माद् गुरुपारोक्ष्ये स्थापनाचार्यस्यैव अग्रे विधीयते, इति व्यतिरेकानुमानम् ॥

एवं शेपाण्यपि आवश्यकानि गुरुणा पृच्छ्यैव कर्तव्यानीति ज्ञापितम् ॥ अनेनैव आमन्त्रणवचनेन, यतः पण्णामपि आवश्यकानाम् आदिभूतं सामायिकं, तस्य च आदौ न्यस्तं, भंते पदं, शेपेष्वपि अनुवर्त्तते, यदुक्तम् "एवं चिय सव्वावस्सयाइं आपुच्छिऊण कज्जाइं जाणावियमामंतणवयणाओ जेण सव्वेसिं सामाइयमादिमयं भदंत सद्दो य जं तदादीये, तेणाणुवत्तइ तओ करेमि भंते त्ति सव्वेसु त्ति, ततस्तान्यपि गुरुपारोक्ष्ये स्थापनाचार्यस्याग्रे एव कार्याणि ॥ तथाच प्रयोगो—यद् यस्य अग्रे विधीयते, तद् तदभावे तत्स्थापनाग्रे विधेयं, यथा देववन्दनं, विधीयते च आवश्यकं गुरोरग्रे, इति सिद्धः श्राद्धानामपि

स्थापनाचार्यः ॥ तत्प्रसङ्गेन निम्बवलयग्रहणनिषेधमुखानन्तकग्रहणे च साधिते ॥

अपर. आह–भवतु श्राद्धानामपि स्थापनाचार्यः, परमसौ स्थाप्यप्रमाण एव कर्तुमुचित, न लघुतरो महत्तरो वा, तावत् प्रमाणे हि तस्मिन् दृष्टे सोऽयम् इत्यध्यवसन्ति, तद्भक्ताः ॥ किं नाध्यवसितः कृतपुण्यप्रतिनिधिः, कृतपुण्य इति तत्सूत्रे ॥ आगमेऽपि दण्डक एवासौ स्थापितो दृश्यते ॥ तथाहि–आवश्यकचूर्णौ शीतलाचार्येण भागिनेयमुन्यधिष्ठितदेवकुलिकाया दण्डकं स्थापयित्वा तदग्रे प्रतिक्रमणालोचने कृते ? इति चेद् न, स्थापनाकल्पस्य अनियतमानस्यैव आगमे प्रतिपादितत्वात् ॥ तथाऽऽवश्यके "अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्ते य चित्तकम्मे य ॥ सब्भावमसब्भाव ठवणाकप्प वियाणाहीति" कपर्दकानां स्वभावत एव लघुत्वात्, काष्ठादीनां यादृच्छिकत्वेन अनियतत्वात् ॥ किं च स्थाप्यप्रमाणैव स्थापना यदि अभविष्यत् तदाऽर्हत्स्थापनापि तादृश्येव अकारयिष्यत्" अर्हन् चोत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतप्रमाण एव, जघन्यतस्तु सप्तहस्तप्रमाण एव, भवति, ततो लघुतराश्च अर्हत्प्रतिमा[1] सर्वा एव अप्रामाणिक्यः स्युः ॥ सांप्रत च लघुतरा एव दृश्यन्ते, तथा च तासाम् आराधनम् अफलमेव स्यात् ॥ न च अफलं भवति, संविग्नश्रुतधरैरादृतत्वात्, तस्माद् यथा स्थाप्यमानात् लघ्व्यो लघुतरा लघुतमा अपि तीर्थकरप्रतिमा आराध्यन्ते ॥ तथा स्थापनाचार्योऽपि स्थाप्याचार्यात् लघुरपि आराध्य एवेति ॥

अथ राकापक्षीयाः सगिरन्ते–भवतु असौ यावास्तावांस्तथापि चैत्यवन्दनां कर्तुकामः साधुः श्राद्धो वा, चैत्येऽपि स्थापना-

1 तथाहि आवश्यक एवाग्रे दृश्यत इति पुस्तकान्तरे अधिकपाठोऽस्ति तच्चिन्त्यम् ।

चार्यस्यैव अग्रे ऐर्यापथिकीं प्रतिक्रामति, न देवस्याग्रे, स्थापनार्हत्वात्? ऐर्यापथिकी हि गमनागमनाद्यतिचारविशोधनार्थमेव प्रतिक्रम्यते ॥ अतिचारविशुद्धिश्च गुरोरेवाग्रे क्रियते, यदुक्तम् ओघनिर्युक्तौ, गन्तूण गुरूसगासं काऊण य अंजलिं विणयमूलं ॥ भव्वेण अत्तसोही कायव्वा एस उवएसोत्ति ॥ गुरोरभावे तु गुरुस्थापनाग्रे, इति युक्तमेव, देवगृहेऽपि स्थापनाचार्यस्थापनमिति ? ॥

अत्रोच्यते स्यादेव इदं युक्तं यदि तीर्थंकरे गुरुत्वं न स्यात्; सदपि वा यदि श्रुतधरैरादृतं न स्याद् ॥ न चैतद् अस्ति द्वितीयस्यापि अस्य आगमे व्यवस्थापितत्वात्, तथाहि—व्यवहारदशमोद्देशकप्रान्तभाष्ये "दसविहवेयावच्चं इमं समासेण होइ विन्नेयं। आयरियउवज्झाए थेरेय तवस्सि सेहेयं ॥१॥ अतरंतकुलगणे या, संघे साहम्मि वेयावच्चेय। एएसिं तु दसण्हं कायव्वं तेरसपएहिं ॥ २ ॥ इति गाथाभ्यां दशविधवैयावृत्त्ये उक्ते परः प्राह तित्थयरवेयावच्चं न भणियमित्थं तु किं न कायव्वं ॥ किं वा न होइ निज्जर तहियं अह चेइयायरिओ ॥ १ ॥ आयरियग्गहणेणं तित्थयरो तत्थ होइ गहिओ उ। किं च नहोयायरिओ आयारं उवदिसंतो य निदरिसणत्थ जह खंदएण पुट्ठो य, गोयमो भयवं केण उ तुम्हं सिद्धं धम्मायरिएण पव्वाहेत्ति ॥ तथा भगवत्यामपि कूणिकसंग्रामे गाढप्रहारजर्जरिताङ्गो नागपौत्रो वरुणनामा पर्यन्ता राधनाभिमुखः प्राह—"नमोत्थुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स आइगरस्स जाव संपाविउकामस्स मम धम्मायरियस्स त्ति" तदेतैः सिद्धान्ताक्षरैः श्रीमहावीरस्य धर्माचार्यत्वे "ठवणा वि य नियगुरुणो सुत्ते भंते त्ति जेण

गणहारी ॥ आमतइ तित्थयर, सेसा अप्पप्पणो य गुरु" इति विशेषावश्यकगाथया 'आयरियभत्तिराओ कस्स सुनक्खत्तम-हरिसी सरिसो ॥ अवि जीविअ ववसिअ न चेव गुरुपरिभवो सहिओ' इत्युपदेशमालागाथया च गुरुत्वे च व्यवस्थापिते, निश्चीयते तीर्थकरत्वगुरुत्वयोर्नैकत्र विरोधः ॥ १३ ॥ ततो यथा प्रत्यक्षस्य अर्हतोऽग्रे भावार्हत्त्वसद्भावात् शक्रस्तवादिभणन, गुरुत्वसद्भावात् सामायिकादिग्रहश्च क्रियते ॥ तथा परोक्षस्य तस्यैव स्थापनाया अग्रे शक्रस्तवादिभणनमिव इर्यापथिकी प्रतिक्रमणमपि क्रियते एव ॥ यदि स्वकीयो धर्माचार्यस्तत्र प्रत्यक्षो न स्यात्, प्रत्यक्षे च गुरौ गुरोरेव अग्रे प्रतिक्रम्यते, नार्हद्‌बिम्बस्याग्रे ॥ गुरुविरहम्मि य ठवणा त्ति, वचनात् नहि अर्हति साक्षाद्दृश्यमाने त विहाय तद् बिम्ब वन्द्यते ॥ एव हि पुरिमतालनगरशकटमुखोद्यानान्तराले समवसृतं श्रीमहावीरम् अतिक्रम्य श्रीमल्लिनाथचैत्यार्चनिकानिमित्त गच्छन् वागुरश्रेष्ठी शक्रेण यन्निवारितत्तद् असमीचीनम् एव स्यात्, न चासमीचीनम्, आवश्यकचूर्णाद्युक्तत्वादिति, चैत्ये पृथग्स्थापनाचार्यस्थापननिषेधः ॥

इति चतुर्विधस्यापि सघस्य अनुष्ठानालम्बनत्वेन साधिते स्थापनाचार्ये कश्चिदाह–न श्राविकाभिरसौ सघट्टनीयः, चारित्रित्वेन अध्यवसितत्वात्, साक्षाद् गुरुवदिति ॥ तास्त स्पृशन्त्येव न कथ प्रत्युपेक्षिष्यन्ते येन तद् विषया पृच्छा क्रियते इति? अत्रोच्यते, यद्येव तर्हि तासा वन्दनकमपि दातु नोचित, मुखानन्तके त्वन्मतेऽञ्चले वा, वन्द्यपादद्वय सस्थाप्य वन्दनकस्य दीयमानत्वेन गुरुसघट्टनस्य अवश्यभावेन जायमानत्वात् ॥ अन्यथा अधःकायस्पर्शनस्य अभावात् तदनुज्ञापनं स्वकायस्पर्शवशोद्भूतवन्द्याधःकायक्लमक्षामण चासमीचीनमेव स्यात् ॥ अथ अञ्चलोपरि प्रवर्त्तिनीपादौ स्थापयित्वा वन्दनक ता ददति, न

एवंहि सर्वथैव गुरुरवन्द्य एव तासां प्रसज्जति ॥ नहि प्रवर्त्तिनीवन्दनकेन स वन्दितो भवति ॥ नापि प्रवर्त्तिनीसुखरात्रिव्यतिक्रमणादिपृच्छया स पृष्टो भवति, तदाहि अन्येन भुक्ते अन्यस्य तृप्तिः स्यात् ॥ किं च त्वन्मते व्रतिनीनामपि अग्रे श्राद्धा वन्दनकं ददति ॥ तच्च अत्यन्तमनुचितमेव स्यात् ॥ आर्यिकासंघट्टनस्य विशेषतस्तेषां परिहार्यत्वात् ॥ अथ कल्पितस्य तदधःकायस्पर्शेऽपि न दोषः, पारमार्थिकस्यैव तस्याऽस्पृश्यत्वात्, एवं तर्हि श्राविकाभिरपि स्थापनाचार्यः संघट्टनीय एव स्यात् कल्पिताचार्यत्वात् ॥ कल्पितगुर्वधःकायवत् ॥ अपि च एता भवन्मते पूजाक्षणेऽर्हत्प्रतिमां स्वहस्तेन स्पृशन्त्येव, तथा च हेतोरनेकान्तिकता, चारित्रित्वेन अध्यवसितस्यापि अर्हद्विम्बस्य स्त्रीभिः संघट्टयमानत्वात् ॥ किं च स्थाप्ये इव स्थापनायां वर्त्यते इति स्थितिः ॥ स्थाप्यश्चात्र ब्रह्मचारी गुरुः, तस्य च व्रतमालिन्यहेतुत्वात् श्राविकाभिः स्वसंघट्टो वर्ज्यते एवेति ॥ ततः स्थापनायामपि असौ वर्ज्यते एवेति, संघट्टकवर्जनार्थम् आसां स्थापनाचार्यो निषिध्यते इति ॥

यदि तदा व्रतिनीनाम् असौ विशेषतो निषिध्यतां, ताभिः स्वस्यापि च व्रतमालिन्यहेतुत्वेन, तत्र स्वसंघट्टस्यातिशयेन वर्ज्यमानत्वात्, नच आर्यिकाः स्थापनाचार्यं न संघट्टन्ते, त्वन्मतेऽपि ताभिस्तस्यैव अग्रेऽनुष्ठानस्य समाचर्यमाणत्वात्, तदर्थं प्रतिलिख्यमानत्वाच्च, अन्यथा 'गुरुविरहम्मिय ठवणा' इत्यस्य व्याघातः, ततश्च न संयतीभिः स्थापनाचार्यः संघट्टनीयः चारित्रित्वेन अध्यवसितत्वाद्, साक्षाद्गुरुवद् इत्यनेन यः पुरुषत्वेन अध्यवसितः सोऽचेतनोऽपि ब्रह्मव्रतगुप्त्यर्थं संयतीभिर्न संघट्टनीयः, यथा, सुसमदमूर्च्छितमृतपुरुषकायः ॥ तथा च स्थापनाचार्य इत्यनेन, वा प्रसङ्गानुमानेन बाधितत्वाद् भवदीयम् अनुमानं न स्वसाध्यं

साधयितुम् अलम् ॥

अथ आर्यिकास्तत्र निजमहत्तरां स्थापयन्ति, ततस्तस्य प्रतिलेखनस्थापनादिकालेस्पर्शनेऽपि न कश्चिद् दोषः ॥ नापिहेतु-र्बाधितइति? चेद् न स्थापनाचार्यव्यपदेशव्याघातप्रसङ्गात् ॥ श्राविकानामपि तथाकरणप्रसङ्गात् च, तस्माद्यथा चारित्रित्वेन अध्यवसितमपि स्थापनार्हत पूजाद्यर्थं स्पृशन्ति, श्राविकास्तथा स्थापनाचार्यम् अपि ॥ यथा चैनम् आर्यिका प्रत्युपेक्षन्ते तथा श्राविका अपीति सिद्ध. श्राविकाणामपि स्थापनाचार्यः ॥ एव च श्राविकाप्रतिलेखितस्थापनाचार्याग्रे वन्दनकाद्यनुष्ठान कर्तुं श्राद्धस्य कल्पते नवेति यत्पृष्ट तत्रोत्तरम् आह—

कप्पइ न एगकाल, वदणसामाइयादि काउ जे ॥ एगस्स पुरो ठवणायरियस्स य सड्ढसड्ढीणं ॥ २७ ॥

व्याख्या—कल्पते सगच्छते श्राविकाप्रतिलेखितस्थापनाचार्यस्यापि अग्रे सामायिकाद्यनुष्ठान कर्तुं, श्रावकस्य, वृद्धानुमत-त्वात्, सधवस्त्रीप्रोंखिताईद्‌बिम्बाग्रे चैत्यवन्दनमिव, यदि पुन' स्त्रीकृत इति प्रतिलेखनाप्रमार्जने पुरुषस्य अकल्प्ये स्याता तदा त-द्दिनदीक्षितस्योपाश्रयागतस्य द्रमकसाधो—रुपवेशनार्थं भगवती आर्यचन्दना स्वकीयम् अनुपभुक्तमासन न अदापयिष्यत्, साध्वीप्रतिलेखितत्वेन तस्य साध्वनुपभोग्यत्वात्, दापित चेद तया, तस्माद् ज्ञायते स्त्रीकृते अपि प्रतिलेखनाप्रमार्जने पुरुषस्य कल्पे एव ॥ अत एव, स्त्रीप्रमार्जितेऽपि स्थाने स्त्रीप्रतिलेखितैरपि, मुखानन्तककाष्ठासनाद्युपकरणै—रावश्यक समाचरन्ति श्राद्धाः ॥ गृहीते च सामायिके शीतार्त्ता स्त्रीप्रतिलेखितामपि प्रच्छादिका प्रावृण्वन्तीति भावः ॥ न पुनः कल्पते एककाल समकाल

वन्दनसामायिकादीति, उभयपदोपादाने कारणं प्रागेव उक्तं, समासस्तु सुगम एव, कर्तुम् अनुष्ठातुं जे इतिपादपूर्त्तौ, इजेरापादपूरणे ॥ २ ॥ २१७ ॥ इति वचनात् एकस्य स्थापनाचार्यस्य पुरः चः पुनरर्थो यथास्थानं योजित एव श्राद्धश्राद्धिकानां श्रावकेषु प्रारब्धं वन्दनाद्यनुष्ठानं कृत्वा प्रभूतेषु एव श्राविकाः प्रारभन्ते ॥ श्राविकासु वा प्रारब्धम् अनुष्ठानं कृत्वा प्रभूतासु एव श्राद्धाः प्रारभन्ते, न पुनरेकेषु कुर्वत्सु अपरे युगपद् वा द्वयेऽपि प्रारभन्ते इत्यर्थः ॥

अयमभिप्रायः यथा गुरोरग्रत एकं श्राद्धं पुरस्कृत्य तत्पृष्ठलग्नाः श्राद्धाः श्राद्धिकाश्च मिलिता एव, पुरस्थश्राद्धानुसारेण वन्दनकाद्यनुष्ठानं कुर्वन्ति तथा गुर्वभावे पोषधशालायां स्वगृहेऽन्यत्र वा क्वापि मिलित्वा एकस्यैव स्थापनाचार्यस्य अग्रे सहैव न कुर्वन्ति ॥ अनेकदोषोद्भवसंभावनया वृद्धानाम् असंमतत्वात् ॥ यदि पुनरिदं वृद्धानां संमतम् अभविष्यत्, तदा स्थापनाचार्यस्य इव देवगृहे देवस्यापि अग्रे गुरुणा इव वृहत्तरश्रावकेणापि समं श्राविकाश्चैत्यवन्दनाम् अकरिष्यन्, नच कुर्वन्ति, तथा प्रवृत्तेरनागतत्वात् ॥ ततो ज्ञायते वृद्धानाम् असंमतमिदम्, इति ॥ नच वाच्यम् एवं तर्हि गुरुप्रेपितलेखस्यापि अग्रे उभयेऽपि अमी मिलित्वा वन्दनकं ददत्येवेति ॥ तस्य कदाचित्कत्वेन ॥ तथा दीयमाने वन्दने दोषाभावात् ॥ किंच नित्येष्वेव कृत्येषु विध्यतिक्रमो दोषाय, न नैमित्तिकेषु, तेषां कचित्कथंचित् क्रियमाणत्वात्, तथाहि शान्तिपर्वणि शान्तिदेववन्दनं श्राद्धैरपि समं श्राविकाः कुर्वन्त्येव, पृथग्स्तुतिस्तोत्राभणनात् लेखाग्रे वन्दनकमपि नैमित्तिकमेव, ततः शान्तिदेववन्दनम् इव, इदमपि श्राद्धैः सहैव कुर्वन्ति ॥ अपि च प्राघूर्णकगुरोरिव गुरुप्रेपितलेखस्याग्रे श्राद्धैः सह वन्दनं ददतीषु स्त्रीषु प्रायः शुभ एव भावो

भवति ॥ तदाऽऽगमनोच्छलितापूर्वानन्दपूरैकव्याप्तान्त'करणत्वाद्, उभयेषा, लोकोऽपि च तादृशी गुरुभक्तिम् आलोक्य प्राय' प्रशमन् बोधिबीजम् अर्जयतीति भावः ॥ २७ ॥

जिनधर्मो हि श्रूयमाण परमपदहेतुरतोऽसौ निर्गुणेऽपि व्याख्यातरि श्रोतव्य एव, किम् अमेध्यात् न गृह्यते काञ्चनमपि, कस्यापि मतम् आकर्ण्य सशयान. पृच्छति ॥

उस्सुत्तभासगाण चेइयहरवासिदव्वलिंगीण ॥ जुत्त किं सावयसावियाण वक्खाणसवणं त्ति ॥ २८ ॥

व्याख्या—उत्सूत्रभाषकाणाम् आगमोत्तीर्णवादिना, चैत्यगृहवासिनो मठपतयः, उपलक्षणत्वाद् अचैत्यगृहवासिनश्च, ते च ते द्रव्यलिङ्गिनश्च, वेषमात्रोपजीविका–स्तेषा चैत्यगृहवासिद्रव्यलिङ्गिनां, युक्त सगत, किं, प्रश्ने, श्रावकश्राविकाणा व्याख्यानश्रवणम्, उपदेशाकर्णनम्, इति पृच्छासमाप्तौ, इदमाकूत, पार्श्वस्थादिभिर्व्याख्यायमानानि, धर्मशास्त्राणि श्रोतु कल्पन्ते नवा इत्यर्थः ॥ २८ ॥ तत्रोत्तर

तित्थे सुत्तत्थाण, सवण तित्थ तु इत्थ णाणाई ॥ गुणगणजुओ गुरू खलु, सेससमीवे न तग्गहण ॥ २९ ॥

व्याख्या—तीर्यते ससारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थ, तस्मिन् सूत्र सिद्धान्त', अर्थस्तदभिधेय, सूत्र च अर्थश्च सूत्रार्था तयोः प्राकृतत्वात् बहुवचन, श्रवणम् आकर्णनं, ग्रहणमिति यावत् युक्तमिति शेषः, तीर्थपुनरत्र जगति, ज्ञानादिगुणगणयुतः, ज्ञानदर्शनचारित्रादिगुणयुक्तः ॥ एवविधस्यैव, ससारसमुद्रतरणकारणत्वात्, गुरुः यथावस्थिततवस्तुवादी खलु, निश्चयेन, यत उक्तम्—

अक्खंडियचारित्तो वयग्गहणाओ य जो भवे तित्थं ॥ तस्स सगासे दंसणवयग्गहणं तह य सोहीय ॥
तथा, उज्जोयओ व्व सूरो, फलओ कप्पद्दुमुव्व, आयरिओ चिंतामणिव्व, सुहओ जंगमतित्थं पणिवयामि ॥ इति शेषस्य
द्रव्यलिङ्गिनः ज्ञानादिगुणविकलत्वेन परिग्रहारम्भमग्नत्वेन च भवोदधिपातहेतुतया अतीर्थत्वात्, यदुक्तं,
परिग्रहारम्भमग्ना–स्तारयेयुः कथं परान् ॥ स्वयं दरिद्रो न परमीश्वरीकर्तुम् ईश्वरः ॥ १ ॥
समीपे पार्श्वे, नो निषेधे, तद्ग्रहणं सूत्रार्थग्रहणं, युक्तमिति शेषः ॥ ननु पार्श्वस्थादीनां तदेव अतीर्थत्वं यदा एषां मिथ्या-
दृष्टित्वं सेत्स्यति ॥ तदेव च दुःसाध्यमस्ति, तथाहि किम् एषां मिथ्यादृष्टित्वं निश्चयनयावलम्बनेन अभिधीयते, व्यवहार,
नयावलम्बेन वा, नाद्यः निश्चयतस्तस्य सतोऽपि छद्मस्थैर्दुरधिगमत्वात् ॥ अदेवागुर्वतत्त्वेषु हि देवगुरुतत्त्वबुद्धि–र्मिथ्यादृष्टित्वं-
तस्याश्च कापि क्रियाहीनेषु अपि असंभवात्, कापि क्रियायुक्तेष्वपि संभवात्, अर्वाग्दर्शिभिर्निश्चेतुम् अशक्यत्वात् ॥ ततः कथं
पार्श्वस्थादयो मिथ्यादृष्टितयाऽभिधातुं शक्याः ॥ नापि द्वितीयः व्यवहारतस्तेषु मिथ्यादृष्टित्वस्य अप्रसिद्धेः, तथाहि प्रयोगः
विवादास्पदीभूताः साधवः, सम्यग्दृष्टितया व्यवहर्त्तव्याः, सुसाधूनामपि आपवादिकवन्दनादिव्यवहारयोग्यत्वात्, ये तु तथा
व्यवह्रियन्ते, न ते तथा, वन्दनादिव्यवहारयोग्याः, यथा दिग्वाससः ॥ न च न तथा अमी, तस्मान्न तथा ॥ एते न व्यवह-

१ मिथ्यादृष्टितया व्यवह्रियन्ते ॥ २ सुसाधूनामापवादिकवन्दनादिव्यवहारविषया न इति न च, किन्तु आपवादिकवन्दनादिव्यवहारयोग्या एव ॥ ३ न मिथ्या-
दृष्टय इति व्यतिरेकात् ॥

र्त्तव्या इति ॥ वन्दनादिव्यवहारो हि गुणवतामेव तावदुत्सर्गतः क्रियते, गुणवत्परिज्ञानं च निश्चयतः केवलज्ञानादिप्रत्यक्षज्ञानाद्, व्यवहारतस्तु सिद्धान्तोक्ततल्लक्षणयुक्ते', यतः "गुणाहिए वन्दणय, छउमत्थो गुणागुणे अयाणतो । वंदिज्ज व गुणहीण गुणाहियं वावि नो वंदे ॥ १ ॥ इति पूर्वपक्षम् आशक्य उक्त" निच्छयओ दुन्नेय कोभावे कम्मि वट्टइ समणो । ववहारओ उ कीरइ, जो पुव्वट्ठिओ चरित्तम्मि ॥ २ ॥ आलोयण विहारेणं ठाणे चंकमणेण य । सक्का सुविहिओ नाउं, भासा वेणइएण य ॥ ३ ॥ इत्युत्सर्गतस्तावद् गुणवद्भ्य एव वन्दनादिव्यवहार', अपवादतस्तु निर्गुणानामपि लिङ्गप्रवचनसाधर्मिकाणा, पार्श्वस्थादीनामपि क्रियते एव । तथा च । आवश्यके जगुर्जगत्पूज्या श्रीभद्रबाहुस्वामिपादा· "मुक्कधुरासपागडसेवी चरणकरण पब्भट्ठो । लिंगावसेसमित्ते ज कीरइ त पुणो वुच्छ" अत्र धू' शब्देन सयमधुरा परिगृह्यते, तथा च मुक्तसयमधुरश्चासौ सभकटसेवी चेति विग्रहः शेष सुगम "वायाए नमोक्कारो हत्थुस्सेहो य सीसनमण च । सपुच्छण छण छोभवंदण वावि" सुगमा एतच्च नमस्कारादि नाऽविशेषेण क्रियते किं तर्हि "परियायपरिसपुरिस खित्त काल च आयम नाउ । कारणजाए जाए जहारिह जस्स ज जुग्ग" एतदेव विवृणोति

'परियाओ बभचेरं, परिसविणीया से पुरिस नच्चा वा । कुलकज्जा दायत्ता, आघवओ गुणागमसुय वा ॥ १ ॥

अस्या व्याख्या—पर्यायो ब्रह्मचर्यम् उच्यते, तत् प्रभूत कालम् अनुपालित येन, परिषद् विनीता तत्प्रतिबद्धासाधुसहतिः शोभना 'से' अस्य पुरिसनच्चावत्ति, पुरुष ज्ञात्वा वाऽनुस्वारोऽत्र द्रष्टव्यः । कथ ज्ञात्वा कुलकार्यादीनि अनेन आयत्तानि आदि

शब्दात् गणसंघकार्यपरिग्रहः आघवओत्ति आख्यातस्तस्मिन् क्षेत्रे प्रसिद्धस्तद् बलेन तत्रास्यते इति क्षेत्रद्वारार्थः 'गुणागमसुयंवत्ति, गुणा ओमप्रतिजागरणादय इति कालद्वारार्थः आगमः सूत्रार्थोभयरूपः, श्रुतं सूत्रमेव गुणाश्च आगमश्च श्रुतं चेति एकवद्भावः, तद् वा यस्य विद्यते इत्येव ज्ञात्वा इति। एतदर्थमेव गाथाद्वयम् आह—

"खित्तम्मि संवसिज्जइ, तस्स पभावेण निरुवसग्गं तु। ओमम्मि य परितप्पइ साहूणं आगमन्नू य ॥ १ ॥

एवं विहस्स कुज्जा उप्पन्ने कारणप्पगारम्मि। कलिऊण जहाजोग्गं वायाईणिं समग्गाणि ॥ २ ॥

(निगदसिद्धं) एयाइं अकुव्वंतो, जहा रिहं अरिहदेसिए मग्गे। न भवइ पवयण भत्ति अभत्तिमंतादयो दोसा ३

व्याख्या—एतानि वाक् नमस्कारादीनि रोपोत्कटतया अकुर्वतोऽनुस्वारोऽत्र लाक्षणिकः, यथार्हं, यथा योग्यम्, अर्हद् दर्शिते मार्गे, न भवति प्रवचनभक्तिः, ततः किम् इत्याह 'अभत्तिमंतादयो दोसा, प्राकृतशैल्याऽभक्त्यादयो दोषाः, आदिशब्दात्स्वार्थभ्रंशबन्धनादय इति गाथार्थः ॥ इत्यावश्यके पार्श्वस्थादिभिः समम् अपवादतो वन्दनादिव्यवहार उक्तः, तस्माद् आपवादिकोऽपि वन्दनादिव्यवहारो नान्यै-मिथ्यादृष्टिभिः सह विहितः, पार्श्वस्थादिभिस्तु सह विहित इति कृत्वा 'निच्छयनयस्स चरणस्सुवघाए नाणदंसणवहोऽपि ववहारस्स उ चरणे हयम्मि भयणाओ सेसाणं। इत्यागमादपि अमी व्यवहारतः सम्यग् दृष्टित्वेनैव व्यवहर्तव्याः इति ? ॥ अत्र समाधीयते, व्यवहराम एव सम्यग्दृष्टितया पार्श्वस्थादीन् यदि आगमे भणितं स्यात्। नहि अस्माकम् एतदुपरि कश्चिद् द्वेषोऽस्ति, येन अमीषां गुणं सन्तमपि अपलपिष्यामः। किन्तु आगमे 'जो जह वायं न कुणइ

मिच्छादिट्ठी तओ हु को अन्नो । वड्ढइ य मिच्छत्त परस्स सक जणेमाणो, इत्यादिना मिथ्यादृष्टितया एव एते व्यवहर्त्तव्या इत्युक्तम् अस्ति, तत्किं कुर्मः', यच्च तेषा मिथ्यादृष्टित्व किं निश्चयतो व्यवहारतो वेत्यादिना विकल्पद्वयेन आशङ्क्य, नाद्यो, निश्चयतस्तस्य छद्मस्थैर्दुरधिगमत्वाद्, इत्यादिना दूषित, तत्रोच्यते अर्हन्मतबाह्यलोकाना मिथ्यादृष्टित्व निश्चयनयेन ज्ञातु न शक्यते शक्यते वा, यदि आद्यस्तर्हि तेऽपि मिथ्यादृष्टित्वेन न व्यवहर्त्तव्या' ॥ अथ द्वितीयः तर्हि कथ तज्ज्ञातु शक्यते ? जिनोक्तजीवाजीवादिपदार्थानाम् अश्रद्धानाद् वा, विपरीतप्ररूपनाद् वा, सशयकरणाद्वा, अनादरणाद्वा, इतिचेद्, एव तर्हि यद्येतानि अश्रद्धानादीनि द्रव्यलिङ्गिष्वपि भवन्ति तदा तेऽपि निश्चयतोऽपि मिथ्यादृष्टितया ज्ञातु शक्यन्ते एव, अथ एतानि तेषु न भवन्त्येव, किमराज्ञाम् आज्ञा, आगमे हि जमालिप्रभृतिषु तत्सद् भावस्य उक्तत्वात् ॥ अथ एतानि एतेषु भवन्ति, पर ज्ञातु न शक्यन्ते, तर्हि लौकिकेषु कथ ज्ञातु शक्यन्ते, येन ते मिथ्यादृष्टितया व्यपदिश्यन्ते । प्रत्यक्षादि प्रमाणादितिचेद् हन्त ! इद प्रमाण लिङ्गिष्वपि प्रवर्तते एव । किं न ज्ञात विजयसेनसूरिशिष्यै रात्रौ स्थण्डिलविप्रकीर्णाङ्गारनिर्दयमर्दनरूपतच्चेष्टितदर्शनेन रुद्रदेवाचार्यस्य जीवाद्यश्रद्धानम्, एवम् अधुनाऽपि प्रत्यक्षादिप्रमाणवशात् लिङ्गिष्वपि अश्रद्धानादीनि निश्चीयन्ते एव । तथाहि सचित्तविराधनादि प्रतिषेधार्थेनिःशङ्कप्रवृत्त्याऽश्रद्धान, सुविहिताचार्यपरम्परागतसामाचार्यादिव्यतिक्रमकरणेन विपरीतश्रद्धान, देवप्रतिबद्धस्थावरप्रायोग्यकूपवाटिकादिजिनमतविरुद्धार्थप्रवर्त्तकत्वेन, विपरीतप्ररूपण, स्वमतपरमतसमतादर्शनेन सशयकरण, प्रतिलेखनाप्रमार्जनादिक्रियाशैथिल्याद् अनादरण चेति, ततो निश्चयतोऽपि मिथ्यादृष्टय एव

एते । अत एव आवश्यके उन्मार्गप्रवर्त्तकत्वेन ज्ञानदर्शनचारित्रापगमे जाते, लिङ्गिनाम् अवलोकनमात्रमपि संसारकारणम्,
इति न कर्त्तव्यमेव इदम् इत्युक्तं, यथा "उम्मग्गदेसणाए चरणं नासिंति जिणवरिंदाणं । वावन्नदंसणा खलु, नहु-
लब्भा तारिसा दट्ठुं ॥ १ ॥ जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतं चरणं नाशयन्ति, आत्मनः, व्यापन्नदर्शना विनष्टसम्यग्दर्शनास्ता-
दृशा द्रष्टुमपि न लभ्या न कल्पन्ते इत्यर्थः ॥ किं पुनस्तैः सह संवासादयः, खलु शब्दाद् यद्यपि केचित् तदन्तःपातिनस्तादृग्
अभिनिवेशाभावात् भगवत्प्रतिपादिततत्त्वश्रद्धालुतया निश्चयनयेन अव्यापन्नदर्शनास्तथापि व्यापन्नदर्शना इव द्रष्टव्याः ।
अतस्तेऽपि तदङ्कपङ्कविलुण्ठनपङ्किलतया 'पक्कणकुलेवसंतो' इत्यादि आगमन्यायेन मातङ्गसङ्गदूषितद्विजाङ्गजवद् द्रष्टुमपि न कल्पन्ते
तथा च आवश्यकचूर्णिः "दट्ठुमपि न कप्पंति किमंग पुण संवासो, संभुंजणा संथवो वा, खलु सद्दा जेवि केइ निच्छयवि-
हीए अवावन्नदंसणा, तहवि वावन्नदंसणा इव दट्ठव्वा । ते य दट्ठुं पि न लब्भा न कप्पंति ॥ एवं च यदा निश्चयनयेन केचि-
त्सम्यग्दृशोऽपि तदन्तर्वासपांसुलतया मिथ्यादृष्टिदेशीयतया उपपादितास्तदा कैव कथा उन्मार्गदेशिनां, व्यवहारतो मिथ्यादृ-
ष्टित्वव्युत्पादनाविधौ, यदपि व्यवहारतो लिङ्गिनां सम्यग्दृष्टित्वसाधनाय, विवादास्पदीभूताः साधवः सम्यग्दृष्टितया व्यवहर्त्त-
व्या इत्यादि व्यतिरेकानुमानम् उपन्यस्तं, तदपि न चारु, साध्यविपर्ययव्याप्तत्वेन हेतोर्विरुद्धत्वात् तथाहि अत्र साध्यं पार्श्व-
स्थादीनां सम्यग्दृष्टितया व्यवहर्त्तव्यत्वं, तस्य च विपर्ययः सम्यग्दृष्टितया अव्यवहर्त्तव्यत्वं, तेन च व्याप्तः प्रकृतो हेतुः,
विशिष्टातिशयग्रन्थार्थं हि परतीर्थिकोऽपि तद्वेदित्वाद् उपचर्यते सुविहितैः, सच सम्यग्दृष्टितया अव्यवह्रियमाण एव, सुसा-

धूनाम् आपवादिकव दनादिव्यवहारयोग्यः, निमित्त हि तावत् प्रवचनप्रभावनाहेतु-रिति, सुविहिताः शिक्षन्ते एव, केवलम् आजीवकाधर्थं गृहस्थानाम् अग्रे न कथयन्ति, भूताधिकरणत्वात्, तपःक्षयहेतुत्वाच, यदि पुनः भूताधिकरणत्वात्, तप.क्षयहेतुत्वाच, इदमशिक्षणीय स्यात्, तदा यद्, उक्तम् ओघनिर्युक्तौ "अइसेसदेवया वा निमित्तग्गहण सय च सीसो च" इत्यादि गाथाविवरणे अतिशयोऽव्यादिस्तदभावे क्षपकादिगुणाकृष्टा देवता कथयति 'अहवा आयरिएण सुत्तत्थेसु निम्माएण सयमेव निमित्त घित्तव्वं ॥ अहवा आयरिएण सुत्तत्थेसु निम्माएण सीसो गहणधारणसपन्नो निविवकारी जो सो गिण्हाविज्जइ जदा आयरिओ वुड्ढो हवइ, तया अविकारिस्स, सीसस्स, देइ, जाहे सो न होज्जा, ताहे अन्नो कोइ पुच्छिज्जहिइ त्ति ॥ तदसमीचीनमेव स्यात्। तस्मात् शिक्षन्ते एव, केवल यदा तद् वेदिनः स्वतीर्थ्या न लभ्यन्ते, तदा मनाक् लाघवसभवेऽपि परतीर्थिकानामपि पार्श्वे शिक्षन्ते एव, यदि पुनः प्रवचनलाघवहेतुत्वाद् अन्यतीर्थिकाना पार्श्वे इदम् अशिक्षणीयम् अभविष्यत्। तदा श्रीकालिकाचार्य आजीवकाना पार्श्वे न अशिक्षिष्यत निमित्त युगप्रधानत्वात्, शिक्षित च तत्तेन यदुक्त पञ्चकल्पभाष्ये

मेहावी सीसम्मीओ हामिण्कालगज्जथेराण। सज्झतिएण अह सो रिव भंतेण इम भणिओ ॥

सज्झतिएण ॥ प्रातिवेश्मिकेनेति, अइ बहुय मेधीय नयनाओ तारिसो मुकुत्तो उ। जत्थ थिरो होइ, सेहो, नियत्ततो अहो हु चोदत्त ॥ २ ॥ चोद्रत्व मूर्खत्व, तो एव स ओमत्थ, भणिओ, अह गतु सो पइट्ठाण। आजीविसगासम्मी, सिक्खइ ताहे

निमित्तं तु ॥ ३ ॥ सओ मत्थंति सावमार्थं सनन्दमित्यर्थः तस्मात् ज्ञायतेऽन्यतीर्थिकानामपि पार्श्वेऽतिशायिन्यो विद्याः शिक्ष्यन्ते एव । नच वाच्यं ताः शिक्ष्यन्त एव, केवलं वन्दनाद्युपचारस्तेषां न क्रियते असंयतत्वात् । प्रवचनप्रत्यनीकत्वाच्चेति ? तमन्तरेण तल्लाभस्य असंभवात्, विद्या हि विनयेन धनेन विद्यया वा लभ्यते, नान्यथा, यदुक्तम्

विनयेन विद्या ग्राह्या पुष्कलेन धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नैव कारणम् ॥

इति तत्र साधुभि-र्विनयेनैव केवलेन विद्या गृह्यते, न धनेन निर्ग्रन्थत्वेन तस्य अभावात्। नच निजविद्यया अधिकरणहेतुत्वेन तद्दानस्य साधूनाम् अनुचितत्वात् । यदिवा दीयतां कथमपि धनं स्वविद्या वा, तथापि तदनपेक्षित्वात् प्रतिपत्तिमात्रप्रियत्वाद्वा कश्चिद्विनयवृत्तिमन्तरेण नार्पयति स्वविद्यां, तदा सापि निस्सागारिके किंचित् क्रियते, अतिशायिविद्यालाभस्य महागुणत्वात्, यदि पुनः सम्यक्त्वहानिहेतुत्वात्, प्रवचनमालिन्यकारित्वान्न, तद्विद्याग्रहणकालेऽपि अन्यतीर्थिकानां वन्दनाद्युपचारो विधेयो न अभविष्यत्, तदा तद्विधिरपि आगमे न अभणिष्यत । भणितश्चायं तथाहि-पञ्चकल्पभाष्ये 'थूभपणामे जिणपणामं, इति अस्यायम् अर्थः—बौद्धपार्श्वे प्रवचनोन्नत्यर्थं विद्यां गृह्णन्तः साधवस्तदनुवृत्त्या तत्स्तूपं प्रणमन्तो जिनप्रणाममेव मनसा कुर्वन्तीति, तस्मान्निश्चितं विधेय एव असौ, अन्यथा विद्याग्रहणासंभवात् । तथा च अयं हेतुः पार्श्वस्थादीनां मिथ्यादृष्टित्वमेव साधयति, तथाहि-विवादाध्यासिता, मिथ्यादृष्टयः, सुसाधूनामपि आपवादिकवन्दनादिव्यवहारयोग्यत्वात् ॥ परतीर्थिकस्तूपादिवत् ॥ यदि वा यो मिथ्यादृष्टिर्न भवति, स साधूनाम् आपवादिकवन्दनादिकयोग्यो न भवति, यथा सुश्रावकः,

मुमुनिर्वा। न च अमी न तथा, तस्मान्मिथ्यादृष्टय एवेति । यदपि एषाम् आपवादिकवन्दनादिसमर्थनार्थं 'मुक्कधुरा सपागडसेवी' इत्यादिना आवश्यकसूत्रवृत्त्योरनुवादोऽकारि, तेनापि न व्यवहारिकसम्यग्दृष्टितया, नापि चारित्रितया, तेषां तत्समर्थ्यते। अपि तु अनुवृत्तिं विना तेषाम् उपसर्गवर्गकारित्वादिति कारणेन इति सिद्ध मिथ्यादृष्टित्वम् एतेषा, तत्सिद्धौ चातीर्थत्वमपीति न युक्त लिङ्गिना पार्श्वे सूत्रार्थग्रहण, यदुक्तम्

क्षीर भाजनसस्थ न तथा वत्सस्य पुष्टिमावहति। आवल्गमानशिरसो यथाहि मातुःस्तनात् पिबतः ॥ १ ॥
तद्वत् सुभाषितमय, क्षीर दुःशीलभाजनगत तु। न तथा पुष्टि जनयति, यथा गुणवतो मुखात्पीतम् ॥ २ ॥
शीतेऽपि यत्र लब्धो, न सेव्यतेऽग्नि–र्यथा श्मशानस्थ' ॥ शीलविपन्नस्य वच पथ्यमपि न गृह्यते तद्वत् ॥ ३ ॥
चारित्रेण विहीन' श्रुतवानपि नोपजीव्यते सद्भिः ॥ शीतलजलसपूर्ण' कुलजैश्चाण्डालकूप इव ॥ ४ ॥

इत्यत, पार्श्वस्थादीना पार्श्वे नित्यालका अपि सूत्रादि पाठयितु न कल्पन्ते श्रमणोपासकाना, किं पुन–र्धर्मश्रवणम् इत्याशय इत्यर्थः ॥

सम्प्रतिसूत्रकार सदत्तोत्तरस्य सैद्धान्तिकता दर्शयितु पूर्वाचार्यसमतिमाह—भणितं च दर्शनसप्ततिकाया हरिभद्रसूरिभि र्यथा ॥

"इरा ठवेइ कव्वे, तस्सवण मिच्छमेइ साहूवि ॥ अनलो किमु जो सहो जीवाजीवाइअणाभिन्नो ॥ ३० ॥

व्याख्या—इतरथा यदि यथाछन्दोपाश्रयेऽनन्यगत्या गतः सन् साधुस्तदारब्धधर्मकथा विघातार्थं प्रयुक्ता अन्ये उपाया विफलीभूता भवन्ति । तदा स्थगयति करादिना, पिधत्ते कर्णौ, श्रुती, नतु प्रथमत एव । प्रथमतस्तु वचनपाटवशक्तौ सत्यां तत्कथां निशमयन् व्याघातं करोति । यथा एतदेवं न भवति ॥ अथैवं तत्प्रतिघातं कर्तुं न शक्नोति, ततो ध्यानं करोति ॥ अथ तथापि स धर्मकथां करोति एव, तत उच्चैः स्वरेण स्वाध्यायं करोति ॥ यदि तथापि न तिष्ठति, तदा कर्णौ स्थगयति ॥ अथवा सुप्तः सन् घोरणं करोति, महता शब्देन, सोऽपि निर्विण्णः सन् उपसंहरति धर्मकथामिति ॥ यदुक्तम् ओघनिर्युक्तौ पार्श्वस्थादिस्थानगतादिसाधुविधिभणनानन्तरम् । एवमेव अहाछन्देपडिहणणाज्झाण अज्झयण कन्ना ठाणट्ठिओ निसामे सुवणाहरणायगहिएण त्ति ॥ यः पार्श्वस्थादिस्थाने वसतौ विधिरुक्तः, एवमेवविधिर्यथाछन्दस्थानेऽपि स्थितस्य द्रष्टव्यः ॥ केवलम् अयं विशेषः, 'पडिहणणत्ति,' इत्यादि सुगमं 'सुवणाहरणायत्ति,' सुप्तः सन्नाहरणा घोरयति, घोरणं करोतीत्यर्थः ॥ गृहीतेनैव उपधिना तत्र तिष्ठति, विराधनाभयाद् इत्यर्थः ॥ किमिति तत्कथाविघातार्थमेवम् असौ करोति ॥ इत्यत आह तत् श्रवणात्, यथाछन्दवचनश्रवणात्, मिथ्यात्वम् एति, विपर्ययं याति, साधुरपि संभवन् निःशेषश्रुतावबोधो मुनिरपि यथाछन्ददेशनया विपरिणमति, किं पुनः श्रावक इत्यपेरर्थः ॥ तथा च आह किं पुनः किमत्र वक्तव्यं यः श्राद्धः श्रावकः अबलः सन् मार्गे विशिष्टावष्टम्भरहितोत्तरदानादौ असमर्थश्च, स तु सुतरां विपरिणमतीत्यर्थः ॥ अबलत्वे निमित्तमाह 'जीवाऽजीवाद्यनभिज्ञः, तथाविधागमग्रहणासंभवाद् इत्यर्थः ॥ ननु यदि द्रव्यलिङ्गिनां देशनापि श्रुता मतिभ्रंशहेतुस्तर्हि न श्रोष्यते एव,

किंतु यदा ते मार्गादौ मिलन्ति, तदा ते वन्द्यन्ते न वा ॥ यतः केचिद् वदन्ति पार्श्वस्थादयः छोभवन्दनादिना वन्द्या एव, लिङ्गप्रवचनाभ्यां सुविहितसाधर्म्मिकत्वात् सुविहितवदिति ? तान् प्रति अपरे प्राहुः, किं पार्श्वस्थादीनां प्रतिपत्तिविशेषरूपं वन्द्यत्वं साध्यते, लिङ्गसाधर्म्मिकत्वेन प्रवचनसाधर्म्मिकत्वेन वा, नाद्यं निह्नवानामपि वन्द्यत्वप्रसङ्गात्, तेहि केचिद् लिङ्गतः साधर्म्मिका अपि न वन्द्यन्ते, ततो लिङ्गमात्रम् अप्रमाणमेव, यदुक्तम् ॥

जइ ते लिङ्गप्पमाणं, वदारी निह्नवे तुम सव्वे ॥ एए अवदमाणस्स लिगमवि अप्पमाणं ते ॥

तथा 'वेसो वि अप्पमाणो असजमपएसु वट्टमाणस्स' इत्यादि ॥ यदि पुनः—लिङ्गमात्रं वन्द्यत्वे साधकम् अभविष्यत्, तदा नात्यक्षन् अङ्गारमर्द्दकं तच्छिष्याः, तस्य तथाविधधर्मपरिणामाभावेऽपि, लिङ्गमात्रसद्भावात् ॥ नापि द्वितीयः, श्रावकाणामपि स्थोभावन्दनादिना वन्द्यत्वप्रसङ्गात् ॥ तेषां प्रवचनसाधर्म्मिकत्वात् ॥ किं च पार्श्वस्थादीनां प्रवचनसाधर्मिकमेव असिद्धम् ॥ तन्मूलभूतस्य सम्यक्त्वस्य सिद्धान्ते तेषां निषिद्धत्वात् ॥ तथाहि ॥

तेसिं अज्जुत्त चरणं, न य सम्मत्त न देस चारित्तं ॥ समणगुणमुक्कजोगी, ससारपवड्ढगा भणिया ॥ १ ॥

तथा "अहमाहमेत्ति नामायरिय उवज्झाय साहुलिंगीहिं ॥ जिणघरमढआवासो, पकप्पिओ सायसीलेहिं ॥२॥

तथा "सपागडपडिसेवी, काएसु वएसु जो न उज्जमइ ॥ पवयणपाडणपरमो, सम्मत्त पेलवं तस्स ॥ ३ ॥

इत्यादि अत एव न जानाति इत्यादि भङ्गकरचनायां सम्यक्त्वहीने तृतीयभङ्गे एव चैत्यवासिन उक्ताः ॥ तथाहि भङ्गकर-

चनाप्रतिपादिका च इयं गाथा "चउसु न जाणइ य चउसु णब्भुपगमो य दुसु दोसु। अब्भुवगमो न पालइ, पालइ एगंतरे अट्ठ" इति ॥ स्थापना चैवं

न जानाति	नाभ्युपगच्छति	न पालयति	सामन्न
न जानाति	नाभ्युपगच्छति	पालयति	जुल्ल
न जानाति	अभ्युपगच्छति	न पालयति	चीवासि
न जानाति	अभ्युपगच्छति	पालयति	अचीयवा
जानाति	नाभ्युपगच्छति	न पालयति	सेणियाईणं
जानाति	नाभ्युपगच्छति	पालयति	पच्चुत्तरसुरं
जानाति	अभ्युपगच्छति	न पालयति	संविग्गपक्खि
जानाति	अभ्युपगच्छति	पालयति	सुसन्निजइअट्ठ

किंच जे इमे पासत्थाइणो, ते साहू साहूणि सावगसाविगा एगपक्खे वि न पडंति ॥ इत्यादिभिः कल्पाक्षरैः पार्श्वस्थादीनां प्रवचनबाह्यत्वमेवोक्तम्, इति कुतः प्रवचनसाधर्म्मिकत्वम्, अतएव ओघनिर्युक्तौ, जत्थ साहम्मिया बहवे भिन्नचित्ता, इत्यादि गाथायां साधर्म्मिका लिङ्गत इति साधर्म्मिकपदं विवव्रुः श्रीहरिभद्रसूरयो, न पुनः प्रवचनत इति ॥ एवं च असंभवेनैव तृतीयविकल्पो निरस्तः इति परस्परविरुद्ध मतद्वयोत्थसंशयप्रभवां पृच्छामनूद्योत्तरम् आह—

कीरइ न वत्ति ज दव्वलिंगिणो वदण इम पुट्ठ ॥ तत्थेयं पच्चुत्तर लिहिय आवस्सयाईसु ॥ ३१ ॥

व्याख्या—इद वन्दन स्थोभवन्दन द्वादशावर्त्तवन्दन वा द्रव्यलिङ्गिनो, वेशमात्रोपजीविनः, क्रियते नवेति यत्पृष्ट तत्र प्रश्ने एतद् वक्ष्यमाणरूप, प्रत्युत्तर, प्रतिवचन, लिखितम् उपन्यस्त दत्तमित्यर्थ ॥ आवश्यकादिषु आवश्यकम् आदिर्येषा ते तथा तेषु ॥ १ ॥ तथाहि

"ओसन्नो पासत्थो, होइ कुसीलो तहेव ससत्तो । अहछंदो वि य एए अवदणिज्जा जिणमयम्मि ॥ १ ॥
दसणनाणचरित्ते तवविणए निचकालपासत्था । एए अवदणिज्जा जे जसघाई पवयणस्स ॥ २ ॥

उम्मग्गदेसणाए, इत्यादि ॥ इत्यावश्यके ॥

कुसीलोसन्नपासत्थे सच्छंदे सबले तहा । दिट्ठीएवि इमे पच गोयमा न निरीक्खए ॥ २ ॥
पच एए महापावे, जो नो वज्जेइ गोयमा । कुसीलो अहियट्ठोओ भमिही सो सुमई जहा ॥ २ ॥
जो य ससग्गो मोइत्तो घोरवीर तव चरे ॥ अवज्ञते इमे पच कुज्जा सव्व निरत्थय ॥ ३ ॥

इति महानिशीथे ॥ एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ एतचात्र तद्वन्दनकदोषदर्शकाऽऽवश्यकगाथाया लेशः आह—

पासत्थाई वदमाणस्स नेव कित्ती न निज्जरा होइ । कायकिलेस एमेव कुणइ तह कम्मबंध च ॥ ३२ ॥

व्याख्या—पार्श्वस्थादीन् वन्द्यमानस्य नमस्कुर्वतो, नैव कीर्त्तिर्न निर्जरा भवति ॥ तत्र कीर्त्तनं कीर्त्ति रहो अय पुण्यभाग्

इत्येवं लक्षणा सा न भवति, अपि तु अकीर्त्ति र्भवति ॥ नूनमयमपि एवं स्वरूपो येन येषां वन्दनं करोति ॥ तथा निर्जरा कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थकराऽऽज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात् तेषामिति, कायक्लेशो अवनामादिलक्षणः, तं च एवमेव मुधैव करोति, निर्वर्त्तयति, तथा कर्म्म ज्ञानावरणीयादिलक्षणं, तस्य वन्धो विशिष्टरचनया आत्मनि स्थापनं, तेन वा आत्मनो वन्धः स्वरूपतिरस्करणलक्षणः कर्मवन्धं करोति ॥ इति च वर्त्तते, चः शब्दाद् आज्ञाभङ्गादिश्च दोषान् अवाप्नोति ॥ तथाहि भगवत्प्रतिकुष्टवन्दने आज्ञा भङ्गः ।१। तं दृष्ट्वा अन्येऽपि वन्दन्ते इत्यनवस्था ॥ २ ॥ तान् वन्द्यमानान् दृष्ट्वा अन्येषां मिथ्यात्वम् ॥ ३ ॥ कायक्लेशतो देवताभ्यो वा आत्मविराधना तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुमोदनात् संयमविराधना चेति ॥ ननु गुणाधिके वन्दनकम् उक्तम्, अतो गुणाधिकत्वात् "पासत्थोसन्नकुसीलणीय संसत्तजणमहाछंदं ॥ नाऊण तं सुविहिया सव्वपयत्तेण वज्जंति" इत्याद्यागमवलात् सुविहिताः पार्श्वस्थादीन् मा स्म वन्दन्त, श्रावकास्तु किमिति न वन्दन्ते, तेषां गृहस्थतया सकल सावद्यव्यापारप्रसक्तत्वेन ततो गुणहीनत्वात् ॥ उच्यते पार्श्वस्थाद्यपेक्षया तेषाम् अभग्नव्रतत्वेन उत्तमगुणत्वात् ? उक्तंच केसिं पि संजयाणं केहिं पि गुणेहिं सावगा अहिया ॥ जम्हा ते देसजई इयरे उ ण ओभयओ भट्ठा ॥ १ ॥ तथा अरहंत चेइयाणं सुसाहुपूयारओ दढायारो । सुस्सावगो वरतरं न साहुवेसेण चुयधम्मो ॥ छज्जीवनिकायदया विवज्जिओ नेव दिक्खिओ न गिही जइधम्माओ चुक्को चुकइ गिहिदाणधम्माओ" इत्यादि ॥ किंच उपहासादिदोषभयात् यथा कृतसाधुवेषान् वैटम्बिकान् जानानः श्राद्धो न वन्दते, तथा पार्श्वस्थादीनपि ॥ यदुक्तम् ॥

जइ वेलवगलिंग जाणतस्स न मओ हवइ दोसो । निद्धधसुत्ति नाऊण वदमाणे धुव दोसो ॥ १ ॥

इत्यर्थ. ॥ ३२ ॥ ननु उत्सर्गतो मा वन्धन्ताम् एते, अपवादवस्तु वन्धन्ते एव, अन्यथा तद्विधिभणनस्य वैयर्थ्यम् ॥ भणितश्च तद्विधिर्यथा वहिर्भूम्यादौ मिलितस्य द्रव्यलिङ्गिनोऽभिलापः क्रियते, हे तपोधन कीदृशस्त्व चन्द्रगच्छीयो नागेन्द्रगच्छीयो वेत्यादिलक्षणः ॥ गुरु पुरुष कार्यं वा अपेक्ष्य तस्यैव नमस्कारः क्रियते ॥ नमस्ते इति, गुरुतर चापेक्ष्य अभिलापनमस्कारगर्भो हस्तोच्छ्रयः क्रियते, गुरुतम वापेक्ष्य शिरो नम्यते, कुशल भवतः इत्यादि पृच्छ्यते, तद्बहुमानतः किंचित्काल तत्सन्निधौ आसते, एप तावत् वहिर्दृष्टस्य विधि', कारणविशेषतः पुनस्तत्प्रतिश्रयेऽपि गम्यते, तत्रापि एप एव विधिः नवरम् आरमव्यावृत्त्या स्तोभवन्दन क्रियते, वन्दनक वा दीयते, यदुक्तम् "वायाए नमोक्कारो" इत्यादि इत्यत आह—

'जो पुणकारणजाए, जाए वायाइओ नमोक्कारो । कीरइ सो साहूण, सड्ढाण सो पुण निसिद्धो ॥ ३३ ॥

व्याख्या—य पुन' कारणजाते प्रयोजनप्रकारे ज्ञानादिकार्ये इति यावत्, जाते उत्पन्ने सति, वागादिको वाचनिकादिनमस्कारो वन्दन क्रियते, विधीयते, अवसन्नादीन् प्रति इति शेपः ॥ 'सो साहूणमिति' व्यत्ययोऽपि आसामिति प्राकृतलक्षणेन तृतीयार्थे पष्ठी ॥ ततश्च साधुभिः श्रमणैः क्रियते, इति पदम् अत्रापि आवर्त्यते, क्रियते न श्रमणोपासकैः, यदेप न यथा तथा क्रियते ॥ किं तर्हि ? यदि ब्रह्मचर्यप्रतिपालनरूपेण पर्यायेण आत्मनः सकाशात् स उपरिवर्त्ती भवति, यदि तत्परिवारोऽपि समुत्तम् उचितप्रतिपत्तिं करोति ॥ यदि कुलगणसघकार्यकरणक्षमो भवति, यदि तद्बलेन तत्र क्षेत्रे स्थातु शक्यते, यदि दुर्भिक्षाद्यव-

स्थायां ते च सान्निध्यं कर्तुम् उत्सहन्ते, यदि वा ततः सूत्रं सूत्रार्थो वाऽपेक्ष्यते इति, यदुक्तं 'परिथायपरिसेत्यादि' तदाहि
तदकरणे प्रवचनाभक्तिः स्वार्थभ्रंशादयो दोषा भवन्त्येव, साधूनां, तस्य तदानीम् अधिकबलत्वात्, यदा तु साधवः स्वयमधि-
कबलाः समानबला वा भवन्ति, तदा तान् प्रति न किंचित्कुर्वन्ति ॥ यदुक्तम् "पासत्थाईयाणं तह चिट्ठइ जह न होइ से मन्नू ॥
पस्सइ जओ अवायं, तदभावे दूरओ वज्जे" इति, ततः श्रावकाः कदापि न कुर्वन्ति, तेभ्यः सदाऽपि समधिकबलत्वात् ॥ ननु-
कारणतोऽपि यत् श्रमणानां कर्तुमनुज्ञातं, तत् तदुपासकानां विशेषतोऽनुज्ञातं, तेषां महतामपि अणुव्रतधरत्वात्, इत्यत आह,
सड्ढाणं सो पुणत्ति, श्राद्धानां स पुनर्नमस्कारो निषिद्धो निवारितः, आगमगतविशिष्टविचारानभिज्ञत्वेन अबलत्वात् तेषां,
कुलिङ्गिसंस्तवस्य इव पार्श्वस्थादिसंस्तवस्य महाव्यामोहहेतुत्वात्, पर्यायपरिषत् पुरुषादिविशेषविमर्षणस्य श्राद्धानाम् अनुपयोगित्वेन
असंभवाच्च ॥ ननु क्व निषिद्धः ? उच्यते दर्शनसप्ततिकायाम्—
वंदणपूयणसक्कारणाइं सव्वं न कप्पए काउं । लोगुत्तमलिंगीणं, वि केसिं चेवं जओ भणियं ॥
ननु कुतः कारणात् न कल्पते ? उच्यते "वयणविसंवायाओ उप्पज्जइ संसओ फुडं जं से तम्हा तमणाययणं
मिच्छं मिच्छत्तहेऊ वा ॥ इति बृहत्पट्टस्थानकभाष्येऽपि लोकोत्तरिकानायतनविचारे भणितं ॥ लोउत्तरियं पुण जे
जिणधम्मतथा परं तदुवघाए । वट्टंति देसणा चरणदेसओ तेसिं संसग्गी ? एयमिहमणाययणं सुट्ठु वि धम्मट्ठि
यस्स सड्ढस्स । "होइ गुणहानि हेऊ ता एयं वज्जणिज्जं तु" अन्यथा परमार्हतः श्रीश्रेणिकनृपो देवमायया मत्स्यग्रहणाय

जलाशयावतीर्णं साधु हट्टपङ्क्तौ कपर्दकाम् याचमानाम्, आपन्नसत्त्वा साध्वी च, दर्शनमात्राद् अवन्दिष्यत ॥ नच ववन्दे तस्मात् ज्ञायते निषिद्धः एव एष इति ॥ ३३ ॥ आह—पौषधशालाया मिलिता बहव' श्रावका विकथापरिहरणार्थं यदि कश्चिद् धर्मविचार कुर्वन्ति, प्रकरणविशेष वा कचित् स्वबोधानुसारेण विचारयन्ति, तत्तेषा युक्तम् अयुक्त वा? धर्मचर्चाया' शुभभाव प्रबन्धनिबन्धनत्वात्, मिथ्यावादस्य च क्रूरकर्मबन्धकारणत्वाद् इत्याशयवान् पृच्छति ॥

"पोसहियसावयाणं पोसहसालाइ सावगा बहुगा। गंतु पगरणजाय, किंपि वियारिति तं जुत्त" ॥३४ ॥

व्याख्या—पोषध पर्वानुष्ठान पोषधेन चरन्तीति पौषधिका', गृहीतपोषधाः, ते च ते श्रावकाश्च, पौषधिकश्रावकाः, तेषा; नतु श्राविकाणा, पौषधशालाया पौषधग्रहणोचितस्थाने श्रावकाः, बहव एव बहुकाः स्वार्थे कः प्रभूताः, गत्वा प्रकरणानि उपदेशमालादीनि, तेषा जात सदृश, प्रकरणप्रकारमित्यर्थ' ॥ किमपि अनिर्दिष्टनामक विचारयन्ति इति, स्वमतिमात्रानुसारेण अर्थापयन्ति, तद् युक्त संगतम् इति पृच्छार्थः ॥ ३४ ॥ तत्रोत्तर भण्यते,

केणइ गीयत्थगुरु, आराहतेण पगरण किंचि। सुट्ठुसुय नाय चिय तस्सत्थं कहइ सेसाण ॥ ३५ ॥

व्याख्या—केनचित् पौषधिकेन अन्येन वा गीतार्थगुरुम् आगमज्ञम् आचार्यम् आराधयता शुश्रूयमाणेन प्रकरण धर्मशास्त्र पञ्चाशकादिक, किंचित् अनिर्धारितनामक, सुष्ठु शोभनम् अक्षरार्थभावार्थावगमक्रमेण इत्यर्थः ॥ श्रुतम् आकर्णित ज्ञातमेव बुद्धमेन, नतु अज्ञात, तस्यैव एवात्राध्याहार्य' प्रकरणस्यैव, नतु आवश्यकनिर्युक्तिचूर्ण्यादेः तस्य चतुर्दशपूर्वधरादिप्रणीतत्वेन आग-

मत्वात्, आगमश्च सूत्रतः षड्जीवनिकायमेव यावद् अर्थतः पिण्डेषणामेव, यावद् उत्कृष्टतोऽपि श्रावकस्य कल्पते नाधिकः ॥ एतेन यत् केषांचिद् मते आवश्यकनिर्युक्तिं गृहस्थाः पठन्ति, आवश्यकचूर्णिं च स्वयमेव विचारयन्ति, तदयुक्तम् इत्यावेदितव्यं भवतीति ॥ अर्थं विचारं, कथयति भणति, स इति शेषः, शेषाणां शुश्रूषुलोकानाम् अग्रे इति शेष्यं, तस्य यथा गुरुमुखावधारितार्थं कथ्यमानस्य, मनोवचनकायकुव्यापारनिरोधकत्वेन धर्मध्यानपोषकत्वेन स्वमतपरमतविशेषप्रकाशकत्वेन, संवेगनिर्वेदाद्युत्पादकत्वेन कस्यापि प्रतिबोधहेतुत्वेन च बहुगुणत्वादित्यर्थः ॥ ३५ ॥ ननु एवं कथ्यमाने तत्र विभिन्नमतिकाः श्रोतार इति, कोऽपि किमपि अन्तरान्तरा पृच्छति, व्याख्याता च सैद्धान्तिकार्थानभिज्ञत्वेन कदाचित् तदुत्तरं दातुम् असमर्थोऽपि भवति । ततो यदि अभिमानाद् यदपि तदपि तद्ददाति, तदा उत्सूत्रभाषित्वम्, अथ न ददाति, तदा विविधं उपहस्यते, भण्यते च यथा कस्ते व्याख्यानेऽधिकारो, यत्सुगमायामपि पृच्छायाम् अधोमुखो जातः, ततः किं कर्त्तव्यमिति, अत आह—

"तं च कहंतं अन्नो, जइ पुच्छइ कोवि अवरमवि किंचि । जइ मुणइ तं पि सो कहइ, तस्स अह नो भणिज्जे मं ॥३६"॥

व्याख्या—तं प्रकरणविशेषं, पुनः, चः पुनरर्थे, कथयन्तं व्याख्यान्तम्, अन्यः समीपस्थः, यदि पृच्छति, पर्यनुयुंक्ते, कोऽपि सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्वा, अपरमपि प्रसङ्गागतं, किंचिद् विचारान्तरं प्रकारणान्तरं वा, यदि 'मुणइत्ति' जानाति 'ज्ञोजाणमुणौ' ।४।७ इत्यनेन प्राकृतलक्षणेन ज्ञाधातोः, स्थाने मुणादेशः ॥ तदपि स श्राद्धः कथयति, तस्य पृच्छकस्य अग्रे इति शेषः ॥ अथ नो जानाति, तदा भणेत् ब्रूयात्, इदं वक्ष्यमाणम् इत्यर्थः ॥ ३६ ॥ तदेव आह—

एय खलु गीयत्थे, गुरुणो पुच्छिय तओ कहिस्सामि । इय जुत्तीए सड्ढो भवभीरू कहइ सड्ढाण ॥ ३७ ॥

व्याख्या—एतत् यत् त्वया पृष्ट, खलु निश्चये, गीतार्थान् स्वसमयपरसमयविद', गुरून् धर्माचार्यान् पृष्ट्वा तत' कथयिष्यामि भणिष्यामि, क्त्वाप्रत्ययेनैव गुरुपृच्छानन्तर्ये भणनस्य लब्धे:, अवलम्बद्योतनार्थम् अत्र ततः शब्द, इति एवरूपया युक्त्या रीत्या मर्यादया इति यावत्, नान्यथा इति भाव:, श्राद्धः भवभीरु. उत्सूत्रभाषणाद् अनन्तससारी मा भूवम् इति शङ्कितहृदय कथयति, किं न वाचयामास पुस्तक पर्वसु पोषध गृहीत्वा सकलकुटुम्बस्याग्रे जिनदासश्रावक:, श्राद्धानाम् अग्रे ॥ ननु श्राविकाणा, ता॰ सामान्ययतेरपि व्याख्यानेऽनुचिता किंपुन श्राद्धस्य, अत एव अयम् आचार्यवन्न सभाम् आपूर्य व्याख्याति, व्याख्यानयतनाऽनभिज्ञत्वात् ॥ यदुक्त पौषधविधौ जिनवल्लभसूरिभिः "गुरुमुहाओ वा जहावधारियमक्ख पयमणुपेहेइ । तप्परत तो तमेव, अन्नेसि किंचि साहेइ वा, न पुण सभापबंधेण धम्म कहेइ, जम्हा अहिगारिणा खु धम्मो कायव्वो, अणहिगारिणो दोसो आणा भंगाउ चिय धम्मो आणाए पडिबुद्धो, इत्थ य भवसयसहस्स महणो विबोहओ भविय पुडरीयाण, धम्मो जिणपन्नत्तो, पकप्पजयणा कहेयव्वो, पकप्पो निसीहज्झयण जेण सावज्जणवज्जाण, वयणाण, जो न जाणइ, विसेस, वुत्तपि तस्स न खम किमग, पुण देसण काउ, अ न च किं इत्तो कट्ठयर सम्म अणहिगयसमयसब्भावो अन्न कुदेसणाए कट्ठयरागम्मि पाडेइ ॥ एव विहा य बहुअसुहकम्मसचोइया, दुरहीयकुनयलवमयविमोहिया, जिनमय अयाणता, जिणवयणमन्नहा भासिऊण,

अह रंगइं जंति जं पुण पढइ, सुणेइ, जणस्स धम्मं कहेइ इच्चाइ, तं पच्छा कडवि सयं तेणवि जइ तं पुराहीय-मिति ॥ पच्छा कडुत्ति, जेण चारित्तं पच्छा कडं, उज्झिक्खंतो, गिही जाओ, पुराणोवि, वुच्चइ ॥ १ ॥ सिद्धपुत्तो सभज्जगो अभज्जगो वा ससिहं मुंडं धरेइ, भिक्खं हिंडइ, वा नवा ॥ २ ॥ सारूविगो पुण सुक्किलवत्थपरि-हिओ मुंडमसिहं धरेइ, अभज्जगो य पत्ताईसु भिक्खं हिंडइ ॥ ३ ॥ अन्ने भणंति, पच्छा कडसिद्धपुत्ता, चेव जे असिहा ते सारूविगा" इति निशीथचूर्णिः, सिद्धपुत्रसारूपिकयोः स्वरूपमग्रत उपयोगी इत्यत्र प्रसङ्गाद् उक्तं, ततो व्रतं मुक्त्वा गृहीजातो, यः स एव व्याख्याति इत्यभिज्ञत्वाद् इत्यर्थः ॥२७॥ ननु सर्वेषु अपि दिनेषु पौषधं गृह्यते, प्रतिनियतेषु वा ? यत एके ब्रुवते, सामग्रीसद्भावे सर्वदाऽपि श्रावकस्य पोषधम् अनुष्ठातुं युक्तं, सदनुष्ठानत्वात् आवश्यकवत् ॥ ततो न प्रतिनि-यतदिनापेक्षिणा सत्ता सामग्रीविफलीकार्या, यदि च प्रतिनियते एव दिने तद्विधेयं स्यात्, तदानीं यदुक्तं—ज्ञाताधर्म्मकथायाम् अष्टमभक्तिकस्य नन्दमणिकारश्रेष्ठिनः पौषधग्रहणं, तद् असमीचीनं भवेत्, अष्टमस्य दिनत्रयात्मकत्वेन प्रतिनियतदिनातिक्रमण-शीलत्वात्, इति ? नच वक्तव्यं, यथाष्टमं दिनत्रयभावी, अपि पर्वोद्देशेन प्रवृत्तत्वात् पर्वग्रहणेन गृह्यते, एवं पौषधमपीति, तस्य उत्कृष्टतोऽहोरात्रप्रमाणत्वादिति ॥ अपरे त्वाहुः पोषधग्रहणं न सर्वदा कार्यं, विशिष्टकालानुष्ठानत्वात् यद्यद् विशिष्टकालानु-ष्ठानं, तत्तत् न सर्वदा कार्यं, यथा षडावश्यकं ॥ विशिष्टकालानुष्ठानं च इदं, तस्मान्न सर्वदा कार्यं न च अस्य विशिष्टकालानु-ष्ठानत्वम् असिद्धं, पौषधं हि एकादशव्रतं वा स्यात् चतुर्थीप्रतिमा वा, नान्यत् ॥ तत्र व्रतं पर्वानुष्ठानमेव पूर्वाचार्यैरेवम् एव

व्याख्यातत्वात् ॥ तथाहि—उत्तराध्ययनेषु नवमाध्ययनवृत्तौ, पोषधोऽष्टम्यादितिथिषु व्रतविशेष इति, आवश्यवृत्तावपि उक्तं, पोपधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणीयौ इति आवश्यकचूर्णावपि उक्तम्—

"सव्वेसु कालपव्वेसु पसत्थो जिणमए तवो जोगो॥ अट्ठम्मि पन्नरसीसु य नियमेण हविज्ज पोसहिओ त्ति"

तपोयोग उपवासादिः आससेनवाचकेनापि उक्तम्—

सर्वेष्वपि तपोयोगः प्रशस्तः कालपर्वसु ॥ अष्टम्यां पञ्चदश्यां च नियतः पोषध वसेद् ॥ १ ॥

इत्यादि विधिवादः ॥ चरितानुवादे तु चतुःपर्व्यामेव जिनदासाद्यनेकश्रावकपोपधस्य श्रूयमाणत्वात् ॥ प्रतिमापि पर्वानुष्ठानमेव, यदुक्तम् आवश्यकनिर्युक्तिवृत्तौ—

होइ चउत्था चउद्दसि अट्ठमिमाईसु दिवसेसु पोसह । चउव्विह पि पडिपुन्न सो उ सम्ममणुपालेत्ति ॥ १ ॥

'चउत्थेत्ति' चतुर्थी, प्रतिमा, ततो व्रतविशेषत्वात् प्रतिमाविशेषत्वाद्वा सिद्ध पौषधस्य विशिष्टकालानुष्ठानत्व, सर्वकालाननुष्ठेयत्व साधयति—पश्चास्य सर्वदानुष्ठेयत्वसाधनाय सदनुष्ठानत्वादिति हेतुः, परेणोक्तः, सोऽनैकान्तिकः पाक्षिकप्रतिक्रमणसपूर्णोपधिप्रतिलेखनादि व्यभिचारात्, तद्धि सदनुष्ठानमपि प्रतिनियते एव पक्षान्तादिलक्षणे दिने विधीयते, न सर्वेषु दिनेषु, दृष्टान्तोऽपि साध्यविकल., षडावश्यकेऽपि सर्वकालविधेयस्य असभवात् ॥ नहि भगवतो महावीरस्य तीर्थे अजितादितीर्थकृत्तीर्थेष्विव यदा तदापि एतद् अनुष्ठीयते ॥ एवंहि 'अतो अहो निसिस्से' इत्यादिकालनैयत्योपदेशस्य नैरर्थक्यप्रसङ्गः, तथा सर्वेष्वपि

धर्मगच्छेषु प्रतिनियते एव रात्र्यन्तरूपे, दिनान्तरूपे, वा काले पोषधं गृह्यते, न यदा तदा, इत्येतस्य सर्वदा ग्राह्यत्वसाधनं प्रवृत्तिबाधितत्वात्, असमीचीनमेव ॥ किं च ज्ञाताधर्मकथायाम् । ततेणं नंदे मणियारसिट्ठी अन्नया गिण्हकालसमयंसि जेट्ठा मूलंसि मासंसि अट्ठमभत्तं गिण्हइ ॥ २ ॥ पोसहसालाए जाव विहरइ तएणं नंदस्स अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि तण्हाए छुहाए अभिभूतस्स समणस्स इमे एया रूपे अज्झत्थिए समुप्पज्जित्था, धन्नाणं ते राईसरजावप्पभितयो, जेसिणं रायगिहस्स वहिया बहुओ वावीओ पुक्खरणीओ जाव सरपंतियाओ जत्थ बहुजणो ण्हायइ पियइ इत्यादि संपेहइ संपेहित्ता कल्लं पोसहं पारेइ, इत्येतावद् एवास्ति वृत्तिकृता तु इदं सुगमत्वात् न व्याख्यातं, ततः कैरक्षरैर्भवता निर्धारितं यत्सर्वदा पोपधं गृह्यते इति, जेट्ठामूलंसि मासंसि, इति ज्येष्ठपूर्णिमायाम् अष्टमे भक्ते तृतीयदिवसे, पर्वणि एव त्रिदैवसिके प्रतिमाऽन्त्यरात्रौ कायोत्सर्गवत् पोपधस्य संभवात्, कथं नन्दमणिकारदृष्टान्तेन पोपधस्य अपर्वानुष्ठानता, सर्वाऽऽगमसर्वसमाचारी विरुद्धाऽपि साध्यते ॥ नन्वत्र, त्रिरात्रं पौपधी अपर्वणि एव वा द्वितीयादौ पौपधी इत्यस्ति ॥ यच्च श्रीविजयेन सप्तदिनानि यावत् पोपधं गृहीतम् इत्यागमे श्रूयते ॥ तदिह लोकार्थं, न मोक्षार्थं, विद्युत्पातलक्षणोपद्रवटालनबुद्ध्या प्रवृत्तत्वात् इति, न तन्निदर्शनं, कार्यं मोक्षार्थस्यैव अनुष्ठानस्य इह विचारयितुम् आरब्धत्वात् ॥ तस्यैव भगवदाज्ञापूर्वकत्वात् तस्माद् यथा सदनुष्ठानत्वेपि आवश्यकं संपूर्णं सन्ध्याद्वये एव अनुष्ठीयते ॥ तथा पोपधमपि उक्तपर्वसु एव संपूर्णम् अनुष्ठेयम्, एकैकस्य तु तदवयवस्य सामायिकादेरिव अनुष्ठितौ न कालनियम उक्त इति । तत्र कामचार एवेति, अतो

भगवन् किं तत्त्वम्, इत्यत आह—

उद्दिट्ठमि चउद्दसि पचदसमी उ पोसहदिणाति । एयासु पोसहव्वय सपुन्न कुणइ ज सड्ढो ॥ ३८ ॥

व्याख्या उद्दिष्टेति, सामायिकी सज्ञा, अमावास्यावाचिका, यदुक्त दशाश्रुतस्कन्दचूर्णौ चतुर्थश्रावकप्रतिमाव्याख्याने 'उद्दिष्टा अमावस्याइति' तत उद्दिष्टा अमावास्या, अष्टमी चतुर्दशी च प्रसिद्धे, 'पचदशमी, पूर्णिमा, तुरवधारणे, एता एव तिथयः पोषधदिन, पुष पुष्टौ, पोष पुष्टिं धर्मस्य धत्ते धारयतीति पोषधः, पुण्यतिथिविधेयो व्रतविशेषः ॥ पोषधस्य दिन पोषधदिन, पर्वानुष्ठानत्वेन अस्य समये प्रसिद्धत्वात् ॥ यदि पुन. सपूर्णमपि पोषध प्रतिदिनविधेयम् अभविष्यत्, तदा भगवतो महावीरस्य पञ्चमगणधर' प्रथमयुगप्रधानः श्रीसुधर्मस्वामी सूत्रकृदङ्गे श्रावकवक्तव्यतामध्ये "चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुन्निमासिणीसु पडिपुन्न पोसह पालेमाणो विहरइ" इत्याद्यालापक नाभणिष्यत् ॥ भणितश्च अय, ततो ज्ञायते पर्वानुष्ठेयोऽयम् इति ॥ अत एवोक्त सैद्धान्तिकशिरोमणिना श्रीजिनवल्लभसूरिणा "जो भवसुहविरयमणो, अणन्नसामन्नचरणरागेण ॥ जतिसुहकखी किर कुणइ सव्वओ पोसह सड्ढो ॥ त च चउद्दसि अट्ठमी, पज्जोसवणाइपव्वदिवसेसु ॥ साहुसगासे पोसहसालाइघरे वइय कुज्जा ॥ २ ॥ इति अन्यैरपि श्रुतधरैरनेकधा स्वोपज्ञशास्त्रेषु एतद् विशिष्टतिथिसाध्यतया एव उक्त, कियदत्र लिख्यते, स्वयमेव तत्परिभावनीयम् ॥ 'इतिशब्द उत्तरवाक्यसमाप्तौ हेतुमाह ॥ एयासुत्ति, एतासु उद्दिष्टादिसु तिथिषु' 'पोषधव्रत सपूर्ण, चतुर्विध करोति, समाचरति, यस्मात् कारणात् श्राद्ध' उपलक्षणत्वात् श्राविकाऽपि, तस्या अपि द्वादशव्रतप्रतिपत्तौ अधिकृतत्वात् ॥

ननु चतुर्मासकपर्युपणे, प्रवचने महापर्वणी भण्येते, उद्दिष्टादिभ्यस्तपसाऽनुष्ठानेन विशिष्टशुभभावहेतुत्वेन चैतयोः गुरुत्वात् ॥ तद् यदि सत्यमेव, पोपधं पर्व्वानुष्ठानं तदा एते विशेषेण अत्र वक्तुमुचिते अपि किमिति नोक्ते ? यदि वा चतुर्मासकं चतुर्दशी पञ्चदशी ग्रहणेन संगृहीतं, तदेकतरतिथिभावित्वात्, साम्वत्सरिकं तु न, भाद्रपदश्वेतचतुर्थी भावित्वात्ः भाद्रपदश्वेतचतुर्थ्याश्च उद्दिष्टादितिथिभ्योऽतिभिन्नत्वात् इति, तदवश्यं वक्तुं युक्तम् ? इति चेत् सत्यं, किन्तु उपलक्षणत्वात् लब्धमिति ? नोक्तम् ? अन्यथा महाकल्याणकानि अपि वक्तव्यानि स्युः ॥ तेषामपि पुण्यदिनत्वेन पोपधदिनत्वात् तथा च सूत्रगौरवं स्यादिति "अथवाऽन्यथा व्याख्यायते, उद्दिष्टादिविशिष्टपर्वत्वेन प्रवचने प्रसिद्धास्तिथयः, यदुक्तं सूत्रकृदङ्गवृत्तौ "चाउद्दसट्ठमुदिट्ठपुण्णिमासिणीसु" इत्यादि आलापकं विवृण्वता शीलाङ्काचार्येण उद्दिष्टासु महाकल्याणिकसंबन्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रत्याख्यातासु इति, ताश्च चतुर्मासिकसाम्वत्सरिकमहाकल्याणिकादिनानि उच्यन्ते ॥ अष्टमीचतुर्दश्यौ पञ्चदशी शब्दोक्ते पूर्णिमाऽमावास्ये च सामान्यपर्वत्वात् पृथगेव उक्ते इत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ननु केनचिद् अष्टमीचतुर्दशीज्ञानपञ्चम्यादिपुण्यतिथिषु महाकल्याणकेषु चैकाशनकादितपोविशेपकरणनियमो गृहीतः, सच अष्टम्यादीनां महाकल्याणकेन सह योगे सति किं करोति ? इत्यत आह—

जइ कहवि अट्ठमी चउद्दसी य तत्थ वि य होइ वयजोगो । वयसद्देणं भण्णइ नियमो कल्लाणमाइओ ॥ ३९ ॥
तस्संजोगा जो कोवि गुरुतरो निव्विगाइओ नियमा । सो कायव्वो जं निव्वियंति एकासणा गरूयं ॥ ४० ॥

व्याख्या—'यदीति, सम्भावनाया, कथमपि, तिथिपातवशात् स्वभावाद् वा, केषाञ्चिद् हि कल्याणकानां, तयोरेव तिथ्यो र्भावात् 'अष्टमी चतुर्दशी, वा भवतीति क्रिया योज्या ॥ चः शब्दो वाशब्दार्थः, अनुक्तज्ञानपञ्चम्यादिविशिष्टतिथिसमुच्चयार्थो वा, तत्रापि, च अष्टम्या चतुर्दश्या वा, चः समुच्चये स च अग्रे योक्ष्यते, 'भवति, सपद्यते, व्रतयोगश्च, व्रतसम्बन्धश्च ॥ ननु व्रतमिति किम् उच्यते, इत्यत आह 'वयेति, व्रतशब्देन अनुस्वारोलाक्षणिकः, 'भण्यते, कथ्यते, नियमोऽभिग्रहः, इह कल्याणार्थं तपोऽपि कल्याण, तादर्थ्याद् अभेदोपचारो यथा इन्द्रार्थास्थूणापि इन्द्रः, ततः कल्याण कल्याणकतप आदौ पूर्वं, यस्य, स कल्याणादि, कल्याणनियमः, मकारो अलाक्षणिक', प्राणातिपातादिनियम इव कल्याणकादिनियमो व्रतम् उच्यते इत्यर्थः ॥ तत्र तिथिपातवशात् यथा कार्त्तिकामावास्या' पतने सति, चतुर्दशी वीरनिर्वाणकल्याणकनियमसम्बन्धो भवति, स्वभावाच, यथा चैत्रे अष्टमी ऋषभनाथजन्मव्रतकल्याणनियमयोग', श्रावणे चाष्टमी पार्श्वमोक्षकल्याणनियमयोग इत्यादि ॥ अत्र केचिद् अमु सम्प्रदाय व्याचक्षते, यथा 'पोसहवयदिणयोगे' इत्यस्य परिग्रहपरिमाणगाथापदस्य समुग्धस्य अर्थपृच्छायाम् इदम् उत्तर दत्त पूज्यैरिति ॥ तत्र पोषधशब्दोऽष्टमी चतुर्दशी वाचकतया प्रवचने रूढः, तथाहि आवश्यके 'पोसहोववासे चउव्विहे पन्नते' इत्यादि आलापकवृत्तौ इह पोषधशब्दो रूढ्या पर्वसु वर्त्तते, पर्वाणि च अष्टम्यादितिथय इति ॥ ततोऽसौ न अनूद्य व्याख्यातः, किं तर्हि एतस्य अर्थाद्अष्टमीचतुर्दश्यौ एव उक्ते, व्रतशब्दस्तु कल्याणकादिनियमवाचकतया न प्रसिद्ध इत्यसौ विधूत्य व्याख्यात इति, अपरे पुनराहुः—"तिहियोगे तवभेग वयमसमरणे अणन्तरतिहीसु" इत्येतत्परिग्रहपरिमाणगाथार्द्धं गूढा-

थत्वात् व्याख्यातम् इत्यर्थः ॥ तयोरष्टमीव्रतयोः, चतुर्दशीव्रतयोर्वा संयोगः सम्बन्धः तत्संयोगः, तस्मिन्, व्यत्ययोऽपि आसाम्,
इति वचनात् सप्तम्यर्थे पञ्चमी, यस्तपोविशेषः कोऽपि अनिर्दिष्टनामा 'गुरुतरो, बृहत्तरः' निर्विकृति-रादौ यस्य आचाम्लादेः
स निर्विकृत्यादिकः, ननु द्व्याशनापेक्षया एकाशनं गुरुतरं वर्तते, तत्कथम् एकाशनादिरिति नोक्तम्? उच्यते यदपेक्षया
एकाशनं गुरुरित्युच्यते भवता, तस्य द्व्याशनस्य आगमानुक्तत्वात्, आवश्यकनिर्युक्तौ हि दशैव प्रत्याख्यानानि उक्तानि, यथा–

नवकार–पोरसीएपुरिमड्ढेक्कासणेगठाणे य । आयंबिल अभत्तट्ठे चरिमे य अभिग्गहे विगईति ॥

तेषां मध्ये च अस्याऽभावात्, इति सिद्धान्तम् आश्रित्य द्व्याशनापेक्षया एकाशनस्य गुरुत्वं साक्षाद् अत्र नोक्तम् ॥ उपलक्षणा-
चैतदपि ज्ञेयम्, अत्यन्तहीनसत्वजन्तून् उद्दिश्य प्रमादजयनार्थं द्व्याशनस्यापि गीतार्थै-राहतत्वात्, तथा च अग्रे वक्ष्यति 'अट्ठहिं
दोकासणेहिं' चेति नियमात् निश्चयेन स कर्त्तव्यो विधेयः, किं न क्रियते एकस्यामेव तिथौ चतुर्दशीत्वात् चतुर्थस्य चतुर्मासकत्वात्
च पष्ठस्य प्राप्तौ पष्ठमेव, यत् यस्मात् हेतोः निर्विकृतिकम्, 'इतिशब्दः पादपूरणे,' एकाशनात् गुरुकं, महद्, ननु इदं विरुद्धम्,
आगमेहि निर्विकृतिकात्, पुरिमार्द्धस्य पुरिमार्द्धाच्च एकाशनस्य, एकाशनाच्च, आचाम्लस्य आचाम्लाच्चतुर्थस्य, यथोत्तरं द्विगुणाद्द्विगु-
णत्वेन गुरुत्वमुक्तम् अस्ति, यथा "निव्वीयं पुरिमड्ढं इगभत्तं अंबिलं चउत्थं च । छट्ठं च अट्ठमं चिय कमेण पच्छित्तगुरुआइं ति'
यथोत्तरम्, द्विगुणाद्द्विगुणत्वं चैषाम् एवं-द्वाभ्यां निर्विकृतिभ्यां पुरिमार्द्धम्, द्वाभ्यां पुरिमार्द्धाभ्यां त्वेकाशनम्, द्वाभ्यां चैकाश-
नाभ्याम् चाचाम्लं, द्वाभ्यां आचाम्लाभ्यां चतुर्थम् इति ॥ यदुक्तम्-भिन्नमासे निव्वीयं एएहिं दोहिं निव्वीएहिं पुरिमड्ढं, दोहिं

पुरिमड्ढेहिं एकासण, दोहिं एगासणेहिं आयबिल, दोहिं आयबिलेहिं उववासोचि, ततो निर्विकृतिकाचतुर्गुणत्वेन एकासनकम् एव गुरु, नतु एकाशनात् निर्विकृतिकम् ॥ किंच निर्विकृत्यादीना गुरुत्वप्रकटनार्थ विशोपकमानमपि कृतम् अस्ति, यथा निर्विकृतिकस्य सपादैको विशोपको मान, स च पोडशभिर्गुणितो विंशतिर्विशोपका भवन्ति, इति पोडशभिर्निर्विकृतिभिरुपवासः, तथा पुरिमार्द्धस्य तु मान सार्द्धौ द्वौ विशोपकौ, तौ च अष्टभिर्गुणितौ विंशतिर्विशोपका भवन्ति, इति तैरष्टभिरुपवास, एकाशनस्य विशोपकाः पञ्च, ततस्तैश्चतुर्भिरुपवासः, आचाम्लस्य दश विशोपका, ततस्ताभ्या द्वाभ्याम् उपवास ॥ उपवासस्तु विंशतिविशोपक इति तथाचोक्तम् 'माण कमेण निव्विय पु–रिमेगासणनिरुद्धसमणाण' पायजुइक्क १ दुअड्ढ २ पण ३ दस ४ वीसा ५ तह विसोया इति ॥ एव चैकाशनकात् निर्विकृतिक लघुतर, पञ्च विशोपकापेक्षया सपादैक विशोपकस्य अल्पतरत्वाद् इति ? अत्रोच्यते न विरुद्धम्, अन्येन अभिप्रायेण उक्तत्वात्, आगमे हि तदेव निर्विकृतिकम् एव विचारितम्, यत्र केवल विकृतीनामेव नियमो न भोजनसख्याया, नापि अशनसख्याया न चापि त्रिधाद्याहारसख्याया, तच्च सपादैकविशोपकमानत्वात् एकाशना—ल्लघु एव, सांप्रत तु पूर्वाचार्यपरम्परागतसामाचार्या एकाशनकसहित त्रिविधाहार च निर्विकृतिक क्रियते, तैस्तु त्रिभिरेव उपवास इत्येकाशनात् किंचिन्न्यूनसप्तविशोपकमानत्वेन गुरुतरमेव निर्विकृतिकम् इति, एतदेव आश्रित्य निर्विकृतिकस्य गुरुतरत्व उक्तम् सूत्रकारेण इति न कश्चिद् दोष इत्यर्थ ॥ ४० ॥ अथ कश्चिद् गृहीते सामायिके, तदुचितम् आवश्यकादि व्यापार कुर्वन्नन्तरान्तरान् वहुवारान् तेजस्कायेन वा अप्कायेन वा सघट्टितः, स च तद्विराधनाशुद्ध्यर्थं तेजस्कायस्य अप्कायस्य वा

बहवः संघट्टका जाता इति सामान्येन आलोचयति, अथ एतावन्तो लघुका गुरुका वा सान्तरा निरन्तरा वा इत्यादि व्यक्त इति प्रश्नम् उद्दिश्य उत्तरमाह—

पडिकमणं च कुणन्तो विज्जुपईवाइएहिं जइ कहवि। वारा दो चउ फुसिओ तो बहु फुसिओ त्ति आलोए ॥४१॥

व्याख्या—'प्रतिक्रमणम्' आवश्यकं, 'चकारोऽनुक्तसमुच्चये, प्रतिक्रमणं हि सामायिकवतो व्यापारः, ततोऽन्यान् अपि पठनगुणादींस्तद् व्यापारान् समुच्चिनोति असौ, अतस्तानपि कुर्वन् प्रतिक्रमणस्य सामायिकाऽविना भूतत्वात् सामायिकस्थः स्त्रीपुंसैकतरोऽत्र कर्त्ता गम्यते 'विद्युत्' तडित् साच आकाशिकत्वाद् उल्कादीनाम् उपलक्षणम्, प्रदीपस्तु भौमत्वाद् ज्वालाङ्गारादिरूपस्य अग्नेः, विद्युच्च प्रदीपश्च विद्युत्प्रदीपौ तौ आदी एषां पृथ्वीकायादीनां ते तथा, तैः यदि कथमपि निरवधानतादिप्रकारेण, सावधानो हि तच्छंकायाम् अपवरकादौ प्रविशेत्, कम्बलं वा प्रावृणुयात्, सामायिकस्थस्य साधुतुल्यत्वात्, साधवश्च स्पर्शनशङ्कायां कम्बलं प्रावृण्वन्ति, यदुक्तम्—सचित्त सलिलमहिगारय संपाइम पमुक्खजीवाणं। रक्खट्ठा उवइट्ठं कंबलगहणं सुसाहूणं ॥ १ ॥ कंबलमहुरत्तगुणेण नोदगाई जिया विवज्जंति अतिखारमलिणयाए य अंगसंगंमि जंति खयं ॥ वारान् वेलाः द्वौ त्रीन् चतुरो वा, वा शब्दोऽनुक्तोऽपि अत्र द्रष्टव्यः, स्पृष्टः, संघट्टितः 'तो' तदा, बहुस्पृष्ट इत्यालोचयेत् गुरूणां सामान्येनैव निवेदयेद् इत्यर्थः ॥ ४१ ॥ तत्किं सर्वोऽपि एवम् अविशेषेणैव आलोचयति ? न इत्याह—

जइ को वि होइ दक्खो ता जावइयाणि हुंति फुसणाणि। तावइयाणि गणिज्जा अतिमुद्धो जो बहुं भणइ ॥४२॥

व्याख्या—'यदि' भवति कोऽपि, 'दक्ष'' चतुर' 'ता' तदा यावत्कानि यावन्ति भवन्ति, स्पर्शनानि तावत्कानि तानि गणयेत्, सख्यायात्, गणयित्वा सख्याभणनपूर्वक गुरुमूले आलोचयेत् इतिशेष' ॥ अतिमुग्धो जिह्म', विसरणशीलो वा, यो भवतीति क्रिया अत्र गम्या, यत्तदो-र्नित्याभिसम्बन्धात्, स इत्यत्र ज्ञेय, सएव यथेष्टम् अवधारणप्रवृत्तिरित्येवोऽपि अत्र अध्याहार्यः ॥ बहु भणइत्ति, बहु स्पृष्ट इत्यालोचयति नान्यः ॥ अन्यस्य ह्येवम् आलोचने शुद्धेरभाव एव निरादरत्वात्, अति मुग्धस्य तु एवम् आलोचनेऽपि सम्यग् शुद्धेरभाव एव, अज्ञत्वेन तस्य नियता सख्याम् आलोचयितुम् अशक्यत्वात्, अनालोचितस्य प्रायश्चित्तदाने गुरोरनधिकृतत्वात् चेति ॥ ननु-चन्द्रादित्यविमानप्रभाभि' सामायिकस्थस्य किं स्पर्शनक न भवति? अथ भवति पर परिहर्त्तुं न शक्यते? यत् तद् विषये, किमपि न पृष्ट नापि उत्तर दत्तम्? इतिचेद् उच्यते-भवत्येव स्पर्शनमात्र केवल तासाम् अचेतनत्वेन तत्र विराधनाया अभावात् ॥ ननु-सिद्धान्ते तासामपि सकर्मकत्वेन सचेतनत्व सूचितम् इव दृश्यते? तथाहि विवाहप्रज्ञप्तौ "अत्थि ण भते? सरूवीसकम्मलेसा पुग्गला ओभासतित्ति? हता अत्थि? सहरूपेण मूर्त्ततया ये ते सरूपिण वर्णादिमन्त., कर्मणो योग्याः, लेश्या' कृष्णादिका कर्मणो वा लेश्या', लिशश्लेषणे इति वचनात्, सम्ब ध.सह तया वर्त्तन्ते सकर्मलेश्या , पुद्गलाः स्कन्दरूपा 'ओभासति' प्रकाशन्ते, कयरेण भते? सरूवीसकम्मलेसा पुग्गला, ओभासति, जाव पगासति? गोयमा? जा इमाओ चदिमसूरियाण देवाण विमाणेहिंतो लेसाओ बहिया अभिनिस्सडाओ पयावितित, एएण गोयमा, ते सरूवीसकम्मलेसा पुग्गला ओभासतित्ति ॥ 'लेसाओत्ति' तेजासि बहिया अभि-

निस्सडाओत्ति ॥ बहिस्तात् अभिनिःसृता निर्गताः इति सिद्धं सकर्मलेश्यत्वान्यथाऽनुपपत्त्या चन्द्रादितेजसां सजीवत्वमिति ? अत्रोच्यते चन्द्रादिप्रभाणां सकर्मलेश्यत्वम् उपचरितत्वाद् अत्र उक्तं, न पुनः वास्तव्यत्वात्, यदुक्तं श्रीमदभयदेवसूरिभिरस्यैव आलापकस्य वृत्तौ, इह च यद्यपि चन्द्रादिविमानपुद्गला एव, पृथिवीकायिकत्वेन सचेतनत्वात् सकर्मलेश्याः ॥ तथापि तन्निर्गतप्रकाशपुद्गलानामपि तद् हेतुकत्वेन उपचारात् सकर्मलेश्यत्वम् अवगन्तव्यम् इति ॥ दृश्यते च कारणधर्माः कार्ये उपचर्यमाणाः यथा अमत्री अपि मन्त्रिपुत्रो मत्री भण्यते, साध्यं च वास्तवेनैव साधकेन सिद्ध्यति, न औपचारिकेण, नहि अग्निर्माणवक इत्यनेन पदेन माणवके अग्नित्वम् उपचरितम् इत्यसौ दहति, पाकादिक्रियां वा जनयति, तस्मात् माणवकस्येव चन्द्रादिप्रभाणां संपर्केऽपि न विराधना, किंच केषांचित् जीवानाम् उद्द्योतनामकर्मास्ति, यदुदयाद् अमीषां शरीराणि दूरस्थानि अपि अनुष्णप्रकाशात्मकम् उद्द्योतं कुर्वन्ति, यथा यतिदेवोत्तरवैक्रियचन्द्रग्रहनक्षत्रताराग्नौषधिमणिप्रभृतयः ॥ तथा केषांचिद् जन्तूनाम् आतपनामकर्मास्ति, यद् उदयाद् एतेषां शरीराणि दूरस्थानि अपि स्वयम् अनुष्णानि अपि उष्णप्रकाशरूपम् आतपं कुर्वन्ति ॥ यथा सूर्यबिम्बादिः तथाच तच्छरीरस्पर्शे कथं विराधना येन आलोच्यते ॥ ननु एवं तर्हि विद्युत्प्रदीपादिप्रभासम्बन्धेऽपि न विराधना, विद्युदादीनाम् अग्निकायशरीराणां दूरस्थत्वात् ? इतिचेद् न, अग्निकायेषु हि न उद्द्योतनाम्नः कर्मण उदयोऽस्ति तथा स्वाभाव्यात् ॥ नापि आतपनाम्नः अपार्थिवत्वात्, पार्थिवेषु एव हि आतपोदयस्य आगमे भणितत्वात् ॥ तर्हि कथम् अमी दूरस्थमपि वस्तुम् उद्द्योतयन्ति तापयन्ति चेद् ? उच्यते; उष्णस्पर्शोदयेन उष्णलोहितवर्णनामोद-

येन च प्रकाशयुक्ता अग्निकायिकजीवा एव तदानीम् इतस्ततो विस्तरन्ति ॥ न तत्प्रभा असत्वात्, केवल ते एव अतिसूक्ष्म त्वात् प्रभा इत्युच्यन्ते ॥ तत्सपृक्ताश्च पदार्था. उद्द्योततापवन्त इव प्रतिभान्ति तथा च अग्निकायिकजीवाना क्षारशरीरसम्बन्धे, अवश्य जीवविराधना भवति ॥ ततः सामायिकस्य आलोचयति, चन्द्रसूर्यादिविमानादीना सचित्तत्वेऽपि तत्प्रभाणा नामकर्मप्रभावतो जाताना स्पर्शनेऽपि अचित्तत्वेन विराधनाया अभाव इति न आलोच्यते इति भाव ॥ ननु-चन्द्रोज्ज्वलाया रात्रौ सामायिकस्थस्य विद्युत्प्रदीपादिज्योतिषा स्पर्शनक भवति वा नवा ? उच्यते न भवति ! चन्द्रोद्द्योतवति प्रदेशे, अन्यत्र तु भवत्येव ॥ ननु कुतोऽय विशेष इतिचेद् ? भण्यते, चान्द्रेण तेजसा तस्य अभिभूतत्वात्, अभिभूयन्तेहि ज्योत्स्नानाम् अतिधवलतया इन्दुकिरणै., विद्युत्प्रदीपादिभ्यः पृथग् भूय इतस्तत एकैकशो विस्तृता ज्योति सज्ञा अग्निकायिकाजीवा' परस्परोपष्टम्भरहितत्वेन तथाविधाहारविकलत्वेन क्षणिकत्वेन च अतिमात्रम् अधवलत्वात्, यथा दिवा दिवाकरकरप्रसरेण ॥ इयास्तु विशेष, सूर्यप्रभाणा प्रचण्डत्वात् तत्प्रद्योतेनापि विद्युदादिज्योतिरभिभूयते, अतोऽनातपेऽपि स्थितस्य अस्य तेन स्पर्शनक न भवति, चन्द्रप्रभाणा तु मृदुत्वात् तत्प्रद्योतेन तत्र अभिभूयते, इति तत्प्रद्योतवति अपि प्रदेशे स्थितस्य तेन स्पर्शनक भवत्येव, केवल चन्द्रातपे एव न भवति, तत्रापि चन्द्रप्रभाभिर्व्याप्ते एव शरीरभागे पटावृते इव तत्र भवति, अन्यत्र तु भवत्येवेति ॥ वृद्धसम्प्रदाय इत्यर्थ. ॥ ४२ ॥ ननु आलोचिते सति गुरव प्रायश्चित्त ददति ? तत्र च स्वाध्यायोऽपि लभ्यते, स च पूर्वगृहीतनियमानुरोधेन प्रतिदिनगुण्यमानस्वाध्यायेन पूर्यते नवेति ? पृच्छाया समाधानम् आह—

'पइदिवसं सज्झाए अभिग्गहो जस्स सयसहस्साई । सो कम्मक्खयहेऊ अहिगो आलोयणाए भवे" ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'दिवसं दिवसं प्रतीति प्रतिदिवसं, 'स्वाध्याये' परिवर्त्तनारूपे, पूर्वपठितगुणने इति यावत्, 'अभिग्रहो' नियमः, यस्य श्रावकश्राविकयोरन्यतरस्य, भवतीति क्रियाऽध्याहारः, शतं च सहस्रं च शतसहस्रे ते आदौ यस्य, स तथा, प्रतिदिनं स्वाध्यायस्य शतं सहस्रं वा गुणयिष्यामि इत्येवं रूप इत्यर्थः ॥ सोऽभिग्रहीतस्वाध्यायः, तस्य इत्यत्र द्रष्टव्यं, कर्म्मक्षयहेतुः, अपूर्वपुण्यलाभद्वारेण कर्मनिर्जराकारणम्, आलोचना तु मुख्यत एव कर्मक्षयहेतुः, तदर्थम् एव अस्याः प्रारब्धत्वात्, अत एवोक्तम्, अधिक उपरितनः, अभिग्रहीताद् इति गम्यम्, अधिकशब्दस्य अवधिमतो अवध्यपेक्षित्वात्, आलोचनायाम् अपराधशुद्ध्यर्थं भवेदित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ननु यस्य पञ्चसु अपि तिथिषु एकाशनादि तपः करिष्यामि इत्यभिग्रहो भवति, स यदि तास्वेव तिथिषु नियमितात् तपसो महत्तरम् आलोचनार्थं तपः करोति, तदा तत्किम् आलोचनातपसि प्रविशति, तिथितपसि वेति प्रश्ने प्रत्युत्तरमाह—

"एगासणाइ पञ्चसु, तिहीसु जस्सत्थि सो तवं गरुयं । कुणइ इह निव्वियाई पविसइ आलोयणाइतवे" ॥४४॥

व्याख्या—एकाशनम् आदि-र्यस्य तदेकाशनादि पञ्चसु द्वितीयापञ्चम्यष्टम्येकादशीचतुर्दशीरूपासु तिथिषु ॥ ननु अष्टमीचतुर्दश्योस्तपोनियमः क्रियमाणः संगच्छते, तयोः पुण्यतिथित्वेन लोके प्रसिद्धत्वात् । पर्वत्वेन आगमेऽपि उक्तत्वाच्च, पर्वणि च तपो बहुगुणम् एव भवति ॥ यदुक्तम् "उत्तरकरणं एगग्गयाय आलोयचेइवंदणया । मंगलधम्मकहावि य, पव्वेसु तवो गुण

हुति त्ति" न पुनर्द्वितीयादिषु तद्विपरीतत्वात्? अथवा सत्कृत्यत्वात् असौ अविशेषेण पञ्चदशस्वपि तिथिषु युज्यते, न पुनः प्रतिनियतासु, तासाम् अनागमिकत्वेन मिथ्यात्वहेतुत्वादितिचेत्? सत्य, यद्यपि एताः पुण्यदिनत्वेन लोके न प्रसिद्धाः, नापि पर्वत्वेन आगमेऽपि उक्ता दृश्यन्ते, तथापि केनापि कारणेन बहुश्रुतैराहता तथाहि श्रावकविधौ पण्डितराजपरमार्हतधनपालेन उक्तम्—

पचविहविसयसुक्ख उवभुजइ परिमिएसु दिवसेसु। तिव्वाभिलासविरओ परिहरओ पचसु तिहीसु त्ति ॥

एता एव पञ्च तिथय। पञ्चदशीसहिता षड् भवन्ति, ता अपि श्रुतधरैराहता' तथाहि दिनकृत्ये—छण्ह तिहीण मज्झमि का तिही अज्जवासरो किंवा। कल्लाणग अज्जलोगनाहाण सतिय इति॥ ननु सामान्योक्तौ कथ ज्ञायते तैरेता एव विवक्षिता नान्या.? इतिचेद् उच्यते वृद्धव्यवहारात्, तेषामेव ग्रन्थान्तराच्च, तथाहि तद्ग्रन्थः—उद्दिट्ठमि चउद्दसीसु च पुन्निमवीएगारसि पञ्चमि दोगासणादितव, इत्यागमिकवत् बहुमाननीया, श्रुतधरवचनस्य प्राय' श्रुतमूलकत्वाद् इति, यस्य अस्ति आलोचनाग्रहणात् प्राग् एव भवति, स तपो गुरुकम् अभिग्रहीततपोऽपेक्षया, महन्निर्विकृत्यादिक करोति॥ इह आस्वेव तिथिषु प्रविशति आलोचनायास्तपसि उपलक्षणत्वात् कल्याणकपर्युषणादिकम् उद्दिश्य कृतमपि तत्र प्रविशति, मनश्चिन्तितस्यैव, अर्हन्मते प्रामाणिकत्वादित्यर्थ.॥ ४४॥ अतिप्रसङ्गनिवारणार्थम् आह—

जइ त तिहिभणियतव अन्नत्थदिणे करिज्ज विस्सिज्जो। अह ण कुणइ जो सो गुरुतवो वि ज तिहि तपे पडइ॥४५॥

व्याख्या—'यदि' तत् एकासनादितिथिभणितं तिथिविशेषम् उद्दिश्य अभिगृहीतं तपः, अन्यत्र द्वितीये दिने कुर्याद् विदध्यात् 'विधिसज्जो' विधिपरः, तदैव गुरुकं निर्विकृत्यादि तपः आलोचनायां प्रविशति, नान्यथा इत्याशयः ॥ ननु किमिति एवम् इत्यत आह– 'अहेति' अथ इति, व्यतिरेकरूपे पक्षान्तरे, अथ न करोति, द्वितीये दिने, तिथितपः, यः कश्चित्, तस्य इत्यत्र अध्याहार्य, तस्य 'सोत्ति' तत् नपुंसकस्यापि अत्र तच्छब्दवाच्यस्य तपसः पुलिङ्गत्वं प्राकृतत्वात्, प्राकृतलक्षणेहि नभः शिरोदामवर्जितानां सान्तनान्तशब्दानां पुल्लिङ्गत्वम् उक्तमस्ति 'यथा स्रमदाम शिरोनभः' ॥ १ ॥ ३२ ॥ इति तथा च प्रयोगः 'साहु तवो कायव्वो जेण मणो मंगुलं न चिंतेइ त्ति ॥ गुर्वपि 'तिथितपोऽपेक्षया महदपि' अपिरत्र योज्यो भिन्नक्रमत्वात्, तपो निर्विकृत्यादि, यस्मात् कारणात् तिथितपसि, 'पतति' लगति, तस्याऽभिगृहीतत्वेन अवश्यकृत्यत्वादिति 'अह न कुणइ तो सोत्ति' पाठोऽत्र सुसंगतः प्रतिभाति, अध्याहारानपेक्षत्वात्, 'तो' तदा शेषं पूर्ववद् इत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ननु अयुक्तोऽयं विचारः, एतन्मूलस्य गृहस्थोचितस्य प्रायश्चित्तस्य आगमेऽनुपदिष्टत्वात्, नहि कल्पव्यवहारादिछेदग्रन्थेषु श्रावकाणाम् आपत्तिरूपं वा दानरूपं वा क्वापि एतद् भणितमस्ति ? अथ अभणितमपि एतदस्ति इति ज्ञायते, आपत्तिकारणादीनाम् आकुट्यादीनां दानकारणानां च द्रव्यक्षेत्रकालभावपुरुषादिभेदानां साधुषु श्राद्धेषु च समानत्वात्, कारणसमत्वे च कार्यस्यापि समत्वमेव, तथा च साधुवत् तेषाम् इदम् आपद्यते, दीयते वेति चेद् ? तथापि आलोचनाविधिः पृथग् भणितुम् उचितः, तेषाम् असंयतत्वेन भिन्नसमाचारीकत्वात्, योहि आलोचयितुं न जानाति, स कथं प्रायश्चित्तं ग्रहीष्यति, यदि वा सोपि नाऽभाणि,

सुबोधत्वात्, नहि कश्चित् सचेतन स्वगोप्य कस्यापि अग्रे यथा तथापि निवेदयति, नापि कश्चिद् घृष्टहस्त वाछन् स्वापराध प्रभो रग्रे एव एव विज्ञपयति, तथापि करणविधि पृथग् वक्तुम् युक्त एव, अन्यथाहि एतेषा स्वार्थनिष्पद्यमानान्नपानादिभोजित्वेन सावद्यारम्भसरभत्वेन च, यतिविभ्यसभने सति एवम् एव अनुष्ठीयमानम् इदम् अन्धवल्यमानरज्जुन्यायेन आयासैकफलमेव मा भूत् ॥ अथवा सोऽपि मा भाणि, समानकृत्यत्वाद् अस्य ॥ समानकृत्य हि समानेनैव विधिना विधेयम्, इत्यमी साधुवत् प्रायश्चितम् अनुष्ठास्यन्तीति ॥ तथापि आलोचना प्रवृत्तिविषयोत्कण्ठोत्पादनार्थम् अन्वयेन व्यतिरेकेन वा, निदर्शन किंचिद् दर्शयितु समीचीन, यथा अमुकः श्रमणोपासक इत्थ शल्यम् उद्धृत्य विधिवत् प्रायश्चित्तम् अनुष्ठाय चैवविधसुखभागी जात', यदि वाऽनुद्धृते शल्येऽमुको दु खभागी जात इति ॥ न चेदम् अयुक्तम् अस्ति, ततो ज्ञायते नास्ति एव आगारिणा प्रायश्चित्तमिति ॥ असति चाऽस्मिन् व्यवस्थाकरणम् अयुक्त, ग्रामाभावे सीमाकरणवद् इति ? अत्रोच्यते यद्यपि छेदग्रन्थेषु निर्ग्रन्थनिर्ग्रन्थीवत् नामोच्चारणपूर्वक गृहस्थाना प्रायश्चित्त पृथग् भणित, कुतोऽपि कारणात्, साम्प्रत नोपलभ्यते, तथापि तन्नास्ति एवेति न वक्तव्यमेव, तेषामपि यतिवत् ज्ञानदर्शनचारित्रवत्त्वात्, तच्च तेषाम् आगमेन प्रतिष्ठितम् । अनुमानेनापि तथाहि ॥ तेषा दर्शनम् अस्तीति ज्ञायते, उपशमादिभिर्लिङ्गै', दर्शने च सति ज्ञानम् अवश्यमेव भवति, सह भावित्वात् यदुक्तम् 'कारणकज्जविभागो दीवपगासाण जुगव जम्मेवि । जुगवुप्पन्न पि तहा हेऊ नाणस्स समत्तति' एव च पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धादि षड्जीवनिकायाध्ययनपर्यन्त सर्वमपि तेषा श्रुतज्ञानमेव, चारित्र तु अनुमीयते, मूलोत्तरगुणरूपैर्लिङ्गैः, तत्र साधूना मूलगुणा पञ्चमहाव्रतानि षष्ठ

च रात्रिभोजनव्रतं, यदुक्तं धर्मसंग्रहिण्याम्—

'चारित्तं परिणामो जीवस्स सुहो उ होइ विन्नेओ। लिंगं इमस्स भणियं, मूलगुणा उत्तरगुणा य ॥ १ ॥
पाणाइवायविरमणमादी निसिभत्तविरइ पज्जंता। समणाणं मूलगुणा, पन्नत्ता वीयरागेहिं ॥ २ ॥'

उत्तरगुणाश्च पिण्डविशुद्ध्यादयः, श्रावकस्य तु मूलगुणाः पञ्चैव अणुव्रतानि ॥ उत्तरगुणास्तु गुणव्रतशिक्षाव्रतानि, रात्रिभोजनविरतिस्तु भोगोपभोगव्रतान्तर्गतत्वेन उत्तरगुणाः ॥ सम्यक्त्वं तु उभयोरपि मूलगुण एव, यदुक्तं विशेषावश्यके 'समत्तसमेयाइं महव्वयाणुव्वयाइं मूलगुणा' इत्यादि 'निसिभत्तविरमणं पि हु नणु मूलगुणो कहं न गहियंतं। उत्तरं वयधारिणो च्चिय तयं मूलं गुणो सेसयस्सियरो" शेषकस्य गृहस्थस्य 'इतर' उत्तरगुणः, एवं च यदि श्राद्धसम्बन्धिनां ज्ञानादीनाम् अतीचारान्नोदपश्यन्त, तदा प्रायश्चित्तमपि न अभविष्यत्, तन्नान्तरीयकत्वात्, नहि यदन्तरेण यत् न भवति तत्तत्र अनुत्पन्नेऽपि भवति, वह्न्यभावेऽपि धूमभवनप्रसङ्गात् ॥ भवन्ति चैते कषायोदयवशात् गृहिणामपि धर्मस्य सम्यक्त्वादेः ॥ यदुक्तम् आवश्यकनिर्युक्तौ—से य सम्मत्ते पसत्थसम्मत्तमोहणीय कम्माणुवेयणोवसमखयसमुत्थे पसमसंवेगाइलिंगे सुभे आयपरिणामे पन्नत्ते, सम्मत्तस्स समणोवासएणं इमे पंच अईआरा जाणियव्वा न समायरियव्वा ॥ तंजहा 'संका ॥ १ ॥ कंखा ॥ २ ॥ वितिगिच्छा ॥३॥ परपासंडपसंसा ॥४॥ परपासंडसंथवो ॥ ५॥ थूलगपाणाइवायं समणोवासओ पच्चक्खाइ, से य पाणाइवाए दुविहे पन्नत्ते तंजहा संकप्पओ य आरंभओ य, तत्थ समणोवासओ संकप्पजो जावज्जीवं पच्चक्खाइ नो आरंभओ, थूलगपाणाइवाय

वेरमणस्स समणोवासएण इमे पचइयारा जाणियव्वा न समायरियव्वा ॥ 'तजहा बंधवहेच्छविच्छेए अइभारे भत्तपाणवुच्छेए' इत्यादिना ग्रन्थेन सम्यक्त्वस्य द्वादशव्रताना च प्रत्येक पञ्च पञ्च अतीचारा इति ॥ एते च अनाभोगसहसाकारादिकारणवशाद् उत्पद्यमानाः स्व स्व व्रत मलिनयन्ति, अत॰ शोध्या एव ॥ तच्छुद्धिश्च न कथचन, यदि प्रायश्चित्त नाभविष्यत् ॥ नहि शोधनकम् अन्तरेण शोद्ध्यस्य शुद्धिर्भवति ॥ ततोऽस्त्येव अस्यापि प्रायश्चित्तम् ॥ अपि च 'सव्वे वि य अईयारा सजलणाण तु उदयओ हुति ॥ मूलछिज्ज पुण होइ बारसण्ह कसायाण' इत्यावश्यकनिर्युक्तिगाथाविवरणे महाश्रुतधरश्रीहरिभद्रसूरिश्रीमलयगिरिभ्याम् उक्तम् ॥ यथा अप्रत्याख्यानकपायचतुष्टयोदयवशसमुत्पन्ना देशविरत्यतिचारा मूलाख्येन पुन॰ देशविरत्यारोपणलक्षणेन अष्टमप्रायश्चित्तेन शोध्यन्ते, तथा अनन्तानुबन्धिकपायचतुष्टयोदयवशसमुत्पन्ना सम्यक्त्वातिचारा पुनः सम्यक्त्वारोपणरूपेण मूलेन अष्टमप्रायश्चित्तेन प्रक्षाल्यन्ते इति ॥ तथाहि तदेकतरवृत्ति॰ 'सव्वेविय' इत्यादि सर्वेऽपि आलोचनादिछेदपर्यन्तप्रायश्चित्तशोध्या' ॥ अपि शब्दात् कियन्तोऽपि, अतिचरणानि अतिचाराश्चारित्रस्खलना विशेषा', सज्वलनानामेव उदयतो भवन्ति तु॰ शब्दः एवकारार्थः ॥ द्वादशाना पुन कपायाणाम् उदयतो मूलछेद्य भवति, मूलेन अष्टमस्थानवर्त्तिना प्रायश्चित्तेन छिद्यते, अपनीयते यत् दोपजात तद् मूलछेद्यम्, अशेपचारित्रोच्छेदकारी इति भावः ॥ पुनः शब्दः प्रक्रान्तार्थविशेप एव भवति ॥ द्वादशानाम् अनन्तानुबन्ध्यऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणाना कपायाणाम् उदये, अथवा मूलछेद्य दोपजात यथा

१ वहवध' इति पाठोऽपि गम्यते।

संभवतो योज्यते, तद्यथा प्रत्याख्यानावरणकषायचतुष्कोदये सर्वविरतिरूपस्य चारित्रस्य मूलछेद्यं सर्वनाशरूपं दोषजातं भवति ॥ अप्रत्याख्यानकषायचतुष्कोदये, देशविरतिचारित्रस्य अनन्ताऽनुबन्धिकषायचतुष्कोदये तु सम्यक्त्वस्येति ॥ न चैव-माभ्यां समत्या कल्पयित्वा ख्यातम् इतिवाच्यं; जीतकल्पसूत्रकृताश्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणेनापि इयं गाथा एव-मेव महाभाष्ये व्याख्यातत्वात्, तथाहि 'अतिचारा छेदंता सव्वे संजलणहतवो हुन्ति सेसकसाओदयओ मूल-छिज्जं च तारुहणं'' अथवा 'संजममूलछिज्जं तइयकलुसोदये नियतं सम्मत्तादी मूलछिज्जं पुण बारसण्हं पि,' इत्यतः सिद्धं श्राद्धस्य देशविरतेरविरतसम्यग्दृष्टेरपि मूलाख्यम् अष्टमप्रायश्चित्तं, तत्सिद्धौ तदधोवर्त्तीन्यपि आलोचनादीनि सप्त प्रायश्चित्तानि सिद्धान्येव, आलोचनादिछेदपर्यन्तसप्तप्रायश्चित्तशोध्यातिचारकारणस्य संज्वलनकषायोदयस्य गृहस्थेषु अपि भावात्, इत्यागमोक्तानि अष्टौ प्रायश्चित्तानि श्राद्धस्य, अत एव असौ गुरूणाम् आलोचयति, यथा भगवन्नद्य अहं परतीर्थिकेन पार्श्वस्थादिना वा आलपितो यदि वा चैत्यादिकार्यनिमित्तं समर्थ इति कृत्वा, मया स उचितदानादिना आवर्जित इत्यादि गुरोः पुरः प्रकाशयति, आलोचनामात्रेण अस्य शुद्धिर्भवति, ॥ १ ॥ तथा प्रतिक्रामति, सहसाकाराद्, अनाभोगात् वा, कुलविरुद्धे धर्मविरुद्धे वा भाषिते, चतुर्विधेऽपि अनर्थदण्डे कृते हिंसा दोषानापत्तौ गुर्वादिषु मनसा प्रद्वेषे, वाचान्तरभाषादौ कायेन पुरो गमनादौ च कृते सति, तदैव स परितापं मिथ्यादुष्कृतं ददाति, प्रतिक्रमणमात्रेणैव अस्य शुद्धिर्भवति ॥ २ ॥ तथा परस्त्र्यादौ स्पृहामात्रकारणशङ्कायां गुरोः समक्षम् इदम् आलोच्य मिथ्यादुष्कृतं ददाति, आलोचनाप्रतिक्रमणरूपेण

मिश्रेण अस्य शुद्धिर्भवति ॥३॥ तथा भोजनवेलाया भोजनभाजने केनापि परिवेषितमपि प्रत्याख्यात मद्यमासमधुम्रक्षणादिकम्। आर्द्रकादिमिश्रित सूरणादिक वा त्यजति, अस्य चैव रूपेण विवेकेन शुद्धिर्भवति ॥ ४ ॥ तथा जीवोपघाताद्यात्मके दु स्वप्ने दृष्टे, सामायिकग्रहणानन्तर बहिर्गमनागमनादिके वा जाते कायोत्सर्ग करोति, एतावतैव अस्य शुद्धिर्भवति, ॥ ५ ॥ स्थूलजीवादिविराधनाया जाताया निर्विकृत्यादिक षण्मासावसान तपोऽपि करोति, अन्यथा कथ भगवान् श्रीगौतमस्वामी द्वितीयाणुव्रतातिचारशुद्ध्यर्थम् आनन्दश्रावक प्रायश्चित्तरूपाया तप कर्मप्रतिपत्तौ प्रेरयिष्यत्, प्रेरितश्च अय तेन भगवता, यथा उपासकदशाङ्गप्रथमाध्ययने, "अत्थि ण आणन्दा गिहिणो गिहवासमज्झे वसन्तस्स ओहिन्नाणे समुपज्जइ, नो चेव ण महए महालए त न तुम आणन्दा एयस्स ठाणस्स आलोएहि जाव तवोकम्म पडिवज्जाहि" इत्यादि तस्माद् इदमेव अस्य शुद्धिहेतुर्भवति, ॥ ६ ॥ प्रभूतेनापि हि तपसा स्वस्य शुद्धिम् अमन्यमानश्छेद कारयति, देशविरत्यारोपणकालात् सम्यक्त्वाऽऽरोपणकालाद् वा आरभ्य अहोरात्रपञ्चकादिक्रमेण श्रावकत्वपर्यायच्छेदोऽत्र छेद उच्यते, तेन कृतेन शेषस्य श्रावकत्वपर्यायस्य शुद्धिर्भवति, ॥ ७ ॥ तथा स्थूलप्राणातिपातादिव्रतविराधनाया रौद्राध्यवसायेन सकल्पकृताया निरवशेषश्रावकत्वपर्यायच्छेद कारयित्वा भूयोऽपि सम्यक्त्व देशविरतिं वा स्वस्य आरोपयति, एव विध हि मूलप्रायश्चित्तम् अनेनैव अस्य शुद्धिर्भवति, ॥८॥ इति, एव च एतानि अष्टौ प्रायश्चित्तानि साधूना साध्वीना श्रावकाणा श्राविकाणा वा विशेषेण भवन्त्येव॥ तथा श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणेन उक्तम्, अनन्तानुबन्धिभिः कषायैः सम्यक्त्व, प्रत्याख्यानावरणैश्च सर्वविरतिचारित्रम्, अप्रत्याख्यानैश्च देशविरति-

चारित्रं च विनाश्यत इति ॥ तथाहि विशेषावश्यके—सम्मत्तसमेयाइं महाव्वयाणुव्वयाइं मूलगुणा, मूलं सेसा—हारो बारस-
तग्घाइणो एए" 'सेसाहारो, इत्यादि शेषाणाम् उत्तरगुणानाम् आधारः स्थानं, तद्घातिनः, सम्यक्त्वादिमूलगुणघातिनः,
एते अनन्तानुबन्ध्यादयो द्वादशकषाया इति' ॥ तथाच एकतरकषायोदयेन सम्यक्त्वाद्यन्यतरस्मिन् घाते, यदि श्राद्धः प्राय-
श्चित्तं न प्रतिपद्यते, तदा तदनन्तरं प्रभूततममपि अनुष्ठीयमानं भग्नमूलगुणस्य अनुष्ठानं निष्फलमेव स्यात्, यदुक्तम् 'अवि-
सुद्धस्स न वड्ढइ गुणसेढी तत्तिया ठाइंति, तस्माद् यथा साधुः साध्वी वा स्वव्रतस्य उज्जीवनाय प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते, तथा
श्राद्धः श्राद्धिकाऽपि सम्यक्त्वस्य देशविरतेर्वा पुनरुज्जीवनाय प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य भणिष्यमाणविधिना करोत्येव, अन्यथा
ऐर्यापथिक्या अप्यप्रतिक्रमणप्रसङ्गः, तत्प्रतिक्रमणस्य आलोचनाप्रतिक्रमणकायोत्सर्गरूपप्रायश्चित्तकरणलक्षणत्वात्, तथा पूर्वो-
क्तस्वरूपाणां आलोचनादीनाम् अष्टानामपि अकरणप्रसङ्गः, तद्रूपत्वात्। ननु भवन्तु प्रायश्चित्तानि गृहस्थस्य; परन्तु षडेव न पु-
नर्यतिवद् अष्टौ छेदस्य, मूलस्य वा, प्रतिपत्ता सूत्रेऽदृश्यमानत्वात्, नहि कश्चिद् गृहस्थोऽधुना श्रावकत्वपर्यायस्य छेदं कारयन्
पुनरपि देशविरतिं सम्यक्त्वं वा प्रतिपद्यमानो वा दृश्यते? इति चेद् न, एवं हि चतुर्णां प्रायश्चित्तानां व्यवच्छेदः प्राप्नोति,
भवतु नेति चेद्, न, सूत्रे हि तीर्थं यावत् अष्टौ प्रायश्चित्तानि वर्तिष्यन्त इत्युक्तमस्ति, तथाहि—दस ता अणुसज्जंती जा चउ-
दसपुव्विपढमसंघयणं, तेण परेणट्ठविहं जा तित्थं ताव बोद्धव्वं ॥ इति ॥ ननु छेदमूले साधवः प्रतिपत्स्यन्ते इत्येतावतैव
सूत्रं चरितार्थम्? इति चेत् न, तेऽपि हि कालमाहात्म्यात् सांप्रतं प्रतिपद्यमाना न दृश्यन्ते, अथ साधूनां मध्यात् कश्चिन्मो-

क्षाभिगामी स्वभावादेव प्रतिपत्स्यते, ? तर्हि श्राद्धानामपि मध्यात् तादृग् विशेषत प्रतिपत्स्यते, तेषा हि वन्दनादिव्यवहारव्यति-
क्रमाभावेन लाघवाऽभावात्, अपि च, न सर्वेषु अपि अपराधेषु छेदमूले एव प्रायश्चित्ते, शेषाणा वैयर्थ्यप्रसङ्गात्, किं तर्हि कस्मि-
िदपि किमपि, ततो यस्मि-न्नपराधे छेदो मूल वा भणितमस्ति, तस्मिन्नेव तदुदीयते नान्यस्मिन्, आशातनादोषप्रसङ्गात्,
स च अपराधो न सर्वैरपि सर्वदा क्रियते, महत्तरत्वात्, किं तर्हि ? कदाचिदेव केनापि एकेनैव, तस्य चेन्महान् पश्चात्ताप
उत्पद्यते, तदा असौ साधुर्वा गृहस्थो वा भवतु, अवश्यमेव छेद मूल वा प्रतिपद्यते, स्वस्याऽनुष्ठानत्वात्, अन्यथा छेदसूत्रकर्त्तृ-
श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिपादा न एव ब्रूयु, यथा मूलेनैव प्रायश्चित्तेन द्वादशकषायोदयभाविसम्यक्त्वाणुव्रतादिमूलगुणघातक दोषजात
छेद्यते इति, उक्त चैतत् तै, यथा 'मूलच्छिज्ज पुण होइ बारसण्ह कसायाण', इति ततो निश्चितम् आलोचनादीनि मूलान्तानि
अष्टौ प्रायश्चित्तानि गृहिणोऽपि गृह्णन्ति इत्यर्थ ॥ अतएव च दृश्यन्ते पूर्वाचार्यपरम्परागतताया जीतव्यवहारसामाचार्यां सम्य-
क्त्वाणुव्रतादिद्वादशविधश्राद्धधर्मातिचारेषु यथास्थानम् अमूनि, यत्तु निशीथादिषु भेदेन नोक्तानि, तत्र ग्रन्थगौरवादिप्रसङ्ग' का-
रणम्, न पुनरसत्त्वम्, तदाहि जीतसामाचार्यामपि न स्यु, नहि रूपान्तरसजल निपाने सभवति, सन्ति च वृद्धपरम्पराग-
तत्वेन आगमकल्पाया जीतसामाचार्यां, तस्मान्निशीथादिश्रुतान्तर्गतानि एव, केवल स्थालीपुलाकन्यायेन निर्ग्रन्थाश्रितप्राय-
श्चित्तदर्शनेन तत्र अवधार्याणि, समानत्वात्, तथा छेदमूलयो. पूर्वप्रतिपन्नस्य प्रतिपद्यमानकस्य वा गृहस्थस्य अनुपलक्षण, तद-
भिधानस्य लघुत्वस्य अभावात्, नहि गृहस्थ' पर्यायस्य देशत सर्वतो वा छेदे जाते यतिवत् कस्यापि पश्चाद् वन्द्यते, वन्द्य-

मानो वा कैरपि न वन्द्यते, इति, आलोचनायाः प्रायश्चतुःकर्णत्वेन इतरजनानाम् अप्रमेयत्वात् च, अतएव आलोचनाग्रहण-विधिः पृथक्नोक्तः, करणविधिस्तु मनाक् भिन्नसूत्रोक्त इवानुमीयते, अन्यथा सूत्रकारोऽत्र 'आलोअणानिमित्तं पारद्धतवम्मि, इत्यादि चतुश्चत्वारिंशद् गाथाभिः सिद्धान्तानुहारिणमेव करणविधिं न प्रत्यपादयिष्यत; तथा आलोचनाविषये निदर्शनानि आगमेषु बहून्येव, तथाहि गुरुतल्पगोऽपि, ऋषिघात्यपि, आजीवकदर्शनी अपि, मंखलिपुत्रो गोशालक आलोचननिन्दनग-र्हणाभि-रेव केवलाभि-र्द्वादशदेवलोके समुत्पन्नः ॥ तथा प्रान्तदेशवासिश्रावकपुत्रिका, महाधार्मिकाऽपि, अनालोचिता प्रतिक्रान्तविवाहक्षणकृतमहर्षिजुगुप्साप्रभावतो वेश्यादुहितृत्वेन उत्पन्ना, महादुर्गन्धी इत्यागमोक्तैव श्राद्धानां प्रायश्चित्तप्रति-पत्ति-रितिसिद्धम् ॥ तथा च युक्तमेव व्यवस्थाकरणम् इत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ननु सोय किर सामाइयं करिन्तो मउडं अवणेइ, कुंडलाणि नाममुद्दं तंबोलपावारगमाइ वोसिरइ, इत्यावश्यकचूर्णिप्रामाण्यात् सर्वं प्रावारकादि त्यक्त्वा सामायिकं पोषधं वा गृह्णाति गृहस्थः, तथाच असौ तस्मिन् गृहीते निष्प्रावरण एव तिष्ठति, उत कदाचिद् गृह्णाति प्रावरणम्? यदापि गृह्णाति तदापि कति तानि गृहीतुं कल्पन्ते? इति प्रश्ने प्रवचनमाह—

उस्सग्गनयेणं सावगस्स परिहाण साडगादवरं ॥ कप्पइ पाउरणाइं न सेसमववायओ तिण्णि ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'उत्सर्गनयेन' उत्कृष्टनीत्या, 'श्रावकस्य' इदं च पदं यद्यपि निर्विशेषणम् उपन्यस्तं, तथापि वक्ष्यमाणायाम् "एवं कय सामाइआ वि" इत्यतिदेशगाथायां सामायिकस्थश्राविकाग्रहणाद् इहापि सामायिकस्थस्य श्राद्धस्य इति ज्ञेयं, शेषस्य

म्वेन्ताचारित्वात्, परिधानशाटकात् अधोंऽशुकात् 'अपरम्' अन्यद् 'शेषम्' अधिकम्, 'प्रावरणादि' प्रावरणीयम् उत्तरीयम् तत्प्रमतिशुध्यमानप्रतिलेखनमपि, किं पुनरशुध्यमानप्रतिलेखनम् अङ्गनटोपकादि, न कल्पते न युज्यते परिभोक्तुमिति शेषः, तदानीं तस्य यतिभूतत्वात्, यदुक्तम् "सामाइयम्मि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा", इति यतयश्च हेमन्तेऽपि उत्सर्गतो ऽप्रावरणा एव तिष्ठन्ति, यदुक्तम् 'हेमन्तेसु अवाउडा' इति तथाच सामायिकस्थोऽपि उत्सर्गेण अप्रावरण एव तिष्ठति ॥ अपवादत' काष्ठदाहशीतादिकारणम् आश्रित्य त्रीणि उत्तरीयाणि प्रावरीतु कल्पन्ते, नाधिकानि, कालप्रतिलेखितानि अपि तस्य यतिवृत्तित्वात् ॥ यतीनां च शीताद्यपवादे कल्पत्रयस्य क्रमेण प्रावरणम् उक्तम्, तथाहि ओघनिर्युक्तिभाष्ये "जाहे तह वि न तरे, ताहे निविढेग पाउणे खोम तेण वि असथर, तो दो खोमी पाउणे, ताहे, तहवि असथर, तो तइओ ओणिं पाउणे इति" यत्र एव प्रावरणपरिभोग आपवादिकोऽत एव असौ परिधानात् अन्यद् वस्त्र शीतदंशमशकादिकारणत. प्रतिसेवितुकाम एव सामायिकग्रहणक्षणे प्रावरण संदेशयति, नान्यथा यथा उष्णकालादौ इति भावः ॥ ४६ ॥ इत्युक्ता सामायिकस्थस्य श्राद्धस्य उत्सर्गतोऽपवादतश्च कल्पप्रावरणस्य व्यवस्था, सम्प्रति श्राविकाया उत्सर्गतस्ताम् आह—

एव कयसामाइया वि साविगा पढमनयमग्गेण ॥ कडिसाडग कञ्चुयमुत्तरिज्ज-वत्थाणि धारेइ ॥ ४७ ॥

व्याख्या—'एव' यथा सामायिकस्थ. श्राद्ध उत्सर्गेण परिधानम् एव एकं वस्त्र धारयति, तथा कृतसामायिका प्रतिपन्नाऽऽत्मशिक्षाव्रता, 'अपि' समुच्चयार्थो, भिन्नक्रमत्वात्, अनन्तरपदेन योज्यते, श्राविका ऽपि, यदि वा यथास्थानमेव योज्यते,

कृतसामायिका ऽपि श्राविका किं पुनरकृतसामायिका ऽपि, अप्रत्याख्यातसावद्यव्यापारत्वेन तस्या अप्रतिलेख्यकञ्चुकगूणितशाटिकादिव्युत्सर्गे कारणाभावात्, 'प्रथमनयमतेन' उत्कृष्टन्यायेन उत्सर्गेण इत्यर्थः, 'इह' जिनमते कटिशाटककञ्चुकोत्तरीयवस्त्राणि धारयेत्, स्वदेहे यथा स्थानोपयुक्तान्येव बिभृयात्, मकारो ऽलाक्षणिकः, तत्र 'कटिशाटकं' परिधानं 'कञ्चुकं' कूर्पासकं, कञ्चुलिकेति यावत्, 'उत्तरीयम्' उपरितनांशुकम्, अयमभिप्रायो–यद्यपि सामायिकग्रहणवेलायां परिधानादन्यः सर्वोऽपि परिग्रहः, सावद्यव्यापारहेतुत्वात् व्युत्सृज्यतया उक्तः, इत्यप्रतिलेख्यत्वादङ्गवत् कञ्चुलिकागूणितशाटिके न सामायिके परिभोक्तुम् अर्हतः, तथापि स्वस्य अन्येषां च अशुभभावहेतुदर्शनस्तनजघनाद्यङ्गावयवाच्छादकतया बहुगुणा, कञ्चुलिका शाटिका प्रच्छदपटा इत्येतान् सामायिके ऽपि न व्युत्सृजन्ति, जिनवचनबहुमानान्, महासत्वः श्राविकास्ततः कथम् अन्यदा व्युत्सृजन्ति, तथा च या गृहिण्यो निरोगा अपि सम्यक्त्वप्रतिपत्त्यनन्तरं स्वदेशानुरोधाद्वा, घर्मादिकरणाद् वा, वस्त्रमालिन्यादिभयाद् वा, यूकापातादिशङ्कया वा, वैधव्यस्थित्या वा, अपरिहितकञ्चुका अस्थानविदीर्णपरिधाना अस्थगितशिरसः परिधानाऽञ्चलस्थगितशिरसो वा, स्त्रीवृन्दमध्येऽपि चिरं तिष्ठन्ति, किं पुनः पुरुषालोके ता विराधका एव बोद्धव्याः, प्रवचनलाघवहेतुत्वादिति ॥ ४७ ॥ इत्युत्सर्गतः सामायिकस्थश्राविकायाः त्रीण्येव वस्त्राणि कल्पन्ते इत्युक्तम्, अथ अपवादम् आश्रित्य कल्पवस्त्रसंख्यां, प्रतिक्रमणनीतिं चाह—

'बीयपएणं तिण्हुवरि तिहिं उ वत्थेहिं पाउअंगी उ ॥ सामाइयवयं पालइ तिपयं परिहरइ पडिकमणे ॥ ४८ ॥

व्याख्या—'द्वितीयपदेन' अपवादेन शीतादिकारणेन इति यावत्, यदुक्तम् जासा लवणसेवा त तियपय वदति गीयत्था इति, 'त्रयाणा' शाटिकाकञ्चुकोत्तरीयरूपाणां उत्सर्गिकवस्त्राणाम् 'उपरि' ऊर्ध्वं त्रिभिरेव नाधिकैः, तुरेवार्थः, 'वस्त्रैः' प्रावरणैः 'प्रावृताङ्गी' आच्छादिताङ्गी, 'तु' पुनरर्थोऽन्त्यपदेन योक्ष्यते, 'सामायिकव्रत' सामायिकनियम 'पालयति' पार नयति, अत एनच शरीरलग्नवस्त्रत्रयाद् अधिकम् एक द्वे वा त्रीणि वा वस्त्राणि प्रावरीतुकामा अप्यसौ प्रावरण सदिशा प्येव प्राप्नोतीति नान्यथा, 'प्रतिक्रमणे' तु षोढाऽवश्यककरणवेलाया पुन, त्रिपद शीताद्याघापवादपरिगृहीत प्रावरणरूप स्थानत्रय 'परिहरति' परित्यजति, स्वस्थानोपयुक्तैकैकशाटिकाकञ्चुकोत्तरीयेभ्योऽन्यत् प्रतिक्रमणकाले श्राविकाया न कल्पते इत्यर्थः ॥

ननु—अपवादे निर्ग्रन्थाना कल्पसप्तकम् अनुज्ञातम् अस्ति, तथाहि कल्पभाष्ये "अप्पा असथरतो निवारितो होइ तिहि उ वत्थेहि गिण्हइ गुरूनदिन्ने पगासपडिलेहणे सत्त, तिन्नि कसिणो जहन्ने पच य पडिदुब्बलाइ गिण्हिज्जा, सत्त य परिजुन्नाइ एय उक्कोसय गहण" इति 'निवारितो होइ त्ति, अग्न्यादिविराधनातो निवारितो भवतीत्यर्थः ॥ तत्कथ सामायिकस्थत्वेन निर्ग्रन्थतुल्यस्यापि श्राद्धस्य अपवादत त्रीण्येव उक्तानि? कथ वा सामायिकस्थत्वेन निर्ग्रन्थी समाया श्राविकाया अपि त्रीण्येव उक्तानि? इति चेत् उच्यते, यतीना यावत् जीविकव्रतत्वेन, विकृष्टतप कारित्वेन, शीतलाहारभोजित्वेन, अनभ्यङ्गशरीरत्वेन, प्रायोमलिनजीर्णवस्त्रत्वेन, अनिवातोपाश्रयत्वेन, रूक्षवृत्तित्वेन, च शीत प्रचुर लगति, तेन च सोढेनाल्पसहननत्वेन, ते घनमाराध्यन्ते, इति तेषा सप्तोपदिष्टानि, श्राद्धास्तु मुहूर्त्तमात्रपाल्यसामायिकव्रतत्वादिना तद् विपरीता इति तेषा कियतापि शीतेन

सोढेनापि न काचिद् आबाधा भवति; इति त्रीण्येव उक्तानि ॥ एवं श्राविकाणामपि भाव्यम्, अत्यन्तापवादे तु एवं, "जहा समाहिं बहूणि वि कडाइं पाउणइ" इति वचनात्साधूनाम् इव द्वयानामपि एषां बहून्यपि प्रावरीतुं कल्पन्ते ॥ यदि वा विकृष्टतपःप्रतिपत्तिवशाद् यदा एष सामायिके चिरकालं तिष्ठति, यथोपधानतपोवाही, तदास्य गृहस्थस्यापि तावन्ति प्रावरणानि कल्पन्ते ॥ यावद्भिः प्रावृत्तैः शीतघर्मादिना नाक्रम्यते, यद्यपि उपधानतपोवाही पौषधस्थ एव उच्यते, न सामायिकस्थः, तथापि पौषधे सति अवश्यमेव सामायिकं भवतीति, तदीया एव सर्वाऽपि उत्सर्गापवादादिव्यवस्था तत्र भवति, केवलं शय्यासंस्तारकादिविधिरवात्र अधिकः, तन्मूलस्य शयनविधेः पौषधे एव उक्तत्वादिति ॥ 'पुव्वं जाहे तहवीत्यादि', ओघनिर्युक्तिभाष्येण कल्पत्रयस्य प्रावरणमेव आपवादिकं साधोरुक्तम्, नतु ग्रहणं, यत औघिकोपकरणान्तर्गतत्वेन उत्सर्गेण साधुः कल्पत्रयं गृह्णाति, यदुक्तं चतुर्दशोपकरणसंख्यायां 'तिन्नेव य पच्छादगा, इति, केवलम् इदं संवर्त्तितमेव सत् उत्सर्गेण वामस्कन्धेन वहति, शीतवातादिकारणेन पुनः प्रावृणोतीति, अत्र तु 'गिण्हइ गुरूवदिन्ने' इत्यादिना कल्पभाष्येण कल्पसप्तकस्य ग्रहणमेव आपवादिकम् उक्तम्, ततो यति-रुत्सर्गेण तिस्रः प्रच्छादकाः संगृह्णाति, अपवादतस्तु सप्तप्रावृणोति, च तिस्रो ऽपि, सप्तापि अपवादत एवेति, न पूर्वापरविरोधः इत्यर्थः ॥ ४८ ॥

ननु—एवमपि अनाभोगेन वा, सहसाकारेण वा, यदि पूर्वाऽभ्यासवशात् कञ्चुकरहितया ऽपि श्राविकया सामायिकं गृहीतं स्यात्, तदा किं कार्यम् इत्यत आह—

जइ कञ्चुगाइ रहिया गिण्हइ सामाइयं च सुमरिज्जा ॥ तो पच्छा अगट्ठ करेइ गरहेइ पुव्वकयं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—'यदि' 'कञ्चुकेन' कूर्पासकेन स्त्रीलिङ्गत्व प्राकृतत्वात् 'रहिया' रहिता वर्जिता, 'गृह्णाति' प्रतिपद्यते, 'सामायिकम्' आद्यशिक्षाव्रत, 'च' समुच्चयार्थो ऽनन्तरपदेन योक्ष्यते, 'स्मरेच्च' चिन्तयेत्, 'तो' ततः पश्चात् अनन्तरम् 'अगट्ठमिति' स्थगन, स्थग आच्छादनम् 'अङ्गस्य' वक्षस्थललक्षणस्य, स्थगो अङ्गस्थगः, उरच्छदः, त करोति, यदि स्वगृहे तदा प्रत्यासन्नत्वात् स्मृत्यनन्तरमेव गृहीतकञ्चुलिकया, अथ पौषधशालाया तदा उत्तरीयाञ्चलेन उद्घाटित-गोप्याङ्गतया क्षणमात्रमपि न तिष्ठति, साध्वी समानत्वादिति भाव, 'गर्हेत' गुरुसाक्षिक निन्देत्, पूर्वम् अङ्गस्थगनकरणात्, प्राग् कृतम् अनुष्ठित पूर्वकृतम्, अनुष्ठानम् इति विशेष्यम् अत्र ज्ञेयम् ॥ यथा हा मया पातकिन्या मोक्षदायकत्वेन अचिन्त्यचिन्तामणिकल्प सामायिकाऽनुष्ठान प्रमादात् अविधिकरणेन विराधितमिति ॥ यद्यपि अत्र एकैव गर्होक्ता, तथापि निन्दापि ज्ञेया, सहचारित्वात्, यदुक्त 'निन्दामि गर्हामीत्यादि', मिलितयोश्चानयो' क्रियमाणयोर्महती शुद्धिर्भवति, तथाहि। निन्दणयाण्ण भते ? जीवो कि जणेइ ? गोयमा ? निंदणयाण्ण पच्छाणुताव जणइ ॥ पच्छाणुतावेण विरज्जमाणे करणगुणसेढि पडिवज्जइ, करणगुणसेढि पडिवन्ने य अणगारे मोहणिज्ज कम्म उग्घाएइ, तहा गरिहणयाण्ण भते जीवे कि जणइ ? गोयमा गरहणयाण्ण अपुरिक्कार जणइ, अपुरिक्कारेण जीवे अप्पसत्थेहिन्तो जोगेहिंतो नियत्तइ, पसत्थेहि य पवत्तइ, (पडिवज्जइ) पसत्थजोगपडिवन्ने य ण अणगारे अणतघाई पज्जवे खवेइ त्ति ॥ ननु यदि कञ्चुक-

रहितया स्त्रिया सामायिकं गृहीतं, तत्कुतो निन्द्यं गर्ह्यं वा ? नाहि तत्र कश्चित् सावद्यव्यापारो जातो, नापि असमभावः, इति, यदि पुनरपरिहितेन कञ्चुकेन कृतमिति निन्द्यं, तर्हि पुरुषेण न कर्त्तव्यमेव इदम् ? तस्य कञ्चुकपरिधानासंभवात् ? यदि वा अनेनापि अङ्गिकया परिगृहीतया एव कर्त्तव्यम्, अपरिहिततया कृतं तदपि गर्ह्यं स्यात्, नचैवं, तत् तथाकृतमपि स्त्रिया न गर्ह्यं, किं तर्हि अनुमोदनीयमेव; अप्रतिलेख्यकञ्चुकत्यागपूर्वकत्वात्, इति, 'गर्ह्येतेति, यदुक्तं तदयुक्तमिव प्रतिभाति ? इति चेद् नैवं; नहि स्वप्रतिज्ञाभञ्जनमेव एकं निन्दताया हेतुः, किं तर्हि ? भगवदर्हदाज्ञाखण्डनमपि; ततो यद्यपि अत्र सावद्यव्यापारः कोऽपि न जातो, नापि, समभावस्त्यक्तस्तथापि भगवदाज्ञा खण्डिता एव अविधिकरणेन, भगवता हि सर्वज्ञेन स्थगिताङ्गीभिरेव स्त्रीभिः क्रियमाणस्य धर्मानुष्ठानस्य बहुगुणताम् आलोक्य पुरुषापेक्षया तासाम् उपकरणबाहुल्यम् उक्तम् ॥ तथाहि—साधूनां चतुर्दशैव उपकरणानि, साध्वीनां च पञ्चविंशतिः, तथा श्राद्धस्यैव देवपूजादिद्रव्यस्तवकरणवेलायां 'एगसाडएणं उत्तरासंगेणमिति, वचनेन परिधानोत्तरासङ्गरूपे द्वे वस्त्रे उपदिष्टे, तथा सामायिकादिभावस्तवकरणक्षणेऽपि अस्यैव परिधानाद्, अन्येषां वस्त्राणां "सव्वं पावारगमाइ वोसिरइ" इत्यनेन त्याज्यत्वम् उक्तम् ॥ ननु श्राविकायाः, तस्या एकवस्त्राया द्विवस्त्राया वा धर्मानुष्ठानेषु अनधिकृतत्वात्, यदि पुनः पुरुषवद् एकेनैव परिहितेन परिधानेन, द्वाभ्यामेव वा परिधानोत्तरीयाभ्याम्. आवृताङ्गी स्त्री जैनधर्मानुष्ठानेषु अधिकारिणी स्यात्, तदा पञ्चविधमपि अभिगमं पुरुषवद् एषा ऽपि अकरिष्यत, पुरुषस्तु एनम् एवं करोति ॥ सच्चित्ताणं दव्वाणं विउस्सग्गणयाए ॥ १ ॥ अच्चित्ताणं दव्वाणं अविमोयणयाए ॥ २ ॥ एगसाडएणं

उत्तरासगेण ३ चक्खुफासे अजलिपग्गहेण ४ मनसो एगग्गयाए ५ इति, न नेव स्त्री करोति, एँना प्रति सूत्रे तृतीयालापकस्याऽ कुतोऽपि कारणात्, आलापकान्तरस्यैव भगवद्भिरुक्तत्वात् ॥ तथाहि—भगवत्याम् सचित्ताण दव्वाण विउस्सग्गणयाए, अचित्ताण दव्वाण अविमोयणयाए २ विणओणयाए गायलट्ठीए ॥ ३ ॥ चक्खुफासे अजलिपग्गहेण ॥ ४ ॥ मणसो एगग्गयाए इति ॥ ५ ॥ तस्मादेकवस्त्रा द्विवस्त्रा वा स्त्री धर्मानुष्ठानेषु अनधिकारिण्येव, इति ॥ तया द्विवस्त्रया कृतोऽभिगमादिर्द्रव्यस्तवोऽपि निन्द्य', ॥ किं पुनः सामायिकादिर्भावस्तव , यदि पुनः कञ्चुकाद्येकतरवस्त्रहीनत्वेन अनधिकारिण्या ऽपि स्त्रिया कृत सामायिकाद्यनुष्ठानम् अनिन्द्यम् , तर्हि परिधानरहितेन श्राद्धेनापि कृतम् अनिन्द्यमेव, एकवस्त्रत्यागस्य उभयत्रापि तुल्यत्वात्, अथ नग्नगृहस्थकृत निन्द्यमेव ? जुगुप्सनीयत्वात्, तर्हि कञ्चुकरहितया स्त्रिया ऽपि कृत निन्द्य, तस्या अपि सता जुगुप्सनीयत्वात् ॥ असता च स्वस्य च मोहोद्दीपकत्वेन अनेकानर्थहेतुत्वात् च ॥ किंच प्रतिलेखयितुम् अशक्यः कञ्चुक इति ॥ यदि तमन्तरेण कृत सामायिकम् अनुमोदनीय ? तर्हि पौषध तथा कृत विशेषेण अनुमोद्य स्यात्, तस्य विशिष्टानुष्ठानत्वात्, अप्रतिलेखितेनापि हि परिधानेन, परिधानोत्तरीयाभ्या वा सामायिक गृह्यते, वन्दन दीयते, प्रतिक्रमण च क्रियते, न पुनः पौषध गृह्यते, यदापि कथमपि गृह्यते, यथा पश्चिमरात्रौ, तदापि मुहूर्त्तकानन्तरम् उद्गच्छति सूर्येऽवश्यमेव प्रतिलेख्यत एवैतत्, अन्यथा दोष', नत्वेव सामायिके, ततो यदि अप्रतिलेख्यत्वात् सामायिके कञ्चुकोऽनुचितस्तर्हि पौषधे विशेषेण अनुचितः, तथाच न पौषधे कथमपि असौ परिधीयेत, न त्वेवम् अस्ति, नहि कस्मिंश्चिदपि धर्मगच्छे, स्त्रियः पौषधे कञ्चुक न परिदधति,

अपि तु सर्वेषु परिदधति एव, लोके लोकोत्तरे चाऽस्य वृद्धपरम्परागतत्वात्, गोप्यावयवगोपकत्वेन सगुणत्वाच्च, तस्माद् यथा "एगसाडगेणं उत्तरासङ्गेण" इत्यालापको न स्त्रीविषयस्तथा "सव्वं पावार गमाइ वोसिरइ" इत्यपि, यदि वा "सव्वं पावार-गमाइ वोसिरइ" इति वचनप्रामाण्यात् पुरुषः परिधानादन्यदेव वस्त्रं व्युत्सृजति, न पुनः परिधानमपि, स्त्रीतु परिधानकञ्चुको-त्तरीयेभ्यो ऽन्यतरदेव, न पुनः परिधानादीनि अपि, तेषां शिष्टानुमतत्वेन तस्या अपरिहार्यत्वात्, तथाच तदेकतरहीनया स्त्रिया कृतं, दिगम्बरनरकृतम् इव सामायिकानुष्ठानम् अविधिना कृतत्वात् निन्द्यम् एवेति, युक्तमेव उक्तम्, 'गरहेइ पुव्वकयं' इति भावः ॥ ४९ ॥

ननु—अप्कायत्वाविशेषेऽपि मेघजलाद् भूमिजलं भिन्नकारणत्वाद् इति, भिन्नगुणत्वाच्च भिन्नं द्रव्यं भवतु, परन्तु यदेतदेव मेघजलं भूमिजलं वा एकत्र घटे स्थितम् एलाभिर्वासितं, द्वितीये तु मुस्ताचूर्णेन, तदा तस्य जलस्य द्विष्ठस्यापि एकत्वात्, तद्ग-न्धयोश्च द्वयोरपि सुरभित्वेन एकजातीयत्वाच्च, किम् अभिन्नद्रव्यता, उत गन्धभेदात् भिन्नद्रव्यता ? इति प्रश्ने सति आह—

'एलामुत्थाइगयं भिन्नं भिन्नं जलं भवे दव्वं' ।

व्याख्या—एला मुस्ता च द्वे अपि प्रसिद्धे ते आदी येषां ते तथा, तान् गतं भिन्नभाजनस्थत्वात्, भेदेन एकभाजनस्थत्वात् वा, क्रमेण प्राप्तं, यदि वा ते गता उक्तरीत्या पतिता यत्र तद् एलामुस्तादिगतम्, एलामुस्तादिभिः पृथक् पृथक् प्रासुकीकृत-मित्यर्थः ॥ अत्र एलामुस्ते उत्कृष्टगन्धगुणतया उपन्यस्ते, इत्यादिशब्देन अन्यान्यपि उत्कृष्टवर्णरसगन्धस्पर्शान्येव ग्राह्याणि,

यथा 'फोगरगखदिरचूर्णविभीतकदाडिमच्छल्ली ग्रीष्मातपवह्न्यादीनि तेषामेव परिणमकत्वात्, यदुक्तम् "अधिकगुण' परिणमक इति" केवलम् अशुभानि लशुनमूत्रादीनि शीघ्रमेव परिणमयन्ति, शुभानि चन्दनपाटलादीनि तु चिरेण, यदुक्तम् कल्पभाष्ये ।

वण्णरसगन्धफासा जे दव्वे जम्मि उक्कडा हुंति ॥ ते तह चिर न चिट्ठइ असुभेसु सुभेसु कालेणं ॥

अस्याश्च चूर्णि॰ यस्मिन् द्रव्ये वर्णादयोऽशुभास्तेपि (खिप्प क्षिप्रम्) परिणामयन्ति, शुभेषु तु चन्दनादिषु कालेण परिणामो भवइ 'चिरेण त्ति' 'भणिय होइ त्ति' जल, सर'–रूपाद्येकतरत् पय, भिन्नभाजनस्य पूर्वापरकालभेदाद् एकभाजनस्य चापीति, गेण, छन्दोनुरोधात् पदव्यत्यय', अत्र हि भेद एव साध्य इत्यसौ एव क्रियया सम्बध्यते, 'भिन्न भिन्न' पृथक् पृथक् 'भवेत्' स्यात् द्रव्य परिणामकभेदात्, नतु गन्धभेदात्, अन्यथा एकस्मिन् जलघटे स्तोकाः पुरातन्यो वा एलाः प्रक्षिप्ताः, द्वितीये तु प्रभूता नवा वेति उभयत्रापि गन्धभेदात् द्रव्यभेद॰ स्यात्, नचैव तस्मात् परिणामकभेदात् द्रव्यभेदः, तथाच कौपत्वेन (कूपभवत्वेन) सारसत्वेन चाऽभिन्नयोरपि द्विप्रसृतमात्रेण भिन्नयोरेलाभिर्युक्तया च सुरभित्वेन समान गन्धान्तरम्, फोगरगेण खदिरचूर्णेनच रक्तत्वेन, समान वर्णान्तर, विभीतकेन दाडिमछल्या च कषायत्वेन समान रसान्तर, ग्रीष्मसूर्यातपेन वह्निना चोष्णत्वेन समान स्पर्शान्तर च पृथग् आपादितयोरपि जलयो–र्भिन्नद्रव्यता, किं पुन–र्यानि परिणामकेन गन्धान्तर वर्णान्तर रसान्तर स्पर्शान्तर च अविसदृशम् आपादितानि, तेषा सुतरा भिन्नद्रव्यता इत्यर्थः ॥ नचैतत् स्वमनीषि

कया उक्तम्, इत्याह—

वण्णरसभेयओ जं दव्वविभेओ वि समयमओ ॥ ८० ॥

व्याख्या—चक्षुषा ग्राह्यः, परिणामः कालादिः, पञ्चधा वर्णः, रसनया ग्राह्यस्तिक्तादिः षोढा रसः, उपलक्षणत्वाद् गन्ध-स्पर्शावपि ज्ञेयौ, तत्र घ्राणेन ग्राह्यः सुरभ्यादि-र्द्वेधा गन्धः, स्पर्शनेन ग्राह्यः परिणामः कठिनादिरष्टधा स्पर्शः, वर्णरसयो-र्भेदः पूर्वसात् वर्णादेर्भावकद्रव्यसान्निध्येन अन्यो वर्णादिः वर्णरसभेदः तस्मात् वर्णरसभेदतः वर्णरसगन्धस्पर्शभेदत इत्यर्थः, 'जं' यस्मात्कारणात् द्रव्यस्य भेदोऽन्यत्वं द्रव्यभेदः, सोऽपि न केवलं वर्णादीनां भेदः पर्यायत्वात्, 'समयमतः' सूत्रोक्तः तद् भेदात् द्रव्यभेदोऽपि समयमतः, धर्म्मधर्म्मिणोः कथंचिद् अभेदस्यापि सूत्रे प्रतिपादितत्वादिति ॥ अथवा अपिर्भिन्नक्रमे, तथाच एवं योजना, न केवलम् द्रव्यक्षेत्रकालभेदात् द्रव्यभेदः, समयमतो वर्णरसभेदतोऽपि, वर्णान्तरादीनामपि भावरूप-त्वेन द्रव्यभेदकत्वात्, अत एव निशीथभाष्यचूर्ण्योः शीतोदकस्य उष्णोदकस्य वा प्रासुकस्य चत्वारो भेदा उक्ताः, यथा 'सी-तेतर फासुक चउहा, दव्वे संसट्ठ मीसगं खित्ते, काले पोरिसिपरओ, वन्नाई परिणयं भावे, जं सीओदगं फासुअं इतरं ति, जं च उण्होदयं फासुयं तं चउव्विहं, दव्वओ १ खित्तओ २ कालओ ३ भावओ ४ य तत्थ दव्वओ जं गोरस—संसट्ठे भायणे छूढं, सीतोदगं, तेण गोरसेण परिणामियं, दव्वओ फासुअं । १ । खित्तओ कूवतलादीसु ठिईअं महुरं लवणेणं मीसिज्जइ ॥ लवणं वा महुरेणं ॥ २ ॥ कालओ, जं इंधण छूढे पहरमित्तेणं फासुअं भवइ ॥ ३ ॥ भावओ, जं वन्नगंधरसफरिस विप्परिणयं तं

भावओ फासुय ॥ ४ ॥ इति ॥ ननु—वर्णादीनाम् चतुर्णामपि भेदाद् द्रव्यभेद', उत एकैकस्यापि ? उच्यते उभयथापि १ केवल यदा चतुर्णामपि भेद. तदा शीघ्रमेव द्रव्यभेदो भवति, यथा अनश्रावणादिपाते जलस्य, यदा तु एकैकस्य तदा चिरेण शेषाणा पूर्वधर्मापगमहेतुत्वात्, यथा चन्दनपाते जलस्य ॥ यदुक्त कल्पभाष्यचूर्ण्यो. 'जो चदणेण कडुरसो ससट्ठजले य दूसणा जाओ ॥ सो खलु दगस्स मत्थ फासो उ उवग्गह कुणइ ॥ १ ॥ चन्दणस्स कडुरसो त उदयस्स सत्थ, फासो सीयलो सो पुण जलस्स वि उवग्गह करेइ ॥ २ ॥ तेण चिरेण विद्धसइ ससढ पाणगस्स वि एमेव ॥ नवर अनो रसो फासो सीयलो चेवत्ति ॥ ३ ॥ ननु—यदि वर्णाद्येकतरस्यापि भेदात् द्रव्यभेद', तर्हि प्रातर्यद् उष्णक्षीरादिकम् ओदनादिक वा पीत, भुक्त वा, तदेव क्षणान्तरे शीतीभूत सद् द्रव्यान्तर स्यात्, स्पर्शभेदाद् ? इति चेद्, नैव, नह्यसौ शीतस्पर्श परिणामकद्रव्यान्तरज नित, किं तर्हि ? स्वाभाविक एव, सूर्याग्न्यादिव्यतिरिक्ताना सर्वेषामपि सहजेन अनुष्णस्पर्शत्वात्, नच स्वाभाविकै-र्वर्णा दिभिर्भेद कश्चिद् ब्रूते, एकस्यापि द्रव्यस्य अनेकद्रव्यत्वप्रसङ्गात्, किं तर्हि औपाधिके, तैरपि न यादृशैस्तादृशै', किं तर्हि विशिष्टै, अत एव स्त्यानघृतादीनाम् औष्णमात्रकरणेऽपि न द्रव्यान्तरत्वम्, तथाच शीतीभूतमपि क्षीरादिक न द्रव्यान्तर स्वाभाविकस्पर्शत्वात् 'अत एव अपराह्णेऽपि पूर्वाह्णभुक्तद्रव्यतयैव तत्परिभुज्यते न द्रव्यान्तरतया ॥ ननु—परिणमकद्रव्या न्तरजनितस्पर्शान्तराभावेऽपि त्रिदण्डोत्कलितस्य जलस्य प्रहरत्रयादेरूर्ध्वं द्रव्यान्तरत्वम् उच्यते, सचित्तीभूतत्वात् ? इति चेद्, नैव, नहि द्रव्यस्य सचित्तत्वात् भेदो भवति. किं तर्हि विरुद्धधर्माध्यासात् कारणभेदात् वा ॥ अन्यथा अपक्वचणकादि-

दालिभक्षणे, तिलवर्त्तिभक्षणे वा, सकुलनिष्कुलद्राक्षादिभक्षणे वा, द्रव्यद्वयभक्षणप्रसङ्गः, तत्र केषांचित् अपरिणतत्वेन सचित्तानामपि चणकादीनां भावात्, तथाच सचित्तनियमस्य इव द्रव्यसंख्यानियमस्यापि प्रभङ्गप्रसङ्गः, नच असौ समीचीनम् द्रव्यनियमभङ्गशोधकप्रायश्चित्तस्य तत्र अदानात्, तस्मात् त्रिदण्डोद्वृत्तं जलं क्षणान्तरेण शीतीभूतमपि तदेव द्रव्यमिति भावः ॥ ननु—भवतु भिन्नभाजनस्थम् एकमपि जलम् एलामुस्तादिभि–र्विभिन्नद्रव्यैः प्रासुकीकृतत्वात् भिन्नं भिन्नं द्रव्यं, परं यदि पौषधिकाः श्राद्धाः श्राद्धिका वा तादृशमपि तत् स्वस्वगृहाद् पृथक् पृथक् आनीय पौषधशालायाम् एकत्र कलशादौ क्षिपन्ति, तदा तदेकं द्रव्यम् अनेकानि वा ? इत्यत आह—

जइ पोसहसालाए सड्ढासड्ढी वि पोसहम्मि ठिया ॥ एगत्थ खिवन्ति भवे, तमेग दव्वं न संदेहो ॥ ८१ ॥

व्याख्या—'यदि' 'पौषधशालायां' धर्मस्थानविशेषे, श्राद्धाः श्राविका वा, 'अपिर्वा शब्दार्थो' न समुच्चयार्थः, अन्यथा पौषधस्थानां श्राद्धानां श्राद्धिकानां चैकत्रापि अवस्थानप्रसङ्गः, पौषधे स्थिताः, गृहीतपौषधाः, 'एकत्र' कलशादौ भाजने, 'क्षिपन्ति' न्यस्यन्ति, एलामुस्तादिभिर्विभिन्नद्रव्यैः प्रासुकीकृतत्वेन भिन्नगुणत्वेन च भिन्नं भिन्नं द्रव्यं जलं कर्माऽत्र ज्ञेयम्, प्रकरणात्, तदा 'भवेत्' स्यात्, तत् नानोपाधिविशेषितं जलवृन्दम्, एकं विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, एकमेव अवधारणस्य इष्टत्वात्, 'द्रव्यं' न सन्देहः, सर्वेषामपि तेषां भिन्नद्रव्यादिगुणानां जलानाम् एकेन उत्कृष्टगुणेन एकत्वेन परिणमितत्वात्, परिणम्यते हि अधिकगुणेन हीनगुणम्, यथा एको मुस्ताप्रासुकजलघटो द्वाभ्यां बिभीतक(बहेरा) प्रासुकजलघटाभ्यां मिलितो,

यदि वा द्वौ मुसाप्रासुकजलघटौ एकेनापि प्रभूतलवणप्रासुकजलघटेन मिलितौ, तथा चोच्यते "सुखादुतोयप्रवहा हि नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः" इति भाव' ॥ ५१ ॥

अथ कृतया एव क्रियया कर्मबन्धो, न अकृतया; इति कस्यचिन्मतम् आशङ्कयमानेन केनचित् पृष्ट यथा क्रोशचतुष्कादिना दिक्षु गमनपरिमाणे कृते, क्रोशार्धमपि अगच्छतः, क्रोशचतुष्कादिगमनभावी कर्मबन्धो भवति, न वेति? तत्रोत्तरमाह—

जेण दिसापरिमाणं कोसचउक्क दुगं च कयमित्थ ॥ कोसद्धं पि न गच्छइ, तह वि हु बन्धो त्थ विरईओ ॥ ५२ ॥

व्याख्या—'येन' धर्मार्थिना 'दिशा परिमाण दिक्परिमाण, 'क्रोशाना चतुष्क' क्रोशचतुष्क, क्रोशद्विक वा 'कृत' विहितम्, अत्र क्रोशचतुष्कादिनियमविषयीकृतासु दिक्षु, क्रोशार्धमपि, दूरे क्रोशचतुष्टयादि इत्यपेरर्थः, 'न गच्छति' न याति, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात्, स इति गम्यते, 'तथापि' हुर्निश्चये, 'बन्धः' कर्मबन्ध , 'अस्त्येव' भवत्येव, अत्रार्थे हेतुमाह—अविरते. विरत्यभावात्, बन्धस्य हि प्रवृत्तिरिव अविरतिरपि कारणम्, यदुक्तम् "बधस्स मिच्छ अविरयकसायजोग त्ति हेयवो चउरो त्ति" इत्यर्थ. ॥ ५२ ॥

ननु—मथित दधि विकृतिरुत उत्कृष्टद्रव्यम्? यदि विकृतिस्तदा कथमपि उत्कृष्टद्रव्यं भवति वा नवा? यदि भवति, तदापि निर्विकृतिकप्रत्याख्याने कल्पते न वा? इत्यत आह—

१ अस्य पूर्वार्धन्तु एव 'गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति ते निर्गुण प्राप्य भवन्ति दोषा ।

जइ गालियं च दहियं, तहावि विगई जलं न जं पडइ ॥ पडिए वि जले तं निव्वियंमि विहिए न कप्पइ य ॥५३॥

व्याख्या:—'यदि' 'गालितं' वस्त्रमध्येन निष्कासितं, चकारोऽनुक्तम् मथितं समुच्चिनोति, ततो न केवलं पूर्वं हस्तेन विलोडितं गालितं चेत्यर्थः ॥ 'दधि' क्षीरजं, तथापि विकृतिरेव एवोऽत्र द्रष्टव्यो अवधारणस्य इष्टत्वात्, नोत्कृष्टद्रव्यम्, द्रव्यान्तरेण परिणामान्तरम् अनापादितत्वात्, कियन्तम् अवधिं यावद्? इत्यत आह—'जलमिति' जलं पानीयं, यावत् 'न पतति' एकीभावेन तन्मध्ये न परिणमते, यतो द्रव्यान्तरेण हतैव विकृतिः, उत्कृष्टद्रव्यं भवति नान्यथा, यद् वक्ष्यति 'विगई दव्वेण हया जातं उक्कोसगं भवे दव्वं ति, 'जलं' खण्डशर्कराजीरकलवणचूर्णादीनाम् उपलक्षणं, किन्तु पतितेऽपि प्रत्यवयवं परिणतेऽपि जले, जलखण्डाद्येकतरे, तद् दधि परिणामान्तरं लब्धघोलसंज्ञं, निर्विकृतिके प्रत्याख्यानविशेषे 'विहिते' कृते, 'न कल्पते' न भोक्तुं संगच्छते, उत्कृष्टद्रव्यत्वात् ॥ एवं च यदा उत्कृष्टद्रव्यत्वात् घोलोऽपि निर्विकृतिके न कल्पते, तदा कथं मथितं कल्पिष्यते, तस्य विकृतित्वेन विशेषेण अकल्पनीयत्वात्, चकारात् कदाचिद् घोलः कल्पते च विकृष्टतपोनिर्वाहहेतुत्वात्, एतच्च सूत्रकारः स्वयमेव अग्रे प्रतिपादयिष्यते इत्यर्थः ॥ ५३ ॥

ननु—यथा सर्वतः परिणतेन केवलेनापि जलेन दध्नो विकृतिभाव उपहन्यते, तथा गुडस्यापि उपहनिष्यते? इत्यत आह—

जइ मंडियाइ जोगो पायकओ कोवि होइ गुडचुण्णो ॥ उव्वरइ सो वि नियमा गुडविगई होइ अनुवहता ॥ ५४॥

व्याख्या—'यदित्ति' संभावनायां मण्डिका अशोकवर्त्तिनामा पक्वान्नविशेषः, मण्डिका आदिर्येषां ते मण्डिकादयः,

आदिशब्दात् साधक-सेविकामोदककर्करीथकादीना ग्रह', तेषां योग्यो निमित्त मण्डिकादियोग्यः, कृतः पाको यस्य स कृत-पाक', क्तान्तस्य परनिपात' प्राकृतत्वात्, पक इत्यर्थ', कोऽपि सिन्ध्वादिदेशजगुडसम्मन्वित्वेन अनेकविधत्वात् अनिर्दिष्टनामा भवति, गुडस्य इक्षुरसकायस्य 'चूर्ण'' क्षोद', गुडचूर्ण', उद्धरति मण्डिकालेपनिकादिकार्यकरणात् पश्चात् तिष्ठति, सोऽपि न केवलम् अपक इत्यपेरर्थः, नियमात् निश्चयेन गुडविकृतिर्भवति ॥ ननु गुडपाको गुडस्य विकृतिगतम् एवेति केचिद् वदन्ति, तथाहि प्रवचनसारोद्धारे ॥

'अद्धकढितेक्खुरसो १ गुडपाणीय च २ सक्करा ३ खडं ४ पायगुल ५ गुलविगई विगइगयाइ तु पंचेवत्ति' ॥

अर्धकथितेक्षुरसः क्काकनः, पाकेनोपलक्षितो गुडः पाकगुडो, येन पक्वान्नोपरिलेपो दीयते, शेष प्रसिद्धार्थमेवेति, विकृतिगत च न विकृतितया वक्तु लभ्यते, उत्कृष्टद्रव्यभेदत्वात्, इत्यत आह—'अणुवहयत्ति' अनुपहता द्रव्यान्तरेण परिणामान्तरम् अनापादिता, हेतुगर्भविशेषणम् इदम् अनुपहतत्वादित्यर्थः अयम् आशय यद्यपि उष्णजलेन सह गुड पक्वस्तथापि अस्य न विकृतिभावो भग्नः, जलमात्रेण कासाचित् विकृतीनाम् उपघाताभावात्, नहिं जलेन सह क्वथितम् इति दुग्ध विकृतिभाव त्यजति, तस्माद् यदा जलेन सह पक्वो गुड—स्तदैव यदि मण्डिकादिभावकद्रव्या तरेण सम संबध्यते, शुण्ठीचूर्णादिभिर्वा मिश्र्यते, तदा विकृतिभाव त्यजति, नान्यथा, वृद्धप्रवादस्य एवविधस्यैव श्रूयमाणत्वात्, कल्पचूर्णौ तु मत्सण्ड्या अविकृतित्वम् उक्तम्, खण्डपाक इति कृत्वा, न पुन—र्गुडपाक इति कृत्वा इति समाव्यते, यतो मत्स्यण्डी खण्डविकार

एवोच्यते, यदुक्तं हेमनाममालायां 'सिता च मधु धूलिस्तु खण्डस्तद् विकृतिः पुनः । मत्स्यंडी फाणितं चापीति' ततो न कल्प-चूर्णा विरोध इति भावः ॥ ५४ ॥

ननु—पूर्वम् उक्तं वर्णरसभेदाद् एकस्यापि द्रव्यस्य भेदो भवतीति ? ॥ ततश्च नानाजातीयत्वेन नानादेशजत्वेन नवपुराणादिभेदेन च विभिन्नवर्णरसानां पूगीफलादीनामपि अनेकद्रव्यताप्रसङ्गः ॥ एवं च कथम् उपभोगव्रते द्रव्यसंख्यातिक्रमो न भवति, तानि हि दिनमध्येऽन्यदापि अनेकजातीयानि अनेकानि उपभुज्यन्ते, किं पुनः विवाहाद्युत्सवे ? इत्यत आह—

'सव्वाइं पुप्फलाइं नाणाविहजाइरसविभिन्नाइं ॥ पुप्फलमेगं दव्वं उवभोगवयम्मि विन्नेयं' ॥ ८५ ॥

व्याख्या—'सर्वाणि' समस्तानि 'पूगीफलानि' पूगानि जातयः सौपारत्वचिकणत्वाद्यवान्तरसामान्यानि, इदं सौपारम् इदं सौपारम् इत्याद्येकाकारप्रत्ययहेतुत्वात्, यदुक्तं "भिन्नक्रियागुणेष्वपि यद्रूपु द्रव्येषु चित्रगात्रेषु ॥ एकाकारा बुद्धि-र्भवति, यतः सा भवेज्जातिरिति" रसा आस्वादविशेषाः, रसो वर्णादीनाम् उपलक्षणं सहचारित्वात् तेऽपि हि तत्र नाना विधा भवन्ति, यथा सुपक्वत्वदुःपक्वत्वाभ्यां, नवत्वपुराणत्वाभ्यां च, तत्र वर्णगन्धभेदाः, मृदुत्वकठिनत्वाभ्यां, महत्त्व-लघुत्वाभ्यां च स्पर्शभेदाः, नानाविधाश्च, ते जातिरसाश्च नानाविधजातिरसाः तैर्विभिन्नानि पृथक् भूतानि नानाविधजाति-रसविभिन्नानि पूगीफलं, पूगीफलनामकम् एकं द्रव्यम्, उपभोगव्रते द्वितीये गुणव्रते तस्य यावत् जीविकत्वात् ॥ ननु सा-मान्यप्रत्याख्याने तस्य अल्पकालिकत्वात्, तत्कर्तुश्च स्वेच्छाचारित्वाच, अधिकतरद्रव्यभक्षणसंभावनायां हि असौ प्रत्याख्या-

नमपि न करोति, सख्यानियमाभावात्, अथ अष्टम्यादिविशिष्टतिथिनियमवशात् करोति, ? चेत्तदा द्रव्याण्यपि अधिकतमानि मुत्कलानि करोति, नियमाभावात्, आकस्मिक्या तु तस्या यथा गृहीतमेव प्रत्याख्यान पालयति, तस्य अहोरात्रमात्रावधिकत्वेन व्यवस्थान्तरायोगात् ॥ अणुव्रतधारिणस्तु यावज्जीविकव्रतत्वेन व्यवस्थान्तराभावे नियमभङ्गः स्यात्, एकदशया हि प्राय. कस्यचिद् एव कालगमनादिति ॥ व्यवस्थान्तरम् उक्तम् 'विज्ञेय' बोद्धव्यम् ॥ ५५ ॥ ननु—यदि दैवसिकप्रत्याख्याने सर्वेषा पूगाना नानाविधजातिरसविभिन्नत्वेन नैक द्रव्यत्व, तर्हि सर्वेषा नागवल्लीदलानामपि नैक सचित्तत्व, हेतो' समानत्वात्, तथा च प्रत्याख्यानक्षणे स्वल्पसचित्तग्राहिणो न एकजातीयाना तेषा भक्षणे सचित्तसख्यानियमभङ्गः ? इति चेत् नैव, यतो ऽवान्तरजातिरसभेदात् द्रव्यस्यैव भेद समयमतो, यदुक्तम् अत्रैव प्राक् 'वन्नरसभेयओ ज दव्वविभेओ वि समयमओ त्ति, न सचित्तादे', ततो यथा गव्यत्वमाहिषत्वाद्यवान्तरजातिभेदात् भिन्नान्यपि दुग्धानि एकैव विकृतिः ॥ एव सर्वजातीयानि अपि नागवल्लीदलानि एक पर्णसचित्तमिति न कश्चिद् दोष इत्यर्थः ॥ ५५ ॥

ननु—नानाविधजातिरसविभिन्नानि किं पूगीफलानि एव एक द्रव्यम् ? उत अन्यान्यपि कानिचित् इत्यत आह—

"एव जलकणघयतिल्ललोण विभिन्नाइं विविहजाइगय ॥ एग दव्व परिगहपमाणवयगहियगणणाए" ॥ ५६ ॥

व्याख्या—'एव' पूगीफलवत्, जलानि च कणाश्च घृतानि च तैलानि च लवणानि च जलकणघृततैललवणानि, विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, विभिन्नान्यपि नानादेशजत्वेन, विसदृशवर्णरसत्वेन, विविधजातिमत्त्वेन, च विभक्तान्यपि, अपि

शब्दोऽत्र द्रष्टव्यः, 'विविधजातिगतं' नानारूपजात्याश्रितम् एकं द्रव्यम् ॥ ननु व्यक्त्याश्रितं, परिग्रहप्रमाणव्रतगृहीतगणनायां, ननु ह्येकासनादि प्रत्याख्याने, तत्र हि नानाविधैकजातीयव्यक्त्याश्रितम् एव, एकं द्रव्यं प्रमाणं विज्ञेयमिति पदम् अत्रापि अनुवर्त्तनीयम्, अयम् आशयः आभ्रं भौमं च जलम् अवान्तराशेषविशेषसहितम् एकमेव द्रव्यम्, तथा कणशब्देन शालिमुद्गादयः सर्वेऽपि धान्यभेदा गृहीताः, तत्र कलमशालिरक्तशालिमहाशाल्याद्यनेकावान्तरभेदकलितः शालिरेकं द्रव्यम्, एवम् अन्येष्वपि मुद्गादिधान्येषु उष्णकालीयवर्षाकालीयाद्यनेकावान्तरभेदयुक्तत्वं भावनीयम्, तथा गोमहिषीछाग्येडिकासम्बन्धित्वेन नानाविधमपि घृतम् एकमेव द्रव्यम्, तथा तिलसर्षपातसीलट्टादिजत्वेन अनेकभेदमपि तैलम् एकमेव द्रव्यम्, विचित्राकारोत्पन्नत्वेन विभिन्नरसान्यपि सैन्धवसौवर्चलविडलवणसमुद्रलवणयवक्षारादीनि पञ्चापि लवणानि एकम् द्रव्यमिति ॥ ननु विकृतिसचित्तव्यतिरिक्तमेव भक्ष्यवस्तुप्रवचने द्रव्यं रूढं, प्रत्याख्याने भेदेन तत्परिमाणकरणस्य उक्तत्वात्, तथाहि आवश्यकचूर्णौ "सचित्तदव्वविगई पाणहतंबोलवत्थकुसुमेसु । वाहणसयणविलेवण इत्थी दिसिन्हाण भत्तेसु त्ति" तथाच द्रव्यसंख्यानियमभङ्गनिवारणार्थम् आरब्धे व्यवस्थान्तरे पूगीफलातिदेशेन अन्येषां प्रासुकजलराद्धान्नादिद्रव्याणाम् एव एकद्रव्यत्वम् अतिदेष्टुम् उचितम्, न जलकणलवणघृततैलानां, तन्मध्ये केषांचिन्निर्विशेषाणां सचित्तत्वेन केषांचित् विकृतित्वेन जात्यन्तरत्वात्, एतेषां च विविधजात्याश्रितम् एकसचित्तत्वम्, एकविकृतित्वं च, यथा संभवम् अतिदेष्टुम् उचितम्, यथा तत्तत्संख्या नियमभङ्गो न स्यात् ॥ तत्तु नातिदिष्टं, यदेकद्रव्यत्वम् अतिदेष्टुं नोचितं तदतिदिष्टम् इत्यहो आचार्यस्य चातुर्यम् इति ?

अत्रोच्यते स्यादेव आनार्यस्य चातुर्यं यदि जलकणघृतादिकं द्रव्यं न स्यात्, अथ च अस्ति तत्तथा, तथाहि—विवादाध्यासितं, जलकणघृतादिकं द्रव्यं, भक्ष्यत्वात् ॥ यद्यद् भक्ष्यं तत्तद् द्रव्यमेव यथा पूगीफलमित्यन्वय ॥ यद् द्रव्यं न भवति तत् भक्ष्यमपि न भवति, यथा मरुमरीचिकानलम् इति व्यतिरेक, भक्ष्यं चेद तस्माद् द्रव्यमेव, यदि पुनः सचित्तत्वात् जलादिकं, विकृतित्वात् घृतादिकं द्रव्यं न स्यात्, तदाऽशनत्वाद् ओदनादिकं, पानकत्वात् सौवीरादिकं, खादिमत्वात् द्राक्षादिकं, स्वादिमत्वात् पूगीफलादिकमपि द्रव्यं न स्यात् ॥ तथाच प्रभूतैरपि एतै-र्भक्षितैर्न द्रव्यसख्यानियमभङ्ग ? किं च द्रव्यनियमे कृते किं परिह्रियते, चतुर्विधस्यापि आहारस्य द्रव्यत्वात्, तद्व्यतिरिक्तस्य वस्तुनोऽभावात् ॥ ननु निम्बच्छल्ल्यादि ? इति चेत् न तस्यापि अनाहारत्वाद्, यदुक्तम् 'अणाहारो मोयछल्ली' इत्यादि ॥ अथ चतुर्विधोऽपि आहारो द्रव्यमेव, तर्हि तदन्तर्गतत्वात् विकृति-सचित्ते अपि द्रव्यम्, नहि जीवपुद्गलधर्माधर्माकाशकाया द्रव्याणि इत्युक्ते आहारो न द्रव्यमिति वक्तु शक्यते, अपौद्गलिकत्वप्रसङ्गात्, एवं विकृति-सचित्ते अपि यदि द्रव्यं न स्याताम् ॥ तदाऽनाहारत्वप्रसङ्ग, तथाच ताभ्यां प्राचुर्येण भक्षिताभ्यामपि नोपवासादिप्रत्याख्यानभङ्गः स्यात्, तस्मात् ते द्रव्ये एव इत्युचितमेव विविधजात्याश्रितम् एकद्रव्यत्व तयोरतिदिश्यम्, एकसचित्तत्वम् एकविकृतित्वं च तयोरतिदिश्येत, यदि प्राग् सामान्यप्रत्याख्याने सिद्धं न स्यात्, सिद्धं चैतत् सामान्यप्रत्याख्यानेऽपि, तथाहि पाचनिकमगलपुरीयमेदपाटीयाद्यनेकजातीयानि अपि नागवल्लीदलानि एकसचित्तत्वेन, गोमहिष्यादि सम्बन्धित्वेन अनेकान्यपि दुग्धानि, दधीनि, घृतानि, चान्यान्यपि तैलादीनि तिलसर्षपादिसत्त्व-

हेत्वनुयायित्वेन, अनेकजातीयानि अपि एकविकृतित्वेन गण्यन्ते, इति कथम् अतिदिश्येते प्रागेव सिद्धत्वात्, द्रव्याणां तु विविधजात्याश्रितम् एकं द्रव्यत्वं न सामान्यप्रत्याख्याने व्यवह्रियते, इति भोगोपभोगव्रते तदुपदिश्य विकृतिसचित्तयोरपि अतिदिष्टं, श्राद्धा हि अनेकरूपा भवन्ति, ततो यदा कश्चिद् द्रव्यसंख्यायामेव विकृतिसचित्ते गणयति, तदा यथा नियमभङ्गो न भवति, अन्यथा व्यक्त्याश्रिते एकद्रव्यत्वे सति अनेकभेदानां दुग्धादिविकृतीनां, पर्णादिसचित्तानां च भक्षणे द्रव्यप्राचुर्यं स्यात्, तथाच नियमभङ्गो मा कदाचिद् भूयात् इति युक्तमेवैतद् अतिदिष्टम्, यदि वा वर्णान्तराद्यभावेऽपि कुतोऽपि हेतो-रचित्तीभूतानां जलकणादीनाम्, अविकृतीभूतयोश्च घृततैलयोर्मार्गादिकारणवशात् उपभोगे उपस्थिते, यावत् जीविकव्रतप्रतिपालनार्थम् एकद्रव्यतोक्ता, भवति हि जलकणादीनां वर्णान्तराद्यभावेऽपि अचित्तत्वं, घृततैलयोश्च अविकृतित्वं, तथा हि जलानां क्षेत्रान्तरे नीतानां घञ्चनाघोलनावशात्, तथा कणानामपि कियतः कालादूर्ध्वं स्वभावत एव अचित्तता भवति, यदुक्तं स्थानाङ्गे "अह भंते सालीणं वीहीणं गोहुमाणं जवाणं जवजवाणं एएसिं धन्नाणं कोट्ठाउत्ताणं पल्लाउत्ताणं मञ्चाउत्ताणं मालाउत्ताणं ओलित्ताणं लित्ताणं लंछियाणं मुद्दियाणं पिहियाणं केवइयं कालं जोणी संचिट्ठइ ? जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि संवच्छराइं तेण परं जोणी पमिलाइ तेण परं पविद्धस्सइ, तेण परं जोणी विद्धस्सइ, तेण परं वीये अवीए हवइ त्ति ॥ तथा कलमसूरतिलमुग्गमासनिप्फावकुलत्थ आलिसंदग सतीणिपलिमंथगाणं, धन्नाणं, जोणी जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पंचसंवच्छ-

राइ जोणी सम्चिट्ठइ, तेण पर जोणी पमिलाइ, जाव तेण पर जोणी वुच्छेण पन्नत्ते ॥ तथा अयसिकुसुभकु-द्दवकगुरालग वरगकोसूदगसण सरिसव-मूलग-बीजाण, जोणी उक्कोसेण सत्तसवच्छराइ सन्चिट्ठइ त्ति ॥ तथा भ्रमायगस्य लवणस्यापि अचित्तता भवति, यदुक्त कल्पभाष्ये जोयणसय तु गताअणाहारेण तु भण्ड-सकती वायागणिधूमेण विद्धन्त होइ ॥ लोणाई हरियालमणोसिलपिप्पलीय खज्जूर मुदिया अभया, आइ-ममणाइस्सा ते वि हु एमेव नाय वा त्ति ॥ 'अनाहारे त्ति' सदेशजाहारभावेन 'भडत्ति' भाजनाद् भाजनान्तरसक्रान्त्या खर्जूरादयोऽनाहारिताः, अभयादयस्तु आचरिता इत्यर्थः, घृततैलयोरपि अतिपुरातनीभूतयो-र्यदि वा औषधैः सह-पक्वयोरविकृतिता भवति, यथा कल्याणघृतशतावरीघृतनिर्भिननलाक्षातैलादीनाम् इति न कश्चिद् दोष इत्यर्थः ॥ ५६ ॥

ननु—उपवासादौ छवे बालकादिमुखं चुम्बतः प्रत्याख्यान भज्यते न वा ? यदि भज्यते तदापि किं आगमे स्पष्टाक्षरम् एव भणितमस्ति, उत प्रमाणान्तरेणैव ज्ञायते, इत्यत आह—

गब्भरूपप्पमुहाण वयण चुम्बइ कओपवासाई ॥ तस्स उ पच्चक्खाणे भगो संभवइ जुत्तीए ॥ ५७ ॥

व्याख्या—गर्भरूपा डिम्भा. ते प्रमुखे आदौ येषा स्त्र्यादीना ते गर्भरूपप्रमुखा-स्तेषा बालकस्त्र्यादीनाम् इत्यर्थः, 'वदन' मुखम् उपलक्षणम् इदम् अन्येषामपि चुम्ब्यावयवाना, 'चुम्बति' प्रसारितनिजोष्ठाभ्या स्पृशति, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् य इति दृश्यम्, 'उपवासो' ऽभक्तार्थः, आदिशब्दोऽत्र प्रकारवचनः, तदर्थस्यापि सत्त्वात्, यदुक्तम्, 'सामीप्येऽथ व्यवस्थाया

प्रकारेऽवयवे तथा, चतुर्ष्वर्थेषु मेधा–व्यादिशब्दम् उपलक्षयेत्, इति, उपवासस्त्रिविधाहारश्चतुर्विधाहार एव वा भवति, नान्यथा, ततोऽन्यान्यपि यानि कानिचित् प्रत्याख्यानानि त्रिविधाहाराणि चतुर्विधाहाराणि वा भवन्ति, तानि सर्वाण्यपि उपवासप्रकाराणि, यथा आचाम्लं निर्विकृतिकम्, आलोचनासत्कम् एकाशनकम् पुरिमार्द्धं चेति, कृतानि उपवासादीनि येन स कृतोपवासादिः, कृतत्रिविधाहारचतुर्विधाहारप्रत्याख्यान इत्यर्थः, तस्य प्रत्याख्यानिनः, तुरेवार्थः ॥ क्रियया योक्ष्यते, प्रत्याख्याने त्रिविधाहाररूपे चतुर्विधाहाररूपे वा, 'संभवत्येव' घटते एव, 'युक्त्या' प्रत्यक्षादिप्रमाणान्तरेण, नतु आगमेन, तस्य प्रायः सूचकत्वात्, युक्तिस्तु इयं स्तन्यतैलाभ्यङ्गादिना बालकस्य, कुङ्कुमकस्तूरिकाश्रीखण्डताम्बूलाद्यन्यतररसेन स्त्रीणां, मद्यादिना वेश्यादीनां मुखं प्रायो भावितम् एव भवति, ततस्तांसिश्चुम्ब्यमाने तद् आस्वादविशेषः संवेद्यमानः स्पृहातिशयहेतुत्वाद् आहार एव, युक्तिगम्यं तु युक्त्यैव प्रतिपादनीयम्, यदुक्तं पञ्चवस्तुके, "अह वक्खाणेयव्वं जहा जहा तस्स अवगमो होइ, आगमियमागमेणं जुत्तीगम्मं तु जुत्तीए" इत्यर्थः ॥ ५७ ॥

ननु—दधिगुडघृतकणिकानिष्पन्नो द्रव्यविशेषो विसन्दनम् उच्यते, तच्च केचिद् उत्कृष्टद्रव्यम् एव ब्रुवते, तथाहि प्रवचनसारोद्धारे "पक्कघयं घयकिट्टी पक्कोसहि उवरितरियसप्पिं वा । निब्भंजणवीसंदणगायं घयविगइ गयाइं ति" विकृतिगतं चोत्कटद्रव्यम् एवोच्यते, तन्न जात्यन्तरम् इति ? अपरे तु ब्रुवते, विकृतिरेव इदम् अग्निप्रतप्तकटाहे विलीयमानयोर्दधिगुडयोर्मध्ये घृतमिश्रितकणिकापाकेन अस्य निष्पन्नत्वादिति किं तत्त्वम् ? इति प्रश्ने शिष्यहिताय सोदाहरणम् प्रत्युत्तरम् आह—

दहितरमज्झक्खित्तो गोहुमचुण्णो य पक्कविगई उ ॥ सिद्धो लगइ नियमा तह वीसंदणमओ विगई ॥ ५८ ॥

व्याख्या—'दध्नस्तर' सारो दधितर', तस्य मध्य दधितरमध्य, तत्र 'क्षिप्तो' न्यस्त', दधितरमध्यक्षिप्तः गोधूमचूर्णः, समिता कणिका इति यावत्, चकारात् घृतेन पूर्व भावित इति गम्यते, यतोऽसौ दृष्टान्तया उपन्यस्तो भक्ष्यविशेषो घृतमोदितेन दधितरावलोडितेन वटिकारूपतया सघृतकटाहे पक्केन गोधूमचूर्णेन निष्पद्यते निष्पच्यते द्वितीयार्द्धादिस्थितोऽपि सिद्ध शब्दो ऽत्र योज्यते, 'सिद्धो' ऽग्नितापतसघृतकटाहे पक्वः, 'सुद्धइ' इति पाठ केचित् पठन्ति, तदा कटाहादौ पक्व इति प्रसिद्धत्वात् स्वयमेव ज्ञेयम्, शुद्धो द्रव्यान्तरेण अनुपहत', दधिवटिकानाम्ना तरवटिकानाम्ना वा प्रसिद्धः, पक्वविकृतावेव पक्वान्नविकृतावेव, विभक्तिलोप• प्राकृतत्वात्, तुरेवार्थः, 'लगति' मिलति, 'नियमात्' निश्चयेन, तथाहि दधिवटिकावत्, सघृतकटाहादौ सिद्ध विसन्दन सपादलक्षादिदेशप्रसिद्ध भक्ष्यान्तरम्, अतो विकृतिरेव नोत्कृष्टद्रव्य, तत्प्रतिपादिकायाः प्रवचनसारोद्धारगाथाया आगमेन सह विरुद्धत्वात्, आगमेहि घृतघृष्टस्य विकृतित्वमेव उक्तम्, तथाहि कल्पभाष्ये 'घयघट्ठो पुण विगईइति, तत्र तु विकृतिगतत्व यथा पक्कघय घयकिट्टीत्ति, घृतकिट्टिका च मेहाडुकमेव व्याख्यात वृत्तिकृता, यथा घृतकिट्टिका घृतमलिका मेहाडुकम् इति भाव• ॥ घयघट्ठो पुण विगई, इत्यादि गाथावृत्तौ तु श्रीहरिभद्रसूरिभिर्घृतघृष्टो मेहाडुकम् इत्युक्तम्, ततो यथा घृतघृष्टस्य प्रवचनसारोद्धारकर्त्रा उक्तमपि विकृतिगतत्व गीतार्थैर्न बहुमन्यते, तथा विस्यन्दनस्याऽपि ॥ अपि च अस्य घृतविकृतिगतता ऽपि न युज्यते, घृतेन सह पक्वत्वात्, अन्यथा लपनश्रीप्रभृतिपक्वान्नस्याऽपि घृतविकृतिगतता स्यात्,

यत्तु घृतमन्तरेण पच्यते तत् लिडपिसं भण्यते, तद् अविकृतिरेव तद्भ्रान्त्या एव न विसन्दनस्य विकृतिगतत्वं तेन उक्तम् इति संभाव्यते, परं तदपि न घृतस्य घृताऽपकत्वात्, विसन्दनं च प्रायः सर्वत्रापि घृतेनैव पच्यते, यत्र तु सिन्धुदेशादौ प्रकारान्तरेण इदं निष्पद्यते, तत्रापि घृतेनैव, तथाहि तत्र अग्नितप्ततापनिकायां प्रगलन् प्रेक्षणमध्ये तद्गततक्रसंग्रहनिमित्तं स्तोकं कणिकादि प्रक्षिप्यते, यथा घृतं प्रधानं भवति, तस्मं च उपरितनं घृतं पृथक् क्रियते, तलघृतगततक्रपक्वा समिता विसन्दनम् उच्यते, यदुक्तं पञ्चवस्तुकवृत्तौ श्रीहरिभद्रसूरिभिः "अद्धनिदड्ढघयमज्झवूढतंदुलचुण्णनिप्फन्नविस्संदणं ति" अत एवास्य कल्पभाष्ये विकृतित्वम् उक्तम्, 'घयघट्टो पुण विगई वीसंदणमोयकेइ इच्छंतीति" श्रुतधरैरपि इदमेव बहुगुणत्वात् प्रमाणीकृतम्, अन्यथा श्रीहरिभद्रसूरिः स्वोपज्ञे पञ्चवस्तुके, श्रीजिनचन्द्रसूरि-र्दिनचर्यायाम् इदमेव गाथाशकलं न न्यक्षिपत्, तस्माद् एकान्तेन विकृतिगतम् अयुक्तमेव इत्यर्थः ॥ ५८ ॥

ननु—सामायिकस्थो विद्युता, प्रदीपेन च यदा स्पृश्यते, तदा च मानुष्या तिरश्च्या न संघट्यते, तदा अस्य विद्युत्स्पर्शनकात् प्रदीपस्पर्शनकं, स्त्रीसंघट्टनाच्च तिरश्चीसंघटनं नाभिन्नं भिन्नं वा भवति, ? इत्यत आह—

विज्जुयपईवेणं फुसिओ तं फुसणयं नओ हुज्जा ॥ भिन्नं भिन्नं नारीमंजारीणं न संघट्टणं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—'विद्युत्' तडित् सा च आकाशिकमुल्कादिकं लक्षयति, प्रदीपस्तु भौमत्वात् प्रदीपनकादिज्योतिः सूचयति, ततो विद्युता प्रदीपेन च समुच्चयार्थश्चशब्दो ऽत्र द्रष्टव्यः मकारो लाक्षणिकः, 'स्पृष्टः' संघट्टितः, सामायिकस्थ इति पदं

विशेष्य ज्ञेय, तत् स्पर्शनक, ततो विद्युदादे प्रदीपादेश्च 'भवेत्' भवति, 'भिन्न भिन्न' मिथः पृथक् पृथक्, भिन्नप्रायश्चित्तविषयत्वात्, तथाहि "तिविहजलजलणफुसणे विज्जुप्फुसणे य भिन्न लहु गुरुगा । चउ लहुगग्घारम्मी त चिय दगमट्टिय गमेया" जलज्वलनस्पर्शने जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात् त्रिविधेऽपि, क्रमेण भिन्नमासलघुमासगुरुमासाः प्रायश्चित्त, प्रदीपस्पर्शनके तु कम्बलीप्रावरण विना जाते चतुर्गुरुप्रायश्चित्तम् इति ॥ अय तु विशेषः प्रायश्चित्तसामाचार्या वर्त्तते, ननु कुतोऽय विशेषः ? इति चेद् उच्यते, विद्युदादीना दूरस्थत्वेन अत्यस्थिरत्वेन च प्रायो लघु एव स्पर्शनकः प्रदीपादीना तु प्रायः प्रत्यासन्नत्वेन स्थिरत्वेन च गुरुकमेव इति, पृथक् एव आलोचनीय, न पुनस्तेजस्कायत्वाविशेषाद् एकतया एवेति, 'नारी' मानुषी 'मार्जारी' विडालिका, तिरश्चीनां सर्वासाम् उपलक्षण, नारी च मार्जारी च नारीमार्जार्यौ, तयोः, द्वित्वे बहुवचन प्राकृतत्वात्, 'सघट्टन' स्पर्शन, 'च' समुच्चये, ततो न केवल विद्युत्प्रदीपादीना स्पर्शन भिन्न भिन्न, मानुषीतिरश्च्योः सघट्टनमपि ॥ नहि यादृग् मानुषीस्पर्शे मोहोदयलक्षणो दोषः प्रादुर्भवति, तादृगेव तिरश्चीस्पर्शनेऽपि, अतएव अनयोः प्रायश्चित्ते महान् भेद उक्तः ॥ यथा—

पुरिसस्सित्थी फासे चउलहु, इत्थीउ होइ चउगुरुकं, लहुसंसतरफासे अचलतिरिफासणे भिन्न,

अतो भिन्नम् एवालोचनीयम्, न पुन. स्त्रीत्वाविशेषात् एकतया इति भावः ॥ ५९ ॥

ननु—जलस्तिमितिमात्र धान्यं विरूढक भण्यते, उत प्रकटाङ्कुरम् ? इति प्रश्ने समाधानम् आह—

पयडंकुरं तु धन्नं जलभिन्नं तं तु भण्णइ विरूढं ॥ सेसं जलभिन्नं पि हु चणगाइ विरूढमवि न भवे ॥ ६० ॥

व्याख्या—यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् यद् इति गम्यम्, तु अप्यर्थो भिन्नक्रमश्च, 'धान्यं' जलेन वारिणा 'भिन्नमपि' आर्द्रीकृतम्, अपि व्याप्तम् इत्यर्थः, 'प्रकटाङ्कुरं' व्यक्ताङ्कुरम्, तत्तु तुरेवार्थे, तदेव भण्यते, 'विरूढं' विरुहसंज्ञकं, शेषम्, अदृश्यमानांकुरं 'जलभिन्नमपि, उदकार्द्रमपि, हुर्निश्चये, 'चणकादि' आदिशब्दाद् गोधूमादि, 'विरूढम्' अपि-रेवार्थः क्रियया योक्ष्यते, न भवति एवेत्यर्थः, ॥ ६० ॥

ननु—प्रतिभ्रष्टानि विरुहकाणि सचित्तानि अचित्तानि वा? यदि अचित्तानि तदापि तानि विरुहकव्रती भक्षयति नवा? इत्यत आह—

भुग्गाणि विरूढाणि य हुंति अचित्ताणि तह विरुहनियमो । ताणि न भक्खइ तह फुट्टकक्कडी असइ न हु साहुत्ति ॥ ६१ ॥

व्याख्या—भृष्टानि अग्नितापतप्तभ्रभर्जनिकायां पक्वानि 'विरूढानि' विरुहकाणि, पुनः, 'चः' पुनरर्थे, 'भवन्ति' संपद्यन्ते, 'अचित्तानि' प्रासुकानि, तथापि, अपि अत्र द्रष्टव्यः, विरोहन्तीति विरुहाः 'नाम्न्युपधगृद्दज्ञाङ्कः' इत्यनेन कप्रत्ययः, विरुहाणां नियमो व्रतं यस्य स विरुहनियमः, यद्यपि व्रतं भक्षणविषयेऽपि भवति, यथा पयोव्रतो न दधि अत्ति, न पयोऽत्ति, दधिव्रतः, अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात् तत्त्वं त्रयात्मकम् इति, तथापि अत्र अभक्षणे ज्ञेयम्, ततो विरुहाभक्षणनियम इत्यर्थः,

तानि भृष्टविरूढानि 'न भक्षयति' न खादति, भृष्टानामपि तेषां विरूढकशब्दवाच्यत्वेन नियमभङ्गहेतुत्वात्, सचित्तव्रती तु प्रवृत्तिदोषभयात् न भक्षयति इत्यर्थः ॥ ननु अतिपरिपक्वत्वेन स्फुटकर्कटी न सचित्ता उच्यते, किन्तु सचित्तप्रतिबद्धा, ततो बीजेषु अपनीतेषु तां सचित्तव्रती श्राद्धो भक्षयति नवा ? लोकप्रवादस्य उभयथापि श्रूयमाणत्वाद् ? इति प्रश्ने अन्यापदेशेन उत्तरम् आह—

'तह फुट्टकक्कडी असइ नहु साहु त्ति' ।

तथा विरूढकवत् 'स्फुटा, वल्लिस्थिता एव विहसिता, कर्कटी वालुकी, स्फुटा चासौ कर्कटी च स्फुटकर्कटी, ता प्राकृतत्वाद् अनुस्वाराभावः, अश्नाति भक्षयति नैव, हुरवधारणे, साधु', सुविहितः, आत्मविराधनादिदोषहेतुत्वात्, सा हि सर्पगरलपातादिविषयत्वेन अनेकदोषनिबन्धनम् इति, ता जीवितनिरपेक्षः साधुरपि न भक्षयति, किं पुनः श्राद्धः, तस्य गृहस्थत्वेन तद्विपरीतत्वाद् इति भावः ॥ ६१ ॥

ननु—काचिदेव स्फुटकर्कटी गरलादियुक्ता भवति, न सर्वाऽपि, तत्कुतः सर्वाऽपि असौ त्यज्यते ? इति प्रश्ने प्रवृत्तिदोषम् एव उत्तर दृष्टान्तेन दृढयितुम् आह,—

जइ वायगणपमुह पि तीमण सया अचित्तमपि न जई ॥ गिण्हइ पवित्तिदोस सम्म परिहरिउं इच्छन्तो ॥ ६२ ॥

व्याख्या—यदीति सभावने, 'वृन्ताकं' फलविशेष', वृन्ताक प्रमुख यस्य, तत्तथा, प्रमुखशब्दात् आर्द्रकमूलकास्यान

कमरिचमञ्जरीमूरणप्रभृतिर्गृह्यते, 'अपि:' शब्दो जीरकहिंग्वादिभिः सुसंस्कृतत्वेन अतिमुखप्रियत्वेन भुक्ताहारजरकत्वेन रोचकत्वेन च, तस्य दुस्त्यजताम् आह, ततो वृन्ताकप्रमुखमपि, 'तेमनं' व्यञ्जनं, सदा नित्यकालम् 'अचित्तमपि, अग्निपक्वत्वेन प्रासुकमपि, नशब्दः क्रियया योक्ष्यते, 'यतिः' साधुर्न गृह्णाति प्राचुर्येण लभ्यमानमपि नस्वीकरोति, प्रवर्तनं प्रवृत्तिः, स्वस्य अन्येषां च प्रसक्तिः, सा एव अनर्थहेतुत्वात् दोषः, प्रवृत्तिदोषः, तं सम्यक् मनोवचनकायशुद्ध्या, 'परिहर्तुं' वर्जयितुम्, इच्छन् वाञ्छन्, तदा कथं कर्पासवन्नीरसां बलाजनिकां वातोद्रेकहेतुं स्फुटकर्कटीं, गृह्णातीति, वाक्यशेषः ॥ अयम् अभिप्रायो—यद्यपि सर्वापि स्फुटकर्कटी आत्मविराधनाहेतुर्न भवति, तथापि वर्ज्यत एव, तद् अवर्जनस्य आत्मविराधनाहेतुस्फुटकर्कटीभक्षणेऽपि हेतुत्वात्, एतेन स्फुटकर्कटीवत् परार्थं निष्ठितत्वेन निर्दोषमपि वृन्ताकादि, (तीमनं) प्रवृत्तिदोषभयात् श्राद्धस्यापि वर्ज्यम् एव इत्यन्यापदेशेनोक्तम् इत्यर्थः ॥ ६२ ॥

ननु—येन मुस्तादिना द्रव्येण एकस्मिन् दिने जलं प्रासुकीकृतं, तेनैव द्रव्येण द्वितीयेऽपि दिने यदि प्रासुकीक्रियते, तदा तत् प्रत्याख्यातपष्ठाष्टमादेः श्राद्धस्य पातुं कल्पते नवा? चतुर्थे इव षष्ठाष्टमादौ अपि एकस्यैव द्रव्यस्य मुक्तलीक्रियमाणत्वात् इत्यत आह—

जीए मुत्थाइकयं अज्जेव जलं तु फासुगं तीए ॥ कल्लेव कीरइ जइ तमेगदव्वं न संदेहो ॥ ६३ ॥

व्याख्या—यया, मुस्तादिखण्डीकृतमुस्तैकखण्डचूर्णेन इत्यर्थः ॥ मुस्ता उत्कटगन्धगुणत्वात् अन्यदपि उत्कटवर्णगन्ध-

रसस्पर्शान्यतरगुण द्रव्यम् उपलक्षयति, अधिकगुणस्यैव परिणमकत्वात्, 'कृत' विहितम्, अद्येव, यत्र दिने षष्ठमाष्टमादि वा प्रत्याख्यातम् तत्रैव इत्यर्थः ॥ 'जल' पानीय, तुः पूरणे, प्रगता असवः प्राणा यस्मात् तत्प्रासुकम् अचित्त, तया उद्धरितमुस्ता-द्वितीयखण्डचूर्णेन तज्जातीयया वा, न पुनस्तयैव, तस्या आद्यदिनजलसम्बन्धेन निर्विषीभूतत्वात् 'कल्पे' द्वितीयेऽपि दिने, उपलक्षणत्वात् तृतीयादिष्वपि दिनेषु क्रियते–विधीयते, प्रासुकम् इति शेषः, 'यदि' तदा, तत्प्रासुक जलम्, एकमेव द्रव्य परिणामकद्रव्यस्य एकत्वात्, किं न भवन्ति एकत्रैव दिने भिन्नभिन्नघटस्थानि मुस्तया प्रासुकीकृतानि जलानि, एक द्रव्यम्, इत्यनाप्यर्थे, संदेहो न कार्यः ॥

ननु—एवम् एकेन वाघारेण व्याघारितानि प्रभूतान्यपि तेमनानि एकमेव द्रव्य स्युः ? इति न वाच्यम् तेषा भिन्नभाजने पक्त्वेन अनेकद्रव्यत्वस्यैव सिद्धत्वात्, नहि भिन्नद्रव्यत्वेन सिद्धम्, एकया मुस्तया प्रासुकीकृतम्, इति भिन्नभाजनस्थम् आभ्र भौम च जलम् एकद्रव्य भवति, तस्माद् यन्मूलद्रव्यम् एकमेव सिद्ध भवति एकजातीयेन च द्रव्येण परिणमित भवति, तदेव एकद्रव्य, न अन्यद् इत्याशय' ॥ तथा च उपवासाचाम्लादिप्रत्याख्याने पूर्वाह्णे मुस्तया प्रासुकीकृतम् इति यज्जल पीत, तदेव उद्धरित वर्षाकालादौ स्निग्धकालत्वादिकारणात् अपराह्णे सन्ध्याया वा 'पुव्वण्हकयमचित्त जलमवरण्हम्मि जायइ स-चित्त सिसिरे वासासु चिय गिण्हम्मि सयमहोरत्त, इति वचनप्रामाण्यात् पुनः सचित्तीभूतम् इति, तदेव तज्जातीयम् अन्यद् वा मुस्तया प्रासुकीकृत पिबता न द्रव्यसख्यानियमभङ्गः ॥ ननु इदम् अयुक्तम् उक्तम्, प्रत्याख्यान हि इच्छानिरोधाद्यर्थमेव

क्रियते, नतु इच्छावृद्ध्यर्थम्, ततस्तस्मिन् कृते कपायद्रव्यवासितमपि शीतोदकं गृद्धिहेतुत्वात् पातुं न कल्पते, किं पुनरेलामुस्तादि–वासितं तस्य भोगाङ्गत्वेन विशेषेण अकल्पनीयत्वात् ? इत्येतद्विपया एकानेकद्रव्यचर्चा न संगता; यदि पुनः प्रत्याख्यानेऽपि कृते शीतोदकं पेयम् अभविष्यत्, तदा सुविहिता अपि अपास्यन्, तेषां विशेषतः प्रत्याख्यानवत्त्वात्, नच ते पिबन्ति, सिद्धान्ते निषिद्धत्वात्, तथाहि दशवैकालिके 'सीओदगं न सेविज्जा' इत्यादि सीओदगं न पिवे न पियावए, इत्यादि च, तथा सूत्रकृदङ्गे 'सीओदग पडिदुगुंछिणो अपडिन्नस्स लवावसक्किणो, सामाइयमाहु तस्स जं जो गिहमत्तेसणं न भुञ्जइ' इति तथा उत्तराध्ययनेष्वपि । 'सीओदगं ण सेवेज्जा वियडस्सेसणं चरे' इत्यादि सिद्धान्तनिषिद्धमपि यदि गीतार्थैः केनापि पुष्टालम्बनेन कल्पप्रावरणवत् आचीर्णं स्यात्, तदापि इयतापि नच तैराचीर्णं, तद् ग्रन्थे ऽपि तन्निषेधस्यैव दृश्यमानत्वात्, तथाहि 'तम्हा अगारवासं पुन्नाओ परिव्वयंति धीमन्ता, सीओदगाइभोगं, विवागकडुयं ति न करन्ति,' इति गाथावृत्तौ शीतोदकादिपरिभोगं विषान्नभोगवत् विपाककटुकम् इति कृत्वा न कुर्वन्तीति, एतेन यत्केचित् 'सीओदगं, इति शब्दस्य सचित्तोदकमिति संस्कारं स्वेष्टसिद्ध्यैव कुर्वन्ति तदपास्तं वेदितव्यम् यतोऽत्र अस्य 'शीतोदकेति, हरिभद्रसूरिभिर्व्याख्यातत्वात्, इत्यागमनिषिद्धत्वात् गीतार्थानाचीर्णत्वात् च इदं साधूनाम् अपेयमेव इति, तत् कथं श्राद्धानां प्रत्याख्याने पेयं भविष्यति, अनुमानेनापि अस्य अपेयत्वम् साध्यते, एलामुस्तादिवासितं जलं, विशिष्टप्रत्याख्यानवताम् अपेयम्, शीतोदकत्वात्, सचित्तोदकवत्, विशिष्टं च प्रत्याख्यानं तत् यत्र सचित्तं सर्वथापि न भक्ष्यते, तादृशं च प्रत्याख्यानं श्राद्धा अपि कुर्वन्त्येव,

यतस्तेऽपि उत्कृष्टतः सचित्ताहारवर्जका भवन्ति, यदुक्तम् 'उक्कोसेण तु सड्ढो उ सचित्ताहारवज्जओ त्ति, ततस्तेषामपि अपेयमेव इदम्, तर्हि किं पिबन्तीति ? चेद् उच्यते उष्णोदकं, तेनापि तत्कार्यस्य आचमनादेः, सर्वस्यापि निर्वाहत्वात्, नच इद गृहस्था न पिबन्ति, अपि तु पिबन्ति एव, द्रव्यरोगोपशमकत्वात्, नापि लोकविरुद्धम् आयुर्वेदोक्तत्वात्, नच अपवित्र ब्राह्मशौचार्थं प्रायः सर्वैरपि जनैः प्रतिदिनम् आसेव्यमानत्वात्, तद् यदि भावरोगोपशमनार्थम्, अन्तरङ्गशुद्धिनिमित्त च, प्रत्याख्याने कृतेऽपि इद पिबन्ति, तदा सौभाग्योपरिमञ्जरी तेषाम्, इह लोके परलोके चास्य अतिसुखावहत्वात्, नच आगमानभिमतम् 'उसिणोदग तत्तफास पडिगाहिज्ज संजए' इत्यागमात् साधवस्तावत् इद प्रतिगृह्णन्ति, उसिणोदगतत्तभोइणो, इति सूत्रकृदङ्गवचनात् पिबन्ति च, तथा च तदुपासकत्वात् श्राद्धा अपि तत्पिबन्ति, यदुक्त, भुंजए जं च साहूण दिन्न असणमाइय, इति साधूना च उष्णोदकम् उपयोगित्वात् दत्त न शीतोदकम्, इति तन्न पिबन्ति इत्युत्सर्गतः, यदुक्त, साहूण कप्पणिज्ज ज न विदिन्न कहिं चि किंपि तहिं। धीरा जहुत्तकारी सुसावगा त न भुंजति, इत्यागमस्यापि समतम् एव । किञ्च प्रत्याख्यानाचारे द्वयानाम् अपि समाने सति एके उष्णोदक पिबन्ति नान्ये, इति, का इयम् अर्धजरती, तस्माद् प्रवचनलाघवहेतुत्वेन विरुद्धाचरणम् उत्सृज्य उभयैरपि उष्णोदकमेव पेय, न शीतोदकम्, तत्पाननिषेधस्य श्राद्धानां साध्वाश्रितनिषेधश्रुत्या एव अनुमितत्वात्, प्रत्याख्यानविधेर्द्वयानामपि अविशिष्टत्वात् ॥ अपि च यदि श्राद्धाः प्रासुकत्वात् शीतोदकं प्रत्याख्यानेऽपि अपास्यन्, तदा यतयोऽपि सुलभत्वात् अदुष्टत्वाच्च तदेव प्रत्यगृहीष्यन् ? यतः श्राद्धाः सुकरत्वात् सुखप्रिय-

त्वात् इन्द्रियाऽऽप्यायकत्वाच्च तदेव स्वार्थं प्रासुकं कारयिष्यन्ति, मिष्टं वैद्येनापि उपदिष्टं चेद् तदा कोऽपि नाम तन्नाद्रियते, ततस्तस्मिन् गृहस्थेभ्यः, प्राचुर्येण लभ्यमाने सति किमिति उष्णोदकादिगवेषणं साधवः करिष्यन्ति, परिपन्थिहेतुत्वात्, अर्के चेन्मधुविन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत् इति श्रुतेश्च, तथा च शीतोदकनिषेधनम् उष्णोदकोपदेशश्च द्वावपि अनर्थकौ स्याताम्, तस्मात् प्रत्याख्याने कृते श्राद्धा अपि उष्णोदकमेव पिबन्ति? इति, अत्रोच्यते, ननु एलामुस्तादिवासितं जलं विशिष्टप्रत्याख्यानवताम् अपेयम्, इत्युक्तं भवता, किं प्रत्याख्यानभङ्गहेतुत्वात् ॥ १ ॥ सचित्तत्वाद् वा ॥ २ ॥ त्रसजीवयुक्तत्वाद् वा ॥३॥ जीवसंसक्तिहेतुत्वात् वा ॥ ४ ॥ कूपतडागादिस्थजीवघातिसंस्कारकपातत्वाद् वा ॥ ५ ॥ गृद्धिहेतुत्वाद् वा ॥ ६ ॥ शीतोदकत्वाद् वा ॥ ७ ॥ तृषापरीषहप्रतिपन्थित्वाद् वा ॥ ८ ॥ भोगाङ्गत्वाद् वा ॥ ९ ॥ आगमनिषिद्धत्वाद् वा ॥ १० ॥ इति दशविकल्पाः, तत्र नाद्यः पक्षः अनियतत्वात्, नहि प्रत्याख्याने प्रासुकजलपानम् अवश्यमेव नियम्यते, तृषोदयवतां सचित्तजलपानप्रसङ्गात्, प्रत्याख्यानाकरणप्रसङ्गाच्च, नियम्यते चेद्, तदा मुस्तादिभावितोदकस्य इव उष्णोदकस्यापि अपेयत्वप्रसङ्गः, तस्यापि प्रासुकत्वात्, अथ केवलं शीतोदकमेव नियम्यते, तदा उष्णोदकमपि क्षणान्तरेण शीतीभूतं पातुं न कल्पते, भङ्गहेतुत्वात्, अथ अनुष्णोदकमेव नियम्यते इति न प्राक्तनेन नियमभङ्गः, तस्य शीतीभूतस्यापि उष्णोदकशब्दवाच्यत्वात्? एवं तर्हि तन्दुलोदकादीनि साधूनां पातुं न कल्पन्ते, किंच अनेकानि प्रत्याख्यानानि भवन्ति, ततो यत्र प्रत्याख्याने तन्नियम्यते, तत्र तद्गृह्यमाणं भङ्गहेतुर्भवतु, अन्यत्र कथम्? अतिप्रसङ्गात्, नच सर्वेष्वपि तन्नियम्यते अनुक्तत्वात् अशक्यत्वाच्च ॥

नापि द्वितीय , असभवात्, एलादिभिर्हि परिणामकद्रव्यै' सपृक्तमात्रमपि जल मिश्र भवति, किं पुनर्भावित, यदि पुनः सचित्तं स्यात्, तदा तेषा वर्णान्तराद्यापादकत्वेन उक्त जल प्रति शस्त्रत्वम् असमीचीनमेव स्यात्, उक्त च तत् तथाहि आचाराङ्गनिर्युक्तौ "दव्व सत्थग्गिविसन्नेह विलखारलोणमाईय, भावे उ दुप्पउत्तो वाया काओ अविरई य त्ति" अथ एलादीन्ध नसपर्केऽपि न अचित्त ? तर्हि न तैर्वासित, वासनायाः कालक्रमेण भावात्, ततो यावद् असौ न भवति, तावदिद मिश्रम् एवोच्यते, न पुन' सचित्त यदुक्तम् ओघनिर्युक्तौ "उसिणोदगमणुव्वत्ते, दडेवासे य पडियमित्तम्मि । तदुलोदकमपि यावद् अतिप्रसन्न न भवति, तावन्मिश्रमेव" लघुघटिकाद्वयादिना कालेन अतिप्रसन्न जात तु प्रासुक भवति, यदुक्तम् 'आदेसतिय बुब्बुयमायणदि य चाउलन भेदो । मुत्तूण तिन्नि वेए चाउल उदग बहुपसन्न ति, अथ तैर्वासितमपि प्रहरत्रयाद्यनन्तर पुनः सचित्तीभवति ? एव तर्हि उष्णोदकमपि प्रहरत्रयादेरूर्ध्वं सचित्तीभवति, इति तदपि अपेय स्यात् ? अथ तस्याम् अवस्थायाम् अपेयम् एव ? तर्हि एलादिवासितमपि तस्याम् अवस्थायाम् अपेय भवतु, न पुनः सर्वदापि, तदापि सचित्तवर्जनकानामेव अपेयम् नतु अन्येषा, तेषा हि नागवल्लीदलाद्यनेकसचित्तभक्षणप्रसक्तत्वेन, नियमाभावात्, तस्माद् इदम् अवक्तव्यमेव उभयोरपि समानत्वात् ॥ अथ एलादिवासितम् अप्रासुकमेव शीतोदकत्वात् कूपस्थजलवत् ? इति चेद् नैव नहि कूपस्थे जले शीतोदकत्वात् अप्रासुकत्वम् किं तर्हि वर्णान्तराद्यनापन्नत्वात् ? यत्तु वर्णान्तराद्यापन्न तत्कूपादिस्थमपि जल प्रासुकमेव, यदुक्त निशीथे–मार्गे गच्छता भगवता श्रीमहावीरेण तडागस्य जल सर्वमपि वर्णान्तराद्यापन्नत्वेन कालतः स्थितिसमाप्त्या वा प्रासुकीभूत

ज्ञानेन ज्ञातमपि तृषातुराणामपि महामुनीनाम् अग्रे न भणितम्, अतिप्रसङ्गनिवारणार्थम् इति, यदि पुनः शीतोदकत्वाद् इदम् अप्रासुकं ? तर्हि त्रिदण्डोत्कलितमपि अप्रासुकम् उष्णोदकत्वात् तापोदकवद् इत्यपि वक्तुं शक्यते एव, तस्माद् यद् वर्णान्तरादिरूपत्वेन परिणतं, तच्छीतोदकं वा भवतु उष्णोदकं वा भवतु प्रासुकमेव, इतरद् अप्रासुकम्, अतएव चत्वारो भङ्गा उक्ता निशीथे।

"सीओदे उसिणोदे फासुग-अफासुगे य चउभंगो, । ठायंते लहुलहुगा कस्स अगीयत्थसुत्तं तु"

चूर्णिस्तु एवं-सीओदगं फासुयं । १ । सीओदगं अफासुयं । २ । उसिणोदगं फासुयं । ३ । उसिणोदगं अफासुयं । ४ । पढमे भंगे उसिणोदगं सीती भूतं, चाउलोदगाइ वा, विइयभंगे वि तं चेव अपरिणयं पहरतिगादि उड्ढं वा, तइये भंगे उसिणोदगं उव्वत्तदंडं, चउत्थभंगेवि तापोदगाइ पढमतइयभंगे ठायंतस्स मास लहु, वीयचउत्थेसु चउलहु, एयं कस्स पच्छित्तं, आयरिओ भणइ, एयं अगीयत्थस्स पच्छित्तं ति, किंच यद्यपि अव्यक्तचेतनावत्त्वात्, शीतोदकं स्वभावातः सचित्तमेव तथापि उपघातकद्रव्यान्तरसम्बन्धात् प्रासुकमपि भवत्येव, यदुक्तं निशीथे "कामं खलु चेयन्नं सव्वेसिं एगिंदिआण अचत्तं । परिणामो पुण तेसिं वण्णाई इंधणं पप्पेति" केवलं कियति अपि कालेऽतिक्रान्ते न पुनस्तत् क्षणादेव, अत एवोक्तं निशीथसूत्रे "जे भिक्खू उस्सेइमं वा, संसेइमं वा, चाउलोदगं वा, वारगोदगं वा, तिलोदगं वा, तुसोदगं वा, जवोदगं वा, भुसोदगं वा, आयामं वा, सोवीरं वा, अंबकंजियं वा, सुद्धवियडं वा, अहुणाधोयं, अणंबिलं, अवक्कंतं, अपरिणयं अविद्धत्थं, पडिगाहेइ, तस्स

परिछन्नं" इत्यादि तस्माद् अधुना धौतत्वादिविशेषणोपेतत्वेन मिश्रत्वाद् अमीषाम् अग्राह्यत्व, न पुन सचित्तत्वाद्, इत्यसिद्धोऽय हेतु ॥ नापि तृतीय. भागासिद्धत्वात्, नहि एलादिभावित सर्वमपि जल त्रसजीवयुक्तमेव भवतीति नियमोऽस्ति, तद्रहित स्यापि तस्य दर्शनात्, ततो यत् त्रसयुक्तम् तद् अपेय भवतु, शेष तु कथ, नहि त्रिदिनातिक्रान्त दधि जीवयुक्तत्वाद् अपेयम् इति, इतरत् अपि अपेय भवति, यदपि त्रसयुक्त, तदपि अतिनिनिडवस्त्रेण गालित सन्निर्जीवं भवति, नच वस्त्रेण न गाल्यते 'वस्त्रपूतं पिबेज्जलम्' इतिवचनात्, लौकिका अपि वस्त्रेण जल गालयन्ति, किं पुनर्लोकोत्तरिका', किंच श्रावकाः स्नानमपि गालितेनैव जलेन कुर्वन्ति, किं पुन' पान, तथा चोक्तं दिनकृत्ये 'तसादिजीवरहिए भूमीभाएसु सुद्धए फासुण्ण तु नीरेणं इयरेण गालिएण उ काऊण विहिणा न्हाण, इत्यादि, अत्र 'इयरेण गालिएण उ' इति वदता प्राय: प्रासुकं गालितमेव भवति, इति सूचितम्, अप्रासुकस्य उभयथापि भावात्, इति विशेषणम् उक्त, तथा च कथ यतीनां त्रसयुक्तस्य तस्य ग्रहण भविष्यति, प्राय' मधुरश्राद्धगृहेष्वेव तस्य तैर्गृह्यमाणत्वात्, यदि वा भवतु कथंचित् सत्रसमपि इद गृहस्थगृहेषु, तथापि स्वयमेव एते गालयित्वा गृह्णन्ति, नच एतेषां गालनक न भवति एवेति वाच्यम् ?, आगमे तस्यापि उक्तत्वात्, तथाहि कल्पभाष्ये "उवगहिय चीर गालणहेउ घण तु गिण्हति, तहवि हु असुज्झमाणे असई अत्ताण जयणाओ त्ति" किंच साधव उष्णोदकमपि गालयन्ति, किं पुन' सम्भाव्यमानत्रसशीतोदक, यदुक्त पर्युषणाकल्पे "अठ्ठमभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पइ एगे उसिणोदगे सो वि य ण परिपूए नो चेव ण अपरिपूए" इति परिपूत गालितम् इत्यर्थः ॥

तथा 'कञ्जिय आयामासइ संसट्ठुसिणोदएसु वा असई फासुयमुदगं तसजढंतस्स सई तसेहिं जं रहियं, इति निशीथभाष्य-
गाथाचूर्णावपि उक्तम् 'पुव्वं तात्र कञ्जियं गिण्हइ, कञ्जियं देसियभासाए आरनालं भण्णइ, आयामं अवस्सावणं एएसिं अस-
ईए संसट्ठुसिणोदगं गिण्हइ, गंधरसभायणनिकेयणं जं तं संसट्ठुसिणोदगं भण्णइ, अहवा कोसलविसयाइसु सल्लोदणोविणस्सण
भया सीउदगे छुब्भइ, तम्मि ओयणे भुत्ते तं अंबीभूयं जइअतसागं तो घिप्पइ, एयं वा संसट्ठुसिओदगं एयस्स असईए जं बप्पा-
ईसु फासुयमुदगं तं तसजढं घिप्पइ, तस्स असइ त्ति" फासुय अतसागस्स असइ, फासुगं सतसागं धम्मकरगाइ परिपूयं घि-
प्पइ, इत्यादि, सुखनिविडबद्धगालनकेन कमण्डल्वादिधर्मसाधनभाजनेन गालितं, धर्मकरकपरिपूरितम् उच्यते, आदिशब्दात्
प्रकारान्तरेण गालितं गृह्यते इत्यर्थः, नच वयं त्रसयुक्तं पेयम् इति ब्रुवन्तः स्म, किं तर्हि प्रासुकं पेयमिति, प्रासुकं च गालित-
मेव भवति, इत्यत्रसमेव इदम्, इति अनभ्युपगमबाधितत्वाद् भागासिद्धत्वात् चाहेतुरेवासौ ॥ नापि चतुर्थः काञ्जिकादीना-
मपि अपेयत्वप्रसङ्गात्, अयम् अभिप्रायः यदि गालितत्वाद् अत्रसे ऽपि प्रासुकोदके भाजनदोषाद् वा, ग्रीष्मकालादिवशाद्
वा, क्षेत्रगुणाद् वा, क्षणान्तरे पुनस्त्रसा उत्पद्यन्ते, इति इदम् अपेयम्, तर्हि काञ्जिकाद्यपि अपेयम्, तत्रापि एवं पुनस्त्रसोत्पत्ते-
र्दर्शनात्, आगमे प्रतिपादितत्वाच्च, तथाहि आवश्यके पारिष्ठापनिकानिर्युक्तौ "विकलिंदिएहिं जा सासा तिविहा होइ, आ-
णुपुव्वीए विय तिय चउरो याविय तज्जाय तहा अतज्जाया, इति गाथाचूर्णौ जत्थ पाणगं पि वीयपाए पडिलेहित्ता, उग्गा-
हिए छुब्भइ, संसत्तं जायं रसएहिं ताहे सपडिग्गहं वोसिरउ, इत्यादि नच इदम् अपेयम् तस्मात् तदपि पुनर्गालयित्वा शोध्यते,

यदि शुद्ध्यति तदा पीयते, निर्जीवत्वात् कञ्जिकवत्, काञ्जिक हि दृष्टत्रसमपि निर्जीवीभूतं सती पीयते एव, यदुक्तम् तत्रैव चूर्णा 'ज य पाणा दिट्ठा ते मया हुजा, एगेण पडिलेहिय, बीएण, तइएण, सुद्ध परिभुजति त्ति, अथ कथमपि न शुद्ध्यति, तदा आकरविधिना परिष्ठाप्यते, ननु ते जीवा' कथ कर्त्तव्याः ? उच्यते यतिभिर्येषा गृहे तद् विहृत तेषामेव यतनया दत्त्वा व्युत्सर्जनीया', गृहस्थैश्च यस्य कूपस्य तडागस्य वा, तज्जल, तत्रैव यतनया प्रक्षेपणीया., ननु एव तद्गताप्कायविराधना ? जीवपानीयस्य विभिन्नवर्णगन्धरसस्पर्शत्वेन त प्रतिशस्त्रत्वात्, यदुक्तम् आचाराङ्गनिर्युक्तौ "किंची सकायसत्थ, किंची परकाय तदुभयय किंची, एय तु दव्वसत्थ, भावेउ असजमो सत्थ" वृत्तिस्तु एव किंचित् स्वकायशस्त्र नादेय तडागस्य, किंचित् परकायशस्त्र मृत्तिकास्नेहतिलक्षारादिक, किंचिच्च उभयम् उदकमिश्रामृत्तिकोदकस्य, एतद् द्रव्यशस्त्रम् ॥ भावशस्त्र तु असयमः, प्रमत्तस्य दु.प्रणिहितमनोवाक्कायलक्षण इति, अथ घटादावेव धार्यन्ते तदा तद् भङ्गे, कथमपि जलस्य शोषे वा, तेषामेव विनाशः स्यात्, इत्युभयथापि विराधनाभावात् प्रासुकीकरण–मृक्षकर्णाग्रहणवद् दु.खावहम् ? इति चेद् नैव तस्या विराधनाया अपि यतनापूर्वकत्वेन निर्जराहेतुत्वात् ॥ यदुक्तम् 'जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्तविहिसमग्गस्स । सा होइ, निज्जरफला अज्झत्थ विसोहि जुत्तस्स इति' 'ईरियावहमाइया जे चेव हवति कम्मबधाय अजयाण, ते चेव उ जयाण निव्वाण गमणाय, इति यश्च कुतोऽपि कदवलेपात् जीवान् जले न प्रत्युपेक्षते, स विराधक एव, यदुक्तम् ओघनिर्युक्तौ 'पडिलेहणा पमत्तो छण्ह पि विराहओ भणिओ त्ति, तस्मात् यत् किंचिदेतत्, एतेन पञ्चमो ऽपि पक्षो निरस्तः, उष्णोदकस्यापि अपेयत्वप्रसङ्गात्, तदपि

हि क्षणान्तरेण शीतीभूतत्वात् त्रसयुक्तमपि भवति, प्रहरत्रयादेरूर्ध्वं सचित्तमपि भवति, ततो यदि तत् तथाभूतं कूपादौ प्रक्षिप्यते, तदा तद्गतजीवविराधना, तस्य विरसीभूतत्वेन तान् प्रति शस्त्रत्वात्, अथ भूमौ प्रक्षिप्यते, घटादौ वा धार्यते, तदा जलशोषे तेषामेव, विनाशः, अथ तत्परिमितमेव क्रियते ? ततो नोक्तदोषावकाशः, तर्हि शीतोदकमपि परिमितं प्रासुकीक्रियतां, को नाम वारयिता ॥ किंच परिमितं कर्तुं न शक्यते, अष्टम्यादौ प्रायः सकलस्य कुटुम्बस्य विभिन्नप्रत्याख्यानवत्त्वेन तन्मानस्य दुर्लक्षत्वात् ? यदि वा क्रियतां, कथमपि, परिमितं, तथापि तृषाद्यभावात्, आकस्मिकदेशान्तरादिगमनाद् वा, राजाद्यवग्रहाद् वाऽन्यतो वा, कुतोऽपि पानासंभवे तद् वर्द्धते एव, यदि वा मा वर्द्धिष्ट, तथापि प्राघूर्णिकसाधर्म्मिकाणां साधूनां वा, तदर्थं गृहागतानां, यदि सदपि तन्न दीयते, तदा 'साहूण कप्पणिज्जं जं न विभिन्नं,' इत्यादि वचनात् पातुं न कल्पते, अथ दीयते तदा स्वार्थं पुनरन्यत्कार्यं स्यात्, तृष्णायाश्च प्रायः आर्त्तध्यानहेतुत्वेन व्ययहेतुत्वेन च सोढुम् अयुक्तत्वात्, अशक्यत्वाच्च तथाच पुनः षड्जीवनिकायविराधना, तस्मात् महात्मन्नत्र समदृष्टया विमृश्यतां, किम् एलादिभिर्भावकद्रव्यैः प्रासुकीक्रियमाणे जले वह्नी जीवविराधना, अथवा अग्निना त्रीन् उत्कालान्यावत् उत्काल्यमाने वयं च जानीम उत्काल्यमाने एव, अग्न्यारम्भस्य षड्जीवनिकायोपमर्द्दात्मकत्वात् विरूपगालितत्वेन, तत्र सतां त्रसजीवानां निर्दयम् उत्कालनाच्च ॥ ननु एवम् अस्ति परम् असद्गुरुः कथयति प्रासुकजले वह्नीविराधना इति ? तत् किं मूर्ख परवचनानां विश्वस्यते, न आत्मनयनयोः ॥ ननु एवं तर्हि किम् इत्यागमे यतीनाम् उष्णोदकपानम् उपदिष्टम् ? उच्यते तेषां प्रासुकोदकापेक्षया उष्णोदकं त्रसजीवरहितत्वने प्रायो

वैधर्म्मिकगृहेषु अपि सुलभत्वेन बहुगुण, श्राद्धाना तु प्रासुकोदकमेव बहुगुण सुकरत्वात्, अल्पजीवविराधनात्मकत्वात्, प्राय॰ सर्वजनप्रियत्वाच्च, नतु उष्णोदक विपरीतत्वादिति ॥ नापि षष्ठः, अप्रतिबन्धात् नहि यद् यद् गृद्धिहेतुस्तत् तद् अपेयम् इति व्याप्तिरस्ति, क्षीरादिभिर्व्यभिचारात्, तेहि गृद्धिहेतवो ऽपि प्रत्याख्याने पीयन्ते एव, किंच यदि गृद्धिहेतुत्वात् शीतोदकम् अपेयम्? तर्हि उष्णोदकमपि अपेयम्, तस्यापि केषांचिद् अतिपथ्यत्वेन प्रियत्वेन च गृद्धिहेतुत्वात्, अपि च न एलादिवासितमिति, शीतलमिति वा जल गृद्धिहेतुः? किं तर्हि? असविग्नेन पीतमिति, यतः केचित् अतिसविग्नतया तादृशमपि जल पिबन्त आज्ञाभङ्गादिदोषभयात् न गृद्धिं कुर्वन्ति, अन्यच्च यद्यपि मनोज्ञवर्णगन्धरसोपेतत्वात् तत् कस्यापि गृद्धिहेतुस्तथापि तत्पान सिद्धान्ते यतीनामपि अनुज्ञातम् एव, केवल रागद्वेषौ एव तत्र अविधेयौ, अन्यथा दोष इत्येव उक्तम्, तथाहि निशीथे ज गधरसोवेय अच्छ च दव्व च त भवे पुप्फ, ज दुब्भिगधमरस, कलुस वा, त भवे कसाय, घित्तूण दुन्नि वि दवे पत्तेय, अहव इक्कओ चेव, जे पुप्फमादिइत्ता कुज्जा कसाए विगिंचणया सो आणा अणवत्थ मिच्छत्त विराहण पावेइ, इत्यादि ततः कथ गृहस्थाना न कल्पिष्यते ॥ नापि सप्तम॰, तन्दुलोदकादिभि–र्हेतो–र्व्यभिचारात्, तानि हि शीतोदकानि अपि प्रत्याख्याने पीयन्ते एव, अथ एतानि अनुज्ञातानि विरसत्वात्? तर्हि बिभीतकदाडिमचुल्ल्यादिरसभावितोदकमप्यनुज्ञात तस्यापि विरसत्वात्, किं च यदि सरसत्वात् एलादिवासितोदकस्य अपेयत्व? तर्हि द्राक्षापानकखर्जूरपानकादीनाम् आचाराङ्गाद्यागमानुज्ञातानामपि अपेयत्वप्रसङ्ग॰, तेषामपि शीतोदकत्वात् ॥ नापि अष्टमः, असिद्धत्वात् नहि एलादिवासितमिति, शीतलम्

इति वा तत् तृषापरिषहप्रतिपन्थि ? किं तर्हि सचित्तमिति तस्यैव एकान्ततो ऽकल्पनीयत्वात्, इदं च न सचित्तं, नापि अकल्पनीयं, ततः कथं तृषापरिषहप्रतिपन्थि, अन्यथा परमान्नाद्यपि बुभुक्षापरीषहप्रतिपन्थि स्यात्, तथा च तदपि अभक्ष्यं स्यात्, किंच तृषापरीषहोपि साधुभिरेव सोढव्यो न श्राद्धैः, तेषाम् अप्रतिपन्नव्रतत्वेन स्वेच्छाचारित्वात्, सोऽपि न लभ्यमानं पानकं नपेयम् इत्येवं रूपः ? किं तर्हि अलभ्यमाने प्रासुके एषणीये तस्मिन् तृषार्त्तत्वात् अप्रासुकम् अनेषणीयं वा न अभिलषेद् इत्येवंरूपः, यदुक्तम् 'पिपासितः पथिस्थोऽपि तत्त्ववित् दैन्यवर्जितः । शीतोदकं नाभिलषेत् मृगयेत् कल्पितोदकम्' इति, अत्र शीतोदकं सचित्तोदकम् एव, इत्ययम् अर्थोऽग्रे प्रकटयिष्यते तस्मात् भिक्षावृत्तित्वात् तपस्विनो ऽपि मधुकरवृत्त्यनुल्लंघनेन लभ्यमानम् एलादिवासितोदकमपि प्रासुकत्वात् पिबन्ति, किं पुनः गृहस्थाः, तेषां सुखशीलत्वात्, किंच शीतोदकं प्रासुकमपि, यदि यतीनाम् अकल्प्यम् अभविष्यत् ? तदा श्रीसुधर्म्मस्वामिगणधरः तिलोदकादीनि नानुज्ञास्यत तेषामपि शीतोदकत्वात्, अनुज्ञातानि च तानि तेन भगवता, तथाहि आचाराङ्गे "तिलोदगं वा, तुसोदगं वा, जवोदगं वा, आयामं वा, सोवीरं वा, सुद्धवियडं वा, अन्नयरं वा, तहप्पगारं पाणगजायं" इत्यादि वृत्तिकृता ऽपि तथैव व्याख्यातानि, यथा तिलैः केनचित् प्रकारेण प्रासुकीकृतम् उदकं तिलोदकम्, एवं तुषैर्जवैर्वेति, आचाम्लम् अवश्यानं, सोवीरम् आरनालं, शुद्धविकटं प्रासुकम्, उदकम्, अन्यद् वा, तथा प्रकारं द्राक्षापानकादिपानकजातम् इति, तस्मात् कल्प्यमेव, तथाच प्रयोगः "एलादिवासितोदकं, यतीनां कल्पते, आगमोक्तत्वात् उष्णोदकवत्" नचायम् असिद्धो हेतुः, आगमेहि शुद्धविकटशब्देन तस्यैव उक्तत्वात्, वृत्ति-

कारैस्तथैव व्याख्यातत्वादिति ॥ नापि नवम॰, कर्पूरादिवासितैरिक्षुरसचिञ्चापानकादिभिर्व्यभिचारात्, ते हि प्रत्याख्याने मुनिभिरपि पीयन्ते किं पुनः श्राद्धै, किंच कर्पूरादिसुगन्धिद्रव्यभावित मोदकाद्यपि साधवः परिभोगयन्ति किं पुन' पानीय तस्य तादृशस्यापि अविकारकत्वेन उभयसमतत्वात्, केवल यस्तत्र रागद्वेषकारी स एव दोषभागित्वेन उक्तः, तथाहि निशीथे "वन्नेण य, गधेण य, रसेण फासेण ज तु उववेय। त भोयण तु सुब्भि तव्विवरीय भवे दुब्भि ॥ घित्तूण भोयणदुग पत्तेय, अहव इक्कओ चेव। जे सुब्भि भुजित्ता दुब्भि च विगिंचण कुज्जा, ॥ सो आणा अणवत्थ इत्यादि, अपि च "कक्कोलय सेवते सोही साहुस्स होय भत्तट्ठ। पूगीफल जाईफल लवगतबोल माईसु य" इति वचनेन कक्कोलयादिभोगाङ्गद्रव्यलक्षण प्रायश्चित्तविषयत्वेन साधूनामेव निषिद्ध न श्राद्धानाम्, इति ते साक्षादेव सुरभिद्रव्य भक्षयन्ति, किं पुनस्तद् वासितम् अन्यत्, तथाच तान् प्रति कालात्ययापदिष्टो हेतुः, प्रत्यक्षबाधितत्वात् ॥ नापि दशमः, असिद्धत्वात्, आगमेहि द्रव्यान्तरेण उपहत जल प्रासुकत्वात् सर्वविरतानामपि मुनीनामपि पेयत्वेन उक्त, तथाहि ओघनिर्युक्तौ "सीओण्ह खारखत्ते अग्गी लोणूसअबिलेणेहो वक्कन्तजोणिएण, पओयण तेणिम होइ ॥ १ ॥ परिसेयपियणहत्थाइ धोवणे चीरधोवणे चेव आयमण भाणुधुवणे, एमाइ पयोयण बहुहेति ॥ २ ॥" ततः कथ देशविरतानाम् अपेय भविष्यति, तेषाम् असयतत्वेन विशेषेण पेयमेव ॥ ननु एव तर्हि 'सीओदग न सेविज्जा', इत्याद्यागमै' प्राग्दर्शितैः किमित्यस्य प्रतिषेधः कृतः? इति चेत्, उच्यते कः कथयति कृत इति, एतानि एव अक्षराणि प्रकटार्थत्वात् कथयन्ति? इति चेत्, नैव तर्हि अनेकार्थशब्दे प्रयुक्ते लोकप्रसिद्धत्वात् यो ऽर्थः, प्रकटो

ऽवगम्यते, स एव प्रमाणीक्रियते, अन्यथा 'किइ कम्मकरो हवइ साहू' इत्यत्रापि गृहस्थार्थ एव साधुशब्दः स्यात्, द्रव्याढ्यव्यावहारिकनरवाचकतया अस्य लोकेऽतिरूढत्वात्, तथाच पंचमहव्वयजुत्तो, इति विशेषणेन सहविरोधः ॥ तत्किं साधुशब्दवत् शीतोदकशब्दोऽनेकार्थः ? इति चेत् एवं, कथम् इति चेत् उच्यते, शीतोदकम् अनुष्णोदकमेव लोके प्रसिद्धम्, आगमे तु सचित्तोदकमपि, यतः 'सीतोदमीसियम्मि उदव्वम्मि उमग्गणा होइ', इति कल्पभाष्यपञ्चमोद्देशके स्थितशीतोदकशब्दश्चूर्णौ तथैव व्याख्यातः, तथाहि—शीतोदकमिश्रिते द्रव्ये ऽधिकारः, सचित्तोदकमिश्रितेन इत्यर्थ इति ॥ एवंच यत्र क्वापि द्व्यर्थशब्दः प्रयुक्तो भवति, तत्र विवक्षितार्थावगमाय पूर्वाचार्या एव आदरणीयाः, तेषां प्रायः साम्नायत्वेन सर्वसम्मतत्वात्, तथाच यत्तैर्व्याख्यातं, तदेव पूर्वापराविरोधित्वेन प्रमाणीक्रियते, नेतरत्, पूर्वापरव्याघातादिदोषभावात्, पूर्वाचार्यैश्च युष्मद्दर्शितेषु सूत्रपदेषु सर्वेषु अपि शीतोदकशब्दः सचित्तोदकार्थतया एव व्याख्यातस्तथाहि 'सीओदगं न सेविज्जा' इत्यत्र शीतोदकं, पृथिव्युद्भवसचित्तोदकम् इति, सीओदगं न पिबे, न पियावए, इत्यत्र च सचित्तं पानीयम्, इतिच श्रीहरिभद्रसूरिभिः, तथा 'सीओदगपडिदुगुंछिणो' इत्यत्र शीतोदकम् अप्रासुकोदकं तत्प्रतिजुगुप्सकस्य अप्रासुकोदकपरिहारिणः, इति शीलाङ्काचार्येण, तथा 'सीओदगं न सेविज्जा, इत्युत्तराध्ययनगाथायां, शीतोदकं सचित्तोदकं स्वरूपस्थं जलमिति वृत्तिकारैर्विवृतं, तस्मात् तथैव प्रतिपत्तव्यः ॥ एवं च, सीओदगाइभोगं विवागकडुयं ति न करिंति, इति पञ्चवस्तुकगाथावृत्तौ शीतोदकं नाभिलषेत मृगयेत् कल्पितोदकम् इति द्वितीयपरीषहश्लोके च, शीतोदकशब्दः सचित्तोदकार्थ एव सिद्धः ॥ अन्यथा स्ववचनविरोधः सिद्धान्त-

विरोधश्च स्यात्, सिद्धान्ते हि प्रासुकशीतोदकोष्णोदकाभ्यां हस्तपादादिप्रक्षालणमात्रमेव यतीनां प्रतिषिद्धम्, नतु तयोर्ग्रहण पानं वा, तथाहि आचाराङ्गे "से भिक्खू वा भिक्खुणी वा सिज्ज पुण उवस्सयं जाणिज्जा, तंजहा गधरंसि वा, मंचंसि वा, पासायंसि वा, हम्मियतलंसि वा, अन्नयरंसि वा, तहप्पगारंसि वा, अंतलिक्खजायंसि वा, नन्नत्थ आगाढगाढकारणेहिं ठाणं वा ३ हत्था सेयं आहच्च नेइयासिया नो तत्थ सीतोदगवियडेण वा, उसिणोदगवियडेण वा, पादाणि वा, हत्थाणि वा, अच्छीणि वा, दंताणि वा, मुहं वा, उच्छोलिज्ज वा, पहोएज्ज वा त्ति, 'विकटेन' प्रासुकेन, यदि पुनः शीतोदकविकटं प्रथमत एव अकल्प्यं स्यात्, तदा हस्तादिप्रक्षालणनिषेधनम् अनागतमेव स्यात्, तद्विधिसम्भावनाया अपि अभावात्, नहि अकल्प्यं गृह्यते, नापि अगृहीतेन प्रधाव्यते, तस्मात् इदं कल्प्यम् एव, अन्यथा उष्णोदकविकटस्यापि अकल्प्यत्वप्रसङ्गः, समानन्तेन द्वयोरपि अत्र उपन्यस्तत्वात् 'न तम्हा तेण सिणायते सीएण उसिणेण वा' इत्यादि अपि मननीयं, 'समानयोगक्षेमत्वात्' ॥ किञ्च न शीतम् इत्युदकम् अभोग्यं ? किं तर्हि अनुपहतमिति, नापि उष्णमिति तद्भोग्यं ? किं तर्हि उपहतमिति, अनुपहतस्य उष्णस्यापि तस्य वर्ज्यत्वेन उपदिष्टत्वात्, तथाहि—तहेव चाउलं पिट्ठं, वियडं वा, तत्तनिव्वुडं तिलपिट्ठपूइ पिन्नागं आमगं परिवज्जए ॥ इति गाथावृत्तौ 'विकटं, शुद्धोदकं, तथा तप्तनिर्वृत्तं क्वथितं सत् शीतीभूतं, तप्तानिर्वृत्तं वा, अप्रवृत्तत्रिदण्डम्, इति श्रीहरिभद्रसूरिभिर्व्याख्यातं, तथा च शुद्धोदकोष्णोदके द्वे अपि आमत्वात् वर्ज्ये, उपहतत्वात् कल्प्ये एवेति सिद्धं, तथाच प्रयोगः, एलादिवासितं जलं, शीतलमपि यतीनां कल्पते, आगमाप्रतिषिद्धत्वात्, उ-

ष्णोदकवत् इति, न श्रुतधरैः प्रतिपिद्धम् अविगानेन प्रवर्त्तमानत्वात्, स्वग्रन्थेषु तैरपि तस्य कल्प्यत्वेन व्यवस्थापितत्वात् च, तथाहि—प्रवचनसारोद्धारसूत्रवृत्त्योः, उसिणोदगं तिदंडुकलियं फासुयजलं च जइकप्पं, नवरि गिलाणाइकए पहरतिगोवरि-विधिरियव्वं, त्रिभिर्दण्डैरुत्कालैरुत्कलितम् आवृत्तं यद् उष्णोदकम्, तथा यत् प्रासुकं, स्वकायपरकायशस्त्राद्युपहतत्वेन अचित्तीभूतं जलं तदेव यतीनां कल्प्यं (ग्रहीतुम् उचितम्)? इत्यागमश्रुतधरसंमतिदर्शनेन अनेकधा साधितमपि प्रासुकोदकपानम् अनुमानेनापि साध्यते—एलामुस्तादिवासितं जलं, सुविहितानामपि पेयम्, अगर्ह्यत्वे सति शीतोदकविकटत्वात्, तंदुलोदकवत् इति, शरीरधावनादिजलैर्व्यभिचारो मा भूत् इत्यत्र अगर्ह्यत्वे सतीति विशेषणं कृतं ॥ ननु एवं शास्त्रान्तरेण सह विरोधः? तत्र हि द्रमकसाधुम् उद्दिश्य सर्वसङ्गपरित्यागम् उपहसतां जनानां प्रतिबोधनार्थं परमार्हता श्रीअभयकुमारमन्त्रिणा महार्घरत्नराशित्रयं दर्शयित्वा भणितं, यथा यः शीतलं जलमग्निं स्त्रियं च यावज्जीवं त्यजति, स इदं गृह्णातु इति, एतच्च श्रुत्वा जिघृक्षुरपि निष्फलत्वाद् यावन्न कोऽपि गृह्णाति, तावद् अभयकुमारमन्त्रिणा पुनरपि भणितम्, अहो निःसत्त्वाः? किम् इत्येनं महासत्त्वम् मुनिं यूयम् उपसहत, अनेनहि महात्मना महार्घरत्नराशित्रयमूल्येनापि युष्माकं दुस्त्यजं शीतलजलादिवस्तुत्रयं त्यक्तम्, इत्यादिना शीतलजलत्यागस्यैव साधूनां समर्थितत्वात्? इति चेत् न विरोधोहि तदैव स्यात्, यदि साधवः शीतलजलं मनसाऽपि अभिलषेयुः, न चैवम् अस्ति, ननु एलादिवासितोदकं पिबन्ति नच शीतलजलम् अभिलषन्तीति प्रतीतिविरुद्धम्? इति चेन्न, तेहि प्रासुकमिति तत्पिबन्ति, न शीतलमिति, अन्यथा निर्झरणादिस्थमपि पिबेयुः, नच शीतलोदकं त्यक्तम् इति प्रासु-

कथमपि तत्र पेयम् ? इति वाच्यम्, एवं तर्हि तन्दुलोदकादीनामपि अपानप्रसङ्गः ॥ अथ एलादिवासितम् अतिशीतलम् इति त्यागार्हम् एव ? तर्हि परिणततन्दुलोदकादि अपि त्यागार्हम् एव, तस्यापि परिणतौ अतिशीतलत्वात् ॥ अथ एलादिवासितोदकं शीतजलात्मकं शीतलजलविकारो वा इति तत्पाने तदपरित्याग एव ? तर्हि अग्नेरपि अपरित्याग एव तत्त्वेन तदात्मकानाम् उष्णोदकादीनाम् अग्निजन्यत्वेन तत्कार्याणां च भस्मादीनां साधुभिः परिभोग्यमानत्वात्, आगमेऽपि च उष्णोदकादयो यतीनाम् अनुज्ञाता एव, तथाहि ओघनिर्युक्तौ "ओअण वजण पाणग आयामुसिणोदग च कुम्मासा । डगलगसररक्खसूई पिप्पलगाई उवओगो त्ति" अथ अग्निकार्याणि एव एतानि नाग्निः, तत्कथं तत्परिभोगे अग्निपरिभोगः ? इति चेत् उच्यते, अग्निकार्यपरित्यागेनैव हि अग्निः परित्यक्तो भवति, अन्यथा महर्द्धिकानां तत्त्यागः सुकर एव, नहि एते साक्षात् अग्निसेवां विना भोक्तुं न शक्नुवन्ति, ततोऽनर्घरत्नराशिक्रयमूल्येन ते न त्यजेयुरेव, अथाग्निः साधुभिस्त्यक्त एव तदारम्भनिवृत्तत्वात् ? तर्हि शीतलजलमपि तैस्त्यक्तमेव, नहि एतद् आरम्भम् अपि यतयः कुर्वन्ति, किं तर्हि ? गृहस्था एव, यत आरम्भो जीवानाम् अपद्रावणम् उच्यते यदुक्तं "संकप्पो संरंभो, परितावकरो भवे समारंभो, उद्दवओ आरंभो सुद्धनयाणं च सव्वेसिं" इति, गृहस्थाश्च भेषजार्थित्वात् सदयत्वाच्च स्वार्थमेव जलं गालयन्ति, प्रासुकाम्बुपायित्वात् लोलत्वाद् वा पथ्यप्रियत्वात् अन्यतो वा कुतोऽपि द्रव्यान्तरेण उष्णान्ति अपि, ततस्तद्गृहेषु निर्जीवमेव सत् तत् मधुकरवृत्त्या गृह्णतां यतीनां कथं तदारम्भकरणसंभवः, तर्हि निष्परिग्रहत्वेन वस्तुवृत्त्या तत्त्यक्तमेव, केवलं भिक्षाचरत्वेन यदि ते कदाचित् तादृशमपि जलं लभ्यमानं प्रासुकत्वात् अत्र

सत्वाच्च गृह्णन्ति, इति एतावता तदपरित्यागिनः तर्हि वस्त्रपात्रकम्बलादिपरिधारित्वेन निष्परिग्रहा अपि न, तस्माद् यथा द्विचत्वारिंशद्दोषविशुद्धतया लभ्यमानं पिण्डं, वस्त्रादि वा, परिभुञ्जानानां यतीनां न कश्चिद् दोषः, तथा एलादिवासितोदकमपि, इति सिद्धं यतीनाम् इदं पेयम् ॥ एवं च विशेषेण इदं श्राद्धानां पातुम् उचितं, पूर्वोक्तप्रकारेण निर्दोषत्वात् अल्पारम्भत्वादिभिर्बहुगुणत्वाच्च इति, युक्ता एव कृता आचार्येण एकानेकद्रव्यचिन्ता एतद्विषया इति भावः ॥ ६३ ॥

आह–सामायिकारोपणादिवशात् यस्य उभयकालम् एककालं वा सामायिकग्रहणादौ नियमो भवति, तस्य यदि कुतोऽपि व्यासिविशेषात् काले प्रतिलेखितुं विस्मृता मुखपोत्तिका, ततस्तया सामायिकं ग्रहीतुं कल्पते नवा इत्यत आह—

अप्पडिलेहियमुहणंतगे य सामाइयं करिज्जा उ ॥ अविहिकए पच्छित्तं थोवं तेणं पडिक्कमइ ॥ ६४ ॥

व्याख्या—अप्रतिलेखितमुखानन्तकेन तृतीयार्थे सप्तमी प्राकृतत्वात्, अप्रत्युपेक्षितमुखवस्त्रकया, चकारो ऽनुक्तसमुच्चये, ततो न केवलम् अप्रतिलेखिते पादप्रोञ्छनककाष्ठासनादौ पोषधशालादिस्थानके वा सामायिकं क्रियते, मुखानन्तके ऽपि 'सामायिकम्' अनुष्ठानविशेषम्, उपलक्षणत्वात् पोषधादि अपि, 'कुर्यादेव, विदध्यादेव, तुरेवार्थः, नियमभङ्गस्य महादोषत्वात्, यदुक्तं 'वयभंगे गुरुदोसो थोवस्स य पालणा गुणकरीओ त्ति' एवं च क्रियमाणे दोषापेक्षया गुणस्य महत्त्वम् आह 'अविहित्ति' 'अविधिना' भणितरीत्यतिक्रमेण, कृते, विहिते 'प्रायश्चित्तं' पञ्चकादि 'स्तोकं' स्वल्पं, दोषस्य लघुत्वात्, गुणस्य महत्त्वाच्च, एतदेव दर्शयितुम् आह 'तेणं ति' तेन सामायिकेन अनुस्वारः प्राकृतत्वात्, 'प्रतिक्रामति' पूर्वकृतदुष्कृतेभ्यो निवर्त्तते,

आलोचननिन्दनगर्हणपूर्वक तेषा मिथ्यादुष्कृत ददाति इत्यर्थः ॥ प्रतिक्रमण तु पठनादि, समस्तसामायिकव्यापाराणाम् उपलक्षण, तेषामपि च निर्जराहेतुत्वात्, यदुक्त 'कम्ममसखिज्जभव खवेइ अणुसमयमेव माउत्तो । अन्नयरमि वि जोगे सज्झायमि विसेसेण इत्यादि, तथाच तान् कुर्वतो महान् लाभः, किं पुन' वक्तव्यम् अविधिकरणस्य प्रायश्चित्तग्रहणे, एतदेव वसतिमार्गप्रकाशकश्रीजिनेश्वरसूरिभि-रुक्तम् 'अविहिकया-वरमकय असूयवयण भणति समयन्नू पायच्छित्त तम्हा, अकए गरुय कए लहुय, इति, केवलम् अतिप्रसङ्गो निवार्य इति भावः ॥ ६४ ॥

ननु—सामायिके गृह्यमाणे तत्सूत्रोच्चारणानन्तर तेजस्कायादिस्पर्शे जाते किम् ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमस्यैव अस्य भङ्गो भवति, अथ चैत्यवन्दनस्य इव न? इति प्रश्नस्य उत्तरम् आह—

सामाइकसुत्तम्मि उच्चरिए कहवि होइ जइ फुसण ॥ तो त आलोएज्जा भगो से नत्थि सामाइए ॥ ६५ ॥

व्याख्या—सामायिकसूत्रे, करेमि भते सामाइय, इत्यादिके, 'उच्चरिते' सामायिकग्रहणार्थ भणिते, 'कथमपि, केनापि प्रकारेण, 'भवति' जायते, 'यदीति, सभावनाया 'स्पर्शन, संघट्ट, अर्थात् तेजस्कायादे', 'तो' तदा तत् स्पर्शन, सान्तर, निरन्तर वा, यादृश जात तादृशम् आलोचयेत्, तच्छुद्ध्यर्थ तत्क्षणमेव ऐर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य पश्चाद् यथावसर गुरूणा निवेदयेत्, गुरुदत्त च प्रायश्चित्तम् आचरेत् इत्यर्थः, 'भङ्गः' सर्वथा विराधनारूपः 'से' तस्य श्राद्धस्य नास्ति, सामायिके आकस्मिकत्वात् तस्य, अन्यथा सर्वविरतिसामायिकस्य विशेषतो भङ्ग' स्यात्, यतीनामपि अकस्मात् स्पर्शनस्य भावात्, ततः पूर्वगृही-

तमेव प्रमाणं, ननु पुनरपि ग्राह्यम्, ऐर्यापथिकी तु पुनरपि प्रतिक्रम्यते, तत्कारणस्य जीवविराधनायाः पुनर्जातत्वात्, ननु यदि पूर्वप्रतिक्रान्ता असौ स्पर्शनाद् अप्रमाणीभूता ? तर्हि सामायिकमपि अप्रमाणीभूतं तत्पूर्वकत्वात् अस्य ? इति चेन्नैवं, हेतोरसिद्धत्वात्, नहि सामायिकम् ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणपूर्वकम् आगमे सामायिकग्रहणानन्तरमेव ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणस्य उक्तत्वात्, तथाहि आवश्यकचूर्णिवृत्त्योः ॥ करेमि भंते सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिविहेण जाव साहू पज्जुवासामीति काऊणं ईरियावहियाए पडिक्कमइ त्ति, ननु सामायिकसूत्रं गणधरप्रणीतत्वेन सिद्धान्तः, ततो ऽस्य अप्रतिक्रान्तायाम् ऐर्यापथिक्यां पाठो ऽपि न कल्पते, किं पुनरनुष्ठानम् तस्य तत्पाठाविनाभूतत्वात् ? इति चेद् न ऐर्यापथिक्या व्यभिचारात् सा हि गणधरप्रणीतत्वेन सिद्धान्तेऽपि अप्रतिक्रान्तायामपि ऐर्यापथिक्यां पठ्यते प्रतिक्रम्यते च, अथ एषा ऽपि प्रतिक्रान्तायामेव अस्यां प्रतिक्रम्यते ? तर्हि अनवस्था, अस्यां हि प्रतिक्रान्तायामसौ प्रतिक्रम्यते, सा ऽन्यस्यामेव प्रतिक्रान्तायां प्रतिक्रमितुं युज्यते, अन्यापि अन्यतरस्यामेव, अन्यतरा ऽपि अन्यतमायामेवेति ॥ किंच यदि प्रतिक्रान्तायामेव अस्यां प्रतिक्रम्यते-ऽसौ, तर्हि सदा तत्प्रतिक्रमणप्रसङ्गः निरपेक्षत्वात्, यदुक्तं, नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा हेतोरन्यानपेक्षणात्, अपेक्षातो हि भावानां कादाचित्कत्वसंभव इति, अथ विराधनायामेव जातायाम् असौ प्रतिक्रम्यते, विराधना च कदाचिदेव भवति, न सर्वदा इति कथं सदा तत्प्रतिक्रमणप्रसङ्गः ? इति चेद्, एवं तर्हि विराधनापूर्वकमेव ऐर्यापथिकीप्रतिक्रमणं, न स्वप्रतिक्रमणपूर्वकम्, आद्यतत्प्रतिक्रमणेन व्यभिचारात्, विराधना च प्रतिक्रान्तायामपि तस्यां जायते, किं पुनरप्रतिक्रान्तायां, तत्कारणस्य प्रमादस्य

तदा विशेषेण भावात्; सा च जाता सती पूर्वप्रतिक्रान्तामपि ताम् अप्रमाणयति एव, छायातपयोरिव तयोर्मिथो विरोधात्, अन्यथा पुनः प्रतिक्रमणस्य वैयर्थ्यप्रसङ्ग॰, ततो ऽवश्य पूर्वप्रतिक्रान्ताम् एनाम् अनपेक्ष्यैव असौ प्रतिक्रम्यते, अथ एतस्याम प्रतिक्रान्तायामेव असौ पठ्यते आगमोक्तत्वात्, वृद्धव्यवहारे तथैवावगतत्वाच्च, ततस्तथैव प्रतिक्रम्यते, सामायिक तु अप्रतिक्रान्तायां पठ्यते एव न तत्कथम् अनुष्ठीयते ? इति चेत्, उच्यते यदि प्रतिक्रान्तायामेव अस्याम् असौ पठ्यते तदा इतरेतराश्रयदोषः स्याद्, यथा प्रतिक्रान्ता सती पठ्यते, पठिता च सती प्रतिक्रम्यते, इति परस्परापेक्षया द्वयोरपि अभाव एव स्यात्, इति अप्रतिक्रान्तायाम् असौ पठ्यते प्रतिक्रम्यते च सामायिक तु प्रतिक्रान्तायामेव पठ्यते सूत्रपठनविध्यतिक्रमे पुष्टालम्बनस्य अभावात्, अनुष्ठीयते तु अप्रतिक्रान्तायाम्, आगमोक्तत्वाद् वृद्धव्यवहारे तथैव प्रवृत्तत्वाच्च ॥ किंच यथा कालवेलायाम् अपाठ्यमपि षड्विधावश्यकम् अस्यामेव वेलायाम् अनुष्ठीयते आप्तोपदिष्टत्वात्, तथा ऐर्यापथिक्याम् अप्रतिक्रान्तायाम् अपाठ्यमपि सामायिकम् अनुष्ठीयते, आप्तोपदेशप्रतिपालनस्य बहुफलत्वादिति ॥ एतेन यत्केचिद् ब्रुवते प्रतिक्रान्तायाम् एव ऐर्यापथिक्यां पोषधवत् सामायिक गृह्यते इति ॥ तदपास्तं वेदितव्य, पोषधमेव हि एवविधनियमविषयत्वेन उक्तम्, नतु सामायिकमिति भाव ॥ ६५ ॥

आह-यथा राद्धम् अराद्ध वा द्विदलान्न गोरसेन मिलित ससज्जति, तथा गोरसेनापि क्वथितेन अक्वथितेन च मिलित तत्संसज्यति ? समानत्वात् तथाच श्राद्धस्य द्विदलान्न भुञ्जानस्य तेमनमत्तु न कल्पते, तस्य प्रायो गोरसात्मकत्वात् गोरसस्य

तु द्विदलेन सह विरुद्धत्वात् ? इत्यत आह—

उक्कालियम्मि तक्के विदलक्खेवे वि नत्थि तद्दोसो । अतत्तगोरसम्मि पडियं संसज्जए विदलं ॥ ६६ ॥

व्याख्या—उत्कालिते अभितापात् अत्युष्णीभूते, 'तक्रे' गोरसे, तक्रं गोरसभेदानां दध्यादीनाम् उपलक्षणं, द्वे दले यस्य तद् द्विदलं मुद्गादि, तस्य 'क्षेपे' ऽपि, न्यासे ऽपि, किं पुनः द्विदलकवलगिलनान्तरम् उत्कालिततक्राद्यात्मकप्रलेहादिपाने इत्यपेरर्थः, 'नास्ति' न भवति 'तद्दोषः, द्विदलदोषो जीवविराधना-लक्षणः, अत्र हेतुमाह, यत इत्यध्याहार्यं, यतः कारणात् 'अतप्तगोरसे' आमगोरसे, 'पतितं' संगतं 'द्विदलं' पालक्यालट्टशोकमुद्गादि संसर्पति, संसज्जति संमूर्च्छसूक्ष्मत्रसजीवयुक्तं भवति इत्यर्थः ॥ ६६ ॥ यदुक्तं कल्पभाष्ये "पालक लट्ट सागा मुग्गगयं आमगोरसुम्मीसं संसज्जए य अइरा तहवि हु नियमा दु दोसाय त्ति, आत्मसंयमविराधनारूपौ द्वौ दोषौ इत्यर्थः, तथा श्रीदुर्लभराजसभालब्धजयवाद-श्रीजिनेश्वरसूरिभि-रपि उक्तं 'जइ मुग्गमासपमुहं विदलं आमम्मि गोरसे पडइ, ता तसजीवुप्पत्तिं भणंति दहियम्मि तिदिणुवरिं इति, श्रीकुमारपालभूपालशुश्रूषितश्रीहेमचन्द्रसूरिभि-रपि उक्तम्, आमगोरससंपृक्तद्विदलादिषु जन्तवः ॥ दृष्टाः केवलिभिः सूक्ष्मास्तस्मात्तानि विवर्जयेत् ॥ १ ॥ तथाच एतद्वचनप्रामाण्यात् पक्वेन गोरसेन मिलितं द्विदलाद्यं न संसज्जतीति भावः ॥ ६६ ॥

ननु—विभिन्नरसानि अनेकवस्तूनि एकीकृत्य कटाहे पक्वानि सन्ति किं विकृतिः ? आहो परस्पररसोपहतत्वात् उत्कृष्टद्रव्यम् ? इत्यत आह—

गोहुमघयगुलदुद्धाणि मेलिउ तो कडाहगे पयइ ॥ त घणुहुज्ना पक्कविगइ नियमा न दव्व त ॥ ६७ ॥

व्याख्या—गोधूमघृतगुडदुग्धादीनि प्रसिद्धानि, केवल गोधूमा सकला अत्र विवक्षिताश्चूर्णीकृता वेति सम्यग् न ज्ञा-
यते, अपरिचितत्वात्, तानि मेलयित्वा एकीकृत्य संयोज्य इति यावत्, 'ततो' ऽनन्तर कटाहके लोहमयभाजनविशेपे, पचति,
तलयति, साधयति वा, तद्वस्तु, घणुहुज्ञानामक सपादलक्षादिदेशप्रसिद्धम्, उपलक्षणत्वात् अन्यदपि एवविध पकान्न, वि-
कृतिः गुडधानावत् लपनश्रीवद्वा, नियमात् निश्चयेन, अग्नितापवर्द्धितरसै-र्गुडघृतदुग्धैः गोधूमान् आसाद्य विकृत्यनन्तरस्यैव
आरब्धत्वात्, न तद् द्रव्य' न उत्कृष्टद्रव्य पायसवद् इति भावः ॥ ६७ ॥

ननु—इतरस्य कस्यापि श्राद्धादेः परिग्रहपरिमाणटिप्पनक दृष्ट्वा श्रद्धामुग्धतया तत्क्षणादेव स्वयमेव कश्चित् तल्लिखितनियमा-
ऽनङ्गीकृत्य स्वबुद्धिसभावितनियमव्यवस्थया प्रवर्त्तमानो, यदा सुगुरूणा मिलति, तद्विचार च शृणोति, तदा यदि भङ्गसभाव-
नया मुत्कलतरांस्तान् कर्तुम् इच्छति, ततो ऽसौ तथा करोति, नवेति ? प्रश्ने प्रत्युत्तरम् आह—

जइ कोवि अभिग्गहिओ, टिप्पणय अन्नसावयग्गहियं ॥ पालितो वि हु तं सुगुरुदसणे कुणइ मुक्कलय ॥ ६८ ॥

व्याख्या—यदि कोऽपि ग्रान्तर्ग्रामादिवासी, आभिग्रहिकः धर्मश्रद्धालुतया स्वसाक्षिकप्रतिपन्नद्वादशव्रतनियम', टिप्पनक-
शब्देन आधाराधेययोरभेदोपचारात् मञ्चा' क्रोशन्ति, इतिवत् टिप्पनकस्थपरिग्रहपरिमाणम् उच्यते, तथाच 'टिप्पनक' परि-
ग्रहपरिमाणम् अन्यश्रावकगृहीत तदितरश्राद्धप्रतिपन्न, 'पालयन्नपि' तदुक्तव्यवस्थानर्त्तितया निर्वाहयन्नपि हुशब्दो ऽत्र सभा-

वनायां तदर्थस्यापि अस्य सत्त्वात्, यदुक्तं, प्राकृतलक्षणे हु खु निश्चयवितर्कसंभावनविस्मये ॥ २ ॥ १९८ ॥ इति, ततः संकुचितनियमत्वात् इदं यावज्जीवं निर्वाहयितुं न शक्ष्यामि इत्येवं कुतोऽपि, संभावयन् तत्परिग्रहपरिमाणं 'सुगुरुदर्शने' सुगुरुमेलके करोति, मुत्कलमेव मुत्कलकं, गुरुसाक्षिकी एव हि व्रतप्रतिपत्तिः प्रामाणिकी न स्वसाक्षिकी, तस्याः कदाचित् कुतोऽपि विचारहीनाया अपि संभवात्, अत एव पाण्मासिककायोत्सर्गादौ स्वयं चिन्तितं प्रत्याख्यानं कुतो ऽपि गुरुनियोगे सति अवगणय, कदाचित् ततो लघुतरं महत्तरं वा गुरुपार्श्वे प्रत्याख्यायते इति भावः ॥ ६८ ॥

अथानन्तरं यद्यपि 'तो बहुकज्जेत्यादिगाथा पठ्यते' तथापि 'जत्थासणे निसन्नो' इत्यादिगाथाया ऊर्ध्वम् असौ अर्थेन संगच्छते इत्येषा एव प्रथमं व्याख्यायते, व्यतिक्रमस्तु लेखकवैगुण्यादिना जातः संभाव्यते, तत्रैनं पातनिका, ननु यत्रासने शयने वा चिरकालम् आस्यते सुप्यते वा, तदेव भोगोपभोगव्रतेषु आसनशयनसंख्यायां गण्यते ? उत यत्र क्षणमात्रमपि आस्यते पश्चात् स्थीयते वा तदपि, गण्यते चेत् तदा बहुव्यवसायिनः तन्नियमो भज्यते, तादृशानां शयनासनानां तस्य कार्यवशाद् इतस्ततो भ्राम्यतः प्रभूतानामपि भावाद् ? इति प्रश्नस्य उत्तरमाह—

जत्थासणे निसन्नो, खणं पि तं लग्गए उ संखाए ॥ जत्थ कडिं पि हु दिज्जइ गणिज्जए सा वि सिज्जत्ति ॥ ६९ ॥

व्याख्या—यत्रासने चतुष्किकादौ 'निपन्नः' उपविष्टः 'क्षणमपि' अक्षिनिमेषमात्रमपि तत् लगति एव, पतति एव तुरेवार्थः, 'संख्यायाम्' आसनगणनायां यत्र फलकादौ कटीमपि पृष्ठप्रान्तमात्रमपि. हु विस्मये, दीयते, न्यस्यते, 'गण्यते' संख्यायते,

'सापि' शय्या, शयनीय, किं पुन. खट्वातूलकादिः, तत्र स्वापरीत्या सुप्यमानत्वाद् इत्यपेरर्थः, इतिशब्द आसनशयनलक्षण-समाप्तौ इत्यर्थः ॥ ६९ ॥

ततश्च किम् इत्यत आह—

तो बहुकज्जपसारणकए वि परिभमइ सुबहुट्ठाणेसु ॥ सो सयणासणमाण लंघइ जइ कुणइ किर थोव ॥ ७० ॥

व्याख्या—तत एवविधशयनासनस्थितौ सत्यां, बहुकार्यप्रसाधनकृते ऽपि प्रभूतप्रयोजननिष्पादननिमित्ते ऽपि किं पुन. कार्यं विनापि अनर्थदण्डेन इत्यपेरर्थः, 'परिभ्रमति' हिण्डते, य इत्यत्र दृश्य, यः परिग्रहपरिमाणी, प्रत्याख्यानी वा, सामान्य-प्रत्याख्याने ऽपि हि शयनादिमानकरणस्य, सूत्रे भणितत्वात्, तथाहि आवश्यकचूर्णौ "सचित्तदव्वविगई पाणहतबोलवत्थ-कुसुमेसु ॥ वाहणसयणविलेवणइत्थी दीसिन्हाणभत्तेसुत्ति" सुबहुस्थानेषु प्रभूतगृहहट्टप्रासादादिषु 'सः' शयनानि मञ्चकफल-कसस्तरादीनि आसनानि पट्टकमसूरिकामञ्चिकागद्दिकादीनि, तेषां मान सख्या, शयनासनमान, 'लघते' अतिक्रामति, तावद् अवधानस्य दातुम् अशक्यत्वात्, यदि किं स्याद् इत्यत आह 'जईति' यदि करोति, परिग्रहपरिमाणग्रहणकाले एकासनादि-प्रत्याख्यानकरणकाले वा, किलेति सत्ये 'स्तोक' स्वल्प सङ्कटनियमप्रतिपालनस्य वृहद्प्रमादसाध्यत्वात् तस्मात् प्रतिपत्तिकाले प्रभूततर करोतीत्यर्थः ॥ ७० ॥

आह—नानाजातयस्तन्दुलाः पृथग्भाजनपकाः सन्तः, किम् एक द्रव्यम् अनेकानि वा ? इत्यत आह—

नाणाजाइसंमुब्भवतंडुलसिद्धं पुढो भवे दव्वं ॥ निच्छयनयेण ववहारओ नये दव्वमेगं ति ॥ ७१ ॥

व्याख्या—नानाविधाः जातयः पष्टिककलमशाल्यादयो ऽवान्तरजातिविशेषाः, नानाच ता जातयश्च नानाजातयः, तासु समुद्भवन्ति इति नानाजातिसमुद्भवाः, ते च ते तन्दुलाश्च, नानाजातिसमुद्भवतन्दुलाः 'सिद्धमिति' प्राकृतत्वात् लिङ्गवचनव्यत्ययः, ततः सिद्धाः पृथग्भाजनेषु राद्धाः, अद्विरुक्तो ऽपि पृथक्शब्दो ऽत्र वीप्सायां ज्ञेयः, ततः पृथक् पृथक् भिन्नं भिन्नं 'भवेत्' स्यात्, 'द्रव्यं' निश्चयनयेन तेषां सर्वेषामपि विभिन्नरसवीर्यविपाकत्वात्, 'व्यवहारतो' व्यवहारम् आश्रित्य नये व्यवहारनये इत्यर्थः, द्रव्यम् एकमेव, तुरेवार्थः, सर्वेषामपि तेषाम् एकजातीयत्वात् ॥ ननु अयुक्ता इयं गाथा पुनरुक्तत्वात्? तन्दुला हि कणविशेषा एव, कणानां च विविधजात्याश्रितम् एकद्रव्यत्वम्, 'एवं जलकणेत्यादि गाथायां, प्रागेव साधितं, यच्च कणानां साधितं' तत् तद्विशेषाणां तन्दुलानाम् अर्थात् एव सिद्धम् ॥ नहि वृक्षो वनस्पतिरित्युक्ते आम्रो वनस्पतिरिति भिन्नं वक्तुम् उचितम्, तत्र वनस्पतित्वस्य वृक्षविशेषत्वेनैव अर्थापन्नत्वात्, 'अर्थापन्नं च भण्यमानं पुनरुक्तमेव, यदुक्तम् 'अर्थादुक्तस्य साक्षाद् वा वचनं पुनरुक्तम् इति? इति चेत् सत्यं किन्तु भिन्नपृच्छानुरोधाद् एवमुक्तम्' अत एव भङ्गयन्तरेण उक्तं, यदि वा पूर्वत्र अराद्धानां धान्यानाम् एकद्रव्यत्वम् उक्तम्, अत्र तु राद्धानामिति न पौनरुक्त्यमिति भावः ॥ ७१ ॥

अथ अवन्द्यत्वेन सप्रपञ्चम् उपपादितान् अपि पार्श्वस्थादीन् उद्दिश्य कश्चिद् आचष्टे ननु अमी वन्दनीया एव भवन्ति, नवाङ्गवृत्तिकारकत्वेन महाश्रुतधरैर्भट्टारकश्रीमदभयदेवसूरिभिः पञ्चाशकवृत्तौ अमीभिः सह संवासस्य अमीषाम् आलोचना-

दानस्य च, सिद्धान्तसंवाददानपूर्वकं समर्थितत्वात्, तथाहि एकादशपञ्चाशके 'ता गीयम्मि इमं खलु' इत्यादि गाथावृत्तौ अन्यथा ससहायतैव यतीनां युक्ता, यतोऽभिधीयते पञ्चकल्पे 'कालम्मि संकिलिट्ठे छक्कायदयावरो वि संविग्गो। जय जोगीण मलभे पणग नयरेण संवसइ' पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाच्छन्दाऽभिधानानां पञ्चानां साधूनाम् एकतरेण सह वसति इत्यर्थ इति, पञ्चदशपञ्चाशकवृत्तौ तु तैरेव पूज्यैरपवादतः पार्श्वस्थादीनाम् आलोचनाचार्यत्वमपि 'आलोयणनिमित्तं गीयत्थस्सन्नेसणा उ कायव्वा' इत्यादि गाथाया समर्थितम्, यथा इह च शेषविशेषणानुपादानेन यद् गीतार्थग्रहणं कृतं, तत् सकलोक्तगुणयुक्ताचार्याऽलाभे संविग्नगीतार्थमात्रस्यापि आलोचनाचार्यत्वज्ञापनार्थम्, यतः श्रूयते अपवादतो गीतार्थसंविग्नपाक्षिकसिद्धपुत्रप्रवचनदेवतानाम् अलाभे सिद्धानामपि आलोचना देया, सशल्यमरणस्य संसारकारणत्वात् इति ॥ आह च 'संविग्गे गीयत्थे असई पासत्थमाइ सारूवि' इति, ननु यदि पञ्चाशकवृत्तौ पार्श्वस्थादीनां पार्श्वे संवासालोचनादाने विधेयतया उक्ते, ततः किम् आयातं वन्दनकस्य ? इति चेद् उच्यते वन्दनकाऽविनाभूते संवासालोचनादाने इति, तदुक्तौ युक्तमेव तेषां वन्दनं धूमसत्तोक्ताविव धूमध्वजसत्ता इत्यत आह—

पंचासगेसु पंचसु वंदणगा नेव साहुसड्ढाण ॥ लिहिया गीयत्थेहि अन्नेसु य समयगंथेसु ॥ ७२ ॥

व्याख्या—पञ्चाशकयोः यतिधर्मपञ्चाशकालोचनापञ्चाशकयोः, द्वित्वे बहुवचनं प्राकृतत्वात्, पञ्चसु पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाच्छन्दाभिधानेषु यत्याभासेषु वन्दनकानि वन्दनानि, पुल्लिङ्गत्वं प्राकृतत्वात्, नैव साधुश्राद्धानां श्रमणश्रमणोपास-

कानां 'लिखितानि' उपन्यस्तानि उत्सर्गेण विधेयतया समर्थितानि इति यावत्, आवश्यकादिसिद्धान्तविरोधावहत्वात्, गीतार्थैः' संविग्नश्रुतधरैः' 'अन्येषु' अपरेषु, चः समुच्चये, ततो न केवलं पञ्चाशकयोरन्येषु च समयग्रन्थेषु आगमग्रन्थेषु, अयमभिप्रायः, यद्यपि साक्षाद् अनुक्तमपि पार्श्वस्थादीनां वन्दनं, संवासाद्यन्यथा ऽनुपपत्त्या एवात्र लभ्यते, तथापि आपवादिकमेव एतत्, तद्धेतूनां संवासादीनामेव तावत् आपवादिकत्वात्, अन्यथा 'लया लभिज्जा निउणं सहायं गुणाहियं, वा गुणओ समं वा, इक्को वि पावाइं विवज्जयंतो विहरिज्ज कामेसु असज्जमाणो, इति गाथावृत्तौ वरम् एकाकी एव विहरेत्, न पुनः पापमित्रैः पार्श्वस्थादिभिः सह मिलेद् इति, न निर्द्धारयेयुः, श्रीहरिभद्रसूरयः, तथा पासत्थसंकमो वि य वयलोवो तो वरम-संगो, इत्यनेन पार्श्वस्थादिसङ्गं व्रतलोपहेतुत्वेन न प्रतिपादयेयुः, श्रीधर्मदासगणिमिश्राः, निर्द्धारितं च प्रतिपादितं च एतत्तैः तस्माद् आपवादिकमेव, आपवादिकं च पार्श्वस्थादिवन्दनम् अस्माकम् अभिमतमेव, आवश्यके साक्षाद् उक्तत्वात्, केवलं यत्तेन सदा वन्द्यत्वं साध्यते तदस्माकं न सुखयति, मातुर्वन्ध्यात्वसाधनस्य इव तस्य स्ववचनबाधितत्वात् ॥ तथाहि कस्मिंश्चिदपि महति कारणे उपस्थिते, ये वन्द्यन्ते ते अपवादवन्द्याः, कारणं च तादृशं न सर्वदा उपतिष्ठते कादाचित्कत्वात्, तथाच कारणापेक्षत्वेन कादाचित्कमेव तेषां वन्द्यत्वं, सदा वन्द्याश्च उत्सर्गवन्द्याः सामान्योक्तविधित्वात्, ततो यदि अपवादवन्द्याः कथम् उत्सर्गवन्द्याः, उत्सर्गवन्द्याश्चेत् कथम् अपवादवन्द्याः, अपवादवन्दनस्य पुष्टालम्बनापेक्षत्वेन विशेषोक्तविधित्वात्, किंच उत्सर्गवन्द्यानाम् अपवादवन्दनत्वं विराधनाहेतुः ॥ यदुक्तं निशीथे 'उस्सग्गे अववायं आयरमाणो विराहओ भणिओ त्ति' यच्च संवास

योग्यत्वात् पार्श्वस्थादीना वन्द्यत्व साध्यते, तन्मिथ्यादृष्टियक्षायतनादिभि-रनैकान्तिक, मुनयो हि तत्रापि वसन्ति, नच मिथ्यादृष्टियक्षादीन् वन्दन्ते, यत्पुनरुक्त। सशल्यमरण माभूत् इति पार्श्वस्थादीनामपि अग्रे आलोचनादातुम् अनुज्ञाता इत्येते वन्द्या एव, आलोचनाचार्यत्वार्हत्वस्य अन्यथा अनुपपत्तेरिति, तदत्यन्तम् अनुपपन्नम्, एव हि सम्यग्दृष्टिदेवतानामपि वन्द्यत्वप्रसङ्गः, तासामपि आलोचनाचार्यत्वार्हत्वस्य हेतो सत्वात्, यतो गीतार्थसंविग्नपाक्षिकपार्श्वस्थसारूपिकपश्चात्कृतानाम् अभावे तासामपि पार्श्वे आलोचनाग्रहण सूत्रे उक्तमस्ति, तथाहि—व्यवहारप्रथमोद्देशकसूत्रे जत्थेव सम्मभावियाइ चेइयाइं पासिज्जा, कप्पइ से तस्सतिए आलोइत्तए वा, पडिक्कमित्तए वा, निंदित्तए वा, गरहित्तए वा, निउट्टित्तए वा, विसोहित्तए वा, अकरणयाए अब्भुट्ठित्तए वा, अहारिह तवो कम्म पायच्छित्त पडिवज्जित्तए, इति 'सम्मभावियाइति' सम्यक्त्वभाविता देवताः पश्येद् इत्यर्थ', नच ता वन्द्याः, ततो वन्द्यत्वमन्तरेणापि उपपद्यमानम् आलोचनाचार्यत्वार्हत्व, न साधनम्, अनैकान्तिकत्वात् ॥ किञ्च यदि पार्श्वस्थादय आलोचनाग्रहणकाले वन्द्यन्ते, इति शेषकाले ऽपि वन्दितुम् उचिता' स्यु., तदा सारूपिकाः पश्चात्कृता देवता अपि सदा सुविहिताना वन्द्याः प्रसजेयु, तेषामपि आलोचनाग्रहणकाले वन्द्यत्वात्, तथाच व्यवहारभाष्ये—

"लिंगकरण निसिज्जा, कितिकम्ममणिच्छओ पणामो य, एमेव देवताए नवरं सामाइय मुत्तु"

व्याख्या—पश्चात्कृतस्य इत्वरकालसामायिकारोपणापुरस्सर काल, 'लिङ्गकरण' रजोहरणसमर्पण, तदनन्तरनिषद्याकरण, तत 'कृतिकर्म' वन्दनकं दातव्यम्,-अथ स वन्दनक नेच्छति, ततस्तस्य कृतिकर्माऽनिच्छतः 'प्रणामो' वाचा कायेन च

प्रणाममात्रं कर्त्तव्यं, पार्श्वस्थादीनां सारूपिकस्य च कृतिकर्मानिच्छायां प्रणामः कर्त्तव्यः, एवमेव अनेनैव प्रकारेण देवताया अपि सम्यक्त्वभावितायाः पुरत आलोचयति, नवरं, सामायिकाऽऽरोपणं लिङ्गसमर्प्पणं च न कर्त्तव्यम्, अविरतत्वेन तस्यास्तद् योग्यताया अभावादिति ॥ किञ्च एकस्य कस्यचित् पार्श्वस्थादेरत्यन्तापवादेन अन्त्यालोचनाग्रहणादिकाले केनचिद् विधीयते, तच्चेद् अन्यैरपि सर्वैः सर्वदा सर्वेषां पार्श्वस्थादीनां विधेयम् अभविष्यत्, तदेकस्य कस्यचित् चाण्डालस्य विद्याग्रहणावसरे सिंहासनाध्यासनादिप्रतिपत्तिः श्रेणिकनृपेण कृता, इति सर्वेषां तेषां सर्वदा सा सर्वैरपि अकरिष्यत ? नच क्रियते, अथ हीनत्वात् तेषां न सर्वदा सर्वैः क्रियते ? एवं तर्हि पार्श्वस्थादीनामपि मा कारि, हीनत्वस्य तेषामपि आगमे उक्तत्वात् ॥ अथ चाण्डालानां प्रतिपत्त्ययोग्यत्वं सहोत्थत्वान्नित्यकृत्यं, प्रतिपत्तियोग्यत्वं तु कादाचित्कत्वात् नैमित्तिकं ? तच्चेद् नित्यकृत्यीक्रियते, तदा स्थितिलोपप्रसङ्गः, आप्तोपदिष्टं नित्यकृत्यव्याघातश्च, तथाच इह लोकेऽपि उपहासादयोऽनेके दोषाः स्युरिति कथं तेषां सदा प्रतिपत्तिः क्रियते ? इति चेद् एवं तर्हि पार्श्वस्थादीनामपि मा कारि, युक्तेः समानत्वात्, तथाहि ओसन्नो पासत्थो होइ कुसीलो तहेव संसत्तो। अहच्छन्दो वि य एए अवन्दनिज्जा जिणमयम्मि, इत्यादि वचनाद् औत्सर्गिकं तेषाम् अवन्द्यत्वं, कदाचित्कत्वाद् आपवादिकं तु वन्द्यत्वं, तच्चेत् पुष्टालम्बनमन्तरेणापि क्रियमाणतया औत्सर्गिकी क्रियते, तदा पूर्वोक्ता एव दोषाः, इत्यवन्द्या एव एते इति भावः ॥ ७२ ॥

आह-जं तु पुण अणिस्सकडं पूरिंति तहिं समोसरणं। पूरिंति समोसरणं अन्नासइ निस्सचेइएसुं पि, इत्यादिवचनात् चैत्ये

वसत्यादौ वा यदि कश्चित् श्रोता भवति, तदा सुविहिताः समवसरण पूरयन्ति एव, ततः श्रावकवत् श्राविका अपि यदा तदापि गत्वा धर्माक्षर शृण्वन्ति, अथ साध्वीवत् न यदा तदापि इत्यत आह—

देवालयम्मि सावयपोसहसालाइ सावगाणेगे ॥ जइ हुति तेवि तिपणट्ठ साविया जंति निसुणंति ॥ ७२ ॥

व्याख्या—देवालये जिनमन्दिरे, श्रावकाणा पोषधस्य शाला श्रावकपोषधशाला तस्या, वा शब्दो ऽनुक्तो ऽपि अत्र द्रष्टव्य', श्रावकग्रहण यतिसत्कश्राविकासत्कपोषधशालाव्यवच्छेदार्थं, तत्र हि सुविहिता नावतिष्ठन्ते, आधाकर्मिकलोकापवादाद्यनेकदोषविलम्भयात्, उपलक्षणत्वात् वसतौ चा, श्रावका अनेके यदि 'भवन्ति' विद्यन्ते, अनेकशब्दो द्वावपि वक्ति, ततस्तद् व्यवच्छेदार्थम् आह 'तेवीति' तेपि, यदि, जघन्यतस्त्रय., मध्यमत' पञ्च, अष्टौ वा उत्कर्षतः, तदूर्ध्वं भवन्ति, त्रिभ्य ऊर्ध्वमेव यदि भवन्ति इत्यभिप्राय , तदा श्राविका यान्ति, बहुवचन तु एकाकिन्याः स्त्रियाः साधूपाश्रये गमननिषेधार्थं, निशृण्वन्ति च साधूपदेश नान्यदा, श्रावकरहिते हि साधुस्थाने गन्तुमपि न कल्पते स्त्रीणा, किं पुनर्धर्मकथा श्रोतु, केवला हि स्त्रीरुद्दिश्य धर्मकथारम्भस्य सदोषत्वेन मुनीना निषिद्धत्वात्, तथाहि उत्तराध्ययनेषु "नो इत्थीण कह कहित्ता हवइ, से निग्गन्थे त कह ? इति चेत् आचार्य. निग्गन्थस्स खलु इत्थीण कह कहेमाणस्स बभयारिस्स बभचेरे सका वा कखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पजिज्जा, भेद वा लभिज्जा, उम्माय वा पाउणिज्जा, दीहकालिय वा रोगायक हविज्जा, केवलिपन्नत्ताओ वा धम्माओ भसिज्जा, तम्हा नो इत्थीण कह कहिज्जा, इति तथा निशीथे ऽपि उक्तम् अविमायर पि सद्धिं कहाओ एगाणियस्स पडिसिद्धा, किं पुण

अणारगादी तरुणत्थीहिं सह गयस्स इत्यर्थः ॥ ७३ ॥

ननु—यत्र देशे सुविहिता न भवन्ति, तत्र श्रावको यत्किंचिज्जानाति, तदन्येषां लोकानाम् अग्रे कथयति नवेति पृच्छां सार्धगाथया ऽनूद्य शेषगाथार्द्धेन उत्तरम् आह—

जत्थ न हु सुविहिया हुंति, साहुणो सुविहिया वि ते इत्थ जे ॥ गीयत्था सुत्तत्थदेसगा तेसिं विरहम्मि ॥७४॥
जं मुणइ सावओ, तं कहेइ सेसाणं किं न जं पुट्ठं ॥ पच्चुत्तरमेयं तत्थ कहइ जइ सोवि याणाइ तं ॥ ७५ ॥

व्याख्या—यत्र देशे नैव हुरवधारणे 'सुविहिताः' क्रियापराः, 'भवन्ति' सन्ति, साधवो यतयः, के नाम सुविहिताः, इत्यत आह—सुविहिता अपि, ते अत्र प्रस्तावे, ये गीतार्थाः, अवधारितप्रवचनरहस्याः, सूत्रार्थदेशका उपदेष्टारः, तेषामेव प्रदीपवत् स्वपरप्रकाशकत्वात्, यदुक्तम् "जह दीवा दीवसयं पईवइ सो वि दीप्पइ दीवो, दीवसमा आयरिया दिप्पं च परं च दीवंति त्ति" न पुनरनुपदेशका आहिण्डकयतयः, तेषां 'विरहे' अभावे, यं विचारं प्रकरणविशेषं वा जानाति, सम्यग् बुध्यते, श्रावकः तं कथयति, भणति, शेषाणां शुश्रूषुलोकानाम्, अग्रे इत्यत्र ज्ञेयम् ॥ 'किं नेति' पक्षान्तरद्योतको वा शब्दः, प्रश्नपूर्त्तिद्योतक इति शब्दश्च, अत्र अध्याहार्यौ, ततो नवेति यत्पृष्टं प्रत्युत्तरम् एतद् वक्ष्यमाणं तत्र प्रश्ने, कथयति, व्याख्याति, यदि स श्राद्धस्तं विचारं प्रकरणविशेषं वा, विजानाति, विशेषेण वेत्ति, गुरुभिरयम् अर्थ एवम् उक्त इति, यदि सम्यग् स्मरति इत्यर्थः, नान्यथा इति भावः ॥ ७५ ॥

अमुम् एव अर्थं मुग्धहिताय विशेषत प्राह—

सुगुरूण च विहारो जत्थ न देसम्मि जायए कहवि ॥ पयरणवियारकुसलो सुसावगो अत्थि ता कहउ ॥ ७६ ॥

व्याख्या—सुगुरूणां शुद्धप्ररूपकाना, पुनः, च' पुनरर्थः, विहार आगमन, यत्र देशे न जायते, न भवति, 'कथमपि' मार्गदौस्थ्यादिकारणेन, 'प्रकरणविचारकुशल.' व्याचिख्यासितग्रन्थार्थप्रवीणः, सुश्रावकः पट्स्थानगुणयुक्तत्वेन उत्कृष्टश्रावकः, यदुक्त कयवयकम्मयभावो सीलत्त चेव तह य गुणवत्त ॥ रिउमइ ववहरण, चिय गुरुसुस्सूसाइ बोद्धव्वा ॥ १ ॥ पवयणकोसल्ल पुण छट्ठ ठाण तु होइ नायव्व ॥ छट्ठाणगुणेहिं जुओ, उक्कोसो सावगो होइ त्ति ॥ २ ॥ यदि इत्यत्र अध्याहार्य, यदि अस्ति भवति, तदा कथयतु, व्याख्यातु, गीतार्थत्वेन तस्य दोषाभावात्, अत एव श्रीजिनवल्लभसूरिप्रतिबोधितो गणदेवश्रावको वागड़देशे लोकप्रतिबोधनार्थं पूज्यप्रेषितलेखलिखितमहार्थकुलकानि सुगुरूपदिष्टरीत्या व्याख्यात्, एव च न पोषधविधिना सह विरोध इत्यर्थः ॥ ७६ ॥

आह-यत्र देशे सयमप्रतिकूलत्वादिकारणात् सुगुरवो न विहरन्ति, तत्रत्यलोकः स्वसकलितसयमगुरुमूलजिघृक्षितालोचनानिमित्त, तपः करोति, नवा ? करोति एवेति चेत् ननु यदि करोति ? तर्हि कथ करोति इति प्रश्नम् अनूद्य उत्तर दातु तच्छ्रवणे प्रच्छक सावधान कुर्वन्नाह—

आलोयणानिमित्तं कह तवं कुणइ सावियां सड्ढो ॥ इय पुट्ठे इणमुत्तरमिह भन्नइ भो निसामेह ॥ ७७ ॥

व्याख्या—आलोचना, शुद्धिः, सा चात्र जिघृक्षिता ज्ञेया, नतु गृहीता, तस्या निमित्तं योग्यम्, आलोचनानिमित्तम् जिघृक्षिताऽऽलोचनानिमित्तम् इत्यर्थः 'कथं' केन विधिना, तप एकाशनादिकं, करोति अनुतिष्ठति, श्राविका श्राद्धश्च, वात्र द्रष्टव्यः, कालमहात्म्यात् संप्रति प्रायः श्राविका एव आलोचनाग्रहणे सोत्साहा इति ताः प्रथमम् उपन्यस्ताः। 'इति' एवं पृष्टे सति, 'इदं' वक्ष्यमाणम्, उत्तरं, प्रतिवचनम्, इह जिनमते, भण्यते, कथ्यते, भो इति पृच्छकामन्त्रणं, निशमय शृणु, अत्र भो निशमय इति पदं, प्रच्छकं श्रवणाभिमुखीकर्तु न्यस्तम्, अनभिमुखस्य तत्त्वकथनायोग्यत्वात्, यदुक्तम् "अणुवट्ठियस्स धम्मं मा हु कहिज्जा सुसुट्ठु वि पियस्स, विच्छायं होइ मुहं विज्झायग्गिं धमंतस्स" इत्यर्थः ॥ ७७ ॥

तत्र अयं विधिः प्रधानस्थानके प्रमार्जितायां भुवि कालप्रतिलेखितं स्थापनाचार्यं, स्वस्वधर्माचार्यगच्छसामाचार्या पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारभणनपूर्वकं स्थापयति, ततस्तदग्रे ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति, तदनन्तरं क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति 'इच्छाकारेण संदिसह भगवं सोधिमुहपत्तियं पडिलेहेमि, ततो द्वितीयं क्षमाश्रमणं दत्त्वा, मुखवस्त्रिकां प्रतिलिखति, ततो द्वादशावर्त्तवन्दनं ददाति, तदन्ते क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति 'इच्छाकारेण संदिसह भगवन् आलोअणतवु संदिसावउं, द्वितीयं क्षमाश्रमणं दत्त्वा भणति, इच्छाकारेण संदिसह भगवन् आलोयणतपु करउं, ततः करोतीति अमुमेव विधिं सावधानीभूतश्रोतृश्रोत्रयोर्निक्षेप्तुं सूत्रकारो गाथात्रयम् आह—

पंचपरमेट्ठिपुव्वं ठवणायरियं ठविउं विहिणाओ ॥ तत्थ खमासमणदुगं दाउं मुहपुत्तिपेहणयं ॥ ७८ ॥

तत्तो दुआलमावत्तवन्दणते य सदिसाविज्जा, ॥ आलोयणातव तो दिज्जा अण्ण खमासमण ॥ ७९ ॥
एय भण्णइ तत्तो करेमि आलोयणातव उचिय ॥ उस्सग्गेण तत्तो कुणइ तव अत्तसुद्धिकए ॥ ८० ॥

व्याख्या—पञ्चपरमेष्ठिन उद्दिश्य क्रियमाणो नमस्कारो ऽपि पञ्चपरमेष्ठी भण्यते, यथा क्षमाश्रमणम् उद्दिश्य क्रियमाण स्थोभावन्दनकमपि क्षमाश्रमण, सपूर्वं यत्र, तत्पञ्चपरमेष्ठिपूर्वं नमस्कारोच्चारणपुरस्सर, क्रियाविशेषणम् इद केचिद् एकेनैव नमस्कारेण स्थापनाचार्यं स्थापयन्ति, केचित्तु त्रिभिरिति सख्यानियमो नोक्त', तत' स्वस्वधर्माचार्यगच्छसामाचारी एवात्र प्रमाण, स्थापनाचार्यम् अक्षादिक स्थापयित्वा, स्थिरीकृत्य, विधिनैव पूर्वाचार्यपरपरागतसामाचार्या एव, तुरेवार्थ', ततः, प्रतिलेखितप्रमार्जितभूमिकाया तदग्रे प्रथमम् ईर्यापथिकीं, प्रतिक्रामति इति गम्य, तदन्तरेण उत्तरक्रियाणाम् अकार्यत्वात्, क्षमाश्रमणशब्देन स्थोभावन्दनकम् उच्यते, उपचारात्, तयोर्द्विक क्षमाश्रमणद्विक, द्वे क्षमाश्रमणे इत्यर्थः, 'दत्त्वा' 'मुखपोत्तिका, मुखवस्त्रिका तस्या 'प्रत्युपेक्षण' प्रतिलेखन मुखपोत्तिकाप्रत्युपेक्षण, तदेव मुखपोत्तिकाप्रत्युपेक्षणक करोतीति क्रिया ऽध्याहार्या इत्यर्थः ॥ ७८ ॥

ततो ऽनन्तर, द्वादशावर्त्तवन्दनाते द्वादशावर्त्तवन्दन दत्त्वा, तदन्ते इत्यर्थ' ॥ चकारो ऽनुक्त क्षमाश्रमणदान समुच्चिनोति, तत्पूर्वकत्वात् उत्तरकृत्यस्य, ततः क्षमाश्रमण दत्त्वा, सदेशयेत् मुत्कलापयेत्, 'आलोचना' शुद्धि', तस्य तप , आलोचनातपः, तपोहि शोधकम् उच्यते, तथाहि आवश्यके "नाण पगासग सोहओ तवो सजमो गुत्तिकरो। तिण्ह पि समाजोगे

मुक्खो जिणसासणे भणिओ त्ति" ततो दद्यात्, अन्यद् द्वितीयं क्षमाश्रमणम् इत्यर्थः ॥ ७९ ॥

एवं च वक्ष्यमाणप्रकारेण भण्यते कथ्यते ततो द्वितीयक्षमाश्रमणदानानन्तरं, करोमि आलोचनातप इति, उचितम्, अपराधस्य स्वशक्तेर्वा योग्यम् 'उत्सर्गेण' उत्कृष्टवृत्त्या, 'ततः' आलोचनातपः संदेशापनाऽनन्तरं करोति समाचरति 'तपः' उपवासादि, आत्मशुद्धिकृते स्वजीवनिर्म्मलतानिमित्तं न पुनः प्रशंसादिनिमित्तं, तदर्थं तद्विधानस्य आगमे निषिद्धत्वात्, तथाहि दशवैकालिके "नो इह लोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा, नो परलोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा, नो कित्ति वण्णसद्दसिलोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा, नन्नत्थ निज्जरट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा" इत्यर्थः ॥ ८० ॥

इति उक्तो गुर्वभावे आलोचनातपः संदेशापनविधिः, अथ एतस्मिन्नुक्तरीत्या संदेशापिते सति तपःस्वाध्यायोभयसमर्थः, किं तप एव करोति ? उत तपोभेदत्वात् स्वाध्यायम् एव, अथ उभयमपि, द्वयोरपि अनयोः कर्मनिर्मूलनसमर्थत्वात् यदुक्तम् "पुव्विं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिक्कंताणं कम्माणं वेइत्ता, मुक्खो नत्थि, अवेइत्ता तवसा वा ज्झोसइत्ता, इति तथा कम्ममसंखेज्जभवं खवेइ अनुसमयमेव आउत्तो अन्नयरम्मि वि जोगे सज्झायम्मि विसेसेण त्ति" गुरुभिर्दीयमानत्वाच्च इति प्रश्नस्य उत्तरमाह—

सज्झायतवसमत्थो जइ सड्ढो साविगा वि अह हुज्जा ॥ ता अणिगूहियविरिया कुणंति तवमागमुत्तमिणं ॥८१॥

व्याख्या—स्वाध्यायः परिवर्त्तनारूप एवात्र ज्ञेयो न पुनर्वाचनादिकः, सापेक्षणत्वात् परिमाणासंभवाच्च, 'तपः' उपवासादिरेव प्रसिद्धत्वात्, तयोर्विषये समर्थः, शक्तः, स्वाध्यायतपः समर्थः, यदि श्राद्धः श्राविका ऽपि, अथ अप्यर्थे निपातसमुदायो

वाशब्दार्थः, श्राविका वा भवेत् स्यात् 'ता' तदा अनिगूहितवीर्या अनपलपितशक्ती, श्राविकाश्राद्धौ कुरुतोऽनुतिष्ठतः, तप एव, एवकारो ऽत्र द्रष्टव्य, न स्वाध्यायम्, अनौत्सर्गिकत्वात् ॥ ननु किम् इत्येनम् इत्यत आह 'आगमोत्ति' आगमे कल्पव्यवहारनिशीथादिसिद्धान्ते उक्तम् आगमोक्तम्, इद तपः यत इत्यध्याहार्यं, तथाहि जीतकल्पचूर्णौ 'दसविह पायच्छित्त त जहा—आलोयणारिह । १ । पडिक्कमणारिह । २ । तदुभयारिह । ३ । विवेगारिह । ४ । काउस्सग्गारिह । ५ । तवारिह । ६ । छेयारिह । ७ । मूलारिह । ८ । अणवट्ठारिह । ९ । पारचियारिह । १० । इति, यदि पुन' स्वाध्यायोपि शुद्ध्यर्थं विधेयो ऽभविष्यत् तदा तदर्हमपि प्रायश्चित्तम् अत्र अभणिष्यत्, नच भणित तस्मान्न विधेयः ॥ अथात्र तपोऽर्हं प्रायश्चित्तम् उक्तमस्ति, ततः स्वाध्यायार्हमपि उक्तमेव, स्वाध्यायस्य तपोभेदत्वात् ? न, एव हि शेषा अपि तद्भेदा' प्रायश्चित्तानि स्युः, तेषामपि कर्मनिर्जरा कारित्वेन शुद्धिहेतुत्वात्, तथाच कायोत्सर्गार्हं प्रायश्चित्त तपोऽर्हप्रायश्चित्तात् न भिन्न वक्तु युक्त स्यात्, तेनैव सगृहीतत्वात्, यदि वा कायोत्सर्गार्हवत् स्वाध्यायार्हमपि भिन्नम् उच्यते युक्तेः समानत्वात्, नच उक्त तस्माद् नाग मोक्त, स्वाध्यायार्हं प्रायश्चित्तम् ॥

ननु—एव तर्हि किमिति आलोचनाचार्या आलोचनाया स्वाध्याय ददति ? उच्यते जीतव्यवहारात्, ननु जीतव्यवहारः सर्वो ऽपि श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणविरचितजीतकल्पे ऽस्ति तन्मयत्वात् तस्य, पर तत्र समन्ततो ऽवलोकयद्भिरपि अस्माभिरसौ न दृष्ट• ? किञ्च जीतव्यवहारो ऽपि प्रायः श्रुतधरव्यवहारानुयायी एव भवति, श्रुते च प्रायश्चित्तानि दशैव सन्ति,

तत्कथं जीतव्यवहारे एकादश भविष्यन्ति ? सत्यं किन्तु केनापि परमाप्तेन महाश्रुतधरेण सांप्रतिकलोकान् जीतकल्पनीत्याऽऽगतस्यापि तपसः प्रभूतेनापि कालेन सर्वतः कर्त्तुम् अशक्तान् वीक्ष्य, मा एते अशक्तत्वात् इदम् अन्तरे एव मुञ्चेयुः, इति तदनुकम्पया तस्य तपसः पूरणार्थं स्वाध्यायो ऽपि अनुज्ञातः, तत्कालवर्त्तिभिरन्यैरपि बहुश्रुतधरैः बहुमानितः, प्रवर्त्तितश्च, अतएवासौ तैः स्वस्वप्रणीतप्रायश्चित्तविधौ लिखितः, अतएव च सर्वेष्वपि धर्मगच्छेषु असौ वर्त्तते, इति जीतव्यवहार एव अयम् जातः, अस्य च एवं विधस्यापि उक्तत्वात्, तथाहि जीतकल्पचूर्णौ "जो वा जम्मि गच्छे केणइ कारणेण सुतातिरित्तो पायच्छित्तविसेसो पवत्तिओ, अन्नेहिं बहूहिं अणुवत्तिओ, न य पडिसिद्धो, सो वि जीयव्ववहारो त्ति, जीतकल्पे ऽपि उक्तम्, वत्तणुवत्तपवत्तो बहुसो आसेविओ महाजणेणं । एसो उ जीयकप्पो पंचमओ होइ ववहारो त्ति" ततो युक्त एव तपोऽशक्तौ स्वाध्यायोपि शुद्ध्यर्थम् अनुष्ठातुं, केवलं तपः शक्तौ सत्यां तप एव कर्त्तव्यं न. स्वाध्यायः, तस्य गीतार्थाचीर्णत्वेन आपवादिकत्वाद् इति भावः ॥ ८१ ॥

ननु—अस्मिन् क्रियमाणे किं किं कर्त्तव्यम् ? इति प्रश्नस्य उत्तरम् गाथाष्टकेन आह तत्रेयं प्रथमा गाथा—

आलोअणानिमित्तं पारद्ध तवम्मि फासुगाहारो, ॥ सचित्तवज्जणं बंभचेरकरणं च अविभूसा ॥ ८२ ॥

व्याख्या—'आलोचनानिमित्तं' शुद्धिकृते, प्रारब्धे प्रक्रान्ते, विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, आलोचनातपो ऽपि उत्सर्गतो नैरन्तर्येण कार्यमिति ज्ञापनार्थम् प्रारब्धग्रहणं, तपसि, वक्ष्यमाणे, प्रासुकाहारः, उपलक्षणत्वाद् एषणीयश्च, यदुक्तम् 'भोयणे

उ सत्रेण भुत्तव्व फासुएसणियदव्व, तदभावे णेसणिय नवर सचित्त परिवज्जति, तत्र गृहस्थस्य असौ प्रासुक एषणीय आहारो, य' सति सभवे कुटुम्बार्थं निष्पन्नो भवति, स्वार्थं तत्पाचनस्य हिंसात्मकत्वेन अयुक्तत्वात्, सचित्तवर्जन, न किमपि सचित्त भक्षयतीत्यर्थः, ब्रह्मचर्यकरण, ब्रह्मचर्य करोति, शील पालयति महाधर्मत्वात्, मैथुनप्रसक्तयोर्हि स्त्रीपुंसयोरुत्कृष्टतो ऽष्टादशलक्षजीवा विनश्यन्ति, यदुक्त "मेहुणसन्नारूढो नवलक्ख हणेइ सुहुमजीवाण। केवलिणा पन्नत्ता सद्दहियव्वा सया काल, तथाहि इत्थीजोणीए संभवन्ति बेइंदिया उ जे जीवा। इक्को वा दो व तिण्णि च लक्खपुहुत्त च उक्कोस ॥ पुरिसेण सह गयाए तेसिं जीवाण होइ उद्दवण। वेणुगदिट्ठतेण तत्तायसलागनाएण" ससक्ताया योनौ द्वीन्द्रिया एते, शुक्रशोणितसभवास्तु गर्भजपञ्चेन्द्रिया इमे, "पञ्चेन्दिया मणुस्सा एगनरभुत्तनारिगब्भम्मि। उक्कोस नव लक्खा जायति एगहेलाए ॥ १ ॥ नवल-क्खाण मज्झे जायइ, इक्कस्स दुण्ह व ससत्ती ॥ सेसा पुण एमेव य विलय वचन्ति तत्थेव ॥ २ ॥ इति घोरपापहेतुत्वान्मैथुन वर्ज्यमेव, अत्र चः समुच्चये, 'अविभूषा' स्नानाङ्गरागकुसुमनखकर्त्तनकेशसमारचनादिका विभूषा वर्जयन्ति, प्राणिवधात्मकत्वेन औद्धत्यात्मकत्वेन च तस्याश्चिक्कणकर्मबन्धहेतुत्वात् इति भावः ॥ ८२ ॥

अथ द्वितीयगाथाम् आह—

इगालाई पनरसकम्मादाणाण होइ परिहारो ॥ विकहोवहासकलह पमाय भोगतिरेग च ॥ ८३ ॥

व्याख्या—अङ्गारोऽङ्गारकर्म—आदिर्येषा तानि तथा पञ्चदशेति सख्यावचनः, कर्मणा पापप्रकृतीनाम्, आदानानि ग्रहण-

कारणानि, कर्मादानानि, ततः कर्मधारयसमासः दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, अङ्गारादि पञ्चदशकर्म्मादानानां भवति, परिहारो ऽकरणम्, अयमाशयः यद्यपि अङ्गारकर्म–वणकर्म–शकटकर्म–भाटककर्म–स्फोटककर्म–दन्तवाणिज्य–लाक्षावाणिज्यं–रसवाणिज्यं–केशवाणिज्यं–विषवाणिज्यं यन्त्रपीडना–निर्लाञ्छनं दावदान–सरोहृदादिशोषं–असतीपोषणानां मध्ये कुलक्रमागतवृत्तिवशात् अनन्यगत्या वा जीविकादिनिमित्तं, कोऽपि किमपि कर्म्मादानं समाचरति, तथापि आलोचनातपः कुर्वन्नवश्यमेव परित्यजति, महादोषत्वात्, एतेषां च व्याख्यानं सुप्रसिद्धमेव, इत्यत्र ग्रन्थगौरवभयान्न कृतं, याः कथाः पापहेतुत्वेन धर्मार्थिनां विरुद्धा अनिष्टा वा ता विकथा भण्यन्ते, ताश्च सप्त, भवन्ति, तद्यथा स्त्रीकथा भक्तकथा देशकथा राजकथा मृदुकारुणिकी दर्शनभेदिनी चारित्रभेदिनी इति, यदुक्तं स्थानाङ्गे सत्त विकहाउ पन्नत्ताओ, तं जहा इत्थिकहा भत्तकहा देसकहा रायकहा मिउकोलुणिया दंसणभेयणी चरित्तभेयणी त्ति ॥ तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा, सा च चतुर्विधा, जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जातिकथा ब्राह्मणीप्रभृतीनाम् मध्ये अन्यतमां जातिं प्रशंसति, निन्दति वा, एवं कुलकथाद्या अपि ज्ञेयाः ॥ भक्तमोदनादि, तस्य कथा भक्तकथा, सापि चतुर्धा, द्रव्यकथादिका, तत्र घृतादिद्रव्यकथा व्यञ्जनभेदकथा छागतित्तिराद्यारम्भकथा, रूपकशतादिमूल्यपाकरसवती कथा, देशो जनपदस्तस्य कथा, देशकथा इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्विधा एव, छन्दो विधिर्विकल्पो नेपथ्यं चेति, तत्र छन्दः क्वचिद् देशे किंचिन्मातुलदुहित्रादिगम्यम् अगम्यं वा, विधिः भोजनविवाहादिविधानक्रमभेदो देशभेदात्, विकल्पः कूपवप्रसारणादिना सस्यनिष्पत्तिः, गृहदेवकुलादिविकल्पो वा, नेपथ्यं, स्त्रीणां

पुरुषाणां या स्वाभाविक्यादिका नेपथ्यरचना, कापि क्वचिद्देशे इति, राज्ञा कथा राजकथा, इयमपि निर्गमादिभेदात् चतुर्धा निर्गमोऽतिगमनं बल कोशकोष्ठागारादि चेति, तत्र निर्गम एव भूत्या राजा पुरान्निर्गत इत्यादि, अतिगमनम् एव प्रविष्ट इत्यादि, बलम् एतावन्तो ऽश्वहस्त्यादयो राज्ञः कोश एतावत्य', के ऽद्यः कोष्ठागाराश्च एतावन्त इत्यादि ॥ ४ ॥ मृदुकारुणिकी श्रोतृहृदयमार्दवजननात् मृद्वी, सा चासौ कारुणिकी या कारुण्यवती, मृदुकारुणिकी, पुत्रादिवियोगदुःखदु खितमात्रादिकृतकारुण्यरसगर्भप्रलापप्रधाना इत्यर्थ , तद्यथा हा पुत्र हा पुत्र हा वत्स हा वत्स मुक्कामि कहमणाहा ह एव कलुणविलावाजलतजलणेज्जसा पडिया इति, ॥ ५ ॥ दर्शनभेदिनी ज्ञानाद्यतिशयत. कुतीर्थिकप्रशसादिरूपा तद्यथा—

सूक्ष्मयुक्तिशतोपेत सूक्ष्मबुद्धिकर पर । सूक्ष्मार्थदर्शिभिर्द्रष्ट्व, श्रोतव्य, बौद्धदर्शनम् ॥ १ ॥

इत्यादि, एव हि श्रोतृणा तदनुरागात् सम्यग्दर्शनभेदः स्याद्, इति । ६ । चारित्रभेदिनी न सभवन्ति इदानीं महाव्रतानि साधूनां प्रमादबहुलत्वात्, अतिचारशोधकाचार्य–तत्कारकशुद्धीनाम् अभावाच्च इति, ज्ञानदर्शनाभ्यां तीर्थं वर्त्तते, इति ज्ञानदर्शनकर्त्तव्येषु एव यत्नो विधेय इति, भणित च 'सोही य नत्थि न विदिंति करिंता नवि य केइ दीसति । तित्थ च नाणदसणनिज्जवगा चेव वुच्छिन्ना' इत्यादि, अनया हि प्रतिपन्नचारित्रस्यापि तद् वैमुख्यम् उपजायते, किं पुनस्तदभिमुखस्य इति चारित्रभेदिनी ॥७॥ तथा 'उपहासो' मर्मभेदिवचनैः मूर्खदुर्बलादीनाम् अभिभवन, कलहो, राटिः, एतेषा समाहारद्वन्द्वः, प्रमादशब्देन प्रमादाचरितम् इह ज्ञेयम्, नतु मद्यादि, तद्वर्जनस्य पदान्तरैरेव कृतत्वात्, प्रमादाचरित च गीतनृत्यनाटकजीव-

योधनद्यूतजलक्रीडान्दोलनादिकं भोगाऽतिरेको भोगोपभोगयोग्यद्रव्याधिक्यकरणं, तयोः समाहारः, चशब्दात् पापोपदेशहिंस्रप्रदाने गृह्येते, ततश्च वृषभान् दमय, तुरङ्गमान् पण्डय, क्षेत्रं कृप, इत्यादिकं पापोपदेशं, शस्त्राग्निमुसलोदूखलहलयन्त्रादिहिंस्रवस्तुप्रदानं च वर्जयति, क्रियाया अत्र अध्याहारः विकथादीनाम् अनर्थदण्डत्वाद्, आलोचनाकारी तु अर्थाय अपि दण्डं न करोति, महापापत्वात् किं पुनरनर्थाय इति भावः ॥ ८३ ॥

अथ तृतीयगाथाम् आह—

कुज्जा नाहिगनिद्दं परपरिवायं च पावट्ठाणाणं ॥ परिहरणं अप्पमाओ कायव्वो सुद्धधम्मत्थे ॥ ८४ ॥

व्याख्या—कुर्यात् विदध्यात्, नाधिकनिद्राम् अधिकस्वापं, प्रमादत्वात्, अयम् आशयो दिवा तावत् सर्वथापि न शयीत, रात्रावपि प्रथमान्त्यप्रहरयोः स्वाध्यायादिधर्मकृत्यकरणार्थं जागृयात् एव, प्रभूतजागरणं हि धार्मिकाणाम् एकान्तहितमेव, अत एव भगवता महावीरेण इदं शतानीकनृपभग्न्या जयन्त्या अग्रे प्रशंसितं, तथाहि निशीथे "जागरिया धम्मीणं आहम्मीणं उ सुत्तया सेया वत्थाहिव भइणीए अकहिंसु जिणो जयंतीए त्ति" परेषां परिवादो ऽपवादः परपरिवादः, परदोषोद्घाटनं तं च, चः समुच्चये, ततो न केवलम् अधिकनिद्रां न कुर्यात्, परपरिवादं च वैरानुबन्धहेतुत्वात्, यदुक्तं 'सन्तेहिं असंतेहिं य परस्स किं जंपिएहिं दोसेहिं, अत्थो जसो न लब्भइ, सो य अमित्तो कओ होइ, अतिनिबिडनीचैर्गोत्रकर्म्मबन्धहेतुत्वात् च, यदुक्तम् उमास्वातिवाचकेन, परपरिभवपरिवादादात्मोत्कर्षाच्च बध्यते कर्मनीचैर्गोत्रं प्रतिभवम् अनेकभवकोटि-

दुर्मोचम्, पापस्थानानां प्राणिवधादीना परिहरणम् अकरणम्, अयम् आशय , आलोचनाकारी तत्र करोत्येव यत्र जीवविनाशो भवति, यथा श्लेष्मणि प्रस्रवणादौ वा अविधिना व्युत्सृष्टे, तत्रहि पञ्चेन्द्रियमनुष्या समूच्छर्यन्ते, यदुक्तं 'प्रज्ञापनायाम् "गब्भवक्कंति य मणुस्साण चेव उच्चारेसु वा, पासवणेसु वा, खेलेसु वा, सिंहाणेसु वा, वन्तेसु वा, पित्तेसु वा, सोणितेसु वा, सुक्कपुग्गलपरिसाडेसु वा, विगयकलेवरेसु वा, थीपुरिससजोगेसु वा, नगरनिद्धमणेसु वा, सव्वेसु चेव, असुइट्ठाणेसु, इत्थ ण समुच्छिममणुस्सा समुच्छिंति त्ति" ततस्तेषाम् अन्येषा च जीवाना रक्षार्थं विधिनैव तत् व्युत्सृजन्ति, विधिश्च अय श्लेष्माण भस्मादिना गृह्णाति, प्रस्रवण च तत्र व्युत्सृजति, यत्र व्युत्सृज्यमाणमेव तच्छुष्यति, नतु झिल्लर बध्नाति, एवम् अन्यत्रापि यतते । १ । असत्य न ब्रूते, सत्यमपि तन्न ब्रूते येन परो दूयते । २ । परद्रव्य नापहरति । ३ । मैथुन मनसाऽपि न आकाङ्क्षति । ४ । स्वद्रव्यादौ अपि मूर्च्छा त्यजति । ५ । न कस्मैचित् कुप्यति । ६ । नात्मान बहुमन्यते । ७ । न कमपि वञ्चयते । ८ । यावन्मात्र निरवद्यव्यवहारादिना सपद्यते तावतैव सतुष्यति । ९ । नच कुत्रापि रज्यते । १० । नापि कमपि द्वेष्टि । ११ । नच केनापि सह वाचापि युध्यति । १२ । न च कस्यापि चौरजारादिक कलङ्कम् आरोपयति । १३ । कस्यापि पैशुन्य न करोति । १४ । दु खकारणेषु सत्सु अरतिं, सुखकारणेषु सत्सु रतिं च न करोति । १५ । पर न खिंसति । १६ । मायामृषा च त्यजति । १७ । मिथ्यात्व न सेवते । १८ । इति, पापस्थानानि हि अल्पादरेण क्रियमाणान्यपि आलोचनातपस्तर्णकचर्व्यमाणान्धवल्यमाणरज्जुवद् आयासफलमेव कुर्वन्ति, इति तत्परिहरणोपदेशः, अप्रमादश्च चोऽत्र समुच्चयार्थो द्रष्टव्यः,

अशैथिल्यम् उद्यम इत्यर्थः, कर्त्तव्यः, कार्यः, 'शुद्धधर्मार्थे' अविधिकरणादिमालिन्यरहितधर्मप्रयोजने, तस्य स्वेन्द्रियाणां शुभव्यापारव्यासङ्गहेतुत्वेन अन्यलोकानां श्रद्धोत्पादकत्वेन च महापुण्योपार्जनाकारणात्वाद् इति भावः ॥ ८४ ॥

अथ येषु धर्मकार्येषु अप्रमादः कार्यस्तानि प्रतिपादयितुं चतुर्थगाथाम् आह—

तिक्कालं चियवंदणमित्थ जहन्नेण मज्झिमेण पुणो ॥ वारा उ पंच सत्त च उक्कोसेणं फुडं कुज्जा ॥ ८५ ॥

व्याख्या—'त्रिकालं' त्रिसन्ध्यं, चैत्यवन्दनं देववन्दनम्, अत्र आलोचनातपसि कर्तुम् आरब्धे, जघन्येन हीनभङ्गकेन, मध्यमेन पुनर्वारान् पञ्च, सप्त च वारान् उत्कर्षेण उत्सर्गेण अनुस्वारः प्राकृतत्वात्, स्फुटं निश्चितं, कुर्यात् सम्यक्त्वशुद्धिनिबन्धनत्वात् एतस्य, यदुक्तं "मिच्छा दंसणमहणं सम्मदंसण विसुद्धिहेउं च चितिवन्दणाइ विहिणा पन्नत्तं वीयरागेहिं" इति भावः ॥ ८५ ॥

ननु—एवं चैत्यवन्दनम् अहोरात्रमध्ये कस्य कियतो वारान् संभवति इत्यत आह—

पडिक्कमणे चेइयहरे भोयणसमयम्मि तह य संवरणे ॥ पडिक्कमणसुयणपडिबोहकालियं सत्तहा जइणो, ॥८६॥

व्याख्या—प्रतिक्रमणे प्राभातिकप्रतिक्रमणप्रान्ते । १ । चैत्यगृहे देवगृहे । २ । भोजनसमये भोजनारम्भे । ३ । 'तथा' चेति समुच्चये, 'संवरणे' संवरणनिमित्तं, भोजनानन्तरकरिष्यमाणप्रत्याख्यानस्य आदावित्यर्थः । ४ । प्रतिक्रमणे प्रादोषिकप्रतिक्रमणारम्भे । ५ । स्वापे, शयनवेलायां । ६ । प्रतिबोधिकालिकं, जागरणानन्तरभावि ।७। प्रतिक्रमणस्वप्नप्रतिबोधानां कृतद्वन्द्वानां,

काल , समयः, प्रतिक्रमणस्वप्नप्रतिबोधकाल , स विषयतया विद्यते यस्य तत् प्रतिक्रमणस्वप्नप्रतिबोधकालिक, प्रतिक्रमणकालिक स्वप्नकालिक प्रतिबोधकालिकम् इत्यर्थः, चैत्यवन्दनम् इति पदम् अत्रानुवर्त्तनीय, 'सप्तधा' यतेर्जातिनिर्देशाद् एकवचन, यतीनामित्यर्थः, अत्र कश्चिदाह–ननु सप्तधा चैत्यवन्दन, मुनीना प्रतिदिन न घटते, तदर्थं चैत्यगमनस्यापि तेषा पाक्षिकादिपर्वसु एव भावात्, न शेषकाले ? आगमे तस्य तथैव उक्तत्वात्, तथाहि व्यवहारे 'भत्तइ कुलगणकज्जे चेइयगमणे य प व्वेसु' इति भाष्यस्य चूर्णौ पव्वेसु पक्खियाईसु, चेइयेसु, चेइयवन्दणट्ठयाए निग्गतव्व, इति चेन्न, एते हि व्यवहारभाष्यचूर्णौ पर्वसु सामस्त्येन सर्वचैत्यवन्दनविधायिके, पर्वसु हि अवश्य भावेन सर्वाणि अपि चैत्यानि गत्वा वन्द्यन्ते यदुक्तम् आवश्यकचूर्णौ 'अट्ठमी चउद्दसीसु पव्वे अरहता साहुणो य वदियव्वा त्ति' न पुनरपर्वणि, सर्वथा चैत्यवन्दननिषेधिके, यदि पुनरपर्वणि एकस्यापि चैत्यस्य चैत्यवन्दननिषेधिकेऽभविष्यतां, तदा चतुर्थादितपःसाधुवन्दनादीनि अपि अपर्वणि अकार्याणि स्युः तेषामपि पर्वोद्दिश्याऽऽवश्यकचूर्ण्यादिषु उक्तत्वात्, नच न क्रियन्ते, तस्माद् यथा अपर्वस्वपि साधवो वन्द्यन्ते, चतुर्थादितपश्च क्रियते, तथा चैत्यमपि वन्द्यते एव ॥ किंच यदि अपर्वणि चैत्यवन्दन साधूनाम् अविधेय स्यात्, तदा व्यवहारचूर्ण्या एव सह विरोध , तत्रहि उभयोरपि सन्ध्ययो' प्रतिदिन निकटस्थचैत्यवन्दन, व्यतिरेकमुखेन व्यवस्थापितम् अस्ति, तथाहि 'जइ चेइयहरेठिया वियालिय काल पडिक्कता, अकए आवस्सए, गोसे य कए, आवस्सए, जइ चेइए न वदइ मासलहु त्ति' तथा कल्पचूर्ण्याऽपि सह विरोधः, तत्र हि विहारक्रमवशेन नगरादौ यदा तदापि प्राप्ताः, सुविहिताचार्या गृहप्रतिमा अपि वन्दन्ते,

किं पुनर्देवगृहप्रतिमा इत्युक्तम् अस्ति, तथा हि, देवकुल चेइयाणि वंदित्ता घरचेइयाणि वंदियव्वाणि, तत्थ कइहिं वि जणेहिं सद्धिं आयरिओ वंदउं जाइ, इयरे पुण भिक्खं हिंडता चेव वंदंति त्ति, तथा आवश्यकचूर्ण्या अपि सह विरोधः, तत्र हि प्राभातिकप्रतिक्रमणविधौ स्तुतित्रयदानकालप्रवेदनानन्तरम् अपर्वणि अपि चैत्यवन्दनस्य उक्तत्वात् तद्यथा 'जइ चेइयाणि अत्थि तो वंदंति त्ति' तस्मात् सति संभवे नित्यकृत्यमेव इदम्, अत एव जीतकल्पे सामान्येनैव चैत्यगमनम् उक्तम्, यथा 'चेइय जइ वंदणाईसु त्ति' अस्य च सूत्रस्य चूर्णि–यथा–चेइयवंदणनिमित्तं आसन्नं दूरं वा गच्छिज्ज त्ति, यदि पुनर्नैमित्तिकं चैत्यवन्दनं स्यात्, तदा अत्रापि 'पव्वेसु त्ति' पदं न्यसेदेव, ननु इदं नैमित्तिकमेव पर्वसु हि तदकरणे प्रायश्चित्तम् उक्तम्, तथाहि व्यवहारे 'चउत्थछट्ठट्ठमकरणे अट्ठमि पक्ख चउमास वरिसे य लहुगुरु लहुगा गुरुगा अवंदणे चेइये माहूणं' इति भाष्यस्य चूर्णौ 'अट्ठमीए चउत्थं न करेइ मासलहू, पक्खिए चउत्थं न करेइ मासगुरू, चउम्मासिए छट्ठं न करेइ चउलहू, संवच्छरिए अट्ठं न करेइ चउगुरू' चशब्देन 'एएसु चेव चेइयाणि साहुणो वा जे अन्नाए वसहीए ठिया ते न वंदइ मासलहू' इति यदि पुनर्नित्यकृत्यम् अभविष्यत् तदा यत्र दिने इदं न क्रियते तत्रापि पर्वस्विव तदकरणजं प्रायश्चित्तम् आपत्स्यत, न च आपद्यते अनुक्तत्वात् ? इति चेत्, न, एवं हि चतुर्थादितपांसि अपि नैमित्तिकानि एव स्युः, पर्वस्वेव तेषामपि अकरणे प्रायश्चित्तस्य उक्तत्वात्, अथ एतानि बहुगुणत्वात् सदापि क्रियन्ते एव यदि शक्ति–र्भवति ? एवं तर्हि चैत्यवन्दनमपि सदापि क्रियतां, हेतोः समानत्वात्, किंच यथा प्रतिदिनम् अन्यवसतिस्थितसाधुवन्दनेऽपि निकटस्थाः साधवो वन्द्यन्ते एव, तथा भिक्षाचर्या

परिभ्रमणादि व्यासगान्तरवशात् नित्य सर्वचैत्यावन्दनेऽपि प्रत्यासन्न चैत्य वन्द्यते एव, यत्तु पर्वसु सर्वचैत्यावन्दने प्रायश्चित्तम् उक्त तद्युक्तमेव उक्त, तत्रहि आप्तोक्तत्वात् प्राय सर्वैरपि साधुभिरवश्यमेव चतुर्थादितपः क्रियते तस्मिश्च कृते प्रतिबन्धकाभावाद्, य पर्वण्यपि चैत्यानि न वन्दते स निर्धर्म इति, प्रमत्त इति वा निश्चित, प्रायश्चित्तयोग्य एव, अन्यदा तु सर्वचैत्याऽवन्दने ऽपि न प्रायश्चित्तम् अवश्यकार्येण भिक्षाभ्रमणादिधर्मकार्यान्तरेण तस्य अवष्टब्धत्वात्, यदि वा, तदापि प्रायश्चित्त, यथाकुट्टितो दर्पत· प्रमादतो वा सर्वाण्यपि चैत्यानि न वन्द्यन्ते, कल्पतस्तु तदवन्दने ऽपि न शुद्धत्वात्, एव च पर्वणि सर्वाणि अपि चैत्यानि नियमेन वन्द्यन्ते, तदा उक्ततपसो हि एतत्फलत्वेन उक्तत्वात्, तथाहि निशीथे "उत्तरकरण एगग्गयाथ आलोयचेइयवंदणया मगल धम्मकहा वि य पव्वेसु तवो गुणा हुति त्ति" अन्यदा तु न नियम·, तद्धेतो सर्वसाधूनाम् उपवासस्य अभावात्, अतो अन्यदा एक द्वे वा यथा प्रभव वन्द्यन्ते, तदापि य· प्रमादेन, कदवलेपेन, निर्द्धर्मतया वा, एकमपि न वन्दते, स प्रायश्चित्तयोग्य एव ॥ अतएव गीतार्थाश्च तस्य प्रायश्चित्त ददति, यदि पुनरन्यदा सर्वथापि न वन्द्यन्ते, तदा पर्वण्यपि अवन्द्यत्वप्रसङ्ग , नहि यच्छेपकाले सर्वथा ऽपि अकृत्य, तत्पर्वणि क्रियते, एव हि हिंसाद्यपि तदा क्रियेत ॥ ननु पोषध प्रतिदिनम् अक्रियमाणमपि पर्वणि क्रियते एव, एव चैत्यवन्दनमपि करिष्यते ? इति चेत्, आहाराद्यन्यतरपोषधकरणस्य अन्यदा निषिद्धत्वात्, केवल पर्वणि तच्चतुर्विधमपि क्रियते, एव चैत्यवन्दनमपि प्रतिदिनमेकत्र क्रियमाणमपि पर्वणि सर्वत्र कर्तुं युज्यते, एव च पर्वणि सर्वाण्यपि चैत्यानि वन्दितव्यानि इत्युक्ते अर्थादेवापन्नम् अन्यदा स्वल्पानि वन्द्यानीति, अन्यदा

वन्द्यत्वमन्तरेण पर्ववन्द्यत्वस्य अयुक्तत्वात्, नहि अन्यदा अनन्द्याः परतीर्थिकपार्श्वस्थादयः पर्वाणि विशेषतो वन्द्यन्ते, अथ स्वाध्यायपलिमन्थभयात् चैत्ये प्रत्यहं न गम्यते एव ? न, एवं हि चक्रस्तूपादिष्वपि अगम्यता स्यात्, तत्र तस्य सुतरां भावात्, अथ तत्रापि सुविहिता न गच्छन्त्येव ? न, सिद्धान्ते तत्र गमनस्य उक्तत्वात्, तथाहि ओघनिर्युक्तौ, चक्के थूभे पडिमाजम्मणनिक्खमणनाणनिव्वाणे, इति गाथार्द्धभाष्ये 'चक्कंति धम्मचक्कं, थूभो सुरनिम्मिओ य महुराए, पडिमजियसामि पडिमा जम्मणनिक्खमणमाईणि, जं जहिं तित्थगराणं सव्वमेतेसिं वंदओ जाइ त्ति' अथ तत्र गतानां स्वाध्यायपलिमन्थलक्षणाच्छेदान्महत्तरः सम्यक्त्वशुद्धिरूपो लाभो भवतीति गम्यते ? हन्तासौ प्रत्यहं चैत्यगमनेऽपि भवत्केन वार्यते; किंच 'वंदइ उभओ कालं पि चेइयाइं थयथुई परमो, इत्याद्युपदेशमपि यतीनां तदैव गृहस्थाः प्रतिपाद्यन्ते, यदि एते स्वयं प्रत्यहं चैत्ये गच्छन्ति, स्थितस्यैव स्थापकत्वात्, यदुक्तं 'ठिउठावए परं' इति, ननु यदि चैत्यवन्दनं नित्यकृत्यं तर्हि, यदा चैत्यरहिते स्थाने सुविहिता, विहरन्ति, तत्र कथम् ? इति चेद्, ननु भवन्तमपि पृच्छामि नैमित्तिकं यदि तदापि कथं ? तत्रहि अष्टम्यादिनिमित्तानामपि भावात्, अथ तदा स्थापनाचार्यस्य अग्रे चैत्यानि वन्दन्ते; यतस्तत्र पञ्चापि परमेष्ठिनः स्थाप्यन्ते; अतस्तद्गतस्थापनार्हन्निराकारोऽपि चैत्यवन्दनार्हत्येव; एवं तर्हि शेषकालेऽपि तदग्रे वन्दन्तां, तुल्ययोगक्षेमत्वादिति सिद्धं चैत्यवन्दनस्य नित्यकृत्यत्वम्, तत्सिद्धौ च सप्तधात्वमपि अस्य सिद्धमेव, आचार्यपरम्परागतत्वात्, यस्तु कुतोऽपि कदाचलेशान्न मन्यते, स मिथ्यादृष्टिरेव, यदुक्तम् सूत्रकृदङ्गनिर्युक्तौ "आयरियपरंपरएणागयं जो उ च्छेय बुद्धीए, को वेइ छेयवाई जमालिणासं स णासिही" इति भावः ॥८६॥

ननु—गृहिण' कथ सप्त पञ्च त्रीन् वारान् वा चैत्यवन्दनम्? इति पृच्छायाम् उत्तरमाह,—

पडिकमिओ गिहिणो वि हु सत्तविह पचहा उ इयरस्स॥ होइ जहन्नेण पुणो तीसुवि सञ्झासु इय तिविह ॥८७॥

व्याख्या—प्रतिक्रामत उभयकालम् आवश्यक कुर्वत', गृहिणो ऽपि गृहस्थस्यापि, अपि. समुच्चये न केवल यतेरित्यपेरर्थ', हु निश्चये 'सप्तविध' सप्तवेल, पञ्चधैव पञ्चवेलमेव, तुरेवार्थ' इतरस्य अप्रतिक्रामतः 'भवति' जघन्येन पुन' तिसृषु अपि दिनसादिमध्यान्तरूपासु, सन्ध्यासु कालवेलासु, चैत्यवन्दनम् इति, अनया रीत्या त्रिविधम्, उत्कृष्टमध्यमजघन्यरूपम् इत्यर्थ' ॥ ८७ ॥

इत्युक्त चैत्यवन्दने तत्प्रसङ्गेन षोढावश्यके ऽपि अप्रमादकरण, सप्रत्यालोचनाकारिण शुभभावहेतौ द्रव्यस्तवे भावस्तवे च प्रवर्त्तयितुमाह—

सुसाहुजिणाण पूयण च साहम्मियाण चित च ॥ अपुव्व पढणसवण तदत्थपरिभावण कुज्जा ॥ ८८ ॥

व्याख्या—सुसाधुजिनाना पूजन, तत्र सुसाधूनां प्रासुकैषणीयेनैव वस्त्रपात्रान्नादिना प्रतिलाभन, नतु अप्रासुकानेषणीयादिना ऽपि तस्य अल्पायुष्कताहेतुत्वात्, यदुक्त भगवत्या कहण भते जीवा अप्पाउयत्ताए कम्म पकरेंति? गोयमा पाणे अतिवाइत्ता, मुस वइत्ता, तहा रूव समण वा माहण वा, अफासुएण अणेसणिज्जेण, असणपाणखाइमसाइमेण पडिलाभित्ता, एव खलु जीवा अप्पाउयत्ताए कम्म पकरन्ति त्ति" जिनानां च पूजन पुष्पामिषस्तुतिप्रतिपत्तिरूपामेव पूजा, यदुक्तम्

उत्तराध्ययनचूर्णौ 'तित्थयरो अरहंतो तस्स चेव भत्ती कायव्वा, सा य पूया वंदणाऽऽईहिं हवइ' पूयं च पुप्फामिसथुइ पडिवत्ति
भेएण चउव्विहं पि जहा सत्तीए कुज्जा, इति देवतत्त्वगुरुतत्त्वाद्युपदर्शकत्वेन आमन्त्रोपकारिणः सुसाधव इति, तेषां पूजनं
प्रथमम् अत्र उक्तम् 'साधर्म्मिकाणां' समानधर्माणां, चिन्तां यथाशक्तिप्रस्तावोचितोपचारेण संभालनाम्, अस्या महाधर्मत्वेन
महापुरुषैराद्दतत्वात्, यदुक्तं वत्थन्नपाणासणखाइमेहिं पुप्फेहिं पत्तेहिं हि य पुप्फलेहिं सुस्सावयाणं करणिज्जमेयं, कयं उ जम्हा
भरहाहिवेणं तं अत्थं तं च सामत्थं तं विन्नाणं सुउत्तमं, साहम्मियाण कज्जम्मि जं विचंति सुसावया" इति, चः समुच्चये,
'अपूर्वस्य' अपरिचितश्रुतस्य 'पठनम्' अध्ययनं, श्रवणं, सूत्रतो ऽर्थतश्च आकर्णनम्, अपूर्वपठनश्रवणं, समाहारत्वाद् एकवच-
नम्, अनेन वाचनारूपः स्वाध्याय उक्तः, 'तदर्थपरिभावनम्' अपूर्वपठितश्रुतग्रन्थार्थचिन्तनम्, अनेन तु अनुपेक्षारूप उक्तः,
एतौ च शुभध्यानहेतूनाम् अन्येषामपि त्रयाणां तद्भेदानाम् उपलक्षणं, स्वाध्यायो हि पञ्चविधो, यदुक्तं, स्थानाङ्गे "स-
ज्झाओ पञ्चविहो पन्नत्तो, तं जहा-वायणा। १। पडिपुच्छणा। २। परियट्टणा। ३। अणुप्पेहा। ४। धम्मकहा। ५। त्ति"
कुर्यादिति क्रियापदं सर्वपदेषु योज्यं, कर्तृपदं तु प्रायश्चित्ततपोवाही, प्रस्तावाद् अत्र ज्ञेयम् इत्यर्थः ॥ ८८ ॥

ननु—यस्य तथाविधसामग्र्यभावात् पठनश्रवणादिकं न संभवति; स किं करोति? इति पृच्छायाम् उत्तरमाह—

रुद्दट्टं झाणदुगं, वज्जित्ता तह करिज्ज सज्झायं॥ आयारे पंचविहे सया वि, अब्भुज्जमं कुज्जा ॥ ८९ ॥

व्याख्या—हिंसनाद्यतिक्रूराध्यवसायानुगतो रुद्रः, तस्य इदं, रौद्रम्, ऋतं, दुःखं, तच्चेह अर्थकामासंतोषजं ज्ञेयं, तत्र

भव आर्त्तम्, राज्यस्त्रीभोगादिकाम्यवस्त्वभिलापि, यदुक्त 'कामाणुरजिय अट्ट, रोद्द हिंसाणुरजिय, धम्माणुरजिय, धम्म, सुक्कज्झाण निरजण' इति रौद्रार्त्त, रौद्रार्त्तनामक, ध्यातिर्ध्यान, कचित् ध्येये स्थिरमध्यवसानम् यदुक्त 'ज थिरमज्झवसाण तज्झाणति, ध्यान च ध्यान च ध्याने, सरूपाणाम् एकशेप इति वचनाद्, एकस्य ध्यानशब्दस्य लोप, ध्यानयोर्द्विक ध्यानद्विक, वर्जयित्वा नरकतिर्यग्गतिहेतुत्वात्, परिहृत्य वर्जयितु वा तथा 'पढम पडिक्कमिऊण ईरियावहियमि' इत्यादिवक्ष्यमाणगाथाद्वयविधिना कुर्यात् विदध्यात् स्वाध्याय, पूर्वपठितगुणन नमस्कारपरावर्त्तन वा, सहि शुभध्यानहेतुरेव, यदुक्त 'सज्झाएण पसत्थ झाण जाणइ य सव्वपरमत्थ, सज्झाए वट्टतो खणे खणे जाइ वेरग्ग ति' आचारे 'नाण' इत्यादि गाथया वक्ष्यमाण स्वरूपे 'पञ्चविहे' पञ्चप्रकारे, सदापि, सर्वकालमपि न पुनरालोचनापूर्त्ति यावद् इत्यपेरर्थ', 'अभ्युद्यमम्' अत्युत्साह कुर्यात्, 'आलोचित हि' स्वालोचित तदेव स्यात्, यदि पुनरपि आलोचनायोग्य कश्मलकर्म किमपि न क्रियते, तच्च तदैव प्रायो न क्रियते, यदि ध्यानाद्याचारेपु सदैव सम्यक् प्रवर्त्तते इति भाव ॥ ८९ ॥

इत्युक्तो गाथाऽष्टकेनाऽऽलोचनातप करणविधि', अथ सुसाधूना पूजन कार्यमिति यदुक्त, ततो दुष्करक्रियामात्रदर्शनेन, भ्रमितमतिरुत्सूत्रभापिणो ऽपि सुसाधुतया मन्वानः, कश्चित् तेपा पूजन तत्पार्श्वे चापूर्वपाठश्रवणादिक मा कार्पीत्, इति त त्प्रतिबोधनार्थमाह—

उस्सुत्तभासगा जे ते दुक्कर कारगा वि सच्छदा । ताण न दसण पि हु कप्पइ कप्पे जओ भणिय ॥ ९० ॥

व्याख्या—'उत्सूत्रभाषकाः' आभिनिवेशिकमिथ्यात्वविषापहृतसुचैतन्यत्वेन सिद्धान्तोत्तीर्णवादिनः ये अनिर्दिष्टनामानो यतयः, ते दुष्करकारका अपि दुरनुष्ठेयानुष्ठानकारिणोऽपि, न केवलं क्रियाशिथिला इत्यपेरर्थः, 'स्वच्छन्दाः' यथाच्छन्दाः, तीर्थकराज्ञा बहिर्भूतत्वेन स्वेच्छाचारिण इत्यर्थः, यदुक्तम् "उस्सुत्तमायरंतो उस्सुत्तं चेव पन्नवेमाणो। एसो उ यहाछंदो इच्छा छंदो त्ति एगट्ठो त्ति" तथा च तेषां मलधारणादिका इत्युग्राऽपि सा क्रिया निरर्थका एव, भगवदाज्ञान्यथाकरणस्य महानर्थहेतुत्वात्, यदुक्तम् अल्पादपि मृषावादाद् रौरवादिषु संभवः, अन्यथा वदतां जैनीं वाचं त्वहह कागतिः ॥ १ ॥ ततः किमित्यत आह—तेषां दर्शनमपि, अवलोकनमपि, दूरे तद्वन्दनपूजनादयः, हुरवधारणे, नैव कल्पते, श्रुतावज्ञाकारित्वेन महापातकित्वात्, स्वोक्तं समर्थयितुं सिद्धान्तसंवादमाह, 'कल्पे' कल्पाध्ययने यतो भणितमिति, कल्पोक्तमेव इदम् न स्वमनीषिकोक्तम् इत्यर्थः ॥ ९० ॥

अथ कल्पभणितमेव आह—

जे जिणवयणुत्तिन्नं वयणं भासंति जे य मन्नंति। सद्दिट्ठीणं तद्दंसणं पि संसारवुड्ढिकरं ॥ ९१ ॥

व्याख्या—'ये' कदवलेपिनो जिनवचनोत्तीर्णम्, आगमबाह्यं, 'वचनं' वाक्यं 'भाषन्ते' ब्रुवते, ये च, 'चः' समुच्चये तद् बहुमानात् मन्यन्ते, श्रद्धते, सद्दृष्टीनां सम्यग्दृष्टीनां, तेषाम् उभयेषामपि दर्शनं, तद्दर्शनं, तदपि दूरे तद्वन्दनपूजनादयः इत्यपेरर्थः, संसारवृद्धिकरम्, अनन्तसंसारपातहेतुः, अर्हद्वचनान्यथाकरणाऽऽस्थाजनकत्वेन तस्यापि महापापत्वादिति, यद्यपि

एवमस्ति, तथापि एवंविधानामपि अमीषां कथमपि दर्शनादौ जाते उपदेशयोग्यत्व ज्ञात्वा अनुकम्पा एव कर्त्तव्या, यथा आ कथम् एते भविष्यन्तीति? न पुनर्निन्दनगर्हणादिकम् अमनोज्ञाहारादिदान वा कार्यं, तयोर्मत्सरविस्फूर्जितत्वेन अशुभ-दीर्घायुष्कताहेतुत्वात् यदुक्त भगवत्यां, "कह ण भते जीवा असुहदीहाउत्ताए कम्म पकरिंति? गोयमा पाणे अइवाइत्ता' मुसवाइत्ता तहा रूव समण वा माहण वा हीलित्ता निंदित्ता खिंसित्ता गरहित्ता अवमणित्ता, अन्नयरेण अमणुन्नेण अपीइ-करणेण असणपाणखाइमसाइमेण पडिलाभित्ता, एव खलु जीवा असुहदीहाउत्ताए कम्म पकरिंति" इति भावः ॥ ९१ ॥

अथ उद्यमविषयतया उपदिष्ट पञ्चविधम् आचार सिंहावलोकितन्यायेन अवलोक्य, तत्स्वरूप विवरीतु भूमिकां रचयति, 'तत्थ इमे आयारभेया' तत्र तस्मिन् पूर्वोपदिष्टकृत्यमध्ये, इमे वक्ष्यमाणाः, 'आचारभेदाः, नीतिप्रकाराः, तानेवाह

'नाणम्मि दसणम्मि य चरणम्मि तवम्मि तह य वीरियम्मि ॥ आयरण आयारो इय एसो पचहा भणिओ' ॥९२॥

व्याख्या—'ज्ञाने' श्रुतज्ञाने, 'दर्शने' सम्यक्त्वे, 'चरणे' चारित्रे, 'तपसि' अनशनादिरूपे, तथाचेति समुच्चये, वीर्ये, शक्तौ, विषयसप्तमी चेय, ततो ज्ञानविषये, दर्शनविषये, चरणविषये, तपोविषये, वीर्यविषये, आचरण प्रवर्त्तनम्, आचार इति, एवम् एष आचार, पञ्चधा भणितः, तीर्थकरैरिति शेषः ॥ ९२ ॥

अथ अस्य पञ्चभेदस्यापि आचारस्य प्रत्येक प्रभेदभणनपूर्वक सर्वप्रभेदसंख्याम् आह

नाणं दसणमह चरणमित्थ पत्तेयमट्ठभेइल्ल ॥ बारस तवम्मि छत्तीस वीरिए हुति इमे मिलिया ॥ ९३ ॥

व्याख्या—'ज्ञानं' ज्ञानाचारः, पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्, यथा भीमो भीमसेन इति, एवम् उत्तरत्रापि ज्ञेयम्, 'दर्शनम्' दर्शनाचारः, अथ दर्शनानन्तरं, 'चरणं' चरणाचारः, अत्र एपु पञ्चसु आचारेपु, 'प्रत्येकम्' एकैकम् अष्टभेदवत्, वतुस्थाने इल्लादेशः, अष्टभेदयुक्तं तथाहि काले १ विणए २ बहुमाणे ३ उवहाने ४ तह अ निण्हवणे ५ वंजण ६ अत्थ तदुभए अट्ठविहो नाणमायारो ॥ १ ॥ निस्संकिय १ निकंखिय २ निव्वितिगिच्छा ३ अमूढदिट्ठीय ४ उववूह ५ थिरीकरणे ६ वच्छल्ल ७ पभावणे ८ अट्ठ ॥ २ ॥

इत्यष्टविधो दर्शनाचारः 'पणिहाणजोगजुत्तो पंचहिं समिईहिं तीहिं गुत्तीहिं, एस चरित्तायारो अट्ठविहो होइ नायव्वो ।' अष्टौ प्रवचनमातरश्चारित्राचारः, अष्टौ च त्रिभिर्गुणिता जाताश्चतुर्विंशतिः, 'द्वादश' भेदा इत्यत्राध्याहार्यं ततो द्वादशभेदाः, 'तपसि' तपआचारे, यथा—अणसणमूणोदरया २ वित्तीसंखेवणं ३ रसचाओ ४ कायकिलेसो ५ संलीणयाय ६ वज्झो तवो होइ, पायच्छित्तं १ विणओ २ वेयावच्चं ३ तहेव सज्झाओ ४ झाणं ५ उस्सग्गोवि य ६ अब्भिंतरओ तवो होइ त्ति" इमे पूर्वोक्तज्ञानाचारादयः, मिलिता एकीभूताः, षड्त्रिंशद् भेदा भवन्ति, 'वीर्ये' वीर्याचारे, अयमभिप्रायः, एते एव षड्त्रिंशद् भेदाः, शक्त्या निगूहनेन अनुष्ठीयमाना वीर्याचारो न पुनरन्यः, कश्चिद् इत्यर्थः ॥ ९३ ॥

यया व्यवस्थया क्रियमाणम् आलोचनातपः सफलं भवति, सा इत्थं भणिता, संप्रति तदेव तपो यथा क्रियते तथाचाह—

आलोयणातवो पुण इत्थं, एगासणं तिहाहारं । पुरिमड्ढतवो इह जो सो सव्वाहारचागाओ ॥ ९४ ॥

व्याख्या—आलोचनातपः, पुनरित्थ वक्ष्यमाणनीत्या क्रियते इत्यध्याहारः, तथाहि 'एकाशनम्, एकभक्त, त्रिधा त्रिप्रकारोऽशनखादिमखादिमलक्षणः आहार, प्रत्याख्येयो यत्र तत् त्रिधाहार, 'पुरिमार्द्धतप.' पूर्वार्द्धप्रत्याख्यानम्, इह आलोचनायां, यत् पुल्लिङ्गत्व प्राकृतत्वात्, तत्, सर्वाहारत्यागात् चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानेन, आलोचनाया हि प्राय एकाशनं त्रिविधाहारमेव, पुरिमार्द्ध तु दिवसस्य आद्यप्रहरद्वय यावत् चतुर्विधाहारमेव, ऊर्ध्वं च आलोचनासम्बन्धि एकाशनादिकं यदि करोति, तदा त्रिधाहारमेव, अन्यथा तु अनियमः ॥

ननु—अत्र प्रथम निर्विकृतिकस्य, ततः पुरिमार्द्धस्य, तत एकाशनस्य स्थितिर्वक्तुम् उचिता, आगमे हि अनेनैव क्रमेण अमीषां महत्त्वस्य उक्तत्वात्, लघुनि महति महत्तरे चापराधेऽनेनैव क्रमेण आपद्यमानत्वेन दीयमानत्वेन चोक्तत्वाच्च, तथाहि जीतकल्पे 'उद्देसज्झयणे सुयखंधे अंगेसु, कमसो पमाइस्स कालाइक्कमणादिसु, नाणायारातिचारेसु, निव्वियपुरिमड्ढगभत्त आयंबिल चणागाढे पुरिमाई खमण त आगाढे एवमत्थे वि, इत्यनेन नोगाढश्रुतसम्बन्धिनि प्रमादात् कालनियमाद्यष्टविधाचारातिक्रमेण वाच्यमाने पठ्यमाने गुण्यमाने व्याख्यायमाने वा उद्देशे प्रायश्चित्त निर्विकृतिकम्, अध्ययने तु पुरिमार्द्ध, श्रुतस्कन्धे तु एकाशनम्, अङ्गे च आचाम्लम् आगाढश्रुतसम्बन्धिनि तु उद्देशे पुरिमार्द्धम्, अध्ययने तु एकाशनम् उक्तम्, यदि वा भवतु कथंचित् निर्विकृतिक महत् ? तथापि पुरिमार्द्धम् एकाशनात् लघु एव, यतोऽस्य स्वयमेव सूत्रकार' 'चतुरिकासणएहि उववासो, इत्यादि गाथाया लघुत्व व्यवस्थापयिष्यति, इति पुरिमार्द्धमेव प्राग् वक्तुं युक्त ननु एकाशनम् ? इतिचेत्, सत्य, किन्तु छेदग्रन्थेषु निर्वि-

कृतिकस्य पुरिमार्द्धस्य च प्रत्याख्यानान्तररहिततया एव लघुत्वमुक्तम्, पुरिमार्द्धस्य चात्रापि वक्ष्यते सांप्रतं तु प्रत्याख्याना-न्तरेण सहिते एवैते, प्रायः क्रियेते, इत्येकाशनात् महती एव, इत्येकाशनम् पूर्वमुक्तम्, इति न कश्चिद्दोष इत्यर्थः ॥ ९४ ॥

इत्युक्त एकाशनपुरिमार्द्धयोर्विधिः, अथ निर्विकृतिकस्य तत्त्याज्यवस्तुश्रवणं प्रति प्रोत्साहनं चाह—

तं होइ निव्विगइयं जं किर उक्कोसदव्वचाएण । कीरइ जं उक्कोसं तं दव्वं पुण निसामेह ॥ ९५ ॥

व्याख्या—तद् भवति निर्विकृतिकं, यत् किलेति आप्तवादे, तत उत्कर्षद्रव्यत्यागेन उत्कटद्रव्याभक्षणेन क्रियते, इत्याप्ता ब्रुवते, निर्विकृतिकं हि न विकृतीनामेव केवलानां त्यागेन शुद्धं भवति, किं तर्हि ? उत्कृष्टद्रव्यत्यागसहितानां यत्पुनर्द्रव्यम् उत्कर्षम् उत्कर्षवत् उत्कृष्टमित्यर्थः ॥ तन्निशामय, तच्छृणुत इत्यर्थः ॥ ९५ ॥

तदेवाह—

खीरी खंडं खज्जूर सक्करादक्खदाडिमाई य ॥ तिलवट्टी वडयाइं, करंबओ चूरिमं च तहा ॥ ९६ ॥

नालियरं मोइयमंडिया संतलिय भज्जियाचणए ॥ आसुरिअंबिलियापाणगाइ किह्माडियाइ तहा ॥ ९७ ॥

तन्दुलकढिअं दुग्धं घोलं एयाइं भूरिभेयाणि ॥ उक्कोसगदव्वाइं वज्जिज्जा निव्विगइयम्मि ॥ ९८ ॥

व्याख्या—'क्षैरेयी' परमान्नम् इयं च दुग्धराद्धसेविकादीनाम् उपलक्षणं, 'खण्डखर्ज्जूरशर्कराद्राक्षादाडिमादीनि, प्रसि-द्धानि, नवरं दाडिमं दाडिमकुलिका:, आदिशब्दाच्च सहकारराजादन-कदलीफल-नारङ्गादिशुष्काशुष्कभेदभिन्नप्रधानफला-

फलिकाग्रहः, ननु अस्मिन्नपि निर्विकृतिप्रत्याख्याने सचित्तानि नियम्यन्ते, किं पुनरालोचनासम्बन्धिनि, द्राक्षादीनि तु सचित्तानि तत् कथ तद्भक्षणसभवो येन वर्जनोपदेश' सफलः स्यात् ? उच्यते मासवर्जित सर्वमपि सचित्तम् उपायेन प्रासुकी भवत्येव, तत' सभवत्येव अत्र तद् भक्षणम्, इति युक्त एव तद्वर्जनोपदेशः, चकारात् गुडपर्पटिका गुडधाना कर्करीयकफाणितेक्षुरसकसारवर्षोपलशर्करातलिकाऽमृतिकादीना ग्रह', 'तिलवर्त्ति , तिलकुट्टिः' सा च यदि सचित्ततिलाना तदा पर्युषिता एवात्र ज्ञेया, नतु सद्यस्का तस्या अचित्तत्वेन अव्यवह्रियमाणत्वात्, अग्नितापतप्ता च सद्यस्कापि, अथ प्रासुकतिलाना तदा सद्यस्कापि, 'वटकानि' प्रतीतानि, तान्यपि क्वथिततक्रकाञ्जिकमिश्रानि अत्र ज्ञेयानि, अमिश्रानां पक्वान्नविकृतित्वेन, घोलभिश्रानां जीवससक्तिमत्त्वेन निर्विकृतिकेऽभक्ष्यत्वात्, 'करम्ब ' प्रसिद्ध , सोऽपि दधिकृतो दुग्धकृतो वा ज्ञेयः, नतु तक्रकृतः; तस्य वदरचूर्णवन्नीरसत्वेन अनुत्कृष्टत्वात्, 'चूरिम' घृतखण्डादिमिश्रित मोदकादिचूर्ण,' चकारात् स्नेहमर्दितशकुकुक्षिरिसिद्धपिण्डिका घृततैलाद्येकतरप्रक्षितमण्डकरोट्टिका आस्त्यानकाम्लिका, वटकव्याघ्राते दुरिकापुरणादि तेमनप्रलेहादीना ग्रहः, तथाशब्दः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ९६ ॥

नालिकेरशब्देन नालिकेरसारोऽभेदोपचारात् उच्यते, यो लोके खुड्डुडीगिरिकानामभ्यां प्रसिद्धः, तस्यैव अतिसरसत्वेन भक्ष्यत्वात्, दृश्यते चाभेदोपचाराद् बीजपूरस्य सारो बीजपूरशब्देन उच्यमानः, मोदिका स्नेहमिश्रितकनिकानिष्पन्नाः, मण्डिका अग्नितापगलितपुटद्वयान्तर्न्यस्तगुडमिश्ररोट्टिका, घृताद्यतिप्रक्षितरोट्टिका वा, भर्जिका वस्तुलादिशाक., चनका अशुष्का

एवात्र ज्ञेयाः, तेषामेव संकल्पमानत्वात्, 'संतलिता, उत्कालिते घृते तैले वा पक्का, भज्जिकाश्चनकाः सन्तलितभज्जिका चनकाः, तान् अन्येषामपि छमकितशालनकानाम् उपलक्षणम्, एते आसुरी, राजिका, यदुक्तम् अमरकोशे, 'राजिका कृष्णिकाऽऽसुरीति' अभिधानकोशेऽपि उक्तम् 'असुरीं कृष्णिका' चासाविति, ताभिर्निष्पन्ना आसुरी राजिका, संस्कृतघोलदध्याद्यन्तर्निक्षिप्तखण्डीकृतशर्षपशाकादिः, इयं च सिन्ध्वादिदेशे आहुरि इति नाम्ना, जालन्धरे आसुरमिति नाम्ना अन्यत्र राजिका तिक्तमिति नाम्ना च प्रसिद्धा, एषा च दधिकृता एवात्र ज्ञेया, यदुक्तं योगविधौ 'तद्दिवसकया दहीकया आसुरी न कप्पइ जोगवाहीणं' इति, अतः काञ्जिकवटकपानीयभक्षणेऽपि न दोषः, 'अम्लिकापानकं, चिञ्चापानकं, तद् आदिर्यस्य तत्तथा, आदिशब्दात् द्राक्षापानकनालिकेरपानक—खर्ज्जूरपानक—गुडपानकादयो गृह्यन्ते, किलाटिका अम्लरसविञ्चुटितदुग्धवराटिकानिर्मिता घारिकाकाराः पिण्डिकाः, एताश्च सिन्धुदेशे प्रसिद्धाः, तत्र च अतिघनदधिपिण्डस्यापि किलाटिका भवन्ति, परं ता द्रव्यान्तरानुपहतत्वेन विकृतिरेव संभाव्यन्ते, किलाटिका आदिर्यस्य तत्तथा, आदिशब्दात् दुग्धसिद्धद्राक्षाखुडहुडीखारिकमरिचवटिकादिव्यञ्जनानि गृह्यन्ते, तथा समुच्चये ॥ ९७ ॥

तन्दुलैः षष्टिकादिभिर्धान्यसारैरल्पैः सह क्वथितम् उक्कालितं, तन्दुलक्वथितं, 'दुग्धं' क्षीरं पेया इत्यर्थः, इदं तु तलस्थितसहपक्वतन्दुलानाम् उपरिचत्वार्यङ्गुलानि यावत् वृद्धं ज्ञेयम्, तदूर्ध्वं वर्द्धमानं विकृतिरेव, क्षीरेयी तु सान्द्रा भवतीति न तया पौनरुक्त्यं, हस्तविलोडितं दधि घोल उच्यते, स च द्विधा निर्जलः सजलश्च, तत्र आद्यस्य मथिताऽपरनाम्नोऽत्र न ग्रहणं विकृति-

त्वात्, द्वितीयस्तु द्रव्यान्तरोपहतरसत्वाद् उत्कृष्टद्रव्यमेव, एवमादीनि, आदिशब्दात् गुडमाधुरशिखरिणीनिर्भञ्जनादीनि गृ-
ह्यन्ते, भूरिभेदानि अनेकप्रकाराणि, उत्कर्षकद्रव्यानि वर्जयेत् परिहरेत्, पुनर्वर्जनोपदेशोऽत्यादरख्यापनार्थः, शुद्धिकामीति,
कर्तृपद ज्ञेयम् ॥ निर्विकृतिके एवविधस्यैव अस्य महानिर्जरा हेतुत्वादिति भावः ॥ ९८ ॥

इत्युक्तानि नामग्राहम् अनेकानि उत्कृष्टद्रव्याणि, अथ एतेषामेव विकृतिनिष्पन्नाना नानादेशजत्वेन दुर्लक्षाना सुखावबोधार्थं
व्यापकलक्षणमाह—

विगई दव्वेण हया जाय उक्कोसिय भवे दव्व ॥ केइतय विगइगय भणंति त सुयमय न त्थि ॥ ९९ ॥

व्याख्या—'विकृति' क्षीरादिका, द्रव्येण तन्दुलादिना, हता भग्ना, मारिता, निर्वीर्यीकृतेति यावत्, या काचन पायसादि
उत्कर्षित उत्कर्षितसज्ञ भवेत्, 'द्रव्यम्' उत्पन्नरसवीर्यविपाकान्तरत्वात् यथा मथित, खण्डादिरसेन हत शिखरणी ।१। घृत क
निकादिना मिश्रित कुल्लिरिचूरिम वा ।२। वटिकादि पकान्न काञ्जिकादिनोपहत काञ्जिकवटिकादीनि ।३। पर्पटसुकुमारिकादिरसेन
हत तैल घृत वा निर्भञ्जन ।४। शुण्ठी चूर्णरसेन हतो गुडपाको गुडपर्पटिका ।५। इत्यर्थः, इत्युक्त विकृतिमयोत्कृष्टद्रव्यस्य लक्षणम्
अथैतन्नामान्तरप्रतिपादक मतान्तरम् अनूद्य तत्र श्रुतस्यासमतिमाह 'केइतय विगइगय भणति त सुयमय नत्थि, केचित् आ-
चार्याः' तदेव तकत् स्वार्थे, अन्त्यस्वरात्पूर्वम् अक्, क्षैरेय्यादिक 'विकृतिगत' विकृतिसंज्ञकं 'भणन्ति, उच्यते, तथाहि प्रवचन-
सारोद्धारसूत्रवृत्तौ 'दव्वहया विगइगय विगई पुण तेण त हय दव्व ति' द्रव्येण तन्दुलादिना हता निर्वीर्यीकृता सती विकृति',

पुनः क्षीरादिका विकृतिगतम् इत्युच्यते, तेन कारणेन तन्दुलादि हतं क्षीरादिकं द्रव्यमेव भवति न विकृतिः, अत एव निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतामपि केषांचित् किमपि तत्कल्पत एव, इति, तत् श्रुतमतम् आगमसंमतं नास्ति, न भवति, आगमे हि कृतविकृतिगतसंज्ञाया अदर्शनात्, यदि पुनः सामयिकी संज्ञा सा अभविष्यत्, तदा विकृतिसंज्ञावद् एषापि वृद्धव्यवहारे व्यस्तरिष्यत्, न च विस्तृता, नापि अन्येन केनापि श्रुतधरेण स्वोपज्ञे शास्त्रे नियामकत्वेन प्रयुक्ता, तस्माद् ज्ञायते अर्वाचीनेन केनापि कल्पिता इति, ननु एवं मा वादीः, इयं हि यदि समयभाषा नाभविष्यत्, तदा श्रीभद्रबाहुस्वामी स्वग्रन्थेषु न प्रायुक्ष्यत, प्रयुक्ता चेयं तेन, तथाहि दशाश्रुतस्कन्धनिर्युक्तौ 'विगई विगई भीओ, विगइगयं जो उ भुंजए साहू, विगई विगई सहावा विगई विगई बलाणेइ, इति, गाथायाम् इयं च गाथा निशीथभाष्ये पञ्चवस्तुकेऽन्यत्रापि चास्ति, ततो ज्ञायते श्रुतधरैरपि बहुमानितैव, अन्यथा ते स्वस्वग्रन्थान्ते न निक्षिप्स्यन्त, विकृतिगतशब्दस्तु विकृतिसंबद्धोत्कृष्टद्रव्यवाचकतयैव तैर्व्याख्यातस्तथाहि निशीथचूर्णौ 'निकारणे विगई भुंजन्तस्स इमे दोसा विगई गाहा, घृतादि विगई विइया विगइ गहणेण कुगइ विगई एयकयं, विगइकयं, जहा विस्संदणं विगइं वा गया जम्मि दव्वे तं विगइगयं जहा 'दधोदण विगईए भुत्ताए साहू विगयस्सहा वो हवइ, सा य विगई भुत्ता विगई नरगाइयं बलानेइ त्ति' तस्मात् विकृतमिति समयभाषा एवेति ? चेन्न, अत्रहि विकृतिः केवलाऽपि द्रव्यान्तरेण सहापि विकृतिकृतं विस्यन्दनाद्यपि कारणमन्तरेण भक्षिता कुगतिहेतुरित्याद्युक्तं, न पुनर्विकृतिकृतं विकृतिमिश्रं वा विकृतिगतसंज्ञं भवति इत्युक्तम् ॥ निष्कारणभक्ष्यमाणविकृतीनामेव सदोषत्वेनात्र व्याख्यातुम्

आरब्धत्वात्, यदि पुनर्विकृतिमिश्र वा विकृतिगतसञ्ज्ञ स्यात्, तदा घृतदुग्धनवनीतादिकृतत्वेन पक्वान्नदधिघृताद्यपि तत्काल-कृतदध्योदनोऽपि विकृतिगतसञ्ज्ञ' स्यात्, न चैवमस्ति तस्य निर्विकृतिके अपवादतोऽपि अकल्पनीयत्वात्, तस्मात् नाय विकृति-गतशब्दो विकृतिप्रतिबद्धोत्कृष्टद्रव्याणा सञ्ज्ञा, किं तर्हि ? विकृतेरेव स्वरूपान्तरमात्रख्यापनपरः, तस्या एवात्र प्राधान्येन वि-वक्षितत्वात्, अत एव श्रीहरिभद्रसूरिभिः पञ्चवस्तुकवृत्तौ विकृतिगतशब्दोविकृतितयैव व्याख्यातो, यथा 'विगइ गाहा' विकृतिं चेतोविकारमाश्रित्य 'विगई भीतो' दुर्गतिभीतः सन् दुष्टचेतसः कुगतिरिति मन्यमान इत्यर्थः, विगतिगतम् इत्यत्र चेतो-विकृतिहेतुत्वाद्, विकृति , क्षीरादिलक्षणा परिगृह्यते, तद्गत तज्जात, गतविकृतिर्वा विकृतिमिश्र यस्तु भुङ्क्ते साधुः, विगतिगतमेव किमित्यत आह विकृति• क्षीरादिलक्षणा, विकृतिस्वभावा चेतोविकृतिरूपा, यतश्चैवम् अतो विकृति• परिभुज्यमाना विकृतिं बलान्नयति, तत्कारणपोपणादिति ॥ यशोदेवसूरिणापि प्रत्याख्यानचूर्णौ एवमेवाय व्याख्यातोऽस्ति, कोहि नाम स्वहितेषी सैद्धान्तिकम् अर्थम् अन्यथा सन्तमन्यथा करोति, तस्मात् अनागमिकी एव विकृतिगतमिति उत्कृष्टद्रव्यसञ्ज्ञा अनादृतत्वेन वृद्धानाम् असमता चेति, तथा च द्राक्षादीनामिव क्षैरेय्यादीनामपि उत्कृष्टसञ्ज्ञा एव प्रमाणकी आगमोक्तत्वात्, श्रुतधरैरादृत-त्वाच, तथाहि तद्वचः "जो पुण विगई चाय काऊण खाइ निद्धमहुराइ, उक्कोसदव्वगाइ तुच्छफलो तस्स सो नेओ, तिलमो-यगतिलवट्टी वरिसोलग नालिकेर खडाई, अतिनहल घोलखीरिं घयपप्पुयवजणाइ च ॥ २ ॥ घयनट्ठ मडगाई दुद्धकरंबोय पेयमाईय । कुल्लुरि चूरिम पमुह अकारणे केइ भुजति, इति तिलमोदकाः, कर्करीयकाः, यदपि च तैरुक्तम् एकैकस्यापि

विकृतेः पञ्च पञ्च विकृतिगतानि भवन्ति, यथा,

अह पेया दुद्धट्टी दुद्धवलेहीय दुद्धसाडी य ॥ पंच य विगइगयाइं दुद्धम्मि खीरसहियाइं ॥ १ ॥
अम्बिल जुयम्मि दुद्धे दुद्धट्टी दक्खं मीसरद्धंमि ॥ पयसाडी तह तंदुलचुन्नयसिद्धम्मि अवलेही ॥ २ ॥
दहिए विगइगयाइं घोलवडा घोलसिहरिणि करम्बो ॥ लवणकणदहि य महियं संगरिगायम्मि अप्पडिए ॥३॥
पक्कघयं घयकिट्टी पक्कोसहिउवरि तरियसप्पिं च ॥ निब्भंजणवीसंदणगाइं घयविगइ विगइ गया ॥ ४ ॥
तिल्लमली तिलकुट्टीदद्धं तिल्लं तहो सहुचरियं, तक्खाइदव्वपक्कं तिल्लं तिल्लम्मि पंचेव ॥ ५ ॥
अद्ध कढिए इक्खुरसो गुलपाणीयं च सकरा खंडं ॥ पक्क गुडो गुडविगई विगइगयाइं तु पंचेव ॥ ६ ॥
एगं एगस्सुवरिं तिण्हुवरिं वीयगं च जं पक्कं ॥ तुप्पेणं तेणं चिय तइयं गुलहाणिया पभिई ॥ ७ ॥
चउत्थं जलेण सिद्धा लप्पसिया पंचमं तु पूयलिया ॥ तुप्पडियतावियाए परिपक्का तीसु मिलिएसु त्ति ॥ ८ ॥

तदपि अनागमिकमेव विसंवादित्वात्, तथाहि पेया क्षैरेयी दुग्धावलेहिकानामेकतमेव वक्तुं युक्तं सर्वत्रापि तन्दुलानामेव विकृतिभुञ्जकत्वात् ॥ अथैकत्र दुग्धा—दल्पतराः तन्दुलाः, अन्यत्र समाः, अपरत्र तेपामेव चूर्णम् इत्येवं रूपभेदात् भेदोऽत्रेति चेत्? एवं तर्हि न पञ्चसंख्यत्वम्; अल्पभेदेऽपि हि भेदश्चेत्? तदा दलितादलितगोधूमजुगन्धरीप्रमुखानेकाद्विदलधान्यानां पृथक् पृथक् भाजनेषु दुग्धेन राद्धानां च विभिन्नरसवीर्यविपाकत्वेन महाभेदे सति विशेपतो भेदः स्यात्, तथा च अने-

कत्वमेव, अथ ते सर्वेपि भेदा' क्षैरेयीपदेनैव सगृहीता' हन्त एव पेयालहिकेऽपि तेनैव सग्रहीष्यते किमिति पृथक् उपात्ते न हि ते तन्दुलक्षीराभ्यां न निष्पन्ने ? इति यत्किंचिदेतत्, तथा काञ्जिकयुक्त दुग्ध तन्दुलै सह पक्वं दुग्धाटिका भण्यते तैः, सा च लोके समावतो भान्ती न दृश्यते, अथौषधादिकारणेन क्रियते, तदा भवतु भिन्न विकृतिगत काञ्जिकतन्दुलानामेव तत्र विकृतिभजकत्वात्, किन्तु न नैपत्य कश्चित् किंचिच्छरीरकारण देशाचार वा आश्रित्य भिन्नैर्भिन्नैरौषधैः सह भिन्नरीत्या दुग्धस्य पच्यमानस्यैनैवविधानां विकृतिगतानाम् अनेकधा सभवात् ? तथा यैर्दुग्धाटिका पलाहिका व्याख्याता, तत्र तदा ते एव जानते, न वय स्थूलमतित्वात्, केवलमिद जानीमहे यत् पलाहिकाया विकृतिगतत्वम् नागमे भणित दृश्यते, नापि वृद्धव्यवहारागत, न चापि युक्तियुक्त, तत्र हि, विकृतिभावभजकद्रव्यान्तरसपर्काभावात्, तस्मात् इदमपि न किंचित्, तथा द्राक्षामिश्र दुग्ध राद्ध पय.साटिका, तैर्भणिता, पयो दुग्ध सटति गच्छति इति व्युत्पत्ते', एषाऽपि भवतु विकृतिगत द्राक्षारसापनीतविकृतिभावात्, पर न पृथक् ग्रहीतुम् उचिता, तद् ग्रहणे हि खारिकखुडकुडीमिरिचवटिकासेविकादीनां भिन्नभाजनेषु दुग्धेन पृथग् राद्धानामपि ग्रहणप्रसङ्ग, समानयोगक्षेमत्वात्, तथा च पञ्चसख्याभङ्ग', अथ पय.साटिकया एवामी गृह्यन्ते ? तर्हि एकैव क्षैरेयी अस्तु तयैव सर्वेषामपि सग्रहस्य भावात्, किं पञ्चसख्यया निरर्थिकया कृतया इति, एवम् अन्यविकृतिप्रतिबद्धविकृतिगतानामपि पञ्चत्वाघटन स्वयमेव अभ्यूह्य, ग्रन्थगौरवभयात् अत्र न दर्शिष्यते, किंचित् प्रागेव दर्शितमस्ति इति गाथार्थ' ॥९९

इत्युक्तानि निर्विकृतौ वर्ज्यतया उत्कृष्टद्रव्याणि तत्प्रसङ्गेन तत्सज्ञान्तरनिराकरण च, अथ एतानि किं निर्विकृतिमात्रे

वर्ज्यानि, उत आलोचनासम्बन्धिनि निर्विकृतिके ? इति प्रश्नस्योत्तरमाह—

कल्लाण तिहीसु पुणो जं कीरइ निव्विगइयमिह ॥ तत्थ खंडादिदव्वमुक्कोसियं तु उस्सग्गओ वज्जे ॥ १०० ॥

व्याख्या—कल्याणानि, कल्याणकदिनानि, तिथयो अष्टम्यादयस्तासु, पुनःशब्द आलोचनानिर्विकृतिकाद् भेदमाह, कल्याणकम् अन्यद्वा किंचिद् उद्दिश्य यत्क्रियते निर्विकृतिकम्, इह प्रवचने, तत्र निर्विकृतिमात्रे, खण्डादिद्रव्यं, पूर्वोक्तस्वरूपम्, उत्कर्षितम् उत्कटसंज्ञं, तुरेवार्थो, भिन्नक्रमश्च, तत उत्सर्गत एव वर्जयेत्, नत्वपवादतः, अपवादेहि तत्सेवनस्यापि तत्रानुज्ञातत्वात्, तथाहि—'नवरं इह परिभोगो निव्विइयाणं पि कारणे वक्खो, उक्कोसगदव्वाणं न उ अविसेसेण विन्नेओ त्ति' आलोचनानिर्विकृतौ त्वपवादतोऽपि वर्जयत्येव, यद्यपि स्वभावतो निर्विकृतिकमेकरूपमेव, तथापि उपाधिभेदात् भेदो भवत्येव, तथा च आलोचनासत्कमिदम् एकान्ते नोत्सर्गिकमेव उपार्जितदुष्कर्मनिर्मूलनार्थत्वेन अपवादासहत्वात्, शेषं तु अपवादिकमपि अपूर्वपुण्योपार्जनार्थत्वेन याद्दच्छिकत्वादिति भावः ॥ १०० ॥

ननु—अपवादपदेऽपि उपस्थिते किं स्वयमेव एतानि आसेव्यन्ते, उत गुरुणा पृच्छयैव ?, उच्यते सति संभवे गुरुणा पृच्छयैव; तत्किं गुरवः पृष्टाः सन्त उत्कटद्रव्यभक्षणं गृहस्थानामग्रे कथयन्ति उत सावद्यत्वाद् अपवादत्वात् कुप्रवृत्तिहेतुत्वात् वा नेति ? प्रश्नस्योत्तरमाह—

गीयत्था जुगपवरा आयरिया दव्वखेत्तकालन्नू ॥ उक्कोसयं तु दव्वं कहंति कयनिव्वियस्सा वि ॥ १०१ ॥

व्याख्या—गीतार्था उत्सर्गापवादरहस्यवेदिनः, 'युग' वर्त्तमानकालः तत्र प्रवराः शेषलोकेभ्योऽधिकगुणत्वेन प्रधानाः, आचार्याः, 'द्रव्यम्' असारसारादिरूप आहारः, 'क्षेत्र' स्निग्धरूक्षसाधारणलक्षणं, 'काल' उष्णशीतसाधारणस्वभावः, उपलक्षणत्वाद् भावश्च हृष्टग्लानत्वादिकः, तान् जानन्ति इति द्रव्यक्षेत्रकालज्ञाः, उत्कर्षकं पुनः, तु पुनरर्थे, द्रव्यं क्षीरान्नादिकं, कथयन्ति कल्पनीयतया उपदिशन्ति, कृतनिर्विकृतेरपि निर्विकृतिप्रत्याख्यानिनोऽपि, न केवलं घृताद्यन्यतरैकविकृतिग्राहिण इत्यपेरर्थः, तद् भक्षणमानिगुणविशेषविमर्शनपरत्वात् तेषामिति भावः ॥ १०१ ॥

अथ भावसमितत्वाद् यथा ते कथयन्ति तथाह—

उवहाणतवपइट्ठो असमत्थो भावओ य सुविसुद्धो ॥ उक्कोसगं तु दव्वं निगइच्चाए वि तस्सुचियं ॥ १०२ ॥

व्याख्या—उपधानानि श्रुतोपचाराः, तेषां तपः उपधानतपः, उपलक्षणमिदं गीतार्थाचीर्णनिरन्तरविधेयप्रभूतनिर्विकृतिकभद्रमहाभद्रतपसां, तत्र प्रविष्टस्तद्वहनप्रवृत्तः, परम् असमर्थोऽशक्तः, असामर्थ्यं च विक्रियान्तरदर्शनात् ज्ञायते, भावतश्च भावम् आश्रित्य पुनः, चः पुनरर्थः, सुविशुद्धो, मायादिमालिन्यरहितत्वेन अतिनिर्मलः, यो भवति इत्यध्याहारः, उत्कर्षमपि तुरेवार्थः, द्रव्यं परमान्नादि विकृतित्यागेपि निर्विकृतिकेऽपि तस्योचितं युक्तं भोक्तुमितिशेषः, यदुक्तम् 'आवन्ननिव्विगईयस्स असाहुणो कुज्जए परिभोगो ॥ इंदिय जयसुद्धीए विगइच्चायम्मि तो जुत्तो, किं च महानि स्पृहस्य यतेरपि योगवाहिनोऽशक्तौ उत्कृष्टद्रव्यभक्षणमुक्तमस्ति, तथाहि योगविधौ असङ्कुस निम्म जएण चउत्थायाणे गाहिम अन्नपयाइ अप्पयओ पुच्छिङ्ग घय भरियतावियाए, वीय

घाणपक्कं पिओ गाहिमं कप्पंति त्ति, किं पुनर्गृहस्थस्य इति भावः ॥ १०२ ॥

इत्युक्ताऽपवादतो निर्विकृतिकेऽपि उत्कृष्टद्रव्यभक्षणस्थितिः, अथ पुष्टालम्बनं विनापि उत्कृष्टद्रव्यं यस्तत्र भुंक्ते तस्य दोषमाह-

जो पुण सइ सामत्थे काऊणं सव्वविगइपरिहारं । भक्खइ खंडाइयं नियमा सो होइ पच्छित्ती ॥ १०३ ॥

व्याख्या—यः पुनः सति सामर्थ्ये शरीरशक्तौ, कृत्वा प्रत्याख्याय सर्वविकृतिपरिहारं निर्विकृतिकं, खादयति भक्षयति, खण्डादिकं तस्य तन्निविकृतिकं स्वल्पफलमेव भवतीति ज्ञेयम्, यदुक्तं जो पुण विगइच्चायं काऊणं खाइ निद्धमहुराइं, उक्कोसगदव्वाइं तुच्छफलो तस्स सो नेओ ।१। दीसंति य केइ इहं पच्चक्खाए वि मंदधम्माणो, कारणियं पडिसेवं अकारणेणावि कुणमाण त्ति ।२। नियमान्निश्चयेन स भवति 'प्रायश्चित्ती' प्रायश्चित्तम् आपद्यते इत्यर्थः, विराधकत्वात् यदुक्तम् 'उस्सग्गे अववायं आयरमाणो विराहगो भणिओ त्ति, तथा, जो सालंवणसेवा तं विइयपयं वदंति गीयत्था, द्वितीयपदम् अपवादः, स च प्रायश्चित्तविषय एव 'आलंबणरहियं पुण निसेवणं दप्पियं विंति त्ति, दर्पप्रतिसेवनाकारित्वाच्च मायानिष्पन्नं चाधिकमपि प्रायश्चित्तम् आपद्यते, तस्य शक्त्यपलापकत्वेन मायावित्वादिति भावः ॥ १०३ ॥

अथ दो तिन्नि उ विगइओ पच्चक्खंतेणं, इत्यादि सार्धगाथया वक्ष्यमाणायाः खण्डपृच्छाया उत्तरम् अत्रैव प्रस्तावे प्रसङ्गेन संक्षेपादुक्तम् इत्याह—

इत्थ पत्थावे खंडपुच्छए उत्तरं कयं,

अत्र निष्कारणोत्कटद्रव्यभक्षणान्निर्विकृतिकप्रत्याख्यानिनो दोषभणनरूपे प्रस्तावे, खण्डपृच्छाया' त्रयस्त्रिंशदधिकशततम-
सार्धगाथया वक्ष्यमाणाया उत्तर कृत सामान्यत', विशेषतस्तु तत्रैव करिष्यते इत्यर्थ , इत्युक्ता प्रपञ्चेन निर्विकृतिकस्य व्यवस्था,
अथ आचाम्लस्य असौ वक्तव्या, तत्र यद्यपि अथानन्तर 'गोहुमचणगा' इत्यादि गाथा पठ्यते, तथापि एषा 'गिहिणो इह'
इत्यादिगाथाया ऊर्ध्वमेव अर्थेन सगच्छते, इत्यसावेव प्रथम व्याख्यायते, सूत्रे व्यतिक्रमस्तु लेखकवैगुण्यादिना जात' सभा-
व्यते, ननु आचाम्ले कृते किं गृहस्थस्य द्वे एव द्रव्ये कल्पेते, उत परार्थं निष्ठितानि यतेरिव बहून्यपि, उभयथापि प्रवृत्तेर्दृश्य-
मानत्वादिति ? प्रश्नस्य उत्तरमाह—

गिहिणो इह विहियायबिलस्स कप्पति दुन्नि दव्वाणि ॥ गग समुच्चियमन्न बीय पुण फासुग नीर ॥ १०४ ॥

व्याख्या—गृहिणो गृहस्थस्य नतु यतेः, तस्य भिक्षाचरत्वेन द्रव्यनैयत्यासभवात्, इह प्रवचने आचामोऽवश्रावणम् अम्ल
चतुर्थो रस ते एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने, ओदनकुलमाषसक्तुप्रभृतिके, तदाचामाम्लम्, आचाम्लमपि समयभाषया
उच्यते ॥ अत्र निरुक्ताद् आचामस्य मलोप विहितम्, आचाम्ल येन स तथा, तस्य विहिताऽऽचाम्लस्य कृताचाम्लस्य कल्पेते
द्वे द्रव्ये, अत्र द्विशब्दस्य अग्रे अवधारणार्थ एवशब्दो द्रष्टव्यः, ततो द्वे एव द्रव्ये नत्वधिकानि, अन्यार्थं निष्ठितत्वेन प्रासुकैष-
णीयान्यपि, अत्रार्थे वृद्धपरम्परागतसामाचार्येव प्रमाण, किमेतत् प्रामाण्यान्निर्विकृतिकाऽऽचाम्लोपवासेषु सचित्तनियममेव न
कुर्वन्ति श्राद्धा', किं च उपवासे एकमेव द्रव्य न गृह्णन्ति, ततो यथा सूत्राक्षरदर्शनेऽपि अत्र अवश्यतया सचित्तनियमः क्रियते,

एवं द्व्यधिकद्रव्यनियमोऽपि, के ते द्वे ? इत्यत आह—एकं समुन्नितं स्वशरीरस्य प्रस्तुततपसो वाऽनुकूलत्वेन प्रायोग्यम् अन्नम्, उत्तममध्यमजघन्यरूपं कलमशाल्यादि; द्वितीयं पुनः प्रासुकं त्रिदण्डोत्कलितत्वेन भावकद्रव्यसम्पर्कादुत्पन्नवर्णान्तरादिमत्त्वेन वा अचित्तीभूतं, समुचितमितिविशेषणम् अत्रापि योज्यते, ततश्च प्रासुकं समुचितं नीरमित्यर्थः, तथा च प्रासुकमेव नतु सचित्तम्; प्रासुकमपि समुचितमेव नतु अनुचितं, तिलोदकजनोदकतन्दुलोदककरीरोदकमज्जरोदकसंस्वेदिमादिकं, द्राक्षाखर्जूरदाडिमचिञ्चागुडखण्डादिधावनजलं वा, एतानि हि जुगुप्सनीयत्वेन गृहस्थैः पीयमानानि धर्मकुत्साहेतव एवेति अनुचितानि, यतीनां तु भिक्षाचरत्वेन नानुचितानि, उचितमपि नीरमेव, नतु काञ्जिकावश्रवणतक्रेक्षुरसादीनि, तेषां हि पानकाहारत्वेऽपि शुद्ध्यहेतुत्वेन आचमनादि कार्यानर्हत्वात् अतएव प्रत्याख्यानचूर्णौ जलमेवोक्तम्, यथा 'जाव इयं उव जुज्जइ ताव इयं भायणे गहेऊणं जलनिव्वुडं काउं भुत्तव्वं एस इत्थ विही त्ति, ननु निन्द्यत्वाज्जवोदकादिकं, सरसत्वादिक्षुरसादिकं च द्वितीयं द्रव्यं यदि न भवति, मा भूत्; काञ्जिकाऽवश्रावणयोः पुनरेकतरद् भवत्येव, अन्यथा आचामाम्लम् इत्यस्य तन्नाम्नो निरवकाशत्वेन वैयर्थ्यप्रसङ्गः ? इतिचेत् न, मुनिषु सावकाशत्वात् मुनीनेव आश्रित्यास्य प्रत्याख्यानस्य इदं नाम, मुनयो हि भिक्षाचरत्वेन कदाचित् किंचिदेव पानकं लभन्ते, इत्येते यथा लाभमेव आचाम्लं कुर्वन्ति, ततो यदैते सौवीरावश्रावणयोरेकतरमेव लभन्ते, तदा तेनापि चाचाम्लं कुर्वन्ति, इत्येतानाश्रित्य सार्थमेव अस्य नाम, यथा आवश्यकम् अन्यथा सामायिकाद्यपि आवश्यकं न स्यात्, न हि गृहस्था अवश्यमेव इदम् उभयकालं कुर्वन्ति, किं तर्हि ? यथाप्रभवमेव; यदुक्तं 'जाहे

मथिश्रो गाहे गामाइय करेद ति, किं च यतीनां भिक्षावृत्तित्वेन द्रव्यनैयत्यं नास्ति, ततस्ते आचामाम्लपोरेकतरेण द्राभ्यां चेद कुर्वन्ति, शुद्ध्यर्थं जलमपि आसेवन्ते, दोषाभावात्, गृहस्थास्तु पौरुषपरत्वेन स्वगृहे मन्नमेव गाहार भुञ्जते, न भिक्षितं तस्य धर्मापरकारित्वेन पौरुषपालित्वेन न श्राद्धानामुचितत्वात्, अत एव तेषां द्रव्यनैयत्यमुक्त, ततो यदि तेऽपि आचामाम्लपोरेकतरेण आचाम्ल दूर्युः, तदाञ्जनमेव द्रव्यनियमभङ्गः, तेषां शुद्धार्थं तृतीयस्यापि जलरूपस्य द्रव्यस्य ग्रहण-भावात्, तस्मात् यथा गणितानेकत्वात् तेषां स्यादेव राणको न विरुद्धस्तथा जलस्य प्राशुकीकरणमपि, यथा च ते तत्र प्राशुकमेव एव जल पिबन्ति, न सौवीरादिक जलवत् यथा तथापि, तत्पानस्य लोके विरुद्धत्वात्, अत एतामी प्रत्याख्यानं कुर्वन्तः, पानकाकारानोच्चरन्ति, शुद्धानुमतत्वात्, निष्फलत्वाच, यादृश हि जल गुरुपरम्परागत सचित्तत्यागित्वात् ते पिबन्ति, तादृश पानकाकारोच्चारणमन्तरेणापि कल्पत एव, यदुक्त प्रत्याख्यानचूर्णौ पाण सोवीरजवोदगाइ चित्त गुराइय चेव। आउगाओ गन्धो नगरकररिराइनीर च ॥ १ ॥ सन्तून्दगदाडिमनिम्बपाणाइ तकमिस्सुरगो,। गुडखण्डाई नीरं आयामुसेइमाईय ॥ २ ॥ पाणग आगारेहिं काहिं ग्गार हुति कप्पाइ। इहरा न हुति कप्पा मुत्तु उसिणोदगाईय, इति, एवं चायामाम्लेऽपि चेद् गृहस्थाः पानकाकारान् नोच्चरन्ति, तत् कथ शेषप्रत्याख्यानेषूच्चरन्तीति भाव. ॥ १०४ ॥

इत्युक्त कृताञ्जाम्लस्य द्वे एव द्रव्ये मशुचिवे कल्पेते इति ॥ अथ मशुचित्वपदेन व्यतिपक्षत्वेन सूचितान्यपि अनुचितद्रव्याणि कानि यैराचाम्लं न क्रियते ? इति प्रश्नमाशङ्क्य स्वयमेव सूत्रकृदुत्तरमाह—

गोहुमचणगजवेहिं भुग्गेहिं सत्तुएहिं छासीए । घुघुरियावेढिमियाइडुरियाहिं न तं कुज्जा ॥ १०५ ॥

व्याख्या—गोधूमचनकयवाः प्रसिद्धाः तैः, भृष्टैः ज्वलदग्नितप्तभर्जनकभाजनस्थवालुकाजनितपाकैरुपलक्षणत्वात् मुद्गादिभिरपि, शक्तुभिः यवधान्यचूर्णैः, उपलक्षणत्वात् भृष्टमुद्गादिचूर्णैः मोक्त इत्यादि नाम प्रसिद्धैः, तक्रं पानकाहार उक्तः सिद्धान्ते तथाहि कूरो नासेइ छुहं एगंगी पाणगंतु मज्जाइ खादिम फलमंसादीसाइमे महुफाणियाई णीति, कल्पभाष्यगाथाचूर्णावपि, कूरो एगंगि उचेव सुद्धो खुहं नासेइ, एगं असणं एगंगियं, तक्क उदगमज्जाइणं, एगंतरसुद्धं एयं पाणं एगंगियं, खादिमं एगंगियं फलमंसादीणं; एगयरं साइमं एगंगियं महुफाणियादीणं एगयरं सुद्धं, सुद्धं नाम नान्येन मिश्रितम् एयम् एगंगियमिति" तथा चेदं विभीतकचूर्णादिकप्रासुकीकृतजलत्रिदण्डोद्वृत्तजलव्यतिरिक्तानाम् इक्षुरसकाञ्जिकावश्रावणादिपानकानाम् उपलक्षणं, ततस्तक्रादिपानकैः, घुग्घुरिका वेष्टमिका इडुरिकादिभिः तत्र घुग्घुरिका अर्द्धश्विन्नत्वेन अविहिसितराद्धगोधूमाः ताश्च अर्द्धराद्धमुद्गादिव्राकुलानाम् उपलक्षणं, वेष्टमिका पुटद्वयान्तर्न्यस्तकलिणिसहितपक्वो मोदकाकारो रोट्टिकाविशेषः, इडुरिका प्रसिद्धा उपलक्षणमियम्, उंडेरिकादीनां एभिर्द्रव्यैरल्पनिर्जराकारणत्वेन वृद्धासंमतैः, तद् आचाम्लं न कुर्यादित्यर्थः ॥ १०५ ॥

इत्युक्तान्याचाम्लस्य अप्रायोग्यानि द्रव्यानि, अथाचाम्ले यदि द्वे एव द्रव्ये कल्पेते नाधिकं, तर्हि दन्तशोधनकमपि न कल्पिष्यते, ततः कथं मुखस्य शुद्धिरित्यत आह—

जो पुण सिलियाइं विणा मुहसुद्धिं काउं इत्थमसमत्थो ॥ सो कडुयकसायरसं सिलियं गिण्हइ न से भंगो ॥१०६

व्याख्या—न पुनर्गलितदन्तत्वात् शलाकया दन्तशोधनकेन, 'विना' अन्तरेण मुखशुद्धिं दन्तान्तरालप्रविष्टसिक्थापनयन कर्तुम्, यत्र आचाम्ले मकारोऽलाक्षणिकः, असमर्थः, अशक्तः, स कटुककषायरसा कटुकरसा निम्बादिशलाका कषायरसा बिभीतकादिशलाका गृह्णाति मुखशुद्धार्थं न तस्य भङ्गः न द्रव्यद्वयनियमविराधना, अनिष्टत्वेन अनाहारत्वात् कटुकषायद्रव्याणां, यदुक्तं निराईणं इट्टीपत्तफलाई य मोइ भूईओ अन्न चेय पगारं दव्वमणिट्ठं अणाहारो त्ति, तत आहारेणैव प्रत्याख्यानभङ्गो न तु अनाहारेण अप्रत्याख्यातत्वात् तस्य इति भावः ॥ १०६ ॥

इत्युक्ता आचाम्लस्य करणस्थितिः अथ उपवासस्य तां तत्प्रतिपालनफलं चाह—

आहारतिगं चइय सचित्तं न जलं पि पियइ पवररसं ॥ जो किर कयउववासो सो वासं लहइ परमपदे ॥१०७॥

व्याख्या—आह्रियन्ते इष्टत्वेन भक्ष्यन्ते इत्याहाराः भक्ष्यवस्तूनि तेषां त्रिकम् अशनखादिमस्वादिमलक्षणम्, आहारत्रिकम्, सर्वगिरा प्रत्याख्याय, सजीवं सचित्तं, तत् क्रियया योक्ष्यते, 'जलमपि' पानीयमपि दूरे प्रत्याख्यातम् आहारत्रिकम् अप्रत्याख्यातं पानकमपि इत्यपेरर्थः, 'न पिबति' न धयति, प्रवररसम् अतिमिष्टम्, इदं च विशेषणं जलस्य दुस्त्यजताद्योतनार्थं, यः किल इत्याप्तवादे आप्ता एवं ब्रुवते, कृत उपवासो येन स कृतोपवासः, अभक्तार्थी स इत्यर्थः तत्वात्, वासम् अवस्थानं, लभते, परमपदे मोक्षे, ननु आलोयणानिमित्तं पारद्धनसम्मि, इत्यादि गाथास्थित'सचित्तवज्जणमिति,' पदेनैव सचित्तजलापानं लब्धमेव किं पुनरपि अनोक्तं, नहि उपवासे एव सचित्तजले वर्ज्यमाने परमपदवासो लभ्यते, नैकाशननि-

विंकृत्याचाम्लेषु, नापि उपवास एव त्रिधाहारो नैकाशनादीनि, तस्माद् यथा पूर्वोक्तत्वात् एकाशनादिषु इदं नोक्तं, तथा अत्रापि वक्तुं नोचितमिति ? सत्यं किं तु आलोचनाव्यतिरिक्तेषु एकाशनादिषु अपि त्रिधाऽऽहारेषु उपवासानुरूपत्वात्, प्रासुकमेव जलं पेयमिति नियमज्ञापनार्थमिदम्, अत एव केचित् सैद्धान्तिकमन्या गृहस्थानपि यतीनिव पानकाकारपट्कम् उच्चारयन्ति, तच्च अतीवाऽयुक्तम्, वृद्धानामसंमतत्वात् नहि गृहस्था स्वधर्मोपहासभीताः सचित्तवर्जका अपि एकाशनादिप्रत्याख्याने कृते खर्जूरादिपानकं वा, तिलतन्दुलादिधावनं वा, अवश्रावणकाञ्जिकादि वा पिबन्ति; किं तर्हि ? उष्णोदकमेवः वा विभीतकादिरसभावितोदकमेव वा, तच्च पानकाकारोच्चरणमन्तरेणापि पातुं कल्पते एव, एतच्च प्रागेव दर्शितम्, अथ न कल्पते तर्हि दिवसचरिमप्रत्याख्यानेऽपि पानकाकारोच्चारणप्रसङ्गः, तत्रापिहि द्विधाहारत्वेन त्रिधाहारत्वेन वा कृते पानकस्य पीयमानकत्वात्, ननु इदं रात्रिप्रत्याख्यानं दिवसचरमभागे एव क्रियमाणत्वात् रात्रिभोजननिषेधकत्वाच्च, रात्रौ च खर्जूरादिपानकानि धर्मविरुद्धत्वेन जैनानाम् अपेयानि एवेति, कथं पानकाकारोच्चारणप्रसङ्गः ? इतिचेत् एवं हि रात्रौ त्रिधाहारम् इतिपदमपि अनुच्चार्यमेव; एतदनुयायित्वात् पानकाकारोच्चारणस्य, यदुक्तं "जइ पुण कुणइ पोरिसि पुरिमेगासण अभत्तट्ठे तिविह आहारो पाणगसुद्धिसिउं लेवाडे निचेव माइयं कुणइ आगाराणं छक्कं तत्थ य सुत्तं इमं भणियमिति" अथ शुद्धोदकपानार्थं त्रिधाहारमित्यादिपदम् उच्चार्यत एव अन्यथा संयुक्तवाक्यत्वाद् एकस्यापि आहारस्य अभक्षणं, सर्वेषामपि वा भक्षणं प्रसज्जेत्, एवं तर्हि सिद्धं पानकोच्चारणमन्तरेणापि शुद्धोदकपानं तथा च यथा दिवसचरिमप्रत्याख्यानेऽनुच्चारितेषु अपि पानकाकारेषु रात्रौ

गृहस्था शुद्धोदक पिबन्ति, तथाऽन्येष्वपि एकाशनादिषु दैवसिकप्रत्याख्यानेषु पिबन्तु समानयोगक्षेमत्वात्; किं च खर्ज्जूर तिलतन्दुलधावनास्रावणादीनि पानकानि यथा रात्रौ गृहिणामपेयानि तथा दिवापि अपेयानि एव, तत्पानस्य धर्माभिमुखानाम् अप्रतिपत्तिहेतुत्वेन, प्रतिपन्नाना विपरिणामहेतुत्वेन नैधर्मिकाणा जिनधर्मनिन्दाकृतौ प्रेरकत्वेन च महादोषत्वात्, तथा च तेषा पानकाकारोच्चारणम् अनर्थकमेव, ननु नानर्थक, यतो यद्यपि 'फोगरगदाडिमच्छल्यादिभि. प्रासुकीकृत जल त्रिधाहारे पातु कल्पत एव, तेषा कषायवृक्षफलछल्लीचूर्णत्वेन अनाहारत्वात्; तथापि विभीतकादिना प्रासुकीकृतं न कल्पते एव, तस्य स्वादिमाहारत्वात् इति तदर्थं पानकाकारान् उच्चरन्तु गृहस्थाः ? इति चेत् न, वस्तुवृत्त्या विभीतकादेरपि कटुकफलत्वेन अनाहारत्वात्, यदुक्तम् अनाहारो मोयछल्ली मूलकडुफल च होइ अणाहारो, इत्यादि कल्पगाथाचूर्णौ 'मोय काइय छल्ली निंबाइण मूल पचमूलादि । कडुफल च आर्द्रामूलक, हरीतक बहेडगादि' त्ति, केवल क्षीरामलकगुडविभीतकादीनि मधुरफलत्वात् स्वादिमाहारा अप्येकजातीयत्वात् मा अनाहारा' स्यु , इत्यतिप्रसङ्गनिवारणार्थम् इत्यन्येऽपि स्वादिमाहारत्वेनैव व्यवह्रियन्ते, तेषा तु एतान्यपि रोचन्ते, तेषामाहार एव, यथा उष्ट्रानां निम्ब., यदुक्त कल्पभाष्ये 'ज वा सुक्खत्तस्स उ मक्कममाणस्स देइ आमाय, सो सव्वो आहारो अकामणिट्ठ चणाहारो' त्ति, ततो यदा विभीतकादीन्यपि वस्तुवृत्त्या अनाहारस्तत. कथ तद् रसभावित जल स्वादिममिश्र स्याद्, येन तत्पायिना पानकाकारोच्चारण सार्थक स्यात्, ननु एव तर्हि यतयोऽपि एतान् मा उच्चरन्तु ? नैव, तेषां भिक्षाचरत्वात् अन्यार्थनिष्ठिताहारभोजित्वाच्च, ततस्ते यथाकृत पानक कश्चिदेव किंचिदेव लभते, ततः

निगमत्वात्, तथा न एकाशनादौ कृतेऽपि दिवा भोक्तुम् असमर्था रात्रावपि भुञ्जीरन् अप्रतिबद्धत्वादिति न गृहस्थयत्यो. साम्यम्, इति गिर यतय एव पानकाकारान् उचरन्ति न गृहस्था इति भाव. ॥ १०७ ॥

इत्युक्त आलोचनातपस करणविधि, अथैतस्मिन्नन्यस्मिन् वा कल्याणकादिसम्बन्धिनिर्विकृत्यादितपसि यत्र कल्पते तद्व्यपुतमाह—

पायच्छित्तविसोहणकरणासम्मम्मि तवम्मि पारद्धे ॥ जलपिवण कप्पइ नो निसाइ निव्विगाइ सेसतवे ॥ १०८॥

व्याख्या—यद्यपि प्रायश्चित्त विशोधकत्वेन आलोचनादि उच्यते, तथापि अत्र तद्विशोध्य कश्मलकर्मज पापमेव ज्ञेय, तस्य विशोधनम् अपमार्जन, तत्र क्षमे समर्थ प्रायश्चित्तविशोधनकरणक्षमे, 'तपसि' एकाशनादिके पञ्चविधेऽपि जलपान न कल्पते निशायां तथा निर्विकृत्यादि, निर्विकृत्याचाम्लोपवासरूपे, शेपस्य आलोचनाव्यतिरिक्तस्य कल्याणकादे. तप शेषतपस्तस्मिन् शेषतपसि अपि, अप्यत्र द्रष्टव्य पुरिमार्द्धकाशने मुक्त्वा शेषतपसो रात्रौ जलपानस्य नियम इत्यर्थ ॥ १०८ ॥

इत्युक्तम् आलोचनाव्यतिरिक्तपूरिमार्द्धकाशने मुक्त्वा शेषतपस्सु सर्वेष्वपि रात्रौ जलपानस्य अकल्पनीयत्वम्, अथ सामान्यतो निर्विकृत्यादिषु अपवादत एव कारणतोऽपि विकृतिपरिभोग कार्यो नोत्सर्गेण इत्याह—

पायाईणब्भगो निव्वियायंबिलोववासेसु ॥ वायाइपीडिएर्हि कायव्वो अन्नहा न करे ॥ १०९ ॥

व्याख्या—'पादादीनाम्' अङ्गावयवानाम्, अभ्यङ्गो घृततैलादिना मक्षण, निर्विकृत्याचाम्लोपवासेषु, 'आलोचनाया' कल्याण-

कादेर्वा सम्बन्धिषु, वातादिपीडितैरेव, आदिशब्दात् श्रमादि गृह्यते, वातश्रमादिव्यथितैरेव इत्यर्थः ॥ अन्यथा वातादिपीडायाम् असत्यां सुखार्थं शोभार्थं वा, न कुर्यात्, विकृतीनां लोमाहारस्यापि कावलिकाहारवत् पुष्टिजनकत्वेन प्रस्तुततपसो विरुद्धत्वात्, इत्येवं पञ्चविधेऽपि तपसि प्रभूतशः कृते यदा गुरवो मिलन्ति तदा तदग्रे आकम्प्यदोषम् ।१। अनुमान्यदोषं।२।दृष्टदोषं।३।बादरदोषं।४।सूक्ष्मदोषं।५। छन्नदोषं ।६। शब्दाकुलदोषं ।७। बहुजनदोषम् ।८। अव्यक्तदोषम् ।९। तत्सेविदोषम् ।१०। इत्येतान् दशापि आलोचनादोषान् वर्जयन् प्रवर्द्धमानसंवेगः सर्वमपि आत्मदुष्कृतम् आलोचयति, यदुक्तं भगवत्यां—दस आलोयणा दोसा पन्नत्ता, तं जहा आकंपइत्ता अणुमाणइत्ता जं दिट्ठं बायरं च सुहुमं वा छन्नं सद्दाउलयं बहुजण अव्वत्त तस्सेवी एयदोसविमुक्कं पयसमयं वद्धमाणसंवेगो आलोए जम्मकज्जं, न पुणो काहंति निच्छयओ त्ति, तत्र। आकम्प्य आवर्जितः सन्नाचार्यः स्तोकं प्रायश्चित्तं मे दास्यतीति बुद्ध्या आलोचनाचार्यं वैयावृत्त्यकरणादिना आवर्ज्य यदालोचनम् असौ आकम्प्यनामाऽऽलोचनादोषः ।१। 'अणुमाणइ त्ति' अनुमान्य अनुमानं कृत्वा लघुतरापराधनिवेदनेन मृदुदण्डादित्वम् आचार्यस्य आकलय्य यदालोचनाम् असौ अनुमान्यनामाऽऽलोचनादोषः ।२। यद् आचार्यादिना दृष्टं श्रुतं वापराधजातं तदेव आलोचयति, एष दृष्टनामाऽऽलोचनादोषः ।३। बादरमेव अतिचारजातम् आलोचयति न सूक्ष्मं, तत्रावज्ञापरत्वात् बादरदोषः ।४। सूक्ष्मातिचारजातम् आलोचयति, यः किल सूक्ष्मं तदालोचयति स कथं बादरं सन्नाआलोचयति, एवं रूपभावसंपादनायाचार्यस्य इत्येषः सूक्ष्मदोषः ।५। छन्नं प्रच्छन्नम् अतिलज्जालुतया अव्यक्तवचनं यथा भवति एवम् आलोचयति, यथा आत्मनैव शृणोति, एष छन्नदोषः ।६। शब्दाकुलं बृहच्छब्दं यथा भवति एवम् आलो-

जगति अगीतार्थान श्रावयन्नित्यर्थ, एष शब्दाकुलदोष ७, बहवो जना आलोचनागुरवो यत्रालोचने तद् बहुजन यथा भवति तथा आलोचयति, यथा एकस्यापि अपराधस्य बहुभ्यो निवेदनमित्यर्थ', एष बहुजनदोष' ८, अव्यक्तो गीतार्थ, तस्मै आचार्याय यदालोचन तद् अव्यक्तम् इत्युच्यते एषोऽव्यक्तदोष ९, यम् अपराधम् आलोचयिष्यति तमेव आसेवते यो गुरु, स तत्सेवीति, यत समानशीलाय गुरवे सुखेनैव विवक्षितापराधोऽपि निवेदयितु शक्यते इति तत्सेविने निवेदयति, इत्येष तत्सेविदोष १०, इत्येतद्दोषवर्जनपूर्वकम् आलोचिते गुरुभिश्च यथापराध प्रायश्चित्ते दत्ते पूर्वकृत तपस्तत्र प्रवेशनीयम् इत्यर्थ' ॥१०९॥ इत्युक्त आगमोक्ताया तपोरूपाया आलोचनाया करणविधि, अथ यो बहुत्वात् शरीराशक्तत्वादन्यतोऽपि वा कुतोपि कारणाद् एनां यथोक्ता सपूर्णां कर्तुं न प्रभवति, अथ च स्वच्छाशयत्वात् एनामृणमिव शोधयितु वाञ्छति, स कथ करोति ? इति प्रश्नस्य उत्तरमाह

आलोयणाविसुद्धिं जो काउ वछए स सज्झाय । वज्जिउ कालवेल करेइ ताउ इमे चउरो ॥ ११० ॥

व्याख्या—यद्यपि गुरो स्वापराधनिवेदनमेव आलोचना उच्यते, तथाप्यत्र कार्ये कारणोपचारात् आलोचनापूर्वक प्रायश्चित्तमपि आलोचना भण्यते, तत आलोचनायास्तपोरूपप्रायश्चित्तस्य विशुद्धिं शोधन पूरणमित्यर्थः, 'आलोचनाविशुद्धिं' यः कश्चित् शुद्धात्मा कर्तुं वाञ्छति, स 'स्वाध्याय' परिवर्तनारूप 'वर्जयित्वा' परिहृत्य 'कालवेला' दुष्टवेला करोति, यतोऽसौ स्वाध्यायः सर्वस्यापि धर्मगच्छेषु जीतव्यवहारेण प्रायश्चित्ततयापि व्यवह्रियते एव, अस्य तपोऽपेक्षया अधिकगुणत्वात्, तथाचोक्त निशी-

थभाष्ये। बारस विहम्मि वि तवे अभिन्तरे बाहिरे कुसलदिट्ठे। न वि अत्थि नवि य होही सज्झायसम्मं तवो कम्ममिति, ॥१॥
एतच्च प्रागेव भावितं, तथाच अशीतिशत्या एकाशनं, सप्तसत्या निर्विकृतिकं, सहस्रेण आचाम्लं, द्वाभ्यां सहस्राभ्याम् उपवासः,
शोध्यते, ताः पुनः कालवेलाः 'इमा' वक्ष्यमाणाः, पुंलिङ्गत्वं प्राकृतत्वात् चतस्र इत्यर्थः ॥११०॥ अथ तत्स्वरूपमेव विवरीतुमाह

चउपोरिसिओ दिवसो दिणमज्झंते य दुन्नि घडियाओ। एवं रयणीमज्झे अंतंमि य ताओ चत्तारि ॥ १११ ॥

व्याख्या चतस्रः पौरुष्यः प्रहरा यत्र असौ चतुःपौरुषीकः, 'दिवसो' दिनस्य विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, 'मध्ये' पादोनद्विप्रह-
रोर्ध्वम्, अन्ते च सन्ध्यायां, द्वे द्वे अगृहीत वीप्सोऽपि द्विशब्दोऽर्थवशाद् वीप्सां गमयति, 'घटिके' लघुघटिके, कालवेला भव-
तीति वाक्यशेषः, दिने द्वे द्वे लघुघटिकामाने द्वे कालवेले इत्यर्थः, 'एवं' दिवस इव, 'रजनी' रात्रिश्चतुःपौरुषीका,
तस्या अपि 'मध्ये' अन्ते च द्वे द्वे घटिके द्वे कालवेले इत्यर्थः, एवं दिवसे इव रजन्यां द्वे कालवेले, तथाच ताः द्वे
कालवेला द्वे दिवसे द्वे च रात्रौ, एवं चतस्र इति, ननु कालवेलावर्जनं निर्ग्रन्थानामेव युक्तं, तेषामेव आगमपा-
ठित्वेन उक्तत्वात्, तथाहि निशीथे 'नो कप्पइ निग्गन्थाणं वा निग्गन्थीणं वा चउहिं महाकालवेलाहिं सज्झायं करि-
त्तए, तंजहा पढमाए १ मज्झाण्हे २ पच्छिमाए ३ अद्धरत्ते ४ इति। किंच सर्वसावद्यव्यापारनिवृत्तत्वेन स्वमनःस्थिरीकरणा-
र्थम् अहोरात्रं स्वाध्यायं कुर्वत एतान् दृष्ट्वा मा लोको गर्हिष्ट, यथा धिग् धिग् अमीषां बहुशास्त्रपठनं, यदेतावदेव न जानते,

तस्यां वेलायां किमपि कार्यं कर्तुमुचितमिति, कालवेलायां हि सन्ध्यावन्दनवैश्वदेवतर्पणहोमादिप्राय शान्तिककर्मैव कर्तुमुचित
न स्वाध्याय, तस्य परमतत्त्वात्मकत्वेन दुष्टवेलायामतिगोप्यत्वात्, यदि वा सोऽपि कर्तुमुचितो, यदि सर्वज्ञभाषितो न भवेत्,
परमेते एव भणन्ति, यदस्मदीय आगमः सर्वज्ञभाषित एव, तथा चेदस्ति तदासौ अस्यां वेलायां विशेषेण गोपनीयः, सलक्षणत्वे-
नास्य देवताधिष्ठितत्वात्, यदुक्तमेषामेव आगमे व्यवहारभाष्ये "सलक्खणमिदं सुत्तं जेण सव्वण्णु भासियं ॥ सव्वं च लक्खणोवेयं
समहिट्ठिंति देवताओ, सदेवतं च वस्तु अशुभवेलायां यत्नेन रक्ष्यते, प्रायस्तस्य श्रेयोरूपत्वेन बहुविघ्नत्वादिति, आबालगोपा-
लानां प्रसिद्धमपि अजानाना कथमिव सर्वज्ञपुत्रका एते भण्यन्त इति, तथा सन्ध्यासु संचरन्तो गुह्यकदेवा॰ स्वाध्यायासक्तत्वेन
निरवधानानेतान् मा छलयन्, तथाऽवश्यकार्ये आवश्यके माऽमी अनुपयुक्ताऽभूवन्, तथा अविश्रान्त्या स्वाध्यायं कुर्वन्तोऽमी
मा कष्टयतामित्यादि कारणमाश्रित्य अतिवत्सलै परमार्तै कालवेलासु स्वाध्याय साधूनामेव आज्ञाभङ्गादिदोषप्रदर्शनेन निषि-
द्धः, तथाहि निशीथभाष्ये 'पुव्वावरसञ्झाए मज्झण्हे तह य अद्धरत्तम्मि ॥ चउसझा सज्झायं, जो कुणइ आणमाईणि ॥ १ ॥
लोएवि होइ गरिहा सझासु उ गुज्झगा पवियरंति ॥ आवासगउ व ओगो आयासो चेव सिज्झाण ।२। इति, ननु श्राद्धाना तेषां गृह-
स्थत्वेन पूर्वोक्तकारणासंभवादिति चेत्, नैव, यतो यच्छ्रमणानां वर्ज्यं तच्छ्रमणोपासकानामपि उत्सर्गतो वर्ज्यमेव, तेषामपि
मोक्षार्थित्वात्, ननु भवन्तु मोक्षार्थिनस्तथापि गृहकार्यव्यग्रत्वात्, कथमपि प्रभूता अपि सन्तो यदि ते कालवेलात्वात् स्वाध्याय
न करिष्यन्ति, ततो बहुकार्यत्वात् पुनरपि अन्यस्मिन् कस्मिंश्चित् सावद्यव्यापारे प्रवर्त्स्यन्ति, तथा च महादोषस्ततो वर तदापि

स्वाध्यायकरणम् ? इति चेत्, उच्यते—स्यादेव स्वाध्यायस्य तदा निषेधोऽनर्थफलो यदि कालवेलासु अन्यधर्मकृत्यं कार्यतयोप-
दिष्टं नाभविष्यत्, नचैवमस्ति, तदाहि तेषां 'समणेण सावएण य अवस्स कायव्वयं हवइ जम्हा ॥ अंतो अहोनिसिस्सा तम्हा
आवस्सयं नाम १, इत्यनेन आवश्यककरणं, काले सुइभूतेणं विसिट्ठपुप्फाइएहिं विहिणा उ ॥ सारत्थुइ थुत्तगरूई जिणपूया
होइ कायव्वा, इत्यनेन पूजाकरणं चोपदिष्टमस्ति, यथा पूजाकालश्चोत्सर्गतः कालवेला एवेति वृत्तिकृता व्याख्यातमस्ति, सूत्र-
कृतापि एवमेवोक्तमस्ति, यथा 'सो पुण इह विन्नेओ संझाओ तिन्नि ताव ओहेणमिति', ततो यदि ते प्रभूतास्तदा तत्क्षणे आव-
श्यकं वा देवपूजां वा सर्वकालविधेयत्वेन पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारध्यानं वा करिष्यन्ति, न पुनः सावद्यं कर्म धर्मार्थित्वात् इति न
कश्चिद् दोषः, यदि वा मा कार्षुरावश्यकादिकं, तथापि स्वाध्यायं सावद्यकर्म प्रतिरोधकमपि, तदा वर्जयन्त्येव, प्रतिनियतकाल-
विधेयत्वेन तस्य लोकेऽपि लोकोत्तरेऽपि तदावर्ज्यत्वेनोक्तत्वात्, तथाहि चत्वारि खलु कर्माणि सन्ध्याकाले विवर्जयेत् । आहारं
मैथुनं निद्रां स्वाध्यायं च विशेषतः ॥१॥ आहाराज्जायते व्याधिः क्रूरगर्भश्च मैथुनात् । निद्रातो धननाशश्च स्वाध्याये मरणं भवेत्
॥२॥ इति, तथा व्यवहारभाष्ये 'रत्तीदिणाण मज्झे उभओ संझओ अविचरान्ति॥ गुज्झगा केवि तेण तासिं तु नो सुयमिति, ततो
यथावश्यकं पापव्यवहारप्रतिबन्धकमपि अकाले एते न कुर्वन्ति, एवं स्वाध्यायमपीति, ये पुनस्तदापि स्वाध्यायं कुर्वन्ति, ते श्रुता-
शातनाकारित्वात् भगवदाज्ञोल्लंघकत्वाच्च विराधका एव, ननु असंख्यभवकर्मक्षयहेतुः स्वाध्याय उक्तो यथा 'कम्ममसंखिज्जभवं ख-
वेइ अणुसमयमेव माउत्तो॥ अन्नयरम्मि वि जोगे सज्झायम्मी विसेसेण ॥१॥ ततोऽसौ दुष्टवेलायामपि अनुष्ठीयमानस्तपोवन्निर्जरा-

हेतुरेव, नहि अमृत मरणक्षणे पीयमान न जीवनहेतुः, किंन्न यद्यसौ सम्यग् [illegible] तर्हि नास्य कश्चिदकाल', यदुक्त "को आउरस्स कालो मयलघरधोयणे य को कालो ॥ जइ मुक्खहेउनाण को कालो [illegible]ऽकालो वा" इत्यस्मिन् काल वेलासु क्रियमाणे कथ विराधना प्रसङ्गः सगत स्याद् ? इति चेत् उच्यते, महानिर्जराहेतुरपि असौ, जिनकल्पवत् प्रतिसिद्ध कालेऽनुष्ठीयमानः कर्मबन्धनिरन्धनमेव, यदुक्त 'काम सु वओगो तवो ववहार अणुत्तर भणिय ॥ पडिसेहियम्मि काले तहावि खलु कम्मबधायेति' अन्यैरपि कालवेलासु स्वाध्यायो न कर्त्तव्य' किं पुन शुद्धिकामिभिरितिभावः ॥१११॥ आह किं कालवेलास्वेव स्वाध्यायो न गुण्यते, किं वा अन्यत्रापि कुत्रापि इत्यत आह

चित्तासोए सियसत्तमट्ठमीनवमि तिसु तिहीसु पि । बहुसुयनिसिद्धमेय न गुणिज्जुवएसमालाइ ॥ ११२ ॥

व्याख्या—'चैत्रो' मधुमासः, आश्वयुज आश्विनमास , तयोः समाहारद्वन्द्वे चैत्राश्वयुज भवति, तस्मिन् 'सितसप्तम्यष्टमीनवमीषु' विभक्तिलोप प्राकृतत्वात् 'तिसृषु तिथिषु' अनुस्वार' प्राकृतत्वात्, अपिशब्दः समुच्चये, ततो न केवल कालवेलासु श्वेतसप्तम्यष्टमीनवमीरूपत्रितिथिष्वपि, बहुश्रुतैर्विशिष्टश्रुतधरैर्निषिद्ध मिथ्यादृष्टिदेवतापूजार्थं प्रवृत्तसार्वजनिकमहाहिंसाजनितास्वाध्यायिकदर्शनात्, इतस्तत सचरद् भोगार्थिक्षुद्रदेवताच्छलनाद्युपद्रवसभावनाच्च 'निवारित' बहुश्रुतनिषिद्धम्, एतत्स्वाध्यायकरणम्, इतिरत्र द्रष्टव्य., इतिहेतोर्न गुणयेत्न परिवर्त्तयेत्, 'उपदेशमाला' श्रीमहावीरशिष्यश्रीधर्मदासगणिविरचितत्वाद् आद्य प्रकरण, सा आदिर्यस्य तदुपदेशमालादि प्रकरणजातम्, अयमभिप्रायो यद्यपि आगमे आषाढकार्त्तिकयो' श्वेतपक्षे त्रीणि त्रीणि, चैत्राश्वि-

नयोस्तु द्वादश द्वादश दिनानि प्रतिपत्पर्यन्तानि अस्वाध्यायकत्वेन उक्तानि सन्ति, तथाहि 'नो कप्पइ निग्गन्थाणं वा निग्गन्थीणं वा चउहिं महापाडिवएहिं सज्झायं करित्तए, तंजहा आसाढपाडिवए ।१। इंदमहपाडिवए ।२। कत्तियपाडिवए ।३। सुगिम्हपडिवए ॥ ४ ॥ इत्यालापकविवरणे आषाढे चतुर्दश्यां पूर्णिमायां प्रतिपदायां दिने दिने अश्वयुक्श्वेतपञ्चम्याम् इन्द्रमहोत्सवो भवति, यावत्प्रतिपद् दिनद्वादश, कार्त्तिकेऽपि चतुर्दश्यां पूर्णिमायां प्रतिपदायां दिनत्रये, चैत्रेऽपि आश्विने इव दिनद्वादशकं यावदस्वाध्यायो भवति, सुग्रीष्मशब्दश्चैत्रार्थतया आगमे प्रयुज्यते, इति सिद्धान्तस्यैव गुणनम् एषु दिनेषु निषिद्धमुचितं, तथाऽपि यथा समुद्रस्य स्यन्दः समुद्र एव, एवमागमस्य स्यन्दभूतानि प्रकरणानि अप्यागम एव, केवलं गणधरादिव्यतिरिक्तश्रुतधरप्रणीततत्वेन न सूत्रत्वेन व्यवह्रियन्ते, इत्येतानि प्रति त्रीण्येव 'अमूनि' सप्तम्यादीनि दिनानि, अतिमहा–महवत्त्वाद् अस्वाध्यायिकत्वेन गीतार्थैराचीर्णानि न शेषाणीति, एतेष्वेव न गुणयेत् शुद्धिकामी श्रुतधराचीर्णस्य अनुल्लंघनीयत्वादिति ॥ ११२ ॥ अथादिशब्दसूचितानि कानिचित् प्रकरणानि नामग्राहं गाथापट्केन दर्शयन्नुपसंहरति

उवएसपए पंचासए तह पंचवत्थुगसयगं । सयरी कम्मविवागं छयासि य तह दिवड्ढसयं ॥ ११३ ॥
जीवसमासं संगहणिकम्मपयडी उ पिंडसुद्धिं च । पडिकमणसमायारिं थेरावलियं सपडिक्कमणं ॥ ११४ ॥
सामाइयचीवंदणवंदणयं काउसग्गसुत्तं च । पच्चक्खाणं तह पंचसंगहं अणुवयाइविहिं ॥ ११५ ॥
खित्तसमासं पवयणसंदोहुवएसमालपणसुत्तं । सावयपन्नत्ति नरयवन्नणं सम्मसत्तरियं ॥ ११६ ॥

अट्ठयसोडसगाइ तह वीस वीसियाउ पसमरई । जिणमत्तरिय एवमाइ जत्थ सिद्धन्तपरमत्थो ॥ ११७ ॥
भण्णइ तं सेस पि हु पवयणमिह चउसु कालवेलासु । न गुणिज्जा सेयासु चित्तासोए तिसु तिहीसु ॥ ११८ ॥

व्याख्या—उपदेशपदानि पञ्चाशकानि च तथा शब्दा' सर्वेऽपि समुच्चये, पञ्चवस्तुकशतक, सप्ततिका कर्मप्रकृतिमित्यर्थ. कर्मविपाक षडशीतिं, तथा द्व्यर्द्धशतम् ॥११३॥ 'जीवसमास' सग्रहणिकर्मप्रकृती द्वित्वे बहुत्व प्राकृतत्वात्, 'पिण्डशुद्धिं' पिंडविशुद्धिमित्यर्थ', 'प्रतिक्रमणसमाचारीं, स्थविरावलिका सह प्रतिक्रमण नाम प्रतिक्रमणसूत्रसहितामित्यर्थः ॥११४॥ सामायिकचैत्यवन्दनकानि प्रतीतानि, बहुत्वे एकत्व समाहारवशात्, कायोत्सर्गसूत्र च प्रत्याख्यान, तथा पञ्चसग्रहम् अणुव्रतादिविधिम् अणुव्रतशब्द आदिर्यस्य स तथा तम् अणुव्रतविधिमित्यर्थ ॥ ११५ ॥ 'क्षेत्रसमास' प्रवचनसदोहोपदेशमालापञ्चसूत्राणि प्रसिद्धानि, नवरम् उपदेशमाला अन्यकर्तृकी ज्ञेया, न तु धर्मदासगणिकर्तृका', तस्या' प्रागेव उक्तत्वात्, एकवचन तु समासानुरोधात्, श्रावकप्रज्ञप्तिं नरकवर्णना, सम्यक्त्वसप्ततिका दर्शनसप्ततिमित्यर्थ ॥११६॥ 'अष्टकानि षोडशकानि, तथा विंशति विंशतिका प्रशमरति जिनसप्ततिकाम् 'एवमादि' एव प्रकार, सिद्धान्तार्थपूर्वकत्वेन उपदेशमालादिसदृशमित्यर्थ., एतदेव विवृणोति—यत्र सिद्धान्तपरमार्थो भण्यते तत् शेषमपि, अपरमपि हुर्निश्चये, प्रकरणमिह प्रवचने चतसृषु कालवेलासु निश्चयेन न गुणयेत्, श्वेतासु अनुस्वार. प्राकृतत्वात्, न चैत्राश्वयुजे तिसृषु तिथिषु वचोऽत्र द्रष्टव्य, अयमभिप्रायो यद्यपि अस्वाध्यायिकास्थिति सिद्धान्तस्यैव तदभ्यासिना साधूनामेव आगमे साक्षादुक्ता दृश्यते, न प्रकरणाना न वा तत्पाठिना श्राद्धाना तथापि आराध्यश्रुताशातनावर्जिभिः श्राद्धैर्

द्धपरम्परागतः कालवेलासु चैत्राश्वयुजश्वेतसप्तम्यादिदिनत्रये च प्रकरणपठनादिनिषेधः पञ्चशतादेशवत् बहुमन्तव्य एव, अन्यथा तु अस्वाध्यायिकेऽपि अध्येयतया उक्ता निर्युक्त्योऽपि इन्द्रमहादिषु पठ्येरन् गुण्येरन् वा, न पठ्यन्ते गुण्यन्ते वा वृद्धैरनुक्तत्वात्, तस्माद् वृद्धप्रवादोऽपि आगमवत् प्रमाणिक एवेति ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ इत्युक्तं यस्मिन् काले क्रियमाणः स्वाध्यायः कर्मबन्धाय जायते, तस्य वर्जनम्, अथैनं यया नीत्या यैश्च वर्ज्यमानै-र्यया वा मुद्रया येन च प्रणिधानविशेषेण कुर्वाणः शुद्धिकामी संपूर्णमनोरथो भवति, तथोपदेष्टुं गाथाद्वयमाह

पढमं पडिकमिऊणं इरियावहियं जहासमायारिं । निंदं विकहं कलहं हासक्किड्डाइं वज्जन्तो ॥ ११९ ॥
वंयणदुवारे मुहणंतयं च वत्थंचलं अह दाउं । सुत्तत्थे उवउत्तो सज्झायं कुणइ सुणइ पढे ॥ १२० ॥

व्याख्या—प्रथममादौ प्रतिक्रम्य अनुष्ठाय ऐर्यापथिकीम् अनुष्ठानविशेषं, समाचार्या अनतिक्रमेण यथा समाचारि, अनुस्वारः प्राकृतत्वात् यथाविधि, निद्रां स्वापं, विकथां स्वाध्यायधाराविच्छेदकारिणीम्, अन्येन सह वार्त्ता, कलहं वाग्युद्धं, हासो नर्मक्रीडाद्यूतरमणादि ते आदी यस्य तत् हासक्रीडादि, आदिशब्दाद् बालकधात्रीत्वादिगृहव्यापाराणां ग्रहः 'वर्जयन्' परिहरन्, स्वाध्यायावधानविरोधित्वादितिभावः ॥ ११९ ॥ 'वदनद्वारे'मुखाग्रे, मुखानन्तकं मुखवस्त्रिकां, चः पूरणे 'वस्त्राञ्चलं वा' उत्तरीयांशुकादिप्रान्तं वा, गृहीते सामायिके मुखवस्त्रिकाम्, अन्यदा तु वस्त्राञ्चलमपि इत्यर्थः, 'दत्त्वा' आत्मसंयमविराधनापरिहरणार्थमेव इदमुपदिष्टं भगवद्भिरित्यर्हद्वचनबहुमानात् धृत्वा अत्राक्षिणी निमील्य हसतीत्यादिवन् निमील्यादिमेडस्तुल्य-

कर्तृके इत्यनेन सहकाले क्त्वाप्रत्यय , ततो मुखद्वारे मुखवस्त्रिका ददान एवेत्यर्थ., अन्यथा त्वसौ कर्मबन्धकार्येव सावद्यभापि
त्वात्, वस्त्रादिना मुखम् अनावृत्य ब्रुवाणो हि सावद्यभाषी एव, यदुक्त भगवत्या सक्केण भते देविंदे देवराया किं सावज्ज
भास भासइ अणवज्ज वा ? गोयमा ? सावज्ज पि भास भासइ अणवज्ज पि भास भासइ ? से केणट्ठेण भते एव
वुच्चइ गोयमा ? जाहे ण सक्के देविंदे देवराया सुहुमकाय अणिज्जूहित्ताण भास भासइ, ताहे सक्के देविंदे
देवराया सावज्ज भास भासइ, जाहे ण सक्के देविंदे देवराया सुहुमकाय निज्जूहित्ता ण भास भासइ, ताहे
अणवज्ज भास भासइ त्ति, 'सुहुमकाय ति, सूक्ष्मकाय हस्तादिक वस्तु इति वृद्धा. ॥ अन्ये तु वस्त्रमित्याहु', 'अणिज्जू-
हित्त त्ति' अपोह्य अदत्त्वा हस्ताद्यावृतमुखस्यैन हि भाषमाणस्य जीवसरक्षणतोऽनवद्या भाषा भवति, अन्यथा तु सावद्यैव, ततो यदा
वैक्रियशरीरिण शक्रस्यापि अनावृतमुखत्वेन भाषमाणस्य भाषा सावद्या भवति, तदा सुतरा मनुष्याणा भाषा सावद्या भविष्यति,
तेषामौदारिकशरीरत्वेन शब्दोत्पत्तिनिमित्तप्रयत्नप्रेरितस्य मुखवातस्य उष्णत्वेन दुर्गंधत्वेन वातिशयेन जीवोपघातहेतुत्वादिति
भाव.। अथ शब्द आनन्तर्यार्थत्वाद् ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणानन्तरमेव शुद्धयर्थिना स्वाध्याय' कर्त्तव्यो नतु अन्तर कार्यमिति द्योत-
यति, क्त्वाप्रत्ययेन तु पूर्वकालतामात्रमेवोक्तम्, नतु आनन्तर्य, 'सूत्रार्थे' सूत्रेऽर्थे वा उभयस्मिन् वा 'उपयुक्तः' प्रणिधानवान् अनेन
तु इदमुक्त, पुस्तकाद्युपरि अन्येन वा सह गुण्यमानो ऽसौ नालोचनाया प्रविशति, तथा गुणनेहि प्रायः सूत्रार्थावधानाभावात्,
स्वाध्यायम् अष्टादश शीलाङ्गसहस्रादिक करोति गुणयति आलोचनापूर्त्तावनङ्गेऽपि श्रवणपठने गुणनसमानविधिविधेये इति

सूत्रकृताङ्गोक्ते इति, शृणोति संविग्नेन केनापि गुण्यमानम् अर्थाप्यमानं वा स्वाध्यायमाकर्णयति, पठति अधीत इत्यर्थः ॥ १२०॥ इति यथा कृतः स्वाध्याय आलोचनाशुद्ध्यै भवति तथोक्तम्, अथालोचनायां गृहीतायां लब्धेष्वनेकेषूपवासेषु कुतश्चिदाकस्मिकरोगादेर्जातायां सहजायां वा अशक्तौ सत्यामुपवासं कर्त्तुमशक्तः कथमेतत् शोधयतीति प्रश्नस्योत्तरं गाथाद्वयेनोक्तं तत्रेयं प्रथमा

चउरिक्कासणएहिं उववासो तह य निव्वियतएण । आयंबिलेहिं दोहिं बारसपुरिमड्ढ उववासो ॥ १२१ ॥

व्याख्या—चतुर्भिरेकासनकैरुपवासः, तथाचेति निपातसमुदायः समुच्चये, तथा निर्विकृतित्रयेणोपवासः, तथा द्वाभ्यामाचाम्लाभ्यामुपवासः, भवतीति क्रियात्र अध्याहार्या: तदपेक्षयैवहि कारकाणां प्रवृत्तेः, तथा द्वादशपुरिमार्द्धैरुपवासो भवतीति। नन्वादिस्थमपि उपवासपदं यथा निर्विकृत्याचाम्लपदाभ्यां सह क्रमेण योजितम्, एवं पुरिमार्द्धपदेनापि सह योज्यते, किं पुनरपि अस्य ग्रहणं कृतम्? इति चेत् उच्यते—एकासनादीनां करणत्वं विवक्षितं, तृतीयान्तत्वेन उपन्यस्तत्वात्, पुरिमार्द्धानां तु कर्तृत्वं प्रथमान्तत्वात्, ततः सामानाधिकरण्यार्थं पुनरपि उपवासपदस्य ग्रहणं कृतमिति न पौनरुक्तदोषः। ननु पुरिमार्द्धानां कर्तृत्वमपि किमिति विवक्षितम्? उच्यते तेषामेकासनादिभ्यो विभिन्नरूपतां सूचयितुं? सा चेयम्—एकासननिर्विकृत्याचाम्लैर्यथोक्तसंख्यैस्त्रिधाऽऽहारैरपि आलोचनायामुपवासो भवति, किं पुनश्चतुर्विधाहारैः; पुरिमार्द्धैस्तु चतुर्धाहारैरेव द्वादशभिरुपवासो न त्रिधाहारैर्यत उक्तं प्राग् "पुरिमड्ढतवो इह जो सो सव्वाहारचागाओ त्ति" ननु तथापि द्वादशपूर्वार्द्धाद्युपवास इति, यदुक्तं तदसमीचीनमेव, आगमाचरणाबाह्यत्वात्, आगमेहि अष्टभिरेव पूर्वार्द्धैरुपवास उक्तोऽस्ति, तथाहि प्रायश्चित्तविधौ 'माणं कमेण

निव्वियपुरिमेगासणनिरुद्धखमणाण पायजुत्तेक ।१। दुअट्ठ २ पण ५ दस ॥ १० ॥ वीस २० तह विसोया, इति गाथाया सार्द्रौ द्वावेव विशोपकौ पुरिमार्द्धस्य मानमुक्तम्, तौ च अष्टभिर्गुणितौ विंशतिर्विंशोपका उपवासस्य मान भवतीति, तथा "कल्लाण गमावन्ने अतरते जह कमेण काउ जो दस कारिंति चउत्थे तद्दिगुणायनिलवे वा एक्कासणपुरिमड्ढाणि निव्विगई चेव विगुणविगुणा उ" इति व्यवहारभाष्यसार्द्धगाथा विवृतौ श्रीमलयगिरिणापि चूर्णिकारेण चाष्टभिरेव पूर्वार्द्धरुपवास इति सूचित, यतस्ताभ्यामुभाभ्यामपि दशानामुपवासाना स्थानेऽपवादतोऽशीति पूर्वार्द्धानि कार्याणीति तत्र व्याख्यातमस्ति, तथाहि कल्याणक प्रायश्चित्तम् आपन्ना ये यथाक्रमेण तत्कर्तुमशक्नुवन्तस्तान् दश चतुर्थानि कारयन्ति, तथापि अशक्नुवन्तस्तद् विगुणानि आचाम्लानि तप' कारयन्ति, विंशतिमाचाम्लानि कारयन्तीत्यर्थ, एवमेकासनपूर्वार्द्धनिर्विकृतीन् द्विगुणात् द्विगुणान् कारयन्ति, किमुक्त भवति विंशत्याचाम्लकरणाशक्तौ चत्वारिंशदेकासनकानि कारयन्ति, तत्रापि अशक्तौ अशीतिं पूर्वार्द्धानि कारयन्ति, तत्रापि अशक्तौ षष्ट्याधिक शत निर्विकृतीकाना कारयन्तीति, ततो यदा दशाना भागेऽशीतिर्भवति, तदैकस्य भागेऽष्टौ एव भवन्तीति, आचरणाया तु षोडशभिरेव पूर्वार्द्धरुपवास उक्तोऽस्ति, तथाहि प्रायः सर्वसमतोपधानविधौ 'आयरणाउ नेय पुरिमड्ढा सोलसेहि उववासोत्ति, इति चेन्न, नहि युगप्रधानगुरव. प्राणात्ययेऽपि आगमाऽऽचरणाबाह्य प्ररूपयन्ति, तत्किमय पक्ष आगमिक आचीर्णो वा? उच्यते आगमिक एव? ननु कस्मिन्नागमे इद भणितमस्ति? उच्यते महानिशीथे मध्यमवाचनाया यथोक्तोपधानतपःकरणासमर्थमुद्दिश्य द्वादशभिरेव पुरिमार्द्धरुपवास उक्तोऽस्ति, तथाहि "तओ नाऊण पियधम्म दढधम्म भत्तिजुत्त

ताहे जाव इयं पच्चक्खाणं निव्वाहेउं समत्थो भवइ, ताव इयं काराविज्जा राईभोयणं च दुविहं तिविहं चउव्विहेण वा जहा सत्तीए पच्चक्खाविज्जइ तो, गोयमा? पणयालाए नमुक्कारसहियाणं चउत्थं चउवीसाए पोरिसीहिं बारसेहिं पुरिमड्ढेहिं दसहिं अवड्ढेहिं छहिं निव्वीएहिं चउहिं एगट्ठाणेहिं दोहिं आयंबिलेहिं एगेण सुद्धअत्थंबिलेण" इत्यादि, नन्वेवं तर्हि जैनागमा अपि लौकिकागमवन्न सर्वज्ञपूर्वका परस्परविरुद्धार्थप्रतिपादकत्वादिति? चेन्नैवं, विरुद्धार्थप्रतिपादकत्वं हि तदैव अमीषां स्याद्, यद्येते त्रयोऽपि एकेनैवाऽभिप्रायेण प्रवृत्ताः स्युः, नचैवमस्ति सर्वज्ञपूर्वकत्वादेव, यत्रामीषां भिन्नभिन्नोऽभिप्रायः, स सम्यगाम्नायगम्य एवेति, तत्त्वार्थिना तद्वेदिनो महाश्रुतधरा एवाणुसरणीयाः, ते चात्रैवंविधमेव आम्नायं व्याचक्षते यथा–चतुर्विधाहारैरष्टभिरेव त्रिधाहारैर्द्वादशभिरेव, द्विधाहारैः षोडशभिरेव पूर्व्वार्द्धैरुपवासो भवतीति, स्वस्वविशेषानुयायित्वेन त्रयोऽप्येते पक्षा अविरुद्धा एव। नन्वेवं तर्हि अत्र त्रिधाहारैरेव द्वादशभिरुपवास इत्येव वक्तुं युक्तं, न चतुर्द्धाहारैरेवेति, तथा च 'पुरिमड्ढनवो इह जो' इत्यादि प्रागुक्तगाथाविरोध इति? चेत् सत्यं, किन्तु विशिष्टशुद्ध्यर्थमेव इत्थमुक्तं, यतो यथा द्विधाहारैरप्येकासनैश्चतुर्भिरुपवासो भवन्नपि आलोचनायां त्रिधाहारैरेव, अमीभिश्चतुर्भिरुपवासो भवतीत्येवमत्रापि विज्ञेयमिति न कश्चिद् विरोध इत्यर्थः ॥ १२१ ॥

इत्युक्तं यावद्भिरागमिकैरेव लघुभिस्तपोभिरुपवासः पूर्यते तेषां तावत् संख्यानम्, अथ प्रायश्चित्ततरेणाचीर्णेन यावता स्वाध्यायेन यावद्भिश्च शुद्धैकासनैरसौ पूर्यते तावदेव तत्संख्यानं द्वितीयगाथया प्राह

सज्झायसहस्सेहिं दोहिं एगो हविज्ज उववासो ॥ कारणउ कस्सइ पुण अट्ठहिं दोकासणेहिं च ॥ १२२ ॥

व्याख्या—'स्वाध्यायस्य' पुस्तकादिसहायान्तरानपेक्षित्वेन गुणितस्य गाथामानेन श्लोकमानेन वा 'सहस्रे, स्वाध्यायसहस्रे ताभ्यां द्वाभ्यामेको भवेदुपवासः, तथा कारणतोऽत्यन्तहीनसत्त्वरक्षणाय याऽत्र ग्लानादिकारणमाश्रित्य कस्यचिदतिसुकुमारशरीरस्य नतु सर्वस्य, पुनःशब्द उपवासपूरकसैद्धान्तिकैकासनादितपोभ्यो भेदमाह—अष्टभिर्द्व्येकासनैश्चोपवासो भवतीति, यदुक्त—जह भणिय पच्छित्त दिज्जा हिट्ठस्स नउ गिलाणस्स। जाव इय चावि सहइ तं दिज्जसहिज्ज वा कालमिति, एतावता चेदमुक्त भवति, अत्यन्तदुष्करतपश्चरणविधिश्रवणाद् आलोचनातो न भेतव्य किन्तु अत्यन्तहीनबलैरपि एषा ग्राह्या एव, यतोऽस्या गृहीताया जन्मप्रभृतिसञ्चितप्रबलकलिमलसाकल्यविलयस्य भावात्, अत्यन्ताशक्तादिदशोचितस्यापि प्रायश्चित्तस्य भगवद्भिरुपदिष्टत्वाच्च, अत एव अगीतार्थानामालोचनादान निषिद्ध तेषा द्रव्यक्षेत्रकालभावपुरुषप्रतिसेवनागतविशेषानभिज्ञत्वेन द्रव्याद्यौचित्येन प्रायश्चित्तानि दातुमसमर्थत्वादिति भावः ॥ १२२ ॥ इत्युक्तोऽत्र अशक्तानुद्दिश्य प्रायश्चित्तकरणविधिः, अथानेन सुकरे सुखलम्पटत्वाद् मन्दश्रद्धात्वाद्वा शक्तावपि मा प्रवर्त्ततामिति अतिप्रसङ्गनिवारणार्थमाह—

सतम्मि बले सतमि वीरिए पुरिसकारि सन्तमि ॥ जह भणिय सुद्धिकए करिज्ज आलोयणाइ तव ॥ १२३ ॥

व्याख्या—'सति' विद्यमाने 'बले' शरीरसामर्थ्ये, 'सति वीर्ये' जीवशक्तौ मनउत्साहे वा, पुरुषाकारे अङ्गीकृत-निर्वाहकत्वलक्षणे सति, भणितस्य 'आलोयणानिमित्त पारद्धतवम्मि, इत्याद्येकोनत्रिंशद् गाथोक्तस्य आलोचनाचार्येण दत्तस्य वाऽनतिक्रमेण यथाभणितम्, अयमभिप्रायो यत्तपोऽमुनैव ग्रन्थकृता आलोचनाचार्येण वा यथा कार्यतयोक्त, तथैव तदिति 'शुद्धिकृते'

सकलकलिमलप्रक्षालनाय कुर्यात्, आलोचनायास्तप उपवासादिकम्, अन्यथा आज्ञाभङ्गानवस्थादयो दोषाः प्रसज्जेयुः, यदुक्तं–'तस्स य पायच्छित्तं जं मग्गविओ गुरू उवदिसंति । तं तह आयरियव्वं अणवत्थपसंगभीएण, इत्यर्थः ॥ १२३ ॥ ननु यस्तीव्रश्रद्धोऽपि तथाविधबलवीर्याद्यभावाद् यथा भणितमालोचनातपःकेवलोत्सर्गरूपत्वात् कर्तुं न शक्नोति, तेन किं कार्यमित्याह–

अह नत्थि सरीरबलं तवसत्ती वि हु न तारिसा होइ । भावो विज्जइ सुद्धो ता अववाएण कुज्ज तवं १२४

व्याख्या—अथेति पक्षान्तरे 'नास्ति' न भवति 'शरीरबलं' देहसामर्थ्यं तपःशक्तिरपि हुर्निश्चये, 'न तादृग् भवति' यादृश्या यथा भणितम् आराध्यते, उपवासादौ कृते झटित्येव शिरोऽर्त्यादिविकारप्रादुर्भावात् केवलं भावोत्साहो विद्यते 'शुद्धो' निष्कपटः, 'ता' तदा, अपवादेन एकासनचतुष्कादिकरणरूपेण भवेत्, तप उपवादिकं कर्त्तव्यमिति शेषः, तादृश्यां व्यवस्थायामेवमपि कुर्वाण आराधक एव, यदुक्तं 'न हु किंचि अणुन्नायं पडिसिद्धं वावि जिणवरिन्देहिं । एसा जिणाणमाणा कज्जे सव्वेण होयव्वं, इत्यर्थः ॥ १२४ ॥ इत्युक्त औत्सर्गिक आपवादिकश्चालोचनातपःकरणविधिः, अथानेनापि विधिना उत्सर्गे अपवादेऽपि वा प्राप्ते यो गुर्वनुज्ञया एव आलोचनातपः करोति, स एव मोक्षलक्षणं फलम् अश्नुते इत्याह–

सुगुरूणं आणाए करिज्ज आलोयणातवं भव्वो ॥ इय भणियसुत्तविहिणा सो लहु परमप्पयं लहइ १२५

व्याख्या—'सुगुरूणां' संविग्नधर्माचार्याणाम् 'आज्ञया' उपदेशेन, 'कुर्यात्' करोति, य इति कर्तृपदमत्र ज्ञेयं यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धाद्, 'आलोचनातपः' प्रायश्चित्तं 'भव्यः' शुद्ध्यर्थी, इति, एवं, 'भणितसूत्रविधिना' प्रागुक्तसूत्रनीत्या, स 'लघु' शीघ्रं

'परमपद' मोक्ष, लभते, विशुद्धचित्तत्वात्, यदुक्तम्—आलोइए समाणे सम्म पुव्वोदितेण विहिणाओ। दिंति गुरू पच्छित्त जह भणिय वीयरागेहिं,॥ दिंति गुरू पच्छित्त दव्व क्खित्त च कालभाव च। परिच्चितिऊण सम्मं जह सोही जायए तस्स ॥ तह विहियाणुट्ठाण जम्हा आलोयणाविसोही य। जिणवयणसुट्ठिएण तम्हा उभयंपि कायव्वं॥ उभय सेवताण विसुद्धचित्ताण भव्वसत्ताण। केवलणाणुप्पत्ती दिट्ठा समए अणताणमित्यर्थ. ॥१२५॥

इत्युक्त सुगुरुवचनेनैव क्रियमाणस्य औत्सर्गिकस्यापवादिकस्य चालोचनातपस' फलम्, अथ कुगुरुदत्ताऽऽलोचना प्रमाणमप्रमाण वेति पृष्ट तदुत्तरदानार्थमनुवदति—

केणावि सावएण मुद्धेण सिढिलसूरिपासम्मि। आलोयणा य गहिया पमाणमिह किं न सा होइ ॥१२६॥

व्याख्या—'केनापि' अनिर्दिष्टनाम्ना श्रावकेण, अनुस्वार' प्राकृतत्वात्, 'मुग्धेन' प्रवचनकौशल्यादिगुणरहितेन, लिङ्गमात्रभ्रान्तेन वा, 'शिथिलसूरिपार्श्वे' क्रियाभ्रष्टाचार्यसमीपे, आङ्मर्यादाया, "लोकृ दर्शने" इति धातुश्चुरादौ, तत आलोचन 'जह बालो जपन्तो कज्जमकज्ज च उज्जुय भणइ। त तह आलोइज्जा मायामयविप्पमुक्को येति' मर्यादया गुरोः पुरत स्वापराधप्रकाशनम् आलोचना तथा च, यद्यपि आलोचना विकटना भण्यते, तथापि कार्ये कारणोपचारादालोचनान्तर गुरवो यत्प्रायश्चित्त ददति तदेवा आलोचनोच्यते, चोऽनुक्तसमुच्चये, ततो न केवल वन्दनादिप्रतिपत्तिपुरस्सर स्वदुश्चरित तस्य निवेदन तत् दत्ता प्रायश्चित्तरूपालोचना, नापि गृहीता स्वीकृता सा चशब्दोऽप्रस्तोऽपि अत्र योज्यते सा प्रमाण युक्ता कर्त्तव्येत्यर्थः। 'इह' जिनधर्मे किं न

अथ न प्रमाणं भवतीति यत्पृष्टमिति शेष इत्यर्थः ॥ १२६ ॥ अथोत्तरं दातुकामः स्वयमेव पातनिकामाह तत्रोत्तरमिति तत्र एवंविधे प्रश्ने उत्तरमिदं तदेवाह

जमगीयत्थो सिढिलो आउट्टिपमायदप्पकप्पेसु ॥ न वि जाणइ पच्छित्तं दाउं अह तं परं देइ ॥ १२७ ॥

व्याख्या—'जं' यस्मात्कारणात् अगीतार्थः सुखीत्वेन अपरिणतधर्म्मतत्त्वेन वा प्रायोऽनभ्यस्तसिद्धान्तार्थः द्रव्याचार्यः, यद्यपि शिथिलो गीतार्थोऽपि संभवति, तथाप्यत्रासौ न गृहीतो ग्रहस्थैर्दुर्ल्लक्षत्वात्, यदि वा लक्ष्यतां कथमपि तथापि तस्यापि पार्श्वे सशल्यमरणभयाद् अन्त्यावस्थायामेव आलोचनाग्रहणस्य उक्तत्वाच्च; तत इत्यत्राध्याहार्यं, ततः कारणात् आकुट्टिरूपे प्राणातिपातादिकरणं, ॥१॥ दर्प्पो धावनखड्गादिफट्टनवल्गनादिकः ॥२॥ प्रमादः, कन्दर्पादिः, मद्यादिकं वा, निरवधानतया प्राणातिपातादिकरणं वा ॥ ३ ॥ कल्पः कारणेन गीतार्थस्य उपयुक्तस्य यतनया आधाकर्म्मादिसेवनं ॥ ४ ॥ यदुक्तं । जीतकल्पभाष्ये 'आउट्टिया उवेच्चा दप्पो पुण होइ वग्गणाईओ। कंदप्पाइ पमाओ कप्पो पुण कारणे करणमिति', ततो द्वन्द्वस्तेषु, दर्प्पात्पूर्वं प्रमादस्येह उपन्यासो गाथाबन्धानुरोधात्, अन्यथा दर्पात्प्रमादस्य लघुतरापराधत्वेन उत्तरमेव न्यासो न्याय्यः, तथाहि जीतकल्पे—आउट्टियाइ दप्पप्पमायकप्पेहिं वा निसेविज्ञा इति, तथाऽन्यत्रापि उक्तं "तह आउट्टियाइ दप्पप्पमाओ कप्पओव जयणाए कज्जे वाइय जयणाए जहट्ठियं सव्वमालोए" नापि अपिरेवार्थः, नैव जानाति, नैव बुध्यते, पापं छिनत्तीति पापच्छिद्, अथवा प्रायो बाहुल्येन चित्तं जीवं मनो वाऽतीचारमलमलिनं शोधयतीति निरुक्त्या प्रायश्चित्तम्, आर्षत्वात् प्राकृते पच्छित्तं, यदुक्तं पावं

छिंदइ जह्मा पायच्छित्त तु भन्नए तेण पाएण वा वि चित्त सोहइ य तेण पच्छित्तमिति, प्रायश्चित्त आलोचनादिदशप्रकारात्मकत्वेन आकुट्यादि प्रतिसेवनाभेदापेक्षकापत्तित्वेन द्रव्यक्षेत्रकालभावपुरुषाद्यनुसारिदानत्वेन चातिगहनमिति, तद्दातुम् अर्पयितुम्, अयमभिप्रायः—प्रथम तावदसौ स्थूलमतित्वात् अपरिशीलितागमत्वाद् वृद्धानुजीवित्वाद् वा आकुट्यादीना स्वरूपमेव न जानाति, कुतस्तत्पूर्वकत्वेन भिन्नभिन्ना प्रतिसेवना, तद्विषयत्वेन च भिन्न भिन्न प्रायश्चित्त दातु जानाति, तद्विशेषेण न जानाति, यदुक्त पडिसेवणा चउद्धा आउट्टिपमायदप्पकप्पेहिं । न वि जाणइ अगीओ उस्सग्गववाइय चेवत्ति, अथेति पक्षान्तरे, अजानानोऽपि धृष्टत्वात् प्रायश्चित्त परमधिकम् अप्रायश्चित्तेऽपि प्रायश्चित्त, प्रायश्चित्ते वा प्राप्तेऽतिमात्रमित्यर्थः, ददाति तदा श्रुतधर्माशातनाकारितया विराधक एवासौ इति वाक्यशेषः, यदुक्तम्–अपच्छित्ते य पच्छित्त पच्छित्ते अइमत्तया धम्मस्सा सायणा तिव्वा मग्गस्स य विराहणात्ति, अतः शिथिलसूरिसमीपे गृहीतालोचनाऽनर्हत्वेन दत्तत्वात् स्वकपोलकल्पितैः प्रायश्चित्तैः शुद्ध्यभावाच्च न प्रमाणमित्यर्थः ॥ १२७ ॥ नन्वेव दायकस्यैव दोषो, यः सम्यगविज्ञाय प्रायश्चित्त ददाति, न तु ग्राहकस्य तस्य त्रिकरणविशुद्धत्वात्, ततो यथा धार्मिकमपि परमान्न भुञ्जानस्य क्षपकसाधोस्त्रिकरणविशुद्धतया केवलज्ञानोत्पत्तिहेतु' सिद्धिरभूद् एवमस्यापि तामालोचना कुर्वतो भविष्यतीत्यत आह—

तत्थ त्थि गाहगस्स वि दोसो सो दायगस्स अहियरो ॥ तित्थगराणाभगो आणा वेसा जओ भणिय १२८

व्याख्या—'तत्र' तस्यामालोनायाम् 'अस्ति' भवति 'ग्राहकस्यापि' आलोचकस्यापि दोषः, ससारगर्त्तापातरूपः, "सल्लुद्-

रणनिमित्तं गीयस्स अन्नेसणा उ उक्कोसं। जोयणसयाइं सत्त उ बारस वरिसाइं कायव्वा," इत्यादि, तीर्थकराज्ञोल्लंघनात् स दोषः, दायकस्य अगीतार्थाचार्यस्य अधिकतरः, तीर्थकरासंमतमानमायागौरवदायकत्वेन तस्य आत्मपरवञ्चकत्वात् यदुक्तम्, "अगीओ न वियाणाइ सोहिं चरणस्स देइ ऊणहियं। तो अप्पाणं आलोयगं च पाडेइ संसारे"त्ति, कुत एवंविधरौद्रो दोषो भवतीत्यत आह 'तित्थेति' तीर्थकराज्ञाभङ्गात्, आज्ञा च तीर्थकरस्य औत्सर्गिकी आपवादिकी वा एपाऽनन्तरमेव वक्ष्यमाणा तामेव प्रकटयितुमाह 'यतो भणितम्' आगमे इति शेषः, आगमेहि आलोचकालोचनाचार्यौ द्वावपि प्रत्येकं द्विभेदावुक्तौ स्तः, यथा अर्होऽनर्हश्चेति, तत्र संवेगनिर्मायत्वादिगुणवान् आलोचकोऽर्हः, यदुक्तं "संविग्गो उ अमाई मइमं कप्पट्ठिओ अणासंसी। पण्णवणिज्जो सड्ढो अणाइत्तो दुक्कडतावी॥ तव्विहि समूसगो खलु अभिग्गहा सेवणाइलिङ्ग जुओ। आलोयणापयाणे जुग्गो भणिओ जिणिन्देहि"त्ति, एतस्माद् विपरीतोऽनर्हः, तथा आचारवान् यथोक्तालोच्यापराधावधारणावान्, आगमादिपञ्चविधव्यवहारज्ञः प्रच्छन्नाकार्यालोचनप्रतिबन्धकलज्जादित्याजनकुशलः, अतिचारशुद्धिकारयिता स्वदत्तप्रायश्चित्तनिर्वाहणोपायदर्शक ऐहिकामुष्मिकापायदर्शक आलोचितदोषाणाम् अन्यस्याप्रकाशकः परहितः सूक्ष्मार्थवेदी इङ्गितादिभिः परभावलक्षक आलोचनाचार्योऽर्हः, यदुक्तम् "आयारवमव धारवं ववहारो व्वीलए पकुव्वी य निज्जव उवायदंसी अपरिसावी य बोद्धव्वा, तह परिहियम्मि जुत्तो विसेसओ सुहुमभावकुसलमई। भावाणुमाणवं तह जुग्गो आलोयणायरिओत्ति" अतो विपरीतस्त्वनर्ह इति, एतयोश्चान्योन्यमीलने चत्वारो भङ्गा भवन्ति, तत्राद्ये द्वयोरपि अर्हत्वाद् उत्सर्गतस्तीर्थकराज्ञा, यदुक्तम्-इत्थं पुण एस विही

अरिहो अरिहम्मि दलयइ कमेणत्ति, द्वितीये त्वपवादतो गुरोरर्हत्वेन आलोचकस्यापि क्रमेणार्हत्वभावात्, तृतीयेतु अत्यन्तापवादत', आलोचनागुरोरनर्हत्वेऽपि आलोचकस्य अर्हत्वात्, यत., "छत्तीस गुण समन्नागएण तेणवि अवस्स कायव्वा । परसक्खिया वि सोही सुट्ठु विवहारकुसलेण" इत्याद्यागमाराधनार्थं परश्चेद् अर्हो न लभ्यते तदाऽनर्होऽपि साक्षीक्रियते एव, चतुर्थे तु न कथञ्चिदाज्ञा, द्वयोरपि अनर्हत्वादित्यर्थ', ॥ १२८ ॥ एतदेव सर्वमागमभणित सूत्रकारः स्वयमेव दर्शयन् प्रथमभङ्गकरचना दर्शयति—

आलोयण चउभेया अरिहो अरिहम्मि पढमओ भगो ॥
अरिहम्मि अणरिहो पुण वीओ अरिहो वि जमणरिहे ॥ एसो तइओ जत्थेव अणरिहा दोवि सो चउत्थो उ १२९

व्याख्या—आलोचना विकटना रूपा प्रायश्चित्तरूपा वा, चतुर्भेदा आलोचकालोचनाचार्यगतार्हत्वानर्हत्वरूपभेदाभ्या चतु-प्रकारा, तानेव चतुरो भेदान् विवरीतुमाह 'अर्हति' आकृतिवैराग्यादिगुणप्रकर्षवत्तया स्वदुष्कृतमालोचयितु तच्छुद्धिं वा ग्रहीतु योग्यो भवतीति अर्ह., आलोचक', 'अर्हति' गीतार्थसुविहितत्वेन आलोचनीय श्रोतु तच्छुद्धिं वा दातु योग्यो भवतीत्यर्ह आलोचनाचार्य., तस्मिन् ततश्चार्हे आलोचनाचार्ये अर्ह आलोचक आलोचयति, प्रायश्चित्त वा गृह्णाति, इत्येष प्रथमको भङ्गः, अत्र सप्तम्यन्तम् अर्हपद गुरुवाचक, प्रथमान्त त्वालोचकवाचक ज्ञेय, पदव्यत्ययस्तु गाथाबन्धानुरोधात् तथा 'अर्हे' आलोचकार्हे अनर्हे पुन पूर्वोक्तसविग्नत्वादिगुणविकलत्वेन अयोग्य आलोचक आलोचयतीति द्वितीयः ॥ २ ॥ अनर्हे चाल्येऽपि कारण-

माश्रित्य स्थापिते आचार्ये ऽनभ्यस्तविशिष्टशास्त्रत्वात्, अभ्यस्तविशिष्टशास्त्रेऽपि वा कस्मिंश्चित्पार्श्वस्थादौ क्रियाभ्रष्टत्वाद् अयोग्ये अर्होऽपि आलोचनासमाचारीकुशलत्वादिना योग्योऽपि यदालोचयतीत्येष तृतीयः ॥ ३ ॥ यत्रैनशब्दो व्यतिक्रमे योज्यतेऽनर्हावेव सूत्रोक्तगुणरहितत्वेनायोग्यावेव, द्वावपि आलोचनाचार्यालोचकौ स भङ्गश्चतुर्थः ॥ ४ ॥ तुरेवार्थः, भङ्गकरचनानुसुगमा इतिसार्धगाथार्थः ॥ १२९ ॥ इत्युक्ता आलोचनायाश्चतुर्भङ्गी, अथैतस्यां प्रथमभङ्ग एकान्तेन शुद्ध एव, द्वितीयतृतीयावपि कथंचित् शुद्धौ, चतुर्थस्तु सर्वथापि अशुद्ध एव आज्ञाबाध्यत्वादिति चतुर्थभङ्गकवर्त्तित्वेन गृहालोचना सदोषैव इत्याह—

पढमो उस्सग्गेणं सुद्धो अववायओ बीओ ॥ तइओ पुण अच्चन्तावचायओ कम्मि होइ कस्स वि य। आणावज्झो भंगो एस चउत्थो तओ दोसो ॥ १३० ॥ १३१ ॥

व्याख्या—प्रथमो भङ्ग उत्सर्गेण शुद्धः, संपूर्णविधिपूर्वकत्वात्, संपूर्णश्च विधिरर्होऽर्हस्य आलोचनां ददातीति, यदुक्तं "इत्थं पुण एस विही अरिहो अरिहम्मि दलयइ कमेणत्ति" अपवादतः पुरुषविशेषादिकारणमाश्रित्य द्वितीयोऽपि शुद्धः, तत्र हि गीतार्थत्वेन गुरुगुणविशेषमाकलय्य पूर्वोक्तगुणविकलत्वेनानर्हस्यापि प्रायश्चित्तं ददातीत्यर्थः ॥१३०॥ तृतीयभङ्गकः, पुनरत्यन्तापवादमाश्रित्य कस्मिंश्चिदेव सूत्रोक्तगुणयुक्तालोचनाचार्यसंप्राप्तसंभावनारूपे प्रस्तावे भवति, शुद्ध इत्यनुवर्तते कस्यापि एव चोऽवधारणेऽन्त्यावस्थां प्राप्तस्यैवेत्यर्थः, अन्त्यावस्थां प्राप्तो हि सुगुरूणामसंप्राप्तौ मा सशल्यमरणं भूयादिति, सूत्रोक्तगुणहीनत्वेनानर्हस्यापि पार्श्वस्थादेः पार्श्वे गीतार्थमात्रगुणमाश्रित्य आलोचयत्येव, यदुक्तं कल्पभाष्ये "संविग्गे गीयत्थे असइ पासत्थमाइसारूवीति"

एतदपि, क्रियते, आलोचना परसाक्षिक्येव कार्या इत्युक्तत्वात्, तथाह्योघनिर्युक्तौ "जइ सुकुलोवि विज्जो अन्नस्स कहेइ अप्पणो वाहि । सोऊण तस्स विज्जस्स सोवि परिकम्ममारभइ, एव जाणतेण वि पायच्छित्तविहिमप्पणो सम्म । तहवि य पागडयर आलोएयव्वय होइत्ति" प्रकटतर परसाक्षिकमित्यर्थः, आज्ञाराद्यः, कथमपि अर्हद्भिर्नोपदिष्टः, भङ्गो भेद एव स्वयमज्ञानेना-ज्ञानस्यैव पार्श्वे गृहीता आलोचना इत्येवरूपश्चतुर्थः, ततः कारणात्, दोषोऽनन्तससारिकत्वलक्षण:, अय च दोषो "ज जयइ अगीयत्थो ज च अगीयत्थ निस्सिउ जयइ वट्टावेइ गच्छ अणतससारिओ होइ" इत्यादिगाथाप्रबन्धेन विस्तरेणोपदेशमा-लाया समर्थितोऽस्ति, इति तत्र परिभावनीय इत्यर्थ ॥ १३० ॥ १३१ ॥ इत्युक्तो मुग्धगृहीतशिथिलसूरिदत्तालोचनाया अनर्हाभयात्मकत्वेन अनन्तभवभ्रमणहेतुत्वरूपो दोष, अथैतत्समर्थनार्थमस्या अपवादालोचनाया दृष्टान्तपूर्वकमलीकत्वमाह—

दुण्हवि य अयाणते पचक्खाण पि ज मुसावाओ ॥ आलोयणा वि एव गहिया हुज्जा मुसावाओ ॥ १३२ ॥

व्याख्या—द्वयोरपि प्रत्याख्यातृप्रत्याख्यापकयोः, 'च' पूरणेऽजानतो भावोऽज्ञानत्व प्रत्याख्यानसूत्रार्थविध्याद्यकुशलत्व तस्मिन् सति प्रत्याख्यानमपि' एकासनाद्यपि किं पुनः सम्यक्त्वदेशविरत्यादयः, गृहीतमित्यत्र योज्य, ततो गृहीत प्रतिपन्न यस्मा-त्कारणात् मृषावादोऽलीक व्यर्थमित्यर्थ', द्वयोरपि अनर्थहेतुत्वात्, यदुक्त केवलमिह चउभगो जाणतो जाणगस्स पासम्मि । वीओ अयाणमाणो गिण्हइ जाणन्तगसमीवे, ॥१ ॥ तइयम्मि जाणमाणो गिण्हइ पासे अजाणमा-णस्स, चरिमे अजाणमाणो अजाणमाणस्स मूलम्मि ॥२॥ इत्थ य पढमो सुद्धो सम णाणस्स तत्थ भावाओ ।

विरईए नाणं चिय सुद्धीए कारणं जेण ॥ ३ ॥ विरइ जाणावेउं ओहेणाहार विगइमाईयं । दिज्जा पच्चक्खाणं इहरा दुण्हं वि मुसावाओ ॥ ४ ॥ तइए गुरुणो जाणगो जिट्ठो भायावमाउलाई वा । गुरुपूजितोत्ति काउं तस्स उ पूयाकया होइ ॥ ५ ॥ अप्पत्तियं च एयस्स वज्जियं होइ कारणं णेवं । गिण्हइ पच्चक्खाणं इहरा दोसो य गीयम्मि ॥ ६ ॥ जो पुण सयं न जाणइ गिण्हइ पासे अयाणमाणस्स । सो सयमंधो लग्गइ मग्गे अन्नस्स अन्धस्स ॥ ७ ॥ इय नाऊणं संमं जाणंतो जणगस्स पासम्मि । कुज्जा पच्चक्खाणं मुक्खफलं जेण तं होइत्ति ॥ ८ ॥" आलोचनापि, प्रायश्चित्तमपि, एवं प्रत्याख्यानवत् द्वयोरपि आलोचकाऽऽलोचनाचार्ययोरजानत्वे गृहीता भवेद् मृषावादो निरर्थिका पापाच्छेदकत्वात् प्रायश्चित्ताशोधकत्वाच्च, अयमभिप्रायो यद्यपि प्रायश्चित्तमपराधिविपर्येत्वन अन्यायप्रवृत्तौ भयहेतुत्वेन आपाततः कष्टावहत्वेन च दण्ड एव, तथापि भावतः प्रतिपन्नं स्वस्वविषयं दोषं शोधयत्येव, तच्छोधकत्वेनैवास्य परमार्षैरुपदिष्टत्वात्, इत्यत्र लब्धे स्वात्मैव अनुशासनीय उपालम्भश्च, यदुक्तमागमे "दंडसुलभम्मि लोए मा अमितिं कुणसु दंडिओमिति,। एस दुलहो हु दंडो भवदंडनिवारिणो जीवो ॥१॥ अविय हु विसोहिओ ते अप्पाइणो या रमयलिओ जीवा" इति अप्पपरे, उभये अणुसट्ठि मुइत्ति, एगट्ठा तु मए चेव कयमिणं न सुद्धकारिस्स विज्जए दंडो । इह मुक्कोवि न मुचसि परत्थ अह होउ वा लंभोत्ति ॥ ३ ॥ तथा अन्यैरपि उक्तं—चिकित्सागम इव विशुद्धिहेतुर्दण्ड इति' केवलं संविग्नगीतार्थ एव यथा दोषमिदं दातुं जानाति न चेतरः, सहि अज्ञत्वेन रागद्वेषाभिभूतत्वेन वा प्रायोऽन्यथैव

ददाति, ततस्तदत्त प्रायश्चित्तमल्पदोषाविषयत्वेन न शुद्धिहेतुरिति, अगीतार्थदत्तालोचनना दुःप्रणीतत्वेन अनर्थहेतुत्वादप्रमाणमेव यदुक्तं । दुःप्रणीतोहि दण्डः कामक्रोधाभ्यामज्ञानाद्वा सर्वविद्वेषं करोति, इति ॥ १३२ ॥

इत्युक्तं द्रव्यानार्यदत्तालोचनताया अप्रामाण्यम्, अथ यत्र दिने यावन्त्यो विकृतयः प्रत्याख्यातास्तत्र तासामेकद्वित्र्यादि प्रत्याख्यातविकृतीनामुत्कृष्टद्रव्याण्यपि भक्षयितुं न कल्पन्त एव, तेषां तद्विकृतिगतत्वेन तत्तद्विकृतिसमानदोषत्वात्, अत एव निर्विकृतिके सर्वाण्यपि तत्तद्विकृतिप्रतिबद्धानि एतानि परिह्रियन्ते इति केषाञ्चिद् वचनमाकर्ण्य संशयानस्य पृच्छामाह—

दो तिन्नि व विगईओ पच्चक्खन्तेण मुक्कला उ कया । ताऊ भोयणसमए सव्वा भुत्ता गुडेण विणा ॥१३३॥
ता गुडमयगराओ सो भुंजइ किं नवेति इय पुच्छा ॥

व्याख्या—द्वे तिस्रो वा, चो वाशब्दार्थे 'विकृतयो' प्रत्याख्याता घृतादिकाः प्रत्याख्यानं कुर्वता सता, मुत्कलाः कृता गृहीता इत्यर्थः, ताश्च भोजनसमये जेमनवेलायां, सर्वा यावत्यो मुत्कलाः कृतास्तावत्य एवेत्यर्थः, भुक्ता जिमिता, गुडेन विना न गुडो भक्षित इत्यर्थः ॥ १३३ ॥ ततः खण्डशर्करा, बहुवचनात्खण्डशर्कराभ्यां व्यतिरिक्तान्यपि गुडप्रतिबद्धोत्कृष्टद्रव्याणि गृह्यन्ते, इत्यादि 'बहुवचनान्ता गणस्य सूचका' इति वचनात्, स भुङ्क्तेऽभ्यवहरति, किं नवेति, अथवा न भुङ्क्ते, इति एवंरूपा पृच्छा इत्यर्थः ॥ अत्रोत्तरं, निर्विकृतिकव्यतायां किञ्चिदुक्तमस्ति मुग्धावबोधार्थं विशेषतः पुनरप्याह—

(उत्तरमेव) तत्थ उ सो चिय न भक्खिज्ज खण्डाइ ॥ १३४ ॥

व्याख्या—उत्तरम् एतद्वक्ष्यमाणं, तत्र पृच्छायां, तुरेवार्थः, क्रियया योक्ष्यते, सोऽपि भक्षितगुडव्यतिरिक्तसर्वमुत्कलीकृतविकृतिकोऽपि, न केवलं प्रत्याख्यातनिर्विकृतिक इत्यपेरर्थः, न भक्षयेदेव, नाश्नीयादेव, खण्डादीनि आदिशब्दात् शर्करावर्षोपलाऽमृतिकाफणितादीनि गृह्यन्ते इत्यर्थः ॥ १३४ ॥

इत्युक्तं नियमितविकृतिप्रतिबद्धोत्कृष्टद्रव्याणामुत्सर्गेण अभक्षणम्, अथापवादतस्तेषां यथा भक्षणं युक्तं यथाचायुक्तं तथाह—

जइ पित्ताई रोगो सो खण्डाईहिं उवसमइ तस्स । ता तग्गहणं जुत्तं रसगिद्धीए न तं भुञ्जे ॥ १३५ ॥

व्याख्या—यदि पित्तादिः पित्तवातश्लेष्मणामेकतरो रोगः कस्यापि प्रकुपितः स्यादिति गम्यम्, अत्र स रोगः खण्डादिभिः खण्डक्षैरेयीशुण्ठीचूर्णमिश्रितपक्वगुडपर्पटिकादिभिरुत्कृष्टद्रव्यैरुपशाम्यति निवर्तते, तस्य भुक्तसर्वमुत्कलीकृतविकृतिकस्यापि, निर्विकृतिप्रत्याख्यानिनोऽपि वा 'ता' तदा 'तद्ग्रहणं' खण्डादिभक्षणं युक्तं, समीचीनम्, आगमोक्तत्वात्, आगमेह्यागाढयोगवाहिनामपि एतद्भक्षणमनुज्ञातमस्ति, किं पुनरनागाढयोगवाहिनां तथा हि योगविधौ "अन्नं च कक्कर खण्डसक्कर वाढ खोयरसाखीरी वासि य चुप्पडपक्कं वासियतिलकुट्टी मोरिंडगा खलपलल अमक्खियरोट्टगमंडग भरोलगवासि य भोइय सत्तुय नालिए रतिल एवमाइ गिहत्थेहिं अप्पणो अट्ठाए कयं कप्पइ, खुड्डहुडीदक्खा वाणयचिंचा चाणय नालियर वाणय उवहय गुलवाणय सुंठिमिरियमाईयं च कप्पइ दहीकय आसुरी धूवियाइ दुरीमोक्कल सिखरिणी तद्दिवस कयकरं वयं न कप्पइ, छट्ठ जोगलग्गे संधुइय

तक्र तीमण भज्जियाइय न कप्पइ, न आरओ कप्पइ अववाएण, असहुस्स निब्भजण जुत्तं रसगिद्धिए न त भुंजे चउत्थयाणो गाहिम अन्न घयाइ अप्पक्खेवे पुव्विल्लघय भरिय ताविया‍ए बीयघाण पक्कापि ओगाहिम कप्पइत्ति" ततस्तद्विकृतिनियमेऽपि तत्तद्विकृतिनिष्पन्नोत्कृष्टद्रव्याणामपवादतो भक्षणेऽपि न नियमभङ्गोऽविकृतित्वात्, एतेन यत्कश्चित् एतेषा विकृतिसमानदोषत्व ब्रूते, तदपास्त वेदितव्य, रसगृद्धया आसादलाम्पट्येन न तत्खण्डादिक भुङ्क्ते भक्षयति, इच्छानिरोधार्थमेवहि विकृतयो नियमिता., ततो यदि नियमितविकृतिगतोत्कृष्टद्रव्याणि असौ रसगृद्धया भुङ्क्ते, तदा नियमभङ्ग एव, इच्छाया अनिरोधात्, तेषाहि केषाचित् स्वविकृत्यपेक्षया केनापि गुणेनाभीष्टतमत्वात्, यथा गुडात् खण्डशर्करादीना, केवल यस्य स्वरूपत एव, गुडाद्येकतमा विकृतिं न भक्षयिष्यामीति अभिग्रहो भवति, तस्य खण्डशर्करादिभक्ष्यमाणेऽपि न कश्चिद्दोष इति भाव. ॥ १३५ ॥ इत्युक्त नियमितविकृतिप्रतिबद्धोत्कृष्टद्रव्याणामुत्सर्गतोऽभक्षणम्, अथ पार्श्वस्थादिमार्गे सगरराजिका अद्विदलत्वेनैव व्यवह्रियन्ते, अथ च दलनानन्तर तासु द्वे द्वे दले दृश्येते, ततस्ता द्विदल भवन्ति वा न वेति पृच्छामनूद्योत्तरमाह—

ज सगरराईओ भवति विदल नवत्ति पुट्ठाओ ॥ तत्थेव भन्नइ राइयाउ विदल न भण्णंति ॥ १३६ ॥

व्याख्या—यत्सगराणि शमीवृक्षफलिकाः, राजिका , कृष्णिकाः तत. सगरराजिका भवन्ति, द्विदल न वेति पृष्टाः, तत्रैव भण्यते राजिका द्विदल न भण्यते, अत्र यद्यपि यथोद्देशनिर्देश इति न्यायात् प्रथम सगरपृच्छाया उत्तर दातुमुचित, तथापि अल्प-

प्रयत्नसाध्यमिति कृत्वा सूचीकटाहन्यायमाश्रित्य आदौ राजिकापृच्छाया उत्तरं दत्तम् इति, न कश्चिद्दोष इत्यर्थः ॥ १३६ ॥ इत्युक्तं राजिकानामद्विदलत्वम्, अथात्रैवार्थे हेतुमाह—

वरहासाईसु ठाणेसु ताओ जं घाणगम्मि पक्खित्तुं ॥ पीलिज्जंती तिलसरिसवुव्व तिल्लं वि य मुयंति ॥१३७॥

व्याख्या—'वरहासनामा देशविशेषः' स आदिर्येषां तानि, तथा तेषु 'स्थानेषु' देशेषु 'ताः' राजिकाः, यस्मात्कारणात्, 'घाणके' यन्त्रविशेषे 'प्रक्षिप्य' निधाय, पीड्यमानाः, तिलसर्षपा इव तैलमेव मुञ्चन्ति, अयमभिप्रायो—राजिका दलद्वयवन्त्योऽपि न द्विदला भण्यन्ते स्निग्धत्वात् चारुकुलिकावत्, द्विदलं हि तदेव भवति, यत्र स्वभावतो निःस्नेहे द्वे दले भवतः, यदुक्तं श्रीपूज्यैरेव स्वोपज्ञे प्रकरणान्तरे "जम्मि य पीलिज्जंते मणयं पि न नेहनिग्गमो हुज्जा ॥ दुन्नि य दलाइ दीसंति मित्थगाईव तं बिदलं" इति, इदं च द्विदललक्षणं सैद्धान्तिकमेव गच्छान्तरीयैरपि श्रुतधरैरुक्तत्वात् तथाहि—'जम्मि य पीलिज्जंते दव्वे नेहो न होइ, तं बिदलं । बिदलंपि हु निप्फन्नं नेहजुयं होइ नो बिदलं', इत्यागमिकलक्षणरहितत्वान्न राजिका द्विदलमित्यर्थः ॥ १३७ ॥ अथ संगरपृच्छाया उत्तरमाह—

जह किर चवलयचणया बिदलं तह संगरावि बिदलं ति ॥
दिणचरिया नवपयपयरणेसु लिहिया उ फलिवग्गे ॥ १३८ ॥

व्याख्या—'किलेति' आप्तवादे, तत आप्ता एवं ब्रुवते—यथा महारूक्षद्विदलवत्त्वाच्च चपलकचनका धान्यविशेषाः, द्विदलं

तथा सगराण्यपि द्विदल, सगरशब्दस्य पुलिङ्गत्व प्राकृतत्वाद्, इति हेतोर्दिनचर्यानवपदप्रकरणयो-र्लिखिता निक्षिप्ता' फलिकावर्गे-तथाहि दिनचर्यायां "फलिवग्गे तह सगर वल्ला चवलाय होलागेति" नवपदप्रकरणे तु कक्कसूरिकृते न दृश्यन्ते, पर पूज्योक्तत्वात् तद्वृत्तौ क्वापि तत्रैव च अन्यश्रुतधरकृते लिखिता भविष्यन्तीति स्वय परिभाव्याः, फलिकाश्च प्रायो द्विदला एव भवन्तीति भाव. ॥ १३८ ॥ इत्याप्तोक्तत्वेन सगराणां द्विदलत्व समर्थितम्, अथैतत्समर्थनार्थमेव लक्षणसद्भाव भावयति

नय सगरबीयाओ तिल्लुप्पत्ती कया वि सभवइ ॥ दलिए हुति दलाई मुग्गाईण व दीसति ॥ १३९ ॥

व्याख्या—न च सगरबीजात्तैलोत्पत्तिः, कदापि यन्त्रपीडनादिकालेऽपि सभवति, दलिते च सगरबीजे द्वे दले मुद्गादीनामिव दृश्येते, तत' सपूर्णलक्षणसद्भावात् सगर द्विदलमेव, अत एव दहिए विगइगयाइ घोलवडा घोलसिहरिणी करवो। लवणकण दहियमहिय सगरगाइम्मि अपडिए" इति प्रवचनसारोद्धारगाथाद्वितीयार्द्ध व्याख्यानयद्भिः श्रीआनन्दसूरिभि' सद्युक्तावुक्त, लवणकणैर्जीरकलवणलेशैर्युक्त दधि तदपि हस्तेन मथित वस्त्रेण गालित, तदपि रात्र्युषित सत् कल्पते, निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवता, क्वापि देशे सगरिकाद्यपि तत्र प्रक्षिप्यते इत्याशङ्क्याह–पर सगरिकादौ अपतिते सति तत्र तु द्विदलदोषसभवान्न कल्पते इत्यर्थ., इत्यन्यैरप्याचार्यैं सगरस्य द्विदलत्व प्रतिपन्नमेवेत्यर्थः ॥ १३९ ॥ इत्थ सगरस्य द्विदलत्वे सिद्धे सति एतद् दृष्टान्तेन अपरेषामपि आढकिधान्याना द्विदलत्वमतिदिश्य गोरसेन सह अभक्ष्यत्वमाह

एय कट्ठय गोवारपभिइमाइज्जिय भवे विदल ॥ एय न सावण्ण भुत्तव्व गोरसेण सम भणिय ॥ १४० ॥

व्याख्या—एवं संगरमिव कण्डुगोवारप्रभृति आरण्यम् अरण्यभवं धान्यम् 'आरन्नियमिति' प्राकृतत्वात्, पूर्वोक्तं द्विदललक्षणयुक्तत्वाद् भवेद्' द्विदलं, तथा च सति किमित्यत आह—एतत्संगरादि, न श्रावकेण भोक्तव्यं गोरसेन अपक्वेनेति गम्यं, समं धर्मविरुद्धत्वात्, अयमभिप्रायो 'दहितिलाई दव्वे पय सोवीरय हुन्ति हु विरुद्धा। देहस्स विरुद्धं पुण सीउण्हाणं समाजोगोत्ति' कल्पभाष्यवचनप्रामाण्यात् यथाद्रव्यविरुद्धत्वात् दध्ना सह तैलं, दुग्धेन वा सह काञ्जिकं, यथा वा देहविरुद्धत्वात् शीतलेन सममुष्णं न भुज्यते, एवं धर्मविरुद्धत्वादामगोरसेन समं द्विदलान्नम् उपलक्षणत्वात्, समानधर्मपञ्चोदुम्बर्यादिकं च न भोक्तव्यमित्यर्थः ॥ १४० ॥ अथ स्वदत्तोपदेशं समर्थयितुमन्यसंवादं दर्शयति 'भणितं च, अन्यैरपि इति शेषः, यथा

पंचुंबरि चउविगई हिमविसकरगे य सव्वमट्टीय ॥ राईभोयणगं चिय बहुबीयणंतसंधाणं ॥ १४१ ॥
घोलवडावायंगण अमुणिय नामाइं पुप्फफलयाइं ॥ तुच्छफलं चलियरसं वज्जह वज्जाणि बावीसं ॥ १४२ ॥

व्याख्या—पञ्चानामुदुम्बराणां समाहारः पञ्चोदुम्बरी, वटपिप्पलोदुम्बरप्लक्षकाकोदुम्बरी, फलरूपा समयप्रसिद्धा, सा मशकाकारसूक्ष्मजीवभृतत्वात् वर्जनीया, चतस्रो विकृतयो मद्यमांसमधुनवनीतरूपा वर्ज्याः, सद्य एव तत्र तद्वर्णासंख्यातजीवसंमूर्च्छनात्, यदुक्तं "मज्जे महुम्मि मंसे नवणीयम्मि चउत्थए उप्पजंती ॥ असंखाओ तव्वणा तत्थ जंतुणो" हिमं वर्ज्यं असंख्याताप्कायिकजीवमयत्वात्, तत्र विषं मन्त्राद्युपहतमपि वर्ज्यम्, आन्तरकृमिगण्डोलकादिजीवविघातहेतुत्वात्, मरणसमये महामोहोत्पादकत्वाच्च, तथा करका अपि वर्ज्या, असंख्याताप्कायिकजीवमयत्वात्, तथा सर्वापि पक्वापक्वतया द्विभेदापि

मृतिका वर्ज्या, दर्दुरादिपञ्चेन्द्रियप्राण्युत्पत्तिनिमित्तकत्वात्, आमाशयादिरोगजनकत्वात्, यस्मै रोचते तस्य प्रत्याख्यानभङ्गहेतुत्वाद् च, यतोऽसौ न प्रत्याहार एव, यदुक्तं कल्पे—"अह वा ज भुक्खतो कद्दम उवमाइ पक्खिवइ कोट्ठे। सो सव्वो आहारो ओसहमाई पुण भइओ" इति भाष्यस्य चूर्णौ 'ज कद्दम उवमाइत्ति' लोके वक्तारो भवन्ति, अपि कर्दमपिण्डानां कुर्यात् कुक्षिं निरन्तर, ताहे आहारो मट्टिया सप्पक्खइए ओसहनिमित्त मट्टियाई अणाहारो भवइ त्ति, तत्र पक्वा कवेल्लुकेष्टिका घटकर्परिकादिः, तथा रात्रिभोजन वर्ज्यम् अनेकजीवविनाशादिदोषयुक्तत्वेन इह लोके परलोके चासुखावहत्वात्, तथा बहुबीज पर्पोटकरिंगिणिकादि वर्ज्यं, प्रतिबीज जीवोपमर्दभावात्, तथा अनन्तकायिकानि वर्ज्यानि, अनन्तजन्तुमयत्वेन बहुपापहेतुत्वात्, तथा सधानकम् आस्त्यानक बिल्विकादीनां वर्ज्यं, जीवससक्तिहेतुत्वात्, तत्पुष्पिकादौ अनन्तकायिकजीवभावाच्च, तथा घोलवटकानि उपलक्षणत्वाद् आमगोरसमिलितद्विदलान्नानि च वर्ज्यानि, केवलिगम्यसूक्ष्मजीवससक्तिभावात्, तथा वृन्ताकानि वर्ज्यानि निद्राबाहुल्यकामोद्दीपनादिदोषहेतुत्वात्, तथा स्वय परेण वा येषां नाम न ज्ञायते, तानि अज्ञातनामानि पुष्पानि फलानि च वर्ज्यानि, अज्ञानतो निषिद्धफलादिप्रवृत्तौ व्रतभङ्गसभवात्, विषफलादिप्रवृत्तौ जीवितनाशाच्च, तथा तुच्छम् असार फल, मधूकबिल्वादेरुपलक्षणत्वात् पुष्प चारणिशिग्रुमधूकादेः, पत्र च प्राट्पि तन्दुलीयकादेः वर्ज्यं बहुजीवसमिश्रत्वात्, यद्वा तुच्छफलम् अर्धनिष्पन्नकोमलचवलकफलिकादिक, तेषु हि प्रभूतेष्वपि भक्षितेषु तथाविधा तृप्तिर्नोपजायते, अपि तु बहुजीवविराधनैव भवति, तथा 'चलितरस' कुथितान्नम् उपलक्षणत्वात्, पुष्पितौदनादि दिनद्वयातीत दधिवर्ज्यं, जीवससक्तिमत्त्वात्, एतानि

द्वाविंशतिसंख्यानि जिनधर्मविरुद्धत्वेन वर्ज्यानि, हे भव्यजना ! वर्जयन्त परिहरत इति शास्त्रान्तरीयगाथाद्वयार्थः ॥ १४२ ॥ इत्युक्तं सयुक्तिकमामगोरसेन समं द्विदलान्नस्य तत्प्रसङ्गेन तत्सहपठितानां पञ्चोदुम्बर्यादीनां चाभक्षत्वम्, अथ यया श्राविकया एताः पृच्छाः कृताः, तया स्वपरिग्रहपरिमाणान्तर्गतगाथाविचारं सम्यग् अवबुध्यमानया पृष्टं, यथा भगवन्नेतस्या गाथाया अर्थं न बुध्ये इति, ततस्तदनुरोधात् तां व्याख्यातुमनुवदन्ति

मणुय सुरतिरिय विसयं दुविहं तिविहेण थूलगमबंभं । सवसा चयामि मुत्तुं सयणाइ सदार कारवणं ॥ १४३ ॥

व्याख्या—इमीए गाहाए वक्खाणं एवं कीरइ, मणुया नरा, सुरा देवा, तिरिया गोअस्साइणो तेसिं विसयं, संबन्धियं थूलं बायरं, जं अनिउण लोएणा वि लक्खिज्जइ, तं भण्णइ, अबंभं मेहुणं, दुविहं करण-कारावणेहिं, जओ गिहत्थाणं अणुमई अत्थि, परं मज्झिमखंडेण बाहिं, तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, सवसा अप्पाइत्ता, परवसाए पुण न नियमभंगो अत्थि, जओ सो तीए भंगो दव्वाओ जाओ न भावओ, 'चयामि' परिहरामि 'मुत्तुं' वज्जिय, किं तं वज्जणिज्जं ? भण्णइ—'सयणाइसदारकारवणं' स्वजनाः स्वगोत्रजना भण्यन्ते, तेषां स्वजनानाम् आदिशब्दात् गोप्रभृतीनां तेषां स्वजनादीनां, स्वकीया आत्मीयाः, दाराः कलत्राणि, तेषु स्वदारेषु, कारवणं, मैथुनकरणं प्रति प्रेरणमिति गाथार्थः, सदारकारवणे ण तीए साविगाए नियमभंगो अत्थीति चतुर्थपदभावार्थः, संपूर्णगाथातात्पर्यार्थस्त्वयं मनुष्यैर्देवैस्तिर्यग्भिश्च सह मैथुनं मनसा वाचा कायेन स्वयं न करोमि नापि अन्यान् स्त्रियः पुरुषान् वा कारयामि, स्ववशा सती स्वजनादीनां स्वकीयगोमहिषीप्रभृतितिरश्चां च मैथुन-

कारापण मुत्कलमिति चतुर्थाणुव्रतनियम' ॥ १४३ ॥ इति प्राकृतभाषया व्याख्याता चतुर्थाणुव्रतगाथा, अथैकेन केनचित् श्रावकेण श्राविकया वा किंचित् कल्याणकादितप. कृत, तच्च कुतोऽपि कारणान्नोद्यमित ततस्तस्य फल भवति वा नवेति प्रश्नस्योत्तरमाह

काए वि साविगाए विहिओ दिक्खातवो न उज्जमिओ ॥ भावविसुद्धीइ फल तहावि से अत्थि इहरा नो ॥१४४॥

व्याख्या—कयापि श्राविकया उपलक्षणत्वात् श्रावकेणापि, विहित कृत, दीक्षातप' निष्क्रमणकल्याणकतप', अर्थात् तीर्थकृतामिति ज्ञेयम्, उपलक्षणत्वादन्यान्यपि गृहस्थोचिततपासि कृतानि, तप'शब्दस्य प्राकृते पुल्लिंगत्व सान्तत्वात्, पर कुतोऽपि प्रतिबन्धकात् नोद्यमित, न तस्योद्यापनक कृत, भावविशुद्ध्या मनःशुद्ध्या, फल निर्जरारूप, तथापि 'से' तस्य, अस्ति भवति, इतरथा विशुद्धभावाभावे, नो नास्ति, अयमभिप्रायो—यद्युद्यमयिषायां सत्यां तथाविधसामर्थ्याभावान्नोद्यमित तदेतत्सफलमेव, अथ कुतोऽपि कदवलेपात् नोद्यमित तदा फलहेतोर्भावस्याभावात् निष्फलमेव, यदुक्त "धन दत्त वित्त जिनवचनमभ्यस्तमखिल क्रियाकाण्ड चण्ड रचितमवनौ सुप्तमसकृत्। तपस्तीव्र तप्त चरणमपि चीर्णं चिरतर नोचेच्चित्ते भावस्तुषवपनवत्सर्वमफलमित्यर्थः ॥१४४॥ इत्यनुद्यमितमपि तपो यथा सफल भवति, तथोक्तम्, अथ यथाकृतमिदम् अफलमनर्थफल च स्यात् तथाह

अह सा सग्गहगहिया पासे सच्छदसिढिललिंगीण ॥ कुणइ तवो नत्थि फलं ता तीसे होइ भूरिभवो॥१४५॥

व्याख्या—अथेति पक्षान्तरे सा श्राविका उपलक्षणत्वात् श्रावकोऽपि स्वस्य आत्मनो ग्रह आग्रहः, सग्रहः, यदि वाऽसद्ग्रहः,

कदभिनिवेशः, तेन गृहीता अधिष्ठिता, कुलक्रमागता एतेऽस्माकं गुरव इत्यादिकदवलेपादिरूढा इति यावत्, पार्श्वे समीपे, स्वच्छन्दा यथाच्छन्दा उत्सूत्रभाषका इत्यर्थः, शिथिलाः क्रियाभ्रष्टा एवंविधा ये लिङ्गिनो लिङ्गमात्रधारिणः, तेषां स्वच्छन्द-शिथिललिङ्गिनां पार्श्वस्थाद्येकतराणामित्यर्थः, करोति तपः पूर्वोक्तं, नास्ति फलं कुग्रहांशमिश्रितत्वेन न भवत्यभिप्रेतं फलं 'ता' तदा तस्याः कन्यायाः कर्तुश्च, यदुक्तं जिनगृहजैनबिम्बजिनपूजनजिनयात्रादिविधिकृतं दानतपोव्रतादि गुरुभक्ति-श्रुतपठनादि चाहतं स्यादिह कुमतकुगुरुकुग्रहकुबोधकुदेशनांशतःस्फुटमनभिमतकारि वरभोजनमिव विषलवनिवेशत इति, प्रत्युत भवति भूरिभवः, सुगुरूपदेशाराधनविकलत्वेन दीर्घसंसारः, यदुक्तं निशीथे "छट्ठट्ठमदसमदुवालसेहिं मासद्धमास खमणेहिं । अकरंतो गुरुवयणं अणन्तसंसारिओ होइत्ति" न च स्वच्छन्दशिथिलसूरयो गुरवः, तेषां मिथ्यादृष्टित्वेन तत्त्वाऽप्रति-पादकत्वादित्यर्थः ॥ १४५ ॥ ननु श्राद्धाः सम्यक्त्वप्रतिपत्तिकाले 'इय सपरपक्खविसयं स कारणं जाणिऊण मिच्छत्तं । पच्च क्खिय तिह तिविहेण पालणा भावणा एवमित्यादिवचनात्, स्वपक्षमिथ्यात्वमिव परपक्षमिथ्यात्वमपि गुरुमूले प्रत्याख्यान्त्येव-ततोऽमीषां परतीर्थगमनवन्दनपूजनादीनि मिथ्यात्वकारणत्वात् कर्तुं न कल्पन्ते, तथा च यस्य कुलदेवता अकृतपूजाद्युपचारा सती प्रातिकूल्यमाचरति स कथं भवतु इति पृच्छन्नाह

अच्चन्तखुद्दसीला उवद्दवं कुणइ जो न पूएइ । जस्सेरिसि तिथ गुत्तम्मि देवया स कहं सड्ढो‍उ ॥ १४६ ॥

व्याख्या—अत्यन्तक्षुद्रशीला अतिक्रूरस्वभावा, उपद्रवं मारणान्तकोपसर्गं करोति, तस्येत्यध्याहार्यं, तस्य यो न पूजयति,

उपलक्षणत्वात् न नमति, पर्वणि नैवेद्य वा नार्पयति, इत्यादिकमन्यदपि ज्ञेय, यस्य गोत्रे ईदृशी देवताऽस्ति भवति, स श्राद्धः कथ अस्तु कथ भवतु, अतो यदि पूजयति तदा "नो मे कप्पइ अज्जप्पभिइ अन्नतित्थिए वा अन्नतित्थियदेवयाणि वा अन्नतित्थियपरिग्गहियाणि अरिहंतचेइयाणि वा वंदित्तए वा नमंसित्तए वा पुव्विं अणालवित्तएण आलवित्तए वा संलवित्तए वा तेसिं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पयाउं वा" इत्याद्यालापकोच्चारणपूर्वक गुरुपार्श्वे कृतस्य मिथ्यात्वप्रतिक्रमणनियमस्य भङ्गप्रसङ्ग, अथ न पूजयति, तदा स्वस्य महान् विघ्नो भवति, इत्युभयपाशारज्जुरिति भाव ॥१४६॥ अथोत्तर दातुमाह—भण्यते कथ्यते, अथोत्तरमुत्सर्गापवादाभ्यां द्विभेदमन्यत्र प्रथमोत्कृष्टत्वाद् औत्सर्गिकमेवाह

उस्सग्गेण न कप्पइ तीए पूयाइ तस्स सड्ढस्स । जइ मारइत्ता मारउ कुडुंबग एस परमत्थो ॥ १४७ ॥

व्याख्या—उत्सर्गेण न कल्पते तस्याः कुलदेवतायाः, पूजादि तस्य श्राद्धस्य नियमितत्वात्, धर्मयोग्यसामर्थ्यगुणवत्त्वेन निर्भीकत्वाच्च, यदुक्त "होइ समत्थो धम्मं कुणमाणो जो न बीहइ परेसिं । माइपिइसामि गुरुमाइयाण धम्माण भिण्णा मिति" एवं च अपूजनाद् क्रुद्धा सती सा यदि मारयति, तदा मारयतु कुटुम्बकम्, एष परमार्थो निश्चयः, यदुक्त "पडिकूला हवउ गुरा मायापिउणो परम्मुहा हुंतु, पीडंतु सरीरवाहिणो वि खिंसन्तु, सयणा वि निवडंतु आवयाउ गच्छउ लच्छीवि केवलं इक्का मा जाओ जिणे भत्ती तदुत्तवत्तेसु तत्ती येत्यर्थः ॥ १४७॥ इत्युक्तमौत्सर्गिकमुत्तरम्, अथापवादिक वक्तु गाथाद्वयमाह

गीयत्थेणमगारच्छक्कमिह देसिय च सम्मत्ते ॥ रायगुरु देवयावित्तिच्छेयबलगणभिओगा य ॥ १४८ ॥

ता इय अगारणिवेयणाओ धम्मत्थमन्नतित्थम्मि ॥ वयणाओ अववाएण तीए नमणाईसु न दोसो ॥१४९॥

व्याख्या—गीतार्थेन श्रुतकेवलिना श्रीभद्रबाहुस्वामिना, मकारो लाक्षणिकः. आक्रियन्ते इत्याकारा अपवादाः, आकारस्य ह्रस्वत्वं प्राकृतत्वात्, तेषां षट्कम्, इह अस्मिन् सम्यक्त्वे सम्यक्त्वदण्डके, दिष्टं च, चः समुच्चये ततो न केवलं मिथ्यादृष्टिदेवतादीनां वन्दनादिकं निषिद्धं, सम्यक्त्वदण्डके आकारषट्कमपि आदिष्टं च, के ते षट् आकारा इत्यत आह 'रायेत्यादि, राजा च गुरुश्च, देवता च, वृत्तिच्छेदश्च, बलश्च, गणश्च, राजगुरुदेवतावृत्तिच्छेदबलगणाः, तेषामभियोगा बलात्काराः, राजगुरुदेवतावृत्तिच्छेदबलगणाभियोगा एव, चोऽवधारणे, न पुनरन्नत्थणाभोगेणं सहसागारेणं पच्छक्षणं कालेणं, इत्यादयः पौरुषीप्रत्याख्यानाकाराः, अभियोगशब्दः प्रत्येकं राजादिभिः सह योज्यते. यथा राजाभियोग इत्यादि यदुक्तम् आवश्यकनिर्युक्तौ सम्यक्त्वदण्डके—"अन्नत्थ रायाभिओगेणं ।१। गणाभिओगेणं ।२। बलाभियोगेणं ।३। देवताभियोगेणं ।४। गुरुनिग्गहेणं ।५। वित्तीकंतारेणमित्यर्थः ॥ १४८ ॥ ततश्च किमित्यत आह 'ताईत्यादि 'ता' तस्मात् कारणात् इत्याकारनिवेदनात्, एवंविधापवादपदमुत्कलनकरणात्, धर्मार्थमन्यतीर्थे इति पदाभ्यां वाक्यं सूचितं साकांक्षत्वात्, ततश्च 'धम्मत्थमन्नतित्थे न करे तव्वन्दणन्हाणदाणहोमाईति, द्वादशव्रतादिभूतसम्यक्त्वनियमवचनाच्च, चः समुच्चयार्थोऽनुक्तोऽपि अत्र द्रष्टव्यः, 'अपवादेन' देवताभियोगलक्षणेन, तस्या गोत्रदेवताया, उपलक्षणत्वादन्यासामपि साधिष्ठायकदेवतानां, नमनपूजननैवेद्यदानादिषु विमोपशमनार्थं क्रियमाणेष्वतिगम्यं, न दोषः, न प्रतिपन्नधर्मातिक्रमणलक्षणोऽपराधः, तत्र देवताभियोगे कथानकम् आवश्यकवृत्तौ एवं—जहा एगो गि-

इत्थो सावगो जातो, तेण वाणमन्तराणि चिरपरिचितानि उज्झियाणि, एगा तत्थ वाणमंतरी पओसमावन्ना तस्स गावीर-
क्खगो पुत्तो, तीए वाणमन्तरीए गावीहिं सम अवहरिओ, ताहे उइन्ना साहइ तजती किं तुमं मम उज्झसि नवत्ति ? सावगो
भणइ, नवरि मा मम धम्मविराहणा भवउ ? सा भणइ मम अच्चेहि, सो भणइ जिणपडिमाण अवसाणे ठाहि आमं ठामि तेण
तत्थ ठाविया, ताहे दारगो गावीओ य आणीयाओत्ति" ईदृश्यश्च साधिष्ठायकदेवता अल्पा एव भवन्ति, इत्यमूदृशीरुद्दिश्य नान्यासां
पूजादिकं कार्यमिति भावः ॥ १४९ ॥ अथ ग्रन्थकारोऽस्य प्रकरणस्य गुणनिष्पन्नमात्मना दत्त नाम प्रकटयन् सिद्धान्तार्णवनि-
र्यामकप्राय'सुगुरुसम्प्रदायागतोत्तरात्मकत्वं तु दर्शयितु श्रीसुधर्मस्वामियुगप्रधानवंशाग्रध्वजपटायमानश्रीजिनवल्लभसूरिशिष्यत्वं
स्वस्य प्रकाशयंश्च ग्रन्थसमर्थनामाह

इय कइवयससयपयपण्हुत्तरपयरण समासेणं । भणिय जुगपवरागमजिणवल्लभसूरिसीसेण ॥ १५० ॥

व्याख्या—इति, उक्तप्रकारेण, कतिपयसंशयपदाना, परिमितसंदेहस्थानानां, प्रश्नोत्तराणि यत्र तत् कतिपयसंशयपदप्र-
श्नोत्तर, तच्च तत् प्रकरण च कतिपयसंशयपदप्रश्नोत्तरप्रकरणं, कतिपयसंशयपदप्रश्नोत्तरनामकं प्रकरणमित्यर्थः, समासेन
संक्षेपेण अनुसारः प्राकृतत्वात्, भणित, प्रणीत रचितमित्यर्थः, क्वचित् 'लिहिय' इति पाठो दृश्यते तत्र लिखित पूर्वाचार्यकृत-
ग्रन्थादिभ्य उद्धृत, युगं, वर्तमानः कालस्तत्र प्रवर शेषजनापेक्षया प्रधान आगमो यस्य स युगप्रवरागमः, स चासौ जिनवल्लभ-
सूरिश्च युगप्रवरागमजिनवल्लभसूरिस्तस्य शिष्येण विनयेन, अत्र हि ग्रन्थस्य साम्नायता दर्शयितु स्वस्यानौद्धत्य च वक्तु युगप्रवरा-

गमजिनवल्लभसूरिशिष्येण इत्युक्तम्, अन्यथा एतत्साध्यस्योपादेयत्वस्य सहस्रकिरणवदतिप्रकटेन श्रीगौतमस्वामिनामानुहारि-धाम्ना श्रीजिनदत्तसूरिरिति निजनाम्नैव सिद्धेरितिभावः ॥ १५० ॥

इति श्रीवाचनाचार्यप्रबोधचन्द्रगणिविरचिता संदेहदोलावलीवृत्तिः समाप्ता

चान्द्रे कुलेऽतुलबुधौजसि वर्द्धमानसूरिर्बभूव सुमुनिस्थितिकेलिधामा । ध्यानप्रकर्षमहिमेक्षितसूरिमन्त्रेशः साधुधर्म इव योग इवाथ मूर्त्तः ॥ १ ॥ तत्पट्टे च जिनश्वरो गुरुरभूच्चौलुक्यचूडामणिः । श्रीमद्दुर्लभराजसमितौ यस्योग्रयाहकया कम्प्राणाम् प्रतिवादिनां प्रथिगलत्स्वेदोदबिन्दुच्छलान्निःसस्रुस्त्वरितं विपादत इवाङ्गेभ्यः सुविद्यालवाः ॥ २ ॥ ध्वान्तं हतं खलु जगत्यपि हन्यतां नादर्श्यन्तरं सदसतोरपि दर्श्यतां न । उष्णत्वतस्तदपि भानुमता न लेभे यस्योपमा भवदसौ जिनचन्द्रसूरिः ॥ ३ ॥ ततोऽनुजज्ञेऽभयदेवसूरिर्वृत्तिः कृता येन नवा नवाङ्ग्याः । इतीव सेव्येयमभूद् यथेच्छं स्वसेविनां निर्वृतिदायिका च ॥ ४ ॥ विद्या मा भवताऽऽकुला जननि वाग्देवि त्वमाश्वासयैता धातस्त्वमिमां प्रबोधय गिरं ब्रह्मन् स्वयं मा मुहः । आसीनोऽभयदेवसूरिमुनिराट् पट्टे जगद्वल्लभः सूरिःश्रीजिनवल्लभः सुरसतः सिद्धं च एवेप्सितम् ॥ ५ ॥ तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरभवन्मार्तण्डचण्डप्रभो यस्मिन् विष्ट-पशर्मणे तत इतः स्वच्छन्दसा भ्राम्यति । तज्ज्योतिर्गलहस्तितानघतमःपिण्डा इव द्विड्गजा जग्मुर्दिक्षु विदिक्षु मंक्ष्वभिभवं वक्तुं तु दिग्दन्तिनाम् ॥ ६ ॥ कन्दर्पेपि न रूपमीदृशमिदं तेजो न सूर्येऽप्यसौ वीणायामपि न ध्वनिर्न च कलाश्चन्द्रेऽपि चैवं-विधाः ॥ धात्रा तत्कथमेष ईदृगजनीत्याशङ्कि लोकैश्चिराद् यं द्रष्टा जिनचन्द्रसूरिरथ सोऽभूत्तत्पदद्योतकः ॥ ७ ॥

येषा गीर्वाणवाणीलहरिभिरभितः प्रेर्यमाणाऽखिलापि श्रीपृथ्वीराजपृथ्वीपतिसमितिरिहैश्वर्यसिन्धौ ममज्ज । चित्र तत्रापि यत्रो-
र्नेपुपि बभृधिरे तर्पमालिन्यतापाः पापाना वा किमेतज्जिनपतिगुरवस्तेऽथ पट्टे बभूवु. ॥ ८ ॥ अथ जिनेश्वरसूरिरिद पद समल
ङ्कृतेऽर्थ इवाद्भुत । यदुपदेशगिर विबुधाः सुधालहरितोऽप्यधिक बहुमन्यते ॥ ९ ॥ ज्वलति परमज्योतिर्दीपो यदेप दिवा-
निश हृदयसदने यस्के वागीश्वरी प्रतिचारिक. । तत इह महार्थाना कोटिर्विजृम्भत इत्यहो स्फुरति हृदि मे यत् नो लिङ्ग विना
निजलिङ्गिना ॥ १० ॥ तस्यास्त्यन्तेवासी प्रबोधचन्द्रगणिवाचनाचार्य. । गुरुकुलसेनाहेवाकविदितशिक्षाद्वयरहस्य ॥ ११ ॥
सुविहितसामाचार्यां लक्षणसाहित्यविषयोर्यस्य । मूर्त्तो गुरुरिव गुरुरजनि वाचनाचार्यपद्मदेवगणि. ॥ १२ ॥ जिनचन्द्रसूरि-
शिष्यः समजनि गुणभद्रवाचनाचार्य. । जगमतीर्थं कातन्त्रपञ्जिकादौ गुरुर्यस्य ॥१३॥ कदापि नवयैक्षितामपि कथामिवान्वेक्षिकी
यया कविविवक्षित सदसि यो वताथापयत् । स यस्य विनयोदधेर्विषमतर्कविद्यार्णवावगाहनविधावभूद् विजयदेवसूरिर्गुरु.
॥ १४ ॥ नृपसमितिविजितविविधप्रतिवादिवितीर्णजयपताकौघा' । जिनपालोपाध्याया आसन् यस्यागमे गुरव' ॥ १५ ॥
दीक्षाचार्यजिनेश्वरसूरिवचः सिद्धमन्त्रमासाद्य । मुग्धाववोधनार्थं तेनेय विरचिता वृत्ति' ॥ १६ ॥ प्रथम लक्ष्मीतिलकोपाध्यायै.
सूक्ष्मदर्शिमतिमद्भिः । जिनरत्नाचार्यैश्चाथ चन्द्रतिलकैरुपाध्यायैः ॥ १७ ॥ स्वपरसमयतत्त्वज्ञैरतिवत्सलमानसैर्महाकविभिः ।
प्रतिभाजितसुरगुरुभिस्त्रिभिरपि समशोधि विधिनासौ ॥ १८ ॥ युग्मम् ॥ अन्यैरपि विद्वद्भि' संविग्नैरत्र सूत्रवाह्य यत् । सभाव्यते
तदखिल मिथो विचार्यैव सशोध्यम् ॥ १९ ॥ अत्रार्थेऽह तेषामञ्जलिबन्ध करोमि बहुमानात् । मिलितैरपि पूज्याना ग्रन्थे

महिमा यतो जन्याः ॥ २० ॥ मार्गामार्गसमानताभ्रमभवाद् व्यामूढता त्रोटिनी तत्त्वज्ञानकरी कुमार्गगतसद्दोपव्रजाविष्करी ॥ एषा निर्मलधर्मकर्मजननी संदेहदोलावली वृत्तिर्नन्दतु तापजाड्यमथनी भयीव चन्द्रार्कयोः ॥ २१ ॥ अस्याः सूत्रयुतावृत्तेः प्रत्यक्षरं विमृश्य कृतम् । ग्रन्थाग्रं सप्ताधिकचत्वारिंशत् शतानि सार्द्धानि ॥ २२ ॥ विक्रमवर्षे वरकरशिखिरूपमिते (१३२१) मधोः प्रथमपक्षे । पञ्चम्यां प्रह्लादपुरनगरेऽसौ समर्थिता सोमे ॥ २३ ॥ इति ग्रन्थप्रशस्तिः, श्लोकमानम् ॥ ४७५० ॥

इति वाचनाचार्यप्रबोधचन्द्रगणिविरचितबृहत्सन्देहदोलावलीवृत्तिः समाप्ता ॥

इति संदेहदोलावलीप्रकरणं समाप्तम् ।